אלט ווערט מען [illegible]

י. ל. פּרץ

אדם וחוה

אַרויסגעגעבן פון דער „מאָרגן־פרייהייט"
מיט דער דערלויבעניש פון ב. קלעצקין פארלאג, ווילנע



Published by the Morning Freiheit

by permission of
B. Kletzkin Publishers, Poland

PRINTED IN U. S. A.
BY PROMPT PRESS 209

אינהאַלט

דער פעטער שכנא
און די מומע יאַכנע

(אַן אויסגעפּלוידערטע מעשה, נאָר פאַר דאָס אַן אמתיע מעשה)

מיין פעטער האָט געהייסן שכנא און די מומע יאַכנע.

צי איז דאָס געווען אַנגעגרייט אומישנע פון דער השגחה פּרטית, איך זאָל מיך נישט דאַרפן קווענקלען, ביים אויסזוכן אַ גראַם צו זייערע נעמען, אויב איך וועל זיי ווען באַזינגען? אָדער עס איז אַזוי געוואָרן על פּי מקרה? דאָס ווייס איך נישט! אמת דאָס מוז מען זאָגן: די השגחה פּרטית זאָל מיך אין זינען האָבן, און שטענדיג מיך פאַרזאָרגן מיט גראַמען, וואָלט איך קיינמאָל קיין פּראָזע נישט געשריבן; שטענדיג גראַם—שטראַם... עס וואָלט דערפון קיין לעטניק נישט אַרויסגעקומען, דער עולם וויל דוקא נישט קיין גראַמען, נאָר פּראָזע און דוקא פּשוט „כדבר איש אל רעהו", דאָס הייסט: עס זאָל נישט זיין וואָס צו פאַרשטיין... ווייל לעזן האָט מען ליב, דאָס האָט מען שוין בירושה... נאָר עפּעס וויסן איז נישט כדאי... פונדעסטוועגן—כבוד איז כבוד!

נאָר לאָמיר צוריק גיין צום פעטער שכנא און דער מומע יאַכנע.

נישט מיט די נעמען אליין זיינען זיי געווען ווי געפּאסט ! זיי האָבן געהאַט אפילו איין וואוקס, איין דיק, גלייכע נעז מיט אויגן !

איך בין אייך אפילו נישט מחויב צו זאָגן, פון וואַנען איך וויים עס. א שרייבער האָט דאָס רעכט צו וויסן אלץ, אפילו, וואָס עמיץ האָט אונטער'ן נאָגל, בפרט אין מח און הארץ... דער מנהג איז זאָגאר, אז ער דערציילט אפילו דאָס, וואָס מען טאָר נאָר נישט אויסזאָגן... זיינען אָבער אויף דער וועלט פאראַנען אזוי פיל נאַרישע און שלעכטע פראַוועס, אזוי פיל אידיאָטישע, קראַטישע מנהגים, אז עס איז א חרפּה און א בושה, אָן אָרנטלעכער מענטש זאָל זיך פאררופן אויף א פראַווע אָדער פארטיידיגן זיך מיט א מנהג.

דעריבער מוז איך אייך זאָגן, אז זיי זיינען ביידע צוזאַמען געשטאַנען ביי מיין חופּה ! און, ווייל איך האָב חתונה געהאַט צו דרייצן יאָר, און, ווייל איך האָב דעם חזן מיט דעם רב מיט טאַטע־מאַמע געקענט, די כלה איז געווען פארשלייערט און קיין יונגען זיינען ביי דער חופּה נישט געווען, ווייל עס איז געווען א גרויסע רעוויע אונטער דער שטאָט — האָב איך מיך פארקוקט אויפ'ן פעטער שכנא מיט דער מומע יאַכנע, וואָס זיינען מיר געשטאַנען פונקט געגנאיבער, — און דערזען, אז זיי האָבן ביידע פונקט גלייכע אויגן ; קליינע, לויפנדיגע, גלייך זיי וואָלטן שטענדיג געזוכט אן אָרט, צו באַהאַלטן זיך פאַר פּחד אָדער פאַר בושה. עס האָט מיר אזוי קאָמיש אויסגעזען, אז איך האָב מיך אונטער דער חופּה צעלאַכט, און דער טאַטע, עליו השלום, האָט ארויפגעלעגט א פינגער אויפ'ן נאָז, נאָך וועלכן עס פלעגט שטענדיג קומען אן אויערן־דרייעניש אָדער עפּעס ערגערס...

מיין מערכה איז געווען, וואָס דער מסדר קדושין האָט אָנגעהויבן זיין שפּרוך.

ביי דער גילדענער יויך איז מיר איינגעפאַלן, אז איך האָב א גרייטן אָנהויב צו'ן א שיר :

מיין פעטער שכנא,
מיין מומע יאַכנע,

און איך קען אזא שיר אוועקשיקן אין דער ווארשעווער ציי־טונג אריין, פון וועלכער איך האָב בסוד סודות געוואוסט.

איך וואָלט עס בעסער געשריבן אויף לשון הקודש:

דודי שכנא,

דודתי יאחנאַ,

נאָר דעמאָלט זיינען נאָך די „הנצנים" נישט געווען...

אז זיי האָבן ביידע אקוראט איין גרוים, בין איך אויף זיכער געוואויר געוואָרן ערשט דעם צווייטן טאָג.

מעשה שהיה כך היה ביי'ן טאטן אין דירה איז זייער ענג געווען. איך האָב, ברוך השם געהאט א זיידן, טאטע־מאמע און זיבן שוועסטער און ברידער; און געבליבן בין איך דאָך ביים טאטן אויף קעסט! מיין טאטע האָט געהאט זיין אייגן הויז! מיט 10 רובל איינגנם און 290 רובל געבאָרגטע אויף וואָכער, האָט ער אָפּגעקויפט ביי א מיעשציאַן א שטוב מיט א חזיר־שטעלכל. פון שטוב איז געבליבן שטוב; פון חזיר־שטעלכל האָט מען געמאכט א האַלץ־קאמער. אז מען האָט מיך אויס נאָר נישט אַרויס געגע־בען האָט מען געהאט א קורצן ישוב, אז דאָס האַלץ קען פראנק און פריי ליגן אויפ'ן הויף, בפרט אז נישט שטענדיג איז האָלץ געווען — מערסטנטיילס דרעננלעך און טייל מאָל—נאָר נישט... סיי ווי סיי וועט עס נישט געפרווירן ווערן, און טריקענען אין באק־אויוון איז לייכט, און, אז אויב מען וועט נאָר ארויסנעמען דאָס האָלץ, קענען שמיין אין קעמערל צוויי בעטן, מען וועט קענען דורכניין אויך. און צוויי בעטן איז לכל הדעות גענוג פאר א פּאָר פּאָלק.

דעם פּלאן האָט אויפגעגעבן דער שדכן; ווארום דער טאטע האָט זיך איינגעשפּארט, „יענער" זאָל אָפּגעבן פריער די קעסט, דערווייל וועט ער אויסצאָלן די 290 רובל חוב פאר'ן הייזל און וועט זיין בכח צוצושטעלן א שטיבל.

און גלאַט, ווי האלט מען קינדער, וואו עס זיינען חזירים גע־שטאַנען?

דער מאמען האָט עס וויינינער געארט.

— באַ, — האָט זי געזאָגט, — זעסטו שוין! דריי יאָר קעסט איבערקומען! אויך אַן עסק!

און עס איז אַזוי געבליבן.

דעם צווייטן טאָג האָט מיין אשתי הוה'לע באַין אופן נישט געוואָלט אַרויסקריכן פון חזיר־שטעלכל אויף דער ליכטיגער שיין. אַרויסגייענדיג דאַוונען, האָב איך אַן אויג געוואָרפן אויף איר בעט, געזען די קאָלדרע מיט די קישן, נאָר אָן אַ פּיצל פּנים.

און געגלוסט האָט זיך מיר שטאַרק צו זען, ווי מיין אשתי חוה'לע זעט אויס, כאָטש נאָך נעכטן ביי דער גילדענער יויך איז עס מיר נישט איינגעפאַלן; מיר איז די גרויסע רעוויע געלעגן אין קאָפּ. רופן זי, האָט זיך מיר עפּעס נישט געלענט אויף דער צונג: „הוה" איז צו פיל פּאַן־בראַט, „ווייב" איז צו גראָב... יע־דערער דאַרף וויסן? וואָס?

דעם אמת זאָגנדיג, געפעלט מיר נישט עד היום דער מנהג ביי די דייטשן, מאַן און ווייב זאָלן שטענדיג שפּאַצירן צוזאַמען און דוקא אונטער די הענט, עס זאָל חס ושלום קיינער קיין טעות נישט האָבן, יעדערער זאָל וויסן כהויה, ווער — מיט וועמען — ווייס איך דאָרט! און זיי לאַכן נאָך פון אונזער כיור אין בית־המדרש, וואָס מען וואַשט זיך די הענט בריש גלי...

נאָר איך פּאָר שוין אַראָפּ אין אַ זייט; איך האָב זי חשק צו רופן, און ווייס נישט, ווי אַזוי. „הער נאָר—זי!" האָט מיר אויך פון האַלז נישט געוואָלט אַרויס; אַזוי רעדט מען צו אַ דינסט, נישט צו אַ ווייב.

איך בין געשטאַנען און געשטאַנען און געקלערט, ביז דער טאַטע האָט אַריינגעשריען: גייסט?

איך האָב געכאַפּט אַ ציטער און בין אַרויס מיט נאַרנישט.

לויט דעם עגול, וואָס די קאָלדרע האָט בולט געמאַכט אין דער הויך, האָב איך דאָך פאַרשטאַנען, אַז מיין אשתי חוה'לע האָט זיך איינגעצויגן ווי אַ קנויל, איבערגעדעקט זיך און ליגט מיט'ן פּנים אין קישן אַריין.

עס פאַלט מיר איין אויפ'ן וועג אין בית־המדרש אַריין, אַז זי

מוז בענקען אהיים; באַלד נאָך דער וועטשערע זיינען מיין שווער און שווינגער און איר טאַטע־מאַמע אַוועקגעפאָרן.

ער איז געוועזן א שמש אין א נאָענט שטעטל און צו מאָרגנס איז דאָרט פונקט געווען א גביר׳ישע חתונה; זי האָט געהאַט א שטעלעכל מיט בענדלעך און קנעפּלעך. און „קוים דרייט זי אוועק דעם קאָפּ, שטעלן זי די שנירן בדיל הדל״...

ביים איועקפאָרן האָט זיך מיין אשתי חוה׳לע צעוויינט אויף א קול. דער פּאָטער דער רגזן האָט א געשריי געטאָן: סמאַרק! די מוטער האָט איר צוגעזאָגט צו שיקן א מתנה, דאַכט זיך מיר — א פּאָר איילן שליסעלבורגער געדרוקטן ציץ...

און מען האָט זי קוים איינגענומען.

אצינד בענקט זי אודאי — טראַכט איך — אהיים; און האָב אויף איר שטאַרק רחמנות.

דאָס רחמנות האָט מיך ביים גאַנצן דאַוונען נישט אָפּגעלאָזט. איך האָב געוואָלט ווי אַם געשווינדסטן אהיים לויפן. זען צי אשתי חוה׳לע וויינט שוין נישט; איך האָב אָבער געמוזט וואַרטן אויפ׳ן טאַטן.

אין דער טיר, האָט אונז די מאַמע באַגעגנט מיט א ירגזון:

— א שיינע פּריצה האָט „עטץ״ מיר איינגעהאַנדלט! ווי געפעלט זי דיר? זי וויל דאָך נישט אַרויס פון בעט! אַט מוז איך איר צוטראָגן קאַווע אין בעט אַריין!

מיין מאַמע האָט ליב געהאַט „אמת״ ווי דאָס לעבן, נאָר דעם „אמת!״ פלעגט זי פון מיר פאַרלאַנגען, אַז איך בין אהיים געקומען מיט א צעדראַפּעטע פּנים אָדער א צעריסן היטל... צום טאַטן פלעגט זי האָבן אייביג פאַלשע פּרעטענזיעס. וואָרום משדך זיין זיך מיט ר׳ יאָקעלע־יענטע־ברייגעס (אַזוי האָט מיין שווער געהייסן) האָט זי דער עיקר געוואָלט. דער טאַטע האָט נאָך געהאַלטן ביי׳ן א ישוב און זי האָט געהייסן „צושלאָגן״. „אַן עס זאָל זיין!״ האָט זי געוואָלט. און א באַשטענדיגע שוואַכקייט האָט זי געהאַט צו זאָגן „קאַווע״ אויף ציקאָריע.

איך, נאַטירלעך, בין נישט אַריינגעגאַנגען אהין, דער טאַטע

איך נישט, כאָטש אשתי חוה׳לע האָט נישט געוואָלט די קאָווע טרינקען, שפּעטער זיינען געקומען דער פעטער שכנא און די מומע יאַכנע, און, אַז מען האָט זיי דערציילט, דאָס די „שנור וויל נישט אויפשטיין״, זיינען זיי ביידע גלייך אריין אהין. און—ווייל די טיר איז געוועזן א נידעריגע, ווי עס פּאַסט פאר א חזיר־שטעלכל—האָבן זיי זיך ביידע אָנגעשלאָגן מיט די נעז אָן דער אויבערשטער לייסט, און איך האָב אליין געזען מיט מיינע אויגן, אַז ביידע האָבן באַקומען די צייכנס אַקוראַט אויף איין אָרט, — אויף דער שפּיץ נאָז...

האָט איר דעם בעסטן באַווייז, אַז מיין פעטער שכנא און מיין מומע יאַכנע האָבן געהאַט איין גרוים.

אזוי זיינען איך זיי זיך ענלעך געוועזן, ווי שוועסטער און ברודער!

מען דערציילט אַזאַ מעשה:

מיין מומע יאַכנע קומט ארוים פון האָצעפּלאָץ און האָט נאָר אהער חתונה געהאַט צום פעטער. ווען דאָס איז געוועזן ווייס איך נישט נאָר די מעשה איז אַן אמת.

דעמאָלט איז ביי אונז געוועזן א בורמישטש א צורר יהודים, וואָס האָט זיך איינגעשפּארט, אַז מען זאָל נישט חתונה מאַכן אָן אַסטן. מען זאָל וועלן מאַכן אַסטן, וואָלט מען שוין געמוזט וואַרטן ביז 17־18 יאָר, ווי דער דין איז. און א איד, וואָס קינדלט און קינדלט, זאָל וועלן וואַרטן מיט׳ן בכור ביז 18 יאָר, וואָלט ער שוין קיין נחת אינ׳ם מעזיניקל נישט דערלעבט! נאָך א ברית דאַרף מען זיך נישט אָפּרוען, אָבער נאָך חתונה מאַכן א קינד מוז מען שוין וואַרטן א שיינע פּאָר יאָר, איידער מען קומט צוריק צו ד׳י כחות אויף א נייער חתונה...

קורץ פון דער זאַך — דער ימח־שמו׳ניק האָט דאָך דאָס נישט געוואוסט, פלעגט ער שיקן רופן די געקומענע חתנים און כלות, פרעגן, מכלומרשט, אויף פּעסער און אין איינוועגס חוקר ודורש זיין, צי עס איז נישט געוועזן א שטילע חופּה. איר פאַרשטייט אַן עסק?

מן הסתם איז ער נישט געוואויר געוואָרן.

די חתונה־געהאַטע קינדער האָבן געקוועטשט מיט די דאַרע פּלייצעלעך אויף: „איני יודע". און צוריק געשמועסט, ווער האָט פאַרשטאַנען פּויליש? און אַז דער „פּאָליציי", וואָס האָט געקענט אידיש, האָט איבערגעפרעגט, האָט מען אים געענטפערט: ווער? ווען? וואָס? הא! וויים איך!

און גאָרנישט.

נאָר דאָס איז רעכט — א חתן... שיקן די כלה צום בורמישטש איז דאָך נישט קיין שטיינער! פלעגט מען נעמען אינגלעך, באַהאַלטן די פּאה'לעך אונטער די אויערלעך, אָנטאָן אין קליידלעך און אהין שיקן אויפ'ן אָרט פון די כלות! פאַר „לא תלבש אשה שמלת גבר", האָט מען קיין מורא נישט געהאַט, ווייל עס איז דאָך נישט, חס ושלום, לשם עבירה.

איינמאָל האָט מען שיר נישט געפּלאַצט פאַר געלעכטער: עפּעס א כלה איז אַזוי געפעלן געוואָרן דעם בורמישטש, אַז ער האָט זיך, מחילה, צעשפּרייט די וואָנצעס און דערלאַנגט איר א קוש אין שטערן אריין און געשענקט נאָך א קאַרמעלקע!

אַז עס איז געקומען דער גורל אויף דער מומען, איז געבליבן אַז דער חתן אליין זאָל זיך פאַרשטעלן פאַר דער כלה. אַז דער בורמישטש וועט אים נישט דערקענען, איז מען זיכער געווען, ווייל מיין פעטער שכנא פלעגט זיך נישט ווייזן אין גאַס אריין מיט אלע אינגלעך צוגלייך; ער איז געווען, לא עליכם, נישט קיין געזונטער און איז שטענדיג געזעסן און געלערנט. פון וואַנען זאָל ער אים קענען?

דער בורמישטש האָט אים לאַנג נישט געהאַלטן. ער האָט אים — „געלויבט איז זיין ליבער נאָמען!" תוך כדי דבור געהייסן אַרויסוואַרפן: „וואָן, דאָס פּאַסקודסטוואָ"... „טאַטע זכות אָבות — פלעגט די באָבע זאָגן — איז געשען, ווארום דער פעטער שכנא איז נישט איבעריג קלוג און ווער ווייסט, וואָס ער וואָלט אויסגעפּלאַפּלט!"

אַז ער איז צוריק אהיים געגאַנגען, האָבן אלע געשריען אין

גאס, אז ער איז „די כלה אויסן אויג!" טאקע — „כהויה". אין שטוב, איידער ער האט צייט געהאט זיך איבערצוטאן, האט דער מחותן — א פארטראכטער איד געוועזן! — א טעות געהאט און דערלאנגט אים א מתנת יד: „יאכנע! פארוואס ווישטו דיר נישט אפ די נאז?!"

דערנאך האט זיך געטראפן אזא מעשה:

אז עס איז ארויסגעקומען די גזירה פון די בערד, האט די ערשטע קויל געטראפן מיין פעטער שכנא. ער איז געגאנגען אין מאגיסטראט אריין צאלן א פאדאטעק, האט מען אים געכאפט און צורעכט געמאכט באָרד און פאות. אז ער איז אראפ אין גאס אריין, איז געווארן א געשריי פה אחד, אז יאכנע איז משוגע געווארן, און האט זיך פארשטעלט פאר'ן פעטער שכנא!

ער האט פאר שרעק און בושה צוזאמען, געמאכט פליטה אויס דער שטאט ארויס.

יונגען און ווייבער יאגן אים נאך: ער אויפ'ן פעלד, זיי אויפ'ן פעלד; ער אין וואלד אריין, זיי אין וואלד אריין, ביז ער איז זיי פארלוירן געווארן צווישן די בוימער.

אז זיי זיינען צוריק אין שטאט אריין, און געטראפן די אמת'ע מומע יאכנע — וואס קלערט איר? — מען האט איר אין מיטן גאס אפגעריסן די קאפקע. ווען נישט די פאליציי, וואס איז איר געקומען צו הילף, וואלט פון איר קיין שריד ופליט נישט געבליבן.

ביידע זיינען קראנק געווארן פאר שרעק און בושה. און אז מענער און ווייבער זיינען געקומען מבקר חולה זיין, האבן זיי נישט געוואוסט, צו וועלכן בעט צוצוגיין. אונטער די איבערבעטן, האט מען נישט דערקענט, וואו עס ליגט שכנא און וואו יאכנע.

נאר דאס אלץ זיינען אלטע זאכן... היינט איז זיי שוין לייכט צו דערקענען: דער פעטער שכנא האט א באָרד ביז אין גארטל, און כאטש די מומע יאכנע וויל אים נאכמאכן און עס שפראצן איר עטלעכע הערלעך פון דער גאמבע, קען זי זיך גאר נישט פארגלייכן מיט זיין בעזעם, מיט וועלכן מען האט געקענט אויס־קערן א בית המדרש.

הכלל — זיי זיינען זיך זייער ענלעך געווען. אויב דער בור־מישטש מיט זיין גוי'אישן געשמאַק האָט געזאָגט אויף אים פּאָס־קודסטווא, וואָלט ער דאָס אייגענע געזאָגט אויף איר. פאַר מיר, ווייטער, זיינען זיי ביידע שיין געווען; נאָר דאָס גייט אייך נישט אָן. איך וועל דעריבער נאָר רעדן פון זייער ענלעכקייט, איר מוזט וויסן, אַז זיי האָבן געהאַט אפילו אַ גלייך קול! אַז זיי זיינען אריין צו דער כלה, האָב איך געהערט צוויי גלייכע גראָבע קולות און איין וויינענדיגן קול, וואָס האָט זיך ערשט שפּעטער אָנגערופן:

— חוה'לע — האָב איך געהערט — וואָס איז דאָס פאַר אַ שטיגער?

— חוה'לע! טוסט אָן עגמת נפש שווער און שווינער!

— קינד און קייט וועט אוים דיר לאַכן!

— ווי הייסט? פּאַרוואָס?

— ווער טוט אַזוי?

— געסט וועלן קומען?

— צאַצקע מיינע, נחת מיינס, הער עלטערע קרובים, זיי ווילן נאָר דיין גוטס!

— ביזט דאָך שוין נישט קיין קינד!... אַ מענטש!

אַזוי האָבן ביידע געשיט מיט שאלות, עצות און געבעט און איך האָב קיין איינציג מאָל נישט דערקענט, ווער עס רעדט: דער פעטער שכנא צי די מומע יאַכנע!

דערנאָך ערשט האָט זיך אָנגערופן אַ וויינענדיג דין קול, אַ ביסל אַ גענעמפּטס פון אונטער דער קאָלדרע:

— איך שעם מיך!

נאָר דאָס געהער אויך נישט צו דער זאַך.

און אַ לעבן צווישן זיי איז געווען ווי אונטער דער זון. האָט די מומע יאַכנע געזאָגט: באָם, האָט ער „ליתר תוקף ועוז" גע־זאָגט: ביב־באָם! האָט דער פעטער שכנא געשאָקלט מיט'ן קאָפּ אויף „יאָ", האָט די מומע יאַכנע געזאָגט: אודאי יאָ! ווי דען?

אויף ברית'ן און חתונות פלעגן זיי זיך איבערוואַרפן מיט די אויגן פון איין טיש צום צווייטן, און גאַנץ אָפט עצות געבן:

— שכנא, כאַפּ אַ מיטל־שטיקל!

— יאַכנע, ווילסט אַ ביסל כריין?

ביי מיין עלטערנ׳ס ברית. אַז די מומע יאַכנע איז נישט גע־ווען בקו הבריאה, האָט דער פעטער שכנא געגעסן אָן אַפּעטיט, און האָט אהיים געטראָגן דער מומע יאַכנע׳ן אַ האַלב שאָק מאַ־קאַראָנען.

ביים צווייטן האָט זיך געטראָפן פאַרקערט: דער פעטער שכנא איז געווען ניט איינגאַנצן, און זי האָט אהיים געטראָגן אַ קעפּל פון אַ צוויי־פונטיג העכטל...

און איינס איז פאַר׳ן אַנדערן געווען די לעצטע אינסטאַנץ.

דער פעטער שכנא, אַז מען האָט אים שוין גאָר איבערגע־שפּאַרט, אַז ער האָט שוין קיין וואָרט אין מויל נישט געהאַט, פלעגט דאָך בלייבן ביי דעם זייניגן; „מיין יאַכנע זאָגט אָבער אַזוי!” איז געווען זיין לעצטע תשובה, געגן דעם העלפט שוין קיין שכל און קיין יושר.

די מומע יאַכנע, ווייטער, פלעגט אָנהויבן יעדן זאַץ: „מיין שכנא זאָגט”... אָדער — „שכנא מיינער קלערט” און וואָס איר שכנא האָט געזאָגט און געקלערט אויף דעם איז געווען מויערן צו שטעלן...

מיט איין וואָרט—עס איז געווען אַ לעבן ווי אונטער דער זון. איך פלעג אָפּשיקן מיין אשתי חוה׳לע צו דער מומע יאַכנע אויף דער לערן, זי זאָל זען ווי אַזוי מען דאַרף באַהאַנדלען אַ מאַן; זי, ווייטער, פלעגט מיך אָפּשיקן צום פעטער שכנא, זען ווי אַ מאַן באַהאַנדלט אַ ווייב.

כל זמן דער פעטער שכנא און די מומע יאַכנע זיינען געזונט געווען, פלעגן זיי אָפט אריינקומען און שלום מאַכן צווישן מיר און אשתי חוה׳לע. דערנאָך, אַז זיי זיינען שוואַך און עלטער גע־וואָרן, פלעגן מיר אַלע מאָל אהין גיין דין־תורה׳ס האָבן, און דאָס האָט אונטערגעהאַלטן אונזער שלום בית!...

אַ והא ראיה, אַ פּאָר יאָר נאָך זייער פּטירה (אין איין וואָך

זיינען זיי געשטאָרבן!) האָט אונזער „שלום־בית" איינמאָל פאַר אַלעמאָל געפּלאַצט...

איך האָב מיר מיט אשתּי חוה'לע גע'גט; זי האָט צוגענומען צוויי און איך צוויי קינדער... זי האָט חתונה געהאַט, איך האָב חתונה געהאַט; מיר וואוינען אין פאַרשיידענע שטעט... עס גייט אונז ביידע נישט ווי אַמבעסטן... נאָר דאָס איז נישט אייער געשעפט.

דער עיקר איז, אַז דער פעטער שכנא מיט דער מומע יאַכנע, ליגן זיך באַרוט אין קבר.

און — הערט א מעשה — ביידע מצבות האָבן זיך אויסגעדרייט און צוגעבויגן איינס צום צווייטן.

פון צווישן די קברים איז אַרויסגעוואַקסן א בוים, און האָט די מצבות מיט די צווייגן אַרומגענומען, אַרומגעוויקלט, גלייך ער וואָלט זיי געוואָלט פעסטער צוזאַמענשליסן...

און מיט דער צייט זיינען אָפּגעריבן געוואָרן ביידע מצבות, שוין נישט צום איבערלעזן.

דער פּנקס פון חברה־קדישה איז פאַרברענט געוואָרן ביי דער דריטער שריפה, און קיינער געדענקט נישט, ווער עס ליגט רעכטס און ווער לינקס, דער פעטער שכנא, צי די מומע יאַכנע?—

איך און מיין געוועזענע אשתּי חוה'לע, וועלן מיר נישט ליגן אויף איין בית־הקברות... נאָר דאָס איז שוין ווייטער נישט אייער דאגה...

מענדל בריינעס

מענדל בריינעס (קיין פאמיליען־נאָמען איז נאָך דעמאָלט נישט געווען), איז געווען א יושב אהל, דאָס הייסט: א שטיק שיינער איד; קיין גרויסער למדן נישט, נאָר — תהילים פאר'ן דאווענען, עין־יעקב נאָכ'ן דאווענען, און ביינאַכט—א פּרק משניות. —ער פלעגט גאַנץ אָפט אהיים נעמען אַן אורח, יעדן פרימאָרגן אריינוואַרפן אין מאיר בעל הנס, האלטן מפטיר יונה, האָבן א גרויס חלק אין דער קאָנסאָרציע פון פּתיחות, און דערצו פלעגט ער גלאַט זיין א מתעסק במצות: א מגיד איז געקומען, מען דארף ארומגיין צוזאַמענגעמען פאר אָרימע לייט, אויף מצות, אויף האָלץ און קארטאָפל; מען דארף ערובין, אימיצן אַן אהל שטעלן וכדומה — טוט ר' מענדל בריינעס אָן די ברייטע תבונה, נעמט דעם גראָבן שטעקן מיט דער מעשענער נאַלקע און גייט מיט'ן רב, מיט'ן דאָזאָרצע אָדער אזוי מיט א שיינעם באַלעבאָס, ער האלט זיך פאר א מצוה אליין צו טראָגן די פּושקע, כאָטשי הינטן נייט נאָך דער שמש.

ווינטער האָט ער קיין מינוט צייט נישט געהאַט: תהילים זאָגען, דאווענען, עין יעקב לערנען, א נדבה מאַכן, מנחה־מעריב, א פּרק משניות און וועטשערע — און קריאת־שמע לייענען, שלאָפן, חצות, ווייטער שלאָפן... עס איז אים פון טאָג קיינמאָל קיין רעשט נישט געבליבן. פאר דאָס זומער־צייט פלעגט אים בלייבן א נאָך־וואָרעמעס, א גרויסער נאָך־וואָרעמעס, ער פלעגט אים אויך פאַר־ברענגען אין בית־המדרש, נאָר רעדן שוין פון וועלט־זאכן, פון נייע המצאות, פון פּאָליטיק...

מענדל בריינעס איז נישט קלוג געווען. אין חדר פלעגט מען

אים רופן מענדל שוטה; אז ער האָט חתונה געהאַט, איז די אָפּיניע ווייכער געוואָרן און ער פלעגט שוין הייסן: „מענדל תם". ערשט דערנאָך, אז ער איז אראָפּ פון קעסט, געוואָרן א באַלעבאָס פאַר זיך און בריינע, זיין ווייב, האָט זיך געמאַכט א שפּייז־געוועלב און געלייזט „שטיקער גאָלד",—האָט מען אים געקרוינט אויף „מענדל בריינעס". און ווייל מענדל בריינעס איז קיינעם אין וועג אריין נישט געגאַנגען, קיינעם א שלעכט וואָרט נישט געזאָגט, און בית־המדרש און קהל האָט געהאַט פון אים, האָט קיינער נישט דער־מאָנט וואָס אמאָל איז געוועזן, האָט קיינער הויך נישט געלאַכט, אז ער פלעגט צווישן אַלע פינף ווערטער זאָגן: אָבער וואָר איך בין קיין נאַר נישט? א־יאָ איך בין קלוג?

— אמת, איך בין קיין נאַר נישט! — זאָגט אמאָל ר' מענ־דעלע, — און פונדעסטוועגן פאַרשטיי איך נישט, ווי אזוי מען אַרבעט אויס אַזאַ דין און געלעכערט שטרוי אין די שעניקעס אריין! איך האָב אומישנע ארויסגעשלעפּט אודאי פערציג שטרוי, איינס נאָכ'ן אנדערן, אַלע זיינען הויל, — אַלע חלולים, חלולים. איך האָב געוואָלט פרעגן מיין בריינע'ן, זי איז שוין אָבער געווען אין געוועלב.

און איידער אימיצער האָט צייט געהאַט צו לאַכן, האָט ער זיך שוין אליין געענטפערט:

— דאָס שטרוי מוזן אודאי די פויערים ברענגען פון ענג־לאַנד!

פון ענגלאַנד האָט מענדל בריינעס א סך געהערט און געהאַלטן טאַקע עולם ומלואה.

עס איז געוועזן נאָך דער סעוואַסטאָפּאָלער קריג; דאָס גאַנצע בית־המדרש האָט נאָך געקלונגען מיט ענגלישע המצאות. די מעשיות האָבן דערציילט אויסגעדינטע זעלנער, וואָס האָבן עס אליין געזען, מיט איינענע אויגן.

טאַקע גבורות הבורא, דערציילט נאָך א בית־המדרש באַלע־באָס: למשל אַן הארמאַט! וואָס טויג, רבותים, אַן הארמאַט? די הארמאַט שיסט אויס א קויל; נו וואָס איז? דאַרף מען דאָך

ערשט פּועל'ן, אַז דער שונא זאָל וועלן שטיין אונטער'ן חלול! און דער שונא איז דווקא גאָר קיין נאַר נישט, ער לאָזט זיך נישט צונרעדן צו אַזוינע זאַכן. אַמאָל נאַרט ער גאָר אָפּ, ער שטייט, דו שיסט און ער גנב'עט זיך אַוועק! עס האָט געהאַלטן ביי בלות כל הקיצין! די ממזרים, די ענגלענדער, האָבן דאָך אָבער גע־הערט די מעשה פון צפרדע של מצרים, האָבן זיי זי נאָכגע־מאַכט! זיי האָבן ממציא געווען אַזאַ גרויסע האַרמאַט, וואָס שיסט אַרויס פון זיך, נישט קוילן, נאָר גאַנצע האַרמאַטן, און יעדע פון די האַרמאַטן, אַז זי פאַלט אַראָפּ, גיט זי אַ טראַסק אין דער ערד, צעפּלאַצט, און עס שפּרינגען פון איר אַרויס צען נייע האַר־מאַטן, און די האַרמאַטן ערשט שיסן מיט קוילן!! נו גיי היט דיך פאַר דעם! אַצינד קענט איר פאַרשטיין וואָס פאַר אַ מין שחיטה דאָס האָט אָנגעמאַכט!

און איר מיינט כשוף? חלילה, אַ פּראָסטע ספּרענזשינע!

און אַז מען האָט געפּרעגט: פאַרוואָס נאָך דער קריג האָט זיך מלכות־רוסיא ניט נאָכגעמאַכט אַזוינע האַרמאַטן, האָט מען גע־וואוסט צו ענטפערן, אַז באַלד נאָך דער מלחמה זיינען זיך די מלכיות'ן צוזאַמענגעגאַנגען, און כדי מען זאָל נישט חרוב מאַכן די וועלט, האָט מען געמאַכט מיט „זייער בחרם" אַז מען זאָל שוין מער נישט שיסן מיט פּלאַכטעם קאָכעדיגער הירזש און נישט מיט אַזוינע האַרמאַטן.

פון דעמאָלט אָן האָט מענדל בריינעס געהאַלטן עולם ומלואה פון ענגלאַנד, און וואָס ער האָט עפּעס געזען, און זיין שכל האָט נישט געקענט משיג זיין, איז אַלץ געווען פון ענגלאַנד. אַז דער זייגער קומט אַרויס פון ענגלאַנד, פון דעם איז נישט געווען וואָס צו קלערן, נאָר די ערשטע ספּרענזשינע האָט אויך געמוזט מאַכן אַן ענגלישער שמיד! און ער האָט גערעדט מיט גרויס התלהבות פון ענגלאַנד, פון אירע חכמים, פון אירע קאָוואַלעס:

— זיי מוזן דאָרט זיין שיינע חכמים!

מענדל בריינעס וואָלט געוואָלט לעבן אין ענגלאַנד, נאָר שטאַר־בען, איבער הונדערט און צוואַנציג יאָר, אין ארץ ישראל, ערש־

טענס פאַר פּרומסקייט; צווייטנס גלאַט, האָט ער בטבע זייער ליב געהאַט מנוחה, און ווען ער פלעגט זיך דערמאָנען אין גלגול מחילות, האָט ער אויף דריי טעג פאַרלוירן דעם אַפּעטיט, און ווייל ער האָט פאָרט נישט אויפגעהערט צו עסן, האָט ער געהאַט זעקס טעג בויכווייטאָג! מחיה האָט ער זיך געווען, אַז ער איז געוואויר געוואָרן פון א זיכערן מענטשן, אַז ארץ ישראל איז ווייטער ווי ענגלאַנד.

— גוט, — טראַכט ער, און קלערט שוין פון דעמאָלט אָן אויפ׳ן רעכטן אמת צו פאָרן קיין ארץ ישראל, וואָרום „דער וועג מוז דאָך גיין דורך ענגלאַנד!"

ער וואָלט שוין לאַנג פאַרקויפט דאָס געוועלבל מיט׳ן כלי־בית און געפאָרן, ווען נישט ברײַנע.

ברײַנע האָט גאַנץ ערלעך געהאַלטן איר מענדל׳ען. זי האָט זיך געוואונטשן צו זײַן זײַן פוס־בענקעלע אין גן־עדן; זי האָט אים געקעכלט און געשטאָפּט, געאַרבעט ווי אַן אייזל, מפרנס צו זײַן, צו שוכן און צו קליידן מענדל׳ען מיט די 4 קינדער: דריי מיידלעך און איין אינגל. איר גאַנצער עולם הזה איז געווען, אַז זי האָט געזען פון געוועלב אַרויס איר מענדל׳ען גיין מיט דער צדקה־פושקע אין דער לינקער און מיט׳ן שטעקן מיט דער מעשע־נער סקיפּקע אין דער רעכטער האַנט! זי האָט פאַרקויפט בחצי חנם איר שטאָט אין עזרת נשים, ווייל די פענצטער גייען אין שול אַריין, און באַצאָלט „ממון קרח" פאַר א שטאָט לעבן בית־המדרש פענצטער, זי זאָל זען ווי מענדעלע איז עולה לתורה און מאַכט די זיסע ברכה. עס האָט איר געקוואָלן דאָס האַרץ, ווען מענדעלע האָט אונטערגעזאָגט דעם חזן, „האשה ברײַנע בת מורנו"... און מנדר געווען פאַר איר געזונט ח"י פּעמים ח"י; זי איז געווען גליקלעך, אַז זי פלעגט שבת און יום־טוב גיין מיט אים דאַווענען צוזאַמען; און אַז זיי האָבן זיך צעשיידט ביי די צווייערליי טרעפּ, פלעגט זי בלייבן שטיין אויפ׳ן ערשטן שטאַפּל און איבערדרייען זיך און זען ווי איר מענדעלע הויבט די פיסלעך אויף די מענע־רישע טרעפּ. נאָכ׳ן דאַווענען האָט זי אים אָפּגעוואַרט ביי דער

שוועל, און אז זי האָט אים דערזען, און זי האָט דערהערט זיין „גוט שבת", איז זי רויט געוואָרן, גלייך ווי זי וואָלט ערשט פון אונ־טער דער חופה אפּער. פונדעסטוועגן האָט זי געוואוסט, אז מענ־דעלע איז נישט קלוג אין די „וועלט נארישקייטן", אז ער איז נאָר א חכם אין די קליינע אותיות, א מוח אין בית־המדרש, אבער אזוי, אין עולם הזה זאכן, נאָר לא!... דאָס איז שוין איר זאך!

— ניין, מענדעלע, — זאָגט זי אים געלאסן, — מען פּאַרט נישט אזוי, מען פארקויפט נישט קיין מחיה! אפשר שפּעטער, אז מיר וועלן חתונה מאכן אלע קינדער, אָפּגעבן קעסט, דערלעבן כאָטש אן אייניקל, און אפשר אן אור־אייניקל, דעמאָלט, זעסטו, מהיכי תיתי, איבערגעבן די קינדער די מחיה...

און מענדל האָט געוואוסט, אז ביינע איז אין וועלט־זאכן א „ווילדע חכמה" און האָט געוואָרט! ווארום נאָך ירושלים און ענגלאנד, איז אים ביינע געווען פארבאקן אין הארץ.

ער האָט דערווייל נישט אלע קינדער חתונה געמאכט, און ער קומט איין מאָל אהיים זייער טרויעריג:

— זעסטו ביינע, — מאכט ער, — א פּאָוויעסטקע צום בית־דין של מעלה! — ער ווייזט איר א גראָע האָר אין דער באָרד.

ביינע טרייסט אים:

— רעד נישט קיין נארישקייטן, מענדעלע, דו ביזט נישט קלאָר אין אזעלכע זאכן... מיין טאטע, עליו השלום, איז גראָ געוואָרן צו 50 יאָר, און דיר צו לענגערע יאָר...

— אונז צו לענגערע יאָר, — פארבעסערט מענדל.

— און אונז צו לענגערע יאָר האָט ער נאָך געלעבט אודאי א יאָר דרייסיג!

— היינט אָבער שוואכע דורות, נישט די פארצייטיגע כוחות! —זאָגט מענדעלע און לאָזט אראָפּ די אויגן.

ביינע האָט אים אויסגערעדט דאָס עגמת נפש און אים אָנגע־הויבן בעסער צו קעכלען: נעמט ביים קצב נאָך א האלב פונט פלייש צום ווארמעס...

— איי, בריינטשע, — זאָגט דער קצב, — איר האָט אודאי מחותנים צום טיש, זאָל אייך זיין צו מזל!

— ניין, — ענטפערט ברײנע... — היינטיגע שוואכע דורות...

און ביים עסן לענט זי אַלע מאָל צו מענדעלע'ן נאָך א שטיקל, נאָך א פּיצל... „עס דאָס, דאָס איז א מחיה", און האָט, קוקנדיג אויף מענדעלע'ן אין זינען געהאַט: זאָל אים זיין צו געזונט... היינטיגע שוואכע דורות!...

זי האָט מיקלאָמפּערשט „געכאַפּט א זעמעל אין געוועלב, גע־וואשן זיך ביי דער שכנה", אמאָל — האָט איר א קרובה געקאָכט א נייע מאָדע קילישע און איר געברענגט א פּאָר לעפל צו פאר־זוכן; אמאָל איז זי געוועזן אויף א ברית, כאָטש זי האָט פאר־געסן ווי די יולדת הייסט, — אבי זי איז נישט הונגעריג געווען ביים עסן און נאָר געבעטן זיך,

— עס, מענדעלע, עס, וואָס גלייכסטו דיך צו מיר? תורה תתיש כח!

— מתיש כח, מיינסטו ברײנע.

— זאָל זיין מתיש כח... אָדער ווי אין פּרק שטייט: אם אין תורה אין קמח, אז מען לערנט, מוז מען עסן!

מענדל שמייכלט אויפ'ן נייעם גרייז.

— אָבער איך, וואָס טו איך? איך גיי א גאנצן טאָג לעדיג, אָדער זיץ איבער'ן פייער־טאָפּ. קומט אריין א קונה מעסט איך אָפּ א קוואָרט באָבעלעך, צי קאשע, צי מעל, נישט—נישט! דערי־בער דאַרף איך ווענינער עסן.

און מענדל גלויבט אין דער געכאַפּטער זעמעל, אין דער קילי־שע, אינ'ם ברית, כאָטש ער האָט תחנון געזאָגט. א קשיא אויף א מעשה, אודאי ביי א מנין... ער דאַרף טאקע — גלויבט ער — מער עסן, א קאַטאָוועס — יעדן טאָג צוויי יום תהילים, א פּרק משניות, עטלעכע בלאַט עין יעקב, היינט־זשע — דאַוונען, פּושקע טראָגן, שטעקן שלעפן, ער ווייסט?...

און ער איז שטאַרק צופרידן, וואָס זיין כשר'ע ברײנע האָט אזא רואיג לעבן, וואָס זי זיצט לעדיג אין געוועלבל איבער'ן פייער־

טאַפּ, פאַרלעגט די הענט און וואַרט אויפ׳ן קונה, קומט ער—קומט ער, ניִשט—ניִשט! זייער גליִיך! זאָל זי כאַטש נישט אַזוי פיל אַרבעטן ווי ער, זאָל זי זיך כאַטש אויסרוען די ביינער. און מענדעלע שטאַפּט אין זיך אריין וואָס אַמאָל מער, אבי ער זאָל האָבן כח מאריך ימים צו זיין ער זאָל דערלעבן צו זען ענגלאַנד און צו שטאַרבן דערנאָך אין ירושלים.

אחוץ פון ברײַנע׳ן האָט מענדעלע נאָך נחת פון קינער: אַן עלטערן זון האָט ער חתונה געמאַכט אין דער פרעמד; ער עסט שוין קעסט ביים שווער! געלויבט איז גאָט. זייט ער האָט חתונה געהאַט איז נאָך פון אים קיין בריוו נישט געווען, א סימן עס גייט אים גוט, אַז ער איז בקו הבריאה. ווער עס קומט צופאָרן, ברענגט א גרוס... נאָך אים גייט א חתן־בחור—א חדר־אינגל. ברײַנע באַשטעלט מלמדים, צאָלט שכר־לימוד, זעט—ער זאָל לערנען מיט זיינס גלייכן. ער פאַר דאָס פאַרהערט אים אַלע שבת... נאָר פאַר׳ן עסן האָט מענדעלע פּייגס צו פאַרהערן. נאָכ׳ן עסן איז בעסער, מער רחבות. דעריבער דרימלט ער טאַקע באַלד איין, און כאַפּט זיך ערשט אויף ביים מלמד׳ס לחיים, גיט דעם זון א קניפּ אין בעקל און ישוין!

ער האָט נאָך דריי טעכטער, יונגע קינדער, צייכן מיידלעך, נאָר וואוילע קינדער אַלע. דרך־ארץ׳דיגע קינדער, שטילע קינדער. שטענדיג ריינע, אָפּגעוואַשענע, א מחיה!... ער זעט אפילו נישט, ווען מען וואַשט זיי, ווען מען קעמט זיי, ווען ברײַנע לאַטעט און פאַרריכט! ער קען כמעט נישט פאַרשטיין ווי אַזוי דאָס ווערט קלוג און פיין געבוירן!...

— טאַקע מיינע קינדער! — טראַכט ער זיך מיט גאווה, אין מיר אריין געראָטן! — ער דאַנקט און לויבט זיין ליבן נאָמען דערפאַר, וואָס ברײַנע האָט אַזאַ רואיג לעבן, נישט ווי אַנדערע מאַמעס; וואָס די קינדער דרייען איר נישט אָפּ דעם קאָפּ! און ווי די קינדער פאָלגן! ער הייסט זיך, למשל, ברענגען א טרונק וואַסער (ברײַנע האָט א טבע אַלץ וואָס ער זאָגט, איבערצוזאָגן) און קוים חזר׳ט זי איבער: ברענגט דעם טאַטן וואַסער, לויפט דאָס

קינד שוין און ברעננט; א מחיה אזוינע קינדער! ער קומט אין שטוב אריין און ברײנגע זאָגט נאָר: דער טאַטע גייט — איז שוין שטיל!

געלויבט איז גאָט, מען רעדט שוין דעם צווייטן זון א שידוך, און א גוטן שידוך. ברײנגע וויל טאַקע פאָרן אָנקוקן די כלה. חנאות צייט וועט זי עס טאָן, אַזוי האָט זי אים געזאָגט. און ווייל ער איז געוואויר געוואָרן, אַז צום מחותן פאָרט מען גישט דורך ענגלאַנד, איז ער איר מוחל דעם כבוד, זאָל זי זיך א ביסל איבער־פאָרן. פאַרוואָס נישט? זי פאָרט אין גאַנצן פיר מאָל אין יאָר נאָך סחורה, אויך קומט זי צוריק מיד און מאַט פון לויפן, באַקוקן, דינגען... זאָל זי איין מאָל כאָטש פאָרן און קומען מיט נחת, זאָל די וועלט זען, וואָס פאַר א ווייב ער האָט! ער אליין וועט זיך וויי־זען אויף די תנאים! אפילו ביי דער חופה איז אויך גענוג! דעם ערשטן זונ׳ס כלה האָט זי אויך אָנגעקוקט; זי איז שוין מזל׳דיג צו אַזעלכע זאכן... ער וועט זיך נאָך גענוג אָנפאָרן...

עס זיינען ווייטער אוועקגעגאַנגען א פאָר יאָר. אַז גאָט בענטשט, בענטשט ער מיט אלעם, אפילו מיט מנוחה — דער צווייטער זון האָט אויך חתונה געהאַט, און גוט חתונה געהאַט, ער עסט שוין אויך קעכט.

מענדעלע האָט אפילו גאַנץ ווייניג געוואוסט וועט און וואָס; עס איז אים איבערגעגאַנגען כמעט ווי אין א חלום. ער האָט אפילו קיין איינציגן טאָג קיין יום־תהילים נישט פאַרפעלט... עס האָט אים דער קאָפּ נישט וויי געטאָן, אויסער אין דער פרי, נאָך דער גרויסער נאַכט, פון ווייניגער שלאָפן!

און מענדעלע פרייט זיך. — נאָך איינגאַנצן דריי טיידלעך חתונה צו מאַכן (ביי ברײנגע׳ן גייט עס געשווינד), און דערנאָך: שוין! איבערגעבן די מחיה, געדונגען א ברייטן וואָגן, מען זאָל זיך קענען אויסציען, אָנפאַקן מיט ענגליש שטרוי און וויאָ!

נאָר עפּעס פילט ער, אַז די פיס זיינען אים נישט בקו הבריאה, אַז פון א קורצער צייט איז אים דער אָטעם שווער. נאָר ברײנגע לאָזט אים נישט צו קיין עגמת נפש, זי טרייסט אים און קעכלט אים

אַלע מאָל מער! זי איז אים מבטיח, אַז ער וועט נאָך אַלץ דער־לעבן!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

איינמאָל זיצט ער אין בית־המדרש ביים עין יעקב און דער־הערט אַ געשריי; עס דאַכט זיך אים — זיין טאָכטער; נאָר ניין, ווי קומט זי אויפ׳ן שול־הויף? און אַ כלה־מיידל וויינט נישט... עפּעס לויפט מען אויף די טרעפּ, מען שרייט: טאַטע! טאַטע! פּאָרט איר קול; עס איז אָבער דאָך נישט מעגלעך!

ער וויל איבערקלערן, נעמט אַרויס אַ שמעק טאַבאַק, נאָר איי־דער ער האָט אים אַריינגעזעצט אין די נאָזלעכער, האָט אים שוין די טאָכטער געריסן ביי די לאַצן:

— טאַטע! די מאַמע איז אַוועקגעפאַלן, געוואַלד!

און איידער ר׳ מענדעלע איז צו זיך געקומען און אַהיים גע־לאָפן, איז שוין ברײנע געלעגן טויט!

אין איין טאָג איז מענדעלע באמת גרייז־גראָ געוואָרן, דער אָטעם טאַקע שווער און די פיס טאַקע געשוואָלן... ער האָט זיך נישט געריכט, אַז ברײנע זאָל אים נישט איבערלעבן... ביי אַזאַ מאַן, ביי אַזוינע קינדער, ביי אַזאַ וואוילטאָג...

און ברײנע, אַזוי ווי מען האָט זי נישט אַרויסגעזען ביים לעבן, האָט מען זי קוים אָנגעזען אויף דער מטה... אַזאַ דאַרעניש...

א כעס פון א אידענע

דאָס קליינע שטיבל איז פאַר'חושכ'ט ווי אין אים דער דלות, אויף וועלכן עס וויינען אַלע פיר ווענט... איג'ם אָפּגעריסענעם סופיט שטעקט א האקן — א יתום נאָך א געוועזענעם הענגל־לייכטער. דער גרויסער, אָפּגעשיילטער אויוון איז „ארומגעגארטלט ביי די לענדן" מיט א גראָבן זאַס, שטייט איבערגעבויגן אין א זייט, און קוקט אריבער צו זיין פינצטערן שכן — צום לעדיגן שווארצן קוימען, אויף וועלכן עס ליגט אן איבערגעדרייטער טאָפּ מיט אן אָפּגעבראָכענעם ראַנד, און אין א זייט, אן „עליו השלום", א צעבראָכענער לעפל. דער בלעכענער גבור האָט געהאַט אן ערלעכן טויט: ער איז געפאַלן אין דער מלחמה מיט אויסגעדארטער, איינגעשפּאַרטער, נעכטיגער קאַשע!

דאָס שטיבל איז איבערפולט מיט כלים; עס שטייט א הימלבעט, פארהאנגען מיט צעריסענע פאָרהענגלעך... דורך די לעכער קוקט ארויס דאָס בעטגעוואַנט. אָן ציכלעך, מיט רויטע פארפעדערטע אויגן. עס שטייט א וויגל, פון וועלכן עס שיינט ארויס א גרויס געלבלעך קעפּל פון א שלאָפעדיג קינד... עס שטייט א קאַסטען, באַשלאָגן מיט בלעך, מיט אן אָפּגענעם הענגל־שלאָס, — עס מוז שוין דאָרט קיין גרויס עשירות נישט זיין, — עס שטייט נאָך א טיש מיט דריי בענקלעך! דאָס הילצערנע מעבל איז אמאָל רויט

געפארבט געוועזן, היינט איז טונקל ברודיג... רעכנט נאָך צו: א שאַף, א פּאָמיעס־שאַף, א פאס וואסער, א קאציובע מיט א לאָפּאטע, וועט איר פארשטיין, אז מען קען שוין, אין שטיבל פון ד' על ד', קיין שפּילקע ניט אריינוואַרפן...

און דאָך זיינען דאָ: אן ער און א זי.

זי—א אידענע אין די מיטעלע יאָרן—זיצט אויפ'ן קאסטן, וואָס פילט אויס דעם אָרט צווישן הימל־בעט און דער וויג.

זי האָט אין דער רעכטער האנט דאָס איינציגע, קליינע, פאר־גרינטע פענצטער; לינקס — דעם טיש. זי ארבעט א זאָק, שאָ־קעלט צו דאָס ווינגל מיט'ן פוס און הערט זיך איין, ווי ער לערנט ביים טיש. און ער לערנט מיט א זינגענדיג־וואָלאכיש־וויינענדיג קול. ער לערנט און באוועגט זיך אומרואיג, אָפּגעריסן און נער־וועז. טייל ווערטער שלינגט ער, טייל ציט ער, טייל כאפּט ער, טייל היפּערט ער איבער; טייל אקצענטירט ער און דריקט אויס מיט ליבשאפט, טייל שיט ער גלייכגילטיג ארויס, ווי ארבעס פון א זאק; דערביי רוט ער נישט א רגע: דאָ כאפּט ער ארויס פון קעשענע אן אמאָל רויט און גאנץ־געוועזענע פאטשיילע, ווישט זיך די נאָז, דעם שווייס פון פנים און שטערן, באלד לאָזט ער זי אראָפּ אויף דער שויס און כאפּט זיך קרייזלען די פאות, צופּן דאָס שפּי־ציגע, ערטערווייז קוים נראָליכע, בערדל... אָט, באהאלט ער אן אויסגעצופּטע האָר אין ספר און הויבט זיך אָן פאטשן אויף דער קני, די הענט דערפילן דערווייל די פאטשיילע, כאפּן זי און ווארפן א שפּיץ אין מויל אריין; ער בייסט, ווארפט איבער איין פוס אויפ'ן צווייטן און טוישט אלע מינוט די פיס.

ביי דער גאנצער צייט קנייטשט זיך אים זיין בלאסער שטערן אין דער לענג און אין דער ברייט, עס קנייטשט זיך אויס א סמיץ איבער דער נאָז. די לאנגע ברעמען ווערן, אונטער דער איבער־געלעגטער הויט פון שטערן, כמעט פארלוירן, דערווייל גיט אים—דאכט זיך—עפּעס א שטאָך אין דער ברוסט; כאפּט ער און דער־לאנגט זיך מיט דער רעכטער האנט אויף דער לינקער זייט אן „על־חטא"... ראפּטום פארלעגט ער דעם קאָפּ לינקס, דריקט צו

מיט א פינגער די לינקע זייט נאָז, מאַכט מיט דער רעכטער זייט א קינסטלעכע פּאַנטאַנע, וואַרפט איבער דעם קאָפּ רעכטס, די פּאַנטאַנע שפּריצט פון דער לינקער זייט נאָז!... אין מיטן כאַפּט ער א שמעק טאַבאַק, צעהוידעט זיך בעסער, דאָס קול קלינגט, דאָס בענקל קנאַקט, עס רודערט דער טיש!

דאָס קינד וועקט זיך נישט! עס איז געוואוינט צו דער מוזיק.

און זי, דאָס יונגערהייט איינגעשרומפּטע ווייב, זיצט און שעפּט נחת פון מאַן, זי לאָזט פון אים קיין אויג נישט אראָפּ; איר אויער פאַרלירט קיין איינציגן טאָן פון זיין מויל.... אמאָל זיפצט זי: ער זאָל אזוי — טראַכט זי — טויגן צו דער וועלט ווי צו יענער, וואָלט איר דאָ אויך וואויל געוועזן... דאָ אויך...

— מאַ! — טרייסט זי זיך — ווער שמועסט פון א כבוד! נישט יעדער איז זוכה צו ביידע טישן.

זי הערט זיך איין... איר איינגעשרומפּן פּנים ענדערט זיך, דאָס אויך וואָס א מאָל; זי איז אויך נערוועז:

ערשט איז דערויף אויסגעגאָסן געוועזן א ווילדע הנאה; אזוי פיל נחת האָט זי פון זיין תורה געשעפּט... דערמאָנט זי זיך, אז היינט איז דאָך שוין דאָנערשטאָג, אז עס איז דאָך קיין דרייער אויף שבת נישטאָ, און דאָס גן־עדן ליכט אויפ׳ן פּנים, ווערט וואָס אמאָל טונקעלער און טונקעלער, ביז דער שמייכל פאַרשווינדט פון גאַנצן פּנים... דערנאָך וואַרפט זי א בליק דורכ׳ן פאַרגרינטן פענצטער, קוקט אויף דער זון — עס מוז שוין זיין שפּעט און עס איז נאָך אין שטוב קיין לעפל וואַרעם־וואַסער נישטאָ, — און די שפּיזלעך בלייבן איר שטיין אין דער האַנט, א טונקעלער שאָטן האָט שוין דאָס פּנים באַדעקט. זי וואַרפט אַן אויג אויפ׳ן קינד; עס שלאָפט שוין אומרואיג, עס וועט זיך באַלד אויפכאַפּן, עס איז פאַר׳ן קראַנקן קינד קיין טראָפּן מילך נישטאָ — און פון שאָטן איז שוין א וואָלקן געוואָרן, די שפּיזלעך הויבן אָן אין דער האַנט צו ציטערן, צו וואַרפן זיך...

און אז זי דערמאָנט זיך נאָך, אז אויסער דעם, גייט צו פּסח... אז די אוירינגלעך מיט די בענטש־לייכטער זיינען פאַרזעצט, דער

קאסטן — —לער, דער הענגל־לייכטער — פארקויפט, — הויבן אָן די שפּיזלעך גאָר מערדעריש צו טאנצן! דער וואָלקן אויפ׳ן פּנים ווערט טונקל־בלאָ, אָנגעלאָדן... אין די קליינע, גראָע אויגן, וואָס מען זעט קוים ארויס פון אונטער׳ן טיכל אויפ׳ן קאָפּ, באַוויי־זען זיך—בליצן:

ער—זיצט נאָך אלץ און לערנט; ער באַמערקט נישט, אז עס מאכט זיך א געוויטער, אז עס ווערט אלע מאָל געפערלעכער... אז זי לאָזט ארויס דעם זאק מיט די שפּיזלעך פון דער האנט און הויבט אָן קנאקן די אויסגעדארטע פינגער, אז זי קנייטשט איין דעם שטערן פאר וויטאָג, איין אויג ווערט צוגעמאכט, און דאָס צווייטע קוקט אויף אים, מעסער־שפּיציג אויפ׳ן מאן, דעם למדן, אז עס וואָלט אים, ווען ער זאָל עס זען, קיל געוואָרן אין אלע אברים; דאָך ער זעט נישט, ווי אירע בלאָע ליפּן ציטערן, ווי די גאָמבע ציטערט, ווי עס קלאַפּט איר א צאָן אָן א צאָן... ווי זי האלט זיך איין מיט אלע כחות, נישט אויסצוברעכן... ווי דער דונער רייסט זיך און רייסט, און עס דארף נאָר א קלייניגקייט, ער זאָל ארויס פון מויל.

דאָס קלייניגקייט האָט זיך געטראָפן:

ער לערנט און זאָגט! „שמע מיניה — — — תלת...” און טייטשט זיך אויס בנעימות: „איז פון דאנען געדרונגען...” ער וויל זאָגן: דריי — נאָר דאָס וואָרט „געדרונגען” איז שוין געווען געוועזן... אין דעם וואָרט האָט זיך אָנגעכאפּט דאָס פארביטערטע הארץ, דאָס איז געוועזן דער פונק צום פּולווער!

איר שטארקער ווילן פּלאצט. דאָס אומגליקלעכע וואָרט האָט געעפנט אלע פארהאַמערטע טויערן, אויפגעהאַקט אלע ריגלען... אויסער זיך איז זי צוגעשפּרונגען צום מאן פּיענע אין מויל, מיט נעגל אין פּנים אריין.

— געדרונגען, זאָגסטו, געדרונגען? אוי! א דרינגעניש זאָל אויף דיר קומען, רבונו של עולם! — האָט זי אויסגעשריען פון א הייזעריג קול פאר כעס — א דרינגעניש, רבונו של עולם! יאָ! יאָ! האָט זי ווייטער מיט א שלאַנגען־קול געסיטשעט:

פאר פסח... דאַנערשטאָג... ס'קינד קראַנק... קיין טראָפּן מילך! האַ!

עס פּאַרפּעלט איר אָטעם, די איינגעפאַלענע ברוסט שלאָגט כוואַליעס, פון די אויגן יאָגן בליצן.

ער בלייבט ווי פּאַרשטיינערט. בלייך איז ער אויפגעשפּרונגען פון בענקל, אָן אָטעם פאַר שרעק, און האָט זיך הינטערוויילעכטס געררוקט צו דער טיר.

זיי שטייען איינס געגן אַנדערן און קוקן זיך אָן; ער מיט גלעזערנע אויגן פאַר שרעק, זי — מיט ברענענדיגע — פאַר כעס... ער באַמערקט דאָך באַלד, אַז זי האָט פאַר כעס קיין שליטה נישט, נישט איבער דער צונג, נישט איבער די הענט. די אויגן ווערן אים אַלע מאָל קלענער; ער כאַפּט אָן עק פּאַטשיילע אין מויל אַריין, רוקט זיך נאָך אַ ביסל אָפּ, אָטעמט טיפער אָפּ און מורמלט:

— הער, דו, אשה... ווייסטו, וואָס איז? בטול תורה, נישט לאָזן דיין מאַן לערנען, האַ? אַלץ פּרנסה, האַ?! און ווער ניט דעם פוינעלע? אַלץ נישט גלויבן אין גאָט! אַלץ יצר־הרע, אַלץ נאָר די וועלט... נאַרישע אשה... מרשעת! נישט לאָזן לערנען אַ מאַן... דערפאַר קומט גיהנום..."

אַז זי ענטפערט נישט, ווערט ער שטאַרקער ביי זיך! איר פּנים ווערט בלייכער און בלייכער, זי ציטערט אַלע מאָל מער, און וואָס מער זי ציטערט און ווערט בלייכער, — פעסטער און ראַשער ווערט זיין קול:

— גיהנום! פייער! הענגען אויף דער צונג! ארבע מיתות בית־דין!

זי שווייגט, דאָס פּנים אירס איז שוין ווי אַ קרייד.

ער פילט, אַז ער טוט נישט גלייך, אַז ער דאַרף זי נישט אַזוי קרענקען, אַז ער רעדט נישט ערלעך; נאָר איינהאַלטן קען ער זיך שוין נישט. אַלעס שלעכטע וואָס ער האָט ביז אַהער אין זיך גע־האַט, שיט זיך אים אַרויס, ער קען זיי נישט איינהאַלטן.

— ווייסט וואָס טייטש? — גייט זיין קול איבער ווי אין אַ בייזן דונער: סקילה — דאָס הייסט: וואַרפן אין גרוב אַריין אוז

פארשיטן מיט שטיינער! שרפה — פירט ער ווייטער און וואונ־
דערט זיך אליין אויף זיין העזה — שרפה, דאס הייסט: אריינ־
גיסן אין די נעדערים א לעפל היים־קאכעדיג־זידנדיג בליי! הרג
איז בסיף... דאס הייסט: מען האקט אפ דעם קאפ מיט א
שווערד... אט אזוי! און ער מאכט א באוועגונג מיט דער האנט
ארום האלז, היינט — חנק... ווערגן... הערסט — ווערגן! פאר־
שטייסט — בטול תורה! אלץ פאר בטול תורה!

דאס הארץ טוט אים שוין ווי פאר רחמנות אויף זיין קרבן,
נאר עס איז אים דאס ערשטע מאל, ער זאל אזוי גובר זיין... עס
פאר'שכור'ט אים! אזא נארישע אידענע! ער האט ביז אהער
נאר נישט געוואוסט, אז מען קען זי אזוי איבערשרעקן.

— אט דאס איז בטול תורה! — שרייט ער ענדלעך אויס.
ער האקט דאך אפ, זי קען דאך צו זיך קומען און כאפן א בעזים!
ער שפרינגט צו צום טיש, פארמאכט די גמרא און לויפט ארויס...

— אין בית המדרש גיי איך! — שרייט ער צו איר, שוין מיט
א ווייכערער שטימע און פארמאכט נאך זיך די טיר.

דאס געשריי מיט'ן קלאפ פון דער טיר, האט אויפגעוועקט
דאס קרענקלעכע קינד. עס הויבט לאנגזאם אויף די שווערע ברע־
מען, דאס וועקסן־געל פנים פארקרימט זיך, און עס הויבט אן צו
פייפן אונטער'ן געשוואלענעם נעזל. נאר זי שטייט אלץ אויף איר
ארט, אויסער זיך, ווי פארשטיינערט און הערט נישט דעם קינד'ס
קול.

— הא! — רייסט זיך איר ענדלעך א הייזעריג קול פון דער
פארענגטער ברוסט ארויס — אזוי — נישט די וועלט, נישט יענע
וועלט... הענגען — זאגט ער — ווער — זאגט ער — הייסע סמא־
לע — בליי — זאגט ער! בטול תורה!

— נארנישט... מיר גארנישט... — העשעט איר אין צעריסע־
נעם הארץ: דא הונגער... אן א קלייד... אן א בענטש־לייכטער...
אלץ נישט... דאס קינד הונגעריג... קיין טראפן מילך... און דארטן
—הענגען... הענגען אויף דער צונג... בטול תורה—זאגט ער.—

— הענגען... כא! כא! כא! — רייסט זיך ראפטום אויס איר

פאַרצווייפלט קול... הענגען, יאָ. נאָר דאָ! — באַלד! אַלץ איינס! נאָך וואָס וואַרטן?

דאָס קינד הויבט אָן העכער צו וויינען, נאָר זי הערט אַלץ נישט.

— א שטריק! א שטריק! — שרייט זי אויסער זיך, און זוכט מיט פאַרבלאָנדזשעטע אויגן א שטריק אין אַלע ווינקעלעך.

— א שטריק וואו נעמט מען! זאָל ער שוין מיין געביין דאָ נישט טרעפן! לאָמיך כאָטש דאָס גיהנום פּטור ווערן! זאָל ער וויסן! זאָל ער זיין א מאַמע! זאָל ער! א כפּרה בין איך! א מלאך המות! אן עק! אן עק זאָל זיין! א שטריק!

און דאָס לעצטע וואָרט רייסט זיך איר פון האַלז אַרויס ווי א רוף אויף הילף ביי א שׂרפה.

זי דערמאָנט זיך, אז עס ליגט ערגעץ א שטריק... יאָ, אונ־טער׳ן אויוון... מען האָט געזאָלט אויפ׳ן ווינטער דעם אויוון אי־בערבינדן, ער מוז נאָך דאָרט ליגן...

זי לויפט צו און געפינט דעם שטריק: א פרייד — זי האָט געפונען דעם אוצר! זי וואַרפט אָן אויג אויפ׳ן סופיט — דער האָקען זיצט... זי דאַרף נאָר אויפ׳ן טיש אַרויף.

זי שפּרינגט אַרויף —

נאָר פון דער הויך דערזעט זי, אז דאָס דערשראָקענע, פאַר־חלש׳טע קינד איז אויפגעזעצט, עס בויגט זיך איבער׳ן וויגל; עס וויל אַרויס! אָט, אָט, פאַלט עס אַרויס...

— מאַמע! — האָט דאָס קינד קוים אויסגעריסן פון שוואַכן העלזל.

עס כאַפּט זי אָן א נייער כעס.—

זי וואַרפט אַוועק דעם שטריק, שפּרינגט אַראָפּ פון טיש, לויפט צו צום קינד, און וואַרפט אים דאָס קעפּל אויפ׳ן קישן צוריק, שרייענדיג:

— ממזר! אפילו הענגען לאָזט עס מיך נישט! אפילו נישט

הענגען בשלום! עס וויל שוין ציען... ציען וויל עס... אַט! סס ווערסטו ציען פֿון דער ברוסט! סס!

— נאַ, פּרעסער, נאַ! — שרייט זי אויס אין איין אָטעם, און שטופּט דעם קינד די אויסגעדאַרטע ברוסט אין מויל אַריין:

— נאַ, צי, ביים!...

האשה מרת חנה

(א פעקל בריוו)

א) צוויי בריוו, װאָס חנה האָט באַקומען פון איר ברודער מנחם מענדל, און איין בריוו פון איר שוועגערין חוה גיטל. בסך הכל דריי בריוו.

ערשטער בריוו

החיים והשלום לאחותי הצנועה מרת חנה תחיה.

דיין בריוו האָב איך דערהאַלטן. וואָס קלערסטו איך האָב גענוג טרערן פאַרגאָסן און א גאַנצע נאַכט געזיפצט און געקרעכצט; וואָס קומט מיר אָבער אַרויס נאָט אין הימל איז מיין עדות, אז איך בין דיר נישט אימשטאַנד צו העלפן. און וואָס דו שרייבסט וועגן דער ירושה, מוז איך דיר, ליבע שוועסטער, זאָגן, אז דאָס איז גאָר קיין ווערטער נישט! נאָכ'ן אידישן דת האָסטו קיין שום טענה־ומענה אויף דער ירושה; פרעג דיין מאַן, ער איז דאָך א איד א למדן, וועט ער דיר אויך זאָגן דאָס אייגענע. און דו דאַרפסט גאָר נישט פרעגן דעם מאַן, ער זאָל דיר ערשט זאָגן; אזא אשה כשרה ווי דו! עפנט אויף דאָס טייטש־חומש און זעט, אז צלפחד'ס טעכטער האָבן באַקומען ירושה, נאָר ווייל עס זיינען

קיין בנים־זכרים נישט געווען. אבער, קוים זיינען דא בנים־זכרים, באקומען די טעכטער קיין ירושה נישט. און קיין שטר חצי זכר האסטו נישט. איי, וואס דו זאגסט, אז דער טאטע, עליו השלום, האט דיר דעם גאנצן נדן נישט גע'סלוק'ט, איז אודאי קיין טענה נישט. ווארים, צוריק געשמועסט, ווער קריגט דעם גאנצן נדן? מיר האט מען, ווייסטו, אויך אבגעריסן, און איך האב, חלילה, קיין טענה נישט צו קיינעם. — און, בכלל, איז דער שכל מחייב, אז אויב דער טאטע, עליו השלום, האט נישט געהאלטן זיין התחייבות, האט דאס צווייטע צד אויך אזוי געטאן, און מען איז דערויף באשטאנען; די צדדים האבן איינער דעם צווייטן מוחל געווען, ווי ביי אונז אידן דער מנהג איז. און איך האב נישט געוואלט שטעלן אויף מיין דעה, און איבערגעשמועסט די זאך מיט אונזער רב און מיט די דיינים, און אלע זאגן פה־אחד, אז עס איז אזוי.

און, בנוגע צו דער טענה, וואס דו שרייבסט, אז דו האסט נאר א האלב יאר געגעסן קעסט, נישט א גאנץ יאר, — פון דעם ווייס איך שוין גאר נישט! לא פקדני אבא — דערפון האט מיר דער טאטע עליו השלום, נישט געזאגט, און ווייסן ווייסטו, אז איך בין דעמאלט געווען א פרוש, בין געזעסן ביי דער גאנצער צייט ביים רבי'ן, זאל לעבן, און געלערנט... און חוה גיטל מיינע דערציילט, אז עס איז אזוי געווען: עס איז געווארן א שטיקל מחלוקת צווישען אייך וועגן דער מאמע עליו השלום,'ס שטאט אין דער ווייבערישער שול, און איר האט אייך ארומגעריסן ביי די קעפ, און דער טאטע, עליו השלום, האט דערפון גרויס צער געהאט און גרויס עגמת־נפש; און איינמאל שבת־צונאכטס, האסטו געכאפט דאס פעקל מיט'ן מאן און ביזט מיט'ן אוועק אין זיין שטעטל אריין, — אויב אזוי, ווער איז אייך שולדיג? אויף וועמען שרייסטו? ווער האט אייך געהייסן אנטלויפן? אז מען דארף עסן קעסט, עסט מען...

נאר — איך מיין נישט, חס־ושלום, דיר אנצוטאן עגמת־נפש. איך וויל דיר נאר אויסווייזן, ווי ווייט אומגערעכט דו ביזט; אבער

יאָ געדעכט, נישט גערעכט, מען דאַרף זיך פירן לפנים משורת־הדין, בפרט געגן אַן אייגענער שוועסטער. נאָר וואָס העלפט עס? וויל יאָ, וויל נישט, אַז מען קען נישט! דאַרפסט וויסן, שוועס־טער־לעבן, אַז דער פאָטער אונזערער, זכרונו לברכה, האָט פאַר דער פּטירה געמאַכט אַ צוואה, ער האָט אַוועקגעגעבן דאָס גרויסע ש״ס דעם גרויסן בית־המדרש! דאָס קליינע ש״ס—דעם קליינעם בית־המדרש, די משניות'ן מיט די עשרים־וארבע'ס האָט ער געהייסן שיקן אין שטיבל אריין, וואו ער, עליו השלום, האָט גע־דאַוונט... קבורה־געלט, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, האָט געקאָסט צוויי הונדערט גילדן, מיד ליד האָב איך אויך צעטיילט אַ פופציג גילדן, וואָס רעד איך, מער, אַ סך מער ווי פופציג גיל־דען! דעם טאַטן, עליו השלום'ס, מלבושים האָב איך אויך צע־טיילט אָרימע לייט, חוץ דער זיידענער קאַפּאָטע, וואָס איך האָב, לויט צוואה, איבערגעלאָזט פאַר מיין משה'לע, שיחיה, ער זאָל אין איר גיין אין אַ מזל'דיגער שעה, צו דער חופה, במהרה בימינו, אמן. וואָס דען בלייבט בסך הכל?

עס בלייבט נישט מער, נאָר דאָס הייזל, נו, קיין שרפ״ט איז עס נישט ווערט. דער דאַך איז, לא עליכם, אַ חולת־נופל; אויף אַ האָר הענגט ער. דער וואָס הייסט אראָפּנעמען די אַלטע פייער מויער, און אין גאַנצן איז עס בחזקת סכנה.

נישט מער, שוועסטער לעבן, דו מיינסט, איך האָב פּרנסה! אַז דער טאַטע, עליו השלום, איז נפטר געוואָרן און איך בין אראָפּ פון קעסט, האָב איך פאַרדונגען די דריי שטובן לינקס גרונם דעם סוחר, מען רופט אים גרונם צאַפּ (דו מוזסט אים אודאי געדענקען און דאָס ווייב זיינס—זלאַטע), מיט דעם געלט קוועל איך מיך און באַצאָל קוים פּאָדימנע און אַנדערע פּאָדאַטקעס, וואָס וואַקסן פון טאָג צו טאָג. שולדיג בין איך בסך הכל פאַר אַ יאָר אָנדערהאַלבן מיט אַ שמיץ! דערוווייל טו איך מיר עצות, גיב אַ טרונק בראָנפן, —סום שפעטער, סום מאָרגן, כנהוג, נאָר דער שטריק אויפ'ן האַלז יואַקסט, און וואָס דער סוף דערפון וועט זיין, ווייסט איין רבונו של עולם.

איך באוואוין די דריי שטובן רעכטס אין איינעם מיט'ן איינ־פאָר־הויז און מיט דער שענק; די צייט דערווייל איז זייער שלעכט, די דערפער ארום האָבן זיך פארשוואָרן, נישט צו טרינקען קיין בראָנפן. איז נאָך ווייניג, האָט דער פריץ נעעפּנט אין די ארומיגע דערפער שפּייז־געוועלבלעך מיט טיי־הייזער, — וואָס זאָל איך דיר זאָגן? מען דארף רחמים! מען קוקט זיך די אויגן אויס, איידער מען דערזעט א פּויער!

און וואָס דו שרייבסט, אז ווער עס קומט זאָגט דיר, אז איך האָב שיין פּרנסה, — זיי ווייסן, אז מענטשן האָבן נאָר גרויסע אויגן. איידער מען פארדינט א דרייער, איז קריעת ים־סוף. דער־ווייל מוז מען ביילע־סאָשע'ן חתונה מאכן, און איך ווער גראָ און אלט דעריבער. די הוצאות זיינען אין לשער, אויף חוב וויל מען נישט געבן, צו די מלבושים פעלט נאָך א זיידן אויבער־מלבוש, ואחרי ככלות־הכל, מוז חוה גיטל מיינע, באלד נאָך דער חתונה פאָרן צו א דאָקטאָר. אז שמואל רופא הייסט שוין פאָרן, פאר־שטייסטו שוין, ווי עס האלט, רחמנא לצלן... איך האָב געפרעגט דעם רבי'ן, זאָל לעבן, הייסט ער, זאָל לעבן, אויך פאָרן קיין וואר־שע. און דער הוסט ווערט שטארקער פון טאָג צו טאָג, — גלייך מען וואָלט האָלץ געהאקט!

און דאָס, וואָס דו ווילסט מיך איבערשרעקן, אז אויב איך וועל דיר נישט באלד ענטפערן ווי עס געהער צו זיין, וועסטו שרייבן צו אונזער קרובה אין לובלין, און זי וועט גיין צו איר אדוואָקאט, מען זאָל מיך איבערגעבן אין גוי'אישע הענט אריין, — זיי ווייסן, שוועסטער, לעב, אז דערפאר האָב איך גאָר קיין פּחד נישט! ערש־טענס, פארשטיי איך, אז עס איז גלאט גערעדט, אז אזא כשר'ע צנועה, ווי מיין שוועסטער איז, ווייסט, וואָס א בית־דין איז, און וואָס א סאָנד, להבדיל, איז... אזא שטות וועסטו נישט טאָן. א אי־דישע טאָכטער טוט נישט אזוי! און, דו זאָלסט אפילו וועלן, האָסטו דאָך א מאן צו הונדערט און צוואנציג יאָר, און ער וועט אזא עולה נישט דערלאָזן! ער וואָלט זיך שוין נישט געטאָרט ווייזן ביים רבי'ן זיינעם, אפילו נישט אין שטיבל אריין קומען!

אויסער דעם, ראט איך דיר, זאָלסט, חס ושלום, נישט ארויס־ווארפן קיין געלט אויף אדוואָקאטן; און עס לא היה זיינען זיי די אדוואָקאטן, נאָר גיב און העלף און ערטסטו אויף צו געבן, ווייסט ער שוין נישט ווער דו ביזט.

און דערמאָנען מוז איך דיר נאָך די טאָמאַשאָווער מעשה, וואָס דער טאטע, עליו השלום, פלעגט דערציילן. אפשר האָסטו זי פאַר־געסן, וועל איך דיר נאָכאמאָל דערציילן. אמאָל איז דאָרט נפטר געוואָרן א באַלעבאָס; איז די טאָכטער זיינע, א גרושה, געלאָפן צום אסעסאָר, ער זאָל איר אויסטיילן א חלק ירושה, ווי עס איז בדיניהם. דערווייל, אזוי ווי זי איז געשטאַנען און גערעדט מיט׳ן אסעסאָר, איז ביי איר אין שטוב אראָפּגעפאַלן א קויל פון קוי־מען... אין דער רגע האָט זיך אונטערגעצונדן די שטוב, און עס איז איר, נישט פאַר אונז גערעדט, נישט פאַר קיין שום אידן גע־דאַכט, א קינד פאַרברענט געוואָרן!

און איך ראט דיר, שוועסטער חנה, זאָלסט זען חרטה האָבן און תשובה טאָן אויף דעם, וואָס דו האָסט געשריבן. אין אָדם נתפס על צערו, דאָס הייסט, ווי מענטשן זאָגן — צרות נעמען דעם שכל צו; נאָר א קטרוג קען, חס ושלום, זיין דערפון, און דו דאַרפסט עפּעס אויף זיך נעמען, כאָטש א תענית איבער א טאָג!

איך פון מיין צד בין דיר מוחל מיט׳ן גאַנצן הארצן. און, אז דו וועסט קומען, אם ירצה השם, אויף מיין טאָכטער׳ס חתונה, וועט אַלץ ווערן אויסגעהיילט, וועסטו זיך מיט אונז משמח זיין אין א מזל׳דיגער שעה. נאָר זע, למען השם, נישט צו דערמאָנען פון פראָצעסן, חס ושלום!—

און דער עיקר פאַרדריסט מיך אויף בעלך, נר״ו, המופלג, וואָס שרייבט גאָרנישט פון זיין געזונט. אויב ער איז אויף מיר אין כעס, זינדיגט ער, און ער דאַרף דאָך וויסן, אז כל הכועס וכו׳. חוץ דעם האָט זיך ארויסגעלאָזט א קול אין אונזער שטעטל, אז ימים נוראים איז ער נישט געוועזן ביים רבי׳ן און האָט געדאַווענט נאָר אין בית המדרש. נאָך זאָגט מען, אז ער וויל אָוועקלייגן דאָס לערנען און זיך צו עפּעס צושלאָגן. א נהנה מיגיע כפו, זאָגט ער,

וויל ער זיין. וואס פאר א צער איך האב דערפון, קענסטו משער זיין. ווארים „תורה מה תהיה עליה"? ווער וועט זיצן און לערנען, אז נישט אזוינע טייערע קעפ ווי ער?!

ער דארף וויסן, אז דער טאטע, עליו השלום, האט זיך מיט'ן משדך געוועזן נישט אויף דעם תנאי! און בפרט היינטיגע צייטן, ווען די אומות־העולם נעמען זיך צום מסחר און די עסקים פאלן פון טאג צו טאג, איז אודאי א יושר, נשים זאלן האנדלען, און די מענער זאלן טאקע יושב ועוסק בתורה זיין, און דער רבונו של עולם וועט זיך אפשר טאקע מרחם זיין... זאל ער זיך בעסער ארויסנעמען א כתב־רבנות, זאל ער ווערן שוחט, מלמד, — וואס ער וויל, נאר נישט קיין סוחר, חס ושלום... איך זאל נאר וויסן, אז ער וועט מיר נישט אפרעדן מיין קינד פון מיין רבי'ן, וואלט איך אים מיין משה'לען געשיקט אויף לערנען מיט קעסט!

זע, אז דיין מאן זאל אוועקלעגן די נארישקייטן, דו מאך דיר א געוועלבל, א שטעל... און זכות אבות, הן פון דיין צד, הן פון בעלך נר"ו'ס צד, וועט אייך בודאי ביישטיין.

און פאריאג, ראט איך דיר, די מרה־שחורה, מיט וועלכער דיין בריוו איז אויסגעווייקט, אז עס שניידט ביים הארץ. א בשר ודם אן בטחון, איז ערגער ווי א בהמה, רחמנא לצלן. ער דרייט זיך ארום אויף דער וועלט, ווי א יתום אן א טאטן; א גאט, ברוך הוא, אין הימל האבן מיר, פארלאזן פארלאזט ער נישט.

אז דער מענטש פאלט אריין אין מרה־שחורה, איז א סימן, אז ער האט, חס ושלום, קיין אמונה, קיין בטחון נישט, און דאס איז נישט ווייט פון ערגערע זאכן, רחמנא לצלן! וואס איך וויל אפילו איבער מיין מויל נישט ברענגען!

גם שרייב מיר, אחותי חנה, ווי עס שטייט ביי אייך מיט אר־בעט? אונזערע צוויי גרויסע סוחרים, דו געדענקסט דאך זיי, דער לאמער יוחנן און יונה סגי־נהור, האבן אויפגעהויבן דעם מקח, און דער פריץ אונזערער האט נישט אויף זריעה... אפשר וועט זיך, אם ירצה השם, מאכן א שטיקל עסק... עס איז אפשר מן השמים, איך זאל האבן צושטייער צו חתונה־הוצאות. ריין

טובה פארלאנג איך, חס־ושלום, נישט אומזיסט; זאָל זיך נאָר עפּעס מאכן, שיק איך אייך אויף הוצאות, זאָלסט קומען עם בעלך המופלג, שיחיה, אויף סאָשע־ביילא, שתחיה'ס, חתונה, איך וועל נאָך פאר דיר א מתנה געבן—דרשה געשאנק מצד הכלה!

חוה גיטל, שתחיה, גריסט דיך גאָר פריינטלעך. אליין שרייבט זי נישט, ווייל עס איז היינט ביי אונז יריד; זיינען געקומען צוויי סוחרים פון די זאמושציער אכל'ער און ווילן דוקא געפילטע פיש. די כלה, שתחיה, איז נעגאנגען צום שניידער אָנמעסטן א מלבוש, און מיך האָט מען דאָ אליין איבערגעלאָזט פאר א שומר ביים קוימען.

און זע, למען השם, אחותי חנה, נישט צוצולאָזן זיך צום הארץ, אוועקטרייבן די מרה־שחורה און לעבן מיט בטחון. ווער עס שפּייזט א ווערימל אויף דער ערד און א פוינעלע אין נעסט, וועט דיך אויך נישט פארלאָזן.

נרים בעלך, וכו'

פון מיר אחיך —

מנחם מענדל.

צווייטער בריוו

החיים והשלום לאחותי מרת חנה תחיה.

איך האָב דיין צווייטן בריוו דערהאַלטן. ער איז געווען דורכ־געווייקט פון טרערן, און פול זלזולים געגן מיר, זוגתי חוה גיטל, שתחיה, און אפילו בתי הכלה, ביילע־סאָשע, שתחיה. און איך האָב דערפון פיל שפיכות דמים געהאַט, ווארום פארוואָס? אחותי חנה, דו זאָגסט, אז איך בין, חס ושלום, א גזלן. אז איך האָב דיך גערטראָפן, חס ושלום, אין וואלד, און איך האָב דיך גע׳הרג׳עט, חס ושלום; אז דורך מיר און זוגתי חוה גיטל, שתחיה, ביזטו פארוואָגלט געוואָרן פון דער היים, אז מיין טאָכטער ביילע סאָשע איז, ביי דיר אין די אויגן, א חצופה, ווייל זי מאַכט זיך זיידענע מלבושים... מה אומר ומה אדבר, אז איך מוז הערן און שווייגן, ווייל איך ווייס, אז דיר איז אזוי שלעכט... אז נישט דו רעדסט, נאָר דיין שווער געמיט רעדט...

די זאַך איז אָבער נישט אזוי. איך בין, חס ושלום, קיין רוצח נישט! און זאָל קומען איינער פון גאַס, און זאָגן, אז די קאַפּאָטע, וואָס איך טראָג אויפ׳ן לייב, איז זיינע, און ער וויל האָבן א דין־תורה, רעד איך מיט אים נישט דאָס אנדערע וואָרט, און גיי מיט׳ן צום רב. און, אם ירצה השם, אז דו וועסט קומען אויף ביילע־סאָשע׳ס חתונה, האָב איך מיט דיר א דין־תורה, בפירוש א דין־תורה, פון קיין פשר האַלט איך נישט!

און זע אליין! בנוגע צו די קעסט, וואָס דו האָסט נישט דער־עסן, ביזטו דאָך אליין מודה אין דיין בריוו, אז די סיבה איז גע־ווען א מחלוקת צווישן דיר און זוגתי, תחיה. ווער עס האָט אָנ־געהויבן איז נישט מיין זאַך. איך זע נאָר, אז בעלך איז, קיין עין

הרע, א גרויסער גולם, שהלך אחרי אשתו... איר זענט, זאָגט מען, אין א מוצאי־שבת אנטלאָפן, לייטן־געלעכטער אָנגעמאכט. דער טאטע, עליו השלום, האָט געהאט דערפון גרויס שבירת־הלב און קצור־ימים, (אזוי האָט ער בפירוש געזאָגט; שכנים האָבן גע־הערט!) און דו לעגסט אַלץ ארויף אויף חוה גיטל תחיה! מאכסט איר גלאַט א בלבול!

נאָר! מאי דהוה הוה — דער טאטע עליו השלום איז שוין אויפ׳ן עולם־אמת! אוים קעסט, אוים טענות! שריי חי־וקים נעגן גאָט, ברוך הוא!

און זיי וויסן, אז בתי הכלה ביילע־סאָשע, איז גאָר, חלילה, קיין חצופה נישט! זי איז נעבעך גאָר נישט שולדיג! צו די זיידענע מלבושים נויט מיך דער מחותן, דער תקיף. איינמאָל האָט זי אפילו געוויינט, אז זי שטעלט אונז בדלות. וואָס זאָל מען אָבער טאָן, אז אין די תנאים שטייט בפירוש „בגדי משי וסאמעט", און ער טרעט נישט אָפּ פון די תנאים. א נישט, זאָגט ער, איז אוים, צערייסט ער די תנאים! און מער פעלט מיר נישט, נאָר בתי, תחיה, זאָל, חס ושלום פארזיצן!

און זיי וויסן, אז דער נדן איז אויך נאָך נישט גע׳סלוק׳ט אין גאנצן במזומנים. צוגעזאָגט האָב איך זעקס, געגעבן דריי; אויף נאָך שתי מאות האָב איך געמוזט געבן אן אקט אויפ׳ן הויז. וויסטו דאָך, אז דאָס הויז אויפ׳ן טאטענ׳ס, עליו השלום׳ס נאָמען, —קאָסט ווייטער געלט, איידער מען קען פארשרייבן, וד״ל... אויף דער ר׳עשט האָב איך געגעבן א זאָלאָ־וועקסל אויף סטעמפּעל, וליתר תוקף־ועוז—נאָך א חרם־קוויטל. און אצינד בין איך ערשט אין דער קלעם, אז דער רבונו של עולם זאָל זיך מרחם זיין.

נאָר רעד מיט א אידענע! נישט אומזיסט האָבן אונזערע חכמים געזאָגט: „נשים דעתן קלות" און מענטשן זאָגן: לאַנגע האָר—מיידלוויז מיין איך, און קורצער שכל... איך שרייב דערויי־בער באזונדער לבעלך, שיחיה; ער איז א מאנסביל, א בן תורה, א מופלג בתורה, און ער וועט וויסן, אז א בשר־ודם טאָר זיך נישט ארויפלעגן אויף אן אנדערן בשר ודם, ווארום: וכשל עוזר ונפל

עזור,—א בשר־ודם קען קוים זיך אליין דערטראָגן... א מענטש מוז האָבן בטחון.

און איך בין בטוח, אז גאָט וועט דיך, חס ושלום, נישט פאַר־לאָזן; ער פאַרלאָזט נישט קיין שוואַכע פליג! נאָר פון רבונו של עולם קענסטו געהאָלפן ווערן, צו'ן אים זאָלסטו מתפלל זיין, און איך פון מיין צד, אז איך וועל, אם ירצה השם, זיין ביי אים, זאָל לעבן, וועל איך אָפּגעבן פון דיינעטוועגן א קוויטל מיט א באַ־זונדערן פדיון: 2 צי 3 מאָל ח"י און עס מוז פועלן!

און בנוגע צום ארבעס, האָט זיך אויסגעלאָזט א בוידעם, איי־דער וואָס, איידער ווען, האָט זיך גבריאל דער פּאַכטער אראָפּגע־ברענגט פון אייער געגנט עטלעכע פורן ארבעס. פאַרדינט האָט ער א מטמון! ער מאַכט שוין חתונה א זון און גיט שוין נדן... וואָס סלערסטו, אז גאָט וויל, פעלט דיר אויף א מאַרקע, פאַרשפּעטיגט זיך דיין תשובה אויף מיין בריוו, און גבריאל ווערט דער חכם!

און וואָס דו שרייבסט, אז דאָס קינד דיינס איז נישט בקו־הבריאה, זאָל טאַקע דער רופא חולים העלפן; אין סכנת־נפשות, גלויב נישט; נאָר אָן מרה־שחורה! איך האָב געטאָן מיינס. איך בין אויפגעשטאַנען גאַנץ פרי, געגאַנגען אין גרויסן בית־המדרש אריין, אריינגעוואָרפן אין מאיר בעל הנס, אויפגעשריבן אויף דער מזרח וואַנט „לרפואה שלמה" מיט גרויסע אותיות. און, אויב עס וועט זיין אם ירצה השם, א לעזונג, וועל איך נאָך שיקן ליכט אין שול אריין. דעם רבי'ן זאָל לעבן וויל איך אויך מודיע זיין. און נישט דערמאָנען, אז בעלך איז נישט זיין חסיד, און דו ווייסט, אז ביי אים, זאָל לעבן, בין איך א בן בית...

פון מיר, אחיך

מנחם מענדל.

עיקר שכחתי. מירל־פּינא, דעם דינ'ס מאַכטער איז, לא עליכם, געווען מקשה לילד, האָט מען אראָפּגעברענגט א דאָקטאָר פון טאַ־מאַשאָוו און דער מאַן איז תיכף אוועקגעלאָפן צום רבי'ן, זאָל לעבן. צי דער דאָקטאָר האָט קאַליע געמאַכט, צי וואָס, נאָר אז דער מאַן איז געקומען, האָט ער זי שוין געטראָפן אף דער מטה. ער האָט

איר געמאכט נאר א שיינעם הספד. אצינד רעדט מען אים שידוכים, איך וועל מיך אויך אריינלעגן אין דער זאך. עס איז א מצוה אזא שיינעם יונגן מאן א טובה צו טאן. אגב, טאמער באשערט השם יתברך א רייכן שידוך וועל איך נישט צולעגן.

אחיך הנ״ל.

זוגתי חוה גיטל, שתחי׳, לאזט דיך גריסן גאר פריינטלעך. וכן בתי הכלה שתחיה. מיט גאט׳ס הילף וועסטו, אם ירצה השם, די טעג באקומען א חתונה־בריוול. עס זאל אונז אלע זיין צו מזל און צו ברכה.

מנחם מענדל הנ״ל.

גיסתי האהובה, המיוחסת והצנועה האשה הכשרה הלא היא מרת חנה תחיה.

ראשית בין איך דיר מודיע, ליבע שוועסטער און שוועגערין, אז מהיום והלאה, אז גאט וועט שענקען דאס לעבן, וועל איך אפנעמען דיינע בריוו, נישט מיין בעל־בכי און אשפה וועל איך פון זיי מאכען! צווייטנס, ליבע שוועגערין, איז דאס פון דיין זייט, צווישן אונז גערעדט, א גרויסע חוצפה, וואס דו האסט זיך אן אונז אנגעכאפט און דוקא פאר א חתונה, און מאכסט אונז די טעג פינצטער ווי די נעכט, און ווילסט נאך אנמאכן א שווארץ־פינצטער לעבן צווישן מאן און ווייב. דו מוזט, אפנים, מיינען, ליבע שוועגערין, אז דו ביזט נאך ביים שווער, זכרונו לברכה, אויף קעסט, אז דו ביזט א פארצויגענע בת־יחידה, אן שום דרך ארץ; און אז מען גיט דיר נישט דעם טעלערל פון הימל, ווילסטו אלעמען אויסשטעכן די אויגן, די וועלט אומברענגען, און די קולות דיינע גייען עד לב־השמים. איך געדענק נאך דיין טופען מיט די פיסלעך, דיין זעצן מיט די פויסטן אין טיש אריין, בשעת, ווען דער תם דיינער שטעלט זיך אין א ווינקל אריין שאקלט מיט׳ן שאפענעם קעפל, אז די פאות ווארפן זיך אים, ווי די לולבים; דער שווער, זאל ער מיר עס דארט מוחל זיין, זאגט דאך אודאי, אז די בת־יחידה איז נערעכט.

טייערע שוועגערין חנה! עס איז שוין צייט זיך אויפצוכאפן פון שלאף, צו פארגעסן די פוסטע חלומות, און צו זען איך וואס פאר א וועלט מען איז. דער שווער, זכרונו לברכה, איז שוין לאנג אויפ'ן עולם־אמת; נישטא קיין קעסט, אויסגערונען! א בת־יחידה קענסטו נאר זיין ביי דיין אייגענעם מאן, נישט ביי קיין אנדערן, און איך ווייז דיר צוויי מאל פינף פינגער!

און דעם בריוו־טרעגער האב איך זהיר והזהר אנגעזאגט, ער זאל דיינע בריוו אפגעבן מיר צו דער האנט, נישט מיין כשר בהמה'לע. זיי ווייסן, ליבע שוועגערין, אז די גאנצע וועלט בלאזט אויף די נעגל פון דיין שגעון! ווער עס הערט, זאגט נישט אנ־דערש, נאר א דיבוק, רחמנא לצלן! סערל די נגידה האט מיר בפירוש געזאגט, אז דו ביזט ווערט, מען זאל דיך קורע־כדנג זיין! און איך קען גאר נישט פארשטיין, וואס דו ווילסט האבן פון מיר! נישט איך הוה גיטל האב, חס ושלום, געשריבן די תורה; נישט איך, חוה גיטל, בין, חס ושלום, אראפ מיט דונער און בליצן אויפ'ן בארג סיני, אוועקצו'גזלן פון דיר דעם דין פון ירושה; און אז דער שווער דיינער, זאל מיר עס דארט מוחל זיין, איז געווען אזא בטלן, ווי דיין מאן דער תם, און אז מען האט דיר נישט געגעבן קיין שטר חצי זכר, בין איך שולדיג? און דער רבונו של עולם איז נישט, חס ושלום, אין מיין רשות; די שליסל פון שערי רחמים, ליגן נישט ביי מיר,—עס איז דא צו וועמען צו שרייען! האסט נישט קיין סידור, קיין מחזורים, קיין תחנות? דאוון, בעט רחמים! און אויב דאס קינד דיינס איז טאקע חולה מסוכן, איז דארט אויך דא אן ארון קודש איינצורייסן, קברים צו מעסטן, און מאיר בעל־נס אויף צדקה פעלט אויך נישט! דו ווייסט אבער נישט מער, נאר—הוה גיטל; חוה גיטל און ווידער חוה גיטל! פעלט דיר פרנסה, ווער איז שולדיג? חוה גיטל! גיסטו צו איר אוים דיין ביטערע הארץ; איז דיר קראנק דאס קינד, ווער איז שולדיג? מכתמא חוה גיטל, און פארשרייסט מיר דעם קאפ! און איך, איין גאט אין הימל ווייסט דעם אמת, בין חולה־מסוכן, איך פאכע מיט דער נשמה און ביי'ן א ליאדע עגמת־נפש, ווער

איך ממש אויס מענטש. און אז מיר כאַפּט אָן דער הוסט, איז טאַקע סכנות נפשות, מיין איך, אַז עס עקט זיך מיין וועלט. איך בין, ווי מען זאָגט: א פּוס אין שטוב א פּוס אין גרוב. און אז די דאָקטוירים וועלן מיר נאָך הייסן פאָרן קיין אויסלאַנד וואַסער טרינ־קען, בלייב איך אָן א העמד, חס ושלום; און אויף ווער ווערען העגט לאָז איך איבער די שטוב, די פּרנסה, די זעקס קינדערלעך, וואָס?

דו ווייסט, דאַכט זיך, אַז אויף מיר שטייט דאָס גאַנצע הויז, אַז אַלץ ליגט אויף מיין קאָפּ, אַז ווי אחיך מנחם מענדל גיט זיך נאָר א ריר, איז באַלד א שאָדן; ליימענע הענט האָט ער, דאָס שלים־מזל! א מענטש זאָל נישט טויגן, נישט צו גאָט, נישט צו לייט; זאָל נישט אריינטאָן א האַנט אין קאַלט וואַסער אריין, גאַרנישט! פעלט מיר נאָך, עס זאָל קומען דער דאָקטאָר און זאָגן, אַז עס וואַקסט ביי מיר די מילץ אין דער ברייט, אַז די סכנה איז חס ושלום, זייער גרויס, אַז איך ברויך גרויס רחמים!—קומסטו און מאַכסט מיך פאַר א גליקלעכער נגידה, איך זאָל דיר העלפן.

ליבע שווענערין, איך זאָג דיר בפירוש, אַז דו האָסט א האַרץ פון א טאַטער, נישט פון א אידישער טאָכטער; ביזט פּשוט א מענטש אָן רחמנות! שוין צייט, זאָלסט גאָר אינגאַנצן אויפהערן מיט דיינע ליב־האַרציגע בריוולעך! און זע, למען השם, צו קומען אויף דער חתונה, וואָס וועט זיין, אם ירצה השם, גאָר קירצלעך. ווען, ווייס איך נאָך אַליין נישט, ווייל איך וויל עס נישט נעמען אויף מיין אחריות. זאָל מנחם מענדל פאָרן צום צדיק, און אָפּשטעלן אויף זיין באַראָט, ווען די חתונה, זאָל זיין אין א מזל'דיגער שעה, און איך וועל דיך שוין מודיע זיין. מתנות ברענגען דאַרפסטו נישט. און, אַז דו וועסט, אם ירצה השם, קומען עם בעלך המופלג, שיחיה, וועט איר ביי מיר זיין פון די געהויבענע געסט, איך וועל אייך זעצן אויבן־אָן; און די כלה בעט אייך אויך זייער און זייער, איר זאָלט קומען אויף דער חתונה,

נאָר איר זאָלט זי לייטיש פירן, נישט חס ושלום, פאַרגעסן, וואו איר זייט אויף דער וועלט, און נישט אָנטאָן קיין חרפות ובושות.

גריס בעלך, שיחיה, מיט'ן קינד לרפואה שלמה

פון מיר, דיין שוועגערין,

חוה גיטל.

ב) פיר בריוו וואָס הנה האָט באַקומען פון מאַן שמואל משה

ערשטער בריוו

זוגתי האהובה מרת חנה תחיה.

ווען מיין בריוו וועט קומען צו דיר אין דער האנט אריין, וועל איך, בעלך שמואל משה, שוין זיין אין מרחקים. און איך בעט ביי דיר סליחה ומחילה אויף דעם. איך בין אוועק פון דיר נישט מיט מיין גוטן ווילן, איך האָב שוין לענגער נישט געקאָנט אויסהאַלטן; איך האָב געזען בחוש, אז עס איז כלו כל הקיצין, אז עס איז שוין די צרות נישט צו דערטראָגן; דעם נדן האָבן מיר אויפגעגעסן, די ירושה האָט דיין ברודער דער גזלן, איינגעשלונגען, ער האָט באַנוצט די צייט, ווען די בריוו זיינען צווישן אייך געגאַנגען, און האָט פאַר־שריבן דאָס הויז אויפ'ן מחותנ'ס נאָמען,—צושלאָגן זיך צו'ן א שטיקל עסק האָב איך נישט געקאָנט. נישט געהאַט מיט וואָס; איז מיר קיין אנדערע עצה נישט געבליבן נאָר, אָדער זיך, חס ושלום צו הענגען, ווי משה דער שניידער האָט געטאָן, אָדער אנט־לויפן קיין אמעריקע — האָב איך אויסגעקליבן אמעריקע; זאָל איך כאָטש יענע וועלט נישט פארלירן. און אין אמעריקע וועל איך שוין נישט זיין קיין בטלן, קיין „כלי־יקר״; איך וועל מיט גאָט'ס הילף מיט'ן שווייס פון שטערן, מיט מיינע צען פינגער פאַרדינען אויף א שטיקל ברויט, ביז השם יתברך וועט זיך מרחם זיין און וועט אריינשיקן די ברכה אין מיינע צען פינגער, און אפשר וועט

ער גאָר בענטשן דיין מסחר דאָרט אין די ציבעלעס, און וועט אונז צוריק צוזאַמענפירן, אָדער מיך צו דיר אָדער דיך צו מיר! אמן, כן יהי רצון.

און איך בעט דיך זייער, ליבע, גוטע חנה, זאָלסט דיך נישט אַזוי מצער זיין, נישט אַזוי פיל וויינען. דו ווייסט, אַז מיין גאַנצער מיינ מיט'ן אַוועקפאָרן איז נאָר—פרנסה, נאָר דאָס שטיקל ברויט! דו ביזט זוגתי חנה און איך בין דיין מאַן שמואל משה, און ביידע זיינען מיר צוגעבונדן צום קינד, זאָל לעבן און געזונט זיין. ווען איך וואָלט געהאַט כאָטש אַ שטיקל טרוקן ברויט, וואָלט איך עס, חס ושלום, נישט געטאָן... אפשר וועט זיך דערווייל השם יתברך מרחם זיין, און, אַז דיין ברודער, דער גזלן, וועט דערהערן, אַז איך האָב דיך חס ושלום געלאָזט אַן עגונה, וועט ער פאָרט אפשר רחמנות קריגן, דאָס שטיינערנע האַרץ וועט ווייכער ווערן, און ער וועט דיר גיכער אפשר שיקן עטלעכע רובל אויף פרנסה...

וואָס זאָל איך רעדן און וואָס זאָל איך זאָגן, מיין גאָלדענע חנה?! איך מוז דיר זאָגן, אַז די מחשבה אַוועקצופאָרן און דיך איבערצולאָזן מיט'ן קינד, איז מיר שוין אַ סך מאָל אַרויפגעקומען אויפ'ן זינען. איך האָב שוין לאַנג געזען, אַז איך האָב נישט קיין אַנדער ברירה. טאָג אַזוי נאַכט האָב איך דערינען געקלערט, אי ביים דאַוונען, אי ביים לערנען. איך האָב נאָר געוואַרט, דעם קינד, עס זאָל אים זיין לרפואה שלמה, זאָל בעסער ווערן. אַז דעם קינד, זאָל לעבן, איז בעסער געוואָרן, האָב איך דאָך נישט געהאַט דאָס האַרץ דיר צו זאָגן, אַז איך וויל אַוועק, וואו די אויגן וועלן מיך טראָגן... איך האָב מורא געהאַט, אַז דו וועסט זאָגן, אַז דו ווילסט נישט, און איך וועל נישט קענען טאָן קעגן דיין רצון. האָב איך אַלץ אין מיר נעהאַלטן, אָפגעגעסן זיך אין דער שטיל דאָס האַרץ. נאָר, אייערנעכטן, אַז דו האָסט אהיים געברענגט אַ פונט ברויט, און צעטיילט פאַר מיר און פאַר'ן קינד, זאָל געזונט זיין, און געזאָגט, אַז דו האָסט שוין געגעסן ביים שכן, און איך האָב דערקענט אָן דיין פנים, וואָס האָט באַקומען אַלערליי קאָלירן,—ווייל דו קענסט בטבע נישט זאָגן קיין ליגן—אַז דו נאַרסט מיך, אַז דו האָסט אין

דיין מויל נישט געהאט,—האָב איך בשעת מעשה דערפילט, ווי ווייט איך זינדיג נעגן דיר! עסנדיג פון ברויט, האָב איך געפילט, אז איך עס פון דיר דאָס פלייש, חס ושלום; און דערנאָך, ביים גלעזל טיי, אז איך טרינק, אז איך זויג אויס, חס ושלום, דיין בלוט. עס האָבן זיך מיר מיטאמאָל די אויגן געעפנט; איך האָב ערשט דערזען, וואָס פאר א פושע־ישראל איך בין! און אויסזאָגן האָב איך פאָרט מורא געהאט; בין איך אנטלאָפן אָן דיין ידיעה.—

ביי יחיאל דעם מלוה האָב איך פארזעצט די אויבערשטע קאַ־פאָטע מיט'ן טלית, נאָר, למען השם, דאָס זאָל קיינער נישט וויסן—און האָב גענומען אויף הוצאות. אז עס וועט מיר פעלן, זיינען אומעטום דאָ אידן בני רחמנים און מען וועט מיך, חלילה, נישט לאָזן פאלן אין גאס. וועל איך אָנקומען צו מתנת בשר־ודם! און א נדר האָב איך געטאָן, אז איך וועל, אם ירצה השם, שפעטער, אז זיין ליבער נאָמען וועט זיך מרחם זיין, און איך וועל וואָס עס איז פארדינען, וועל איך אלץ אָפגעבן אויף צדקה, מיט רוחים,—אם ירצה השם!

דארפסט פארשטיין, מיין גאָלדענע חנה'לע, ווי מיר איז שווער און ביטער דאָס אוועקפאָרן... אז אונזער איינציג טייער קינד, איז געבוירן געוואָרן, איז מיר אודאי אין זינען נישט אריינגעקו־מען, אז איך וועל אים מוזן איבערלאָזן, כאָטש אויף א צייט, אָן א טאטן...

די נאכט, וואָס איך בין אוועק, בין איך אָפגעשטאנען, אודאי א שעה אויפ'ן זייגער איבער דיין בעט; דו ביזט געשלאָפן. ביי דער שיין פון דער לבנה, האָב איך ערשט געזען, ווי דו זעסט, נעבעך, אויס! ווי דאָס קינד, נעבעך, איז נעל ווי א וואקס... פאר פחד און גרויס רחמנות האָט מיר דאָס הארץ געשטיקט; איך האָב שיר נישט ארויסגעלאָזט א געוויין; אויס מענטש בין איך ארויס פון שטוב. איך האָב אָנגעקלאפט ביים בעקער, געקויפט א ברויט, שטילערהייט אריינגע'גנב'עט זיך אין שטוב און דיר איבערגעלאָזט. איך בין ווייטער געשטאנען א ווייל׳ע און האָב קוים כח געהאט אָפצורייסן די פיס פון דער ערד... וואָס זאָל איך דיר זאָגן, חנה,

א מענטש שפירט אמאל אין איין רגע יסורים פון הונדערט יאר!

חנה'שי קרוין, איך ווייס גאנץ גוט, אז איך בין א גזלן, א רוצח, וואס איך האב דיר נישט געלאזט קיין גט, על כל פנים אויף א תנאי; אבער גאט אין הימל איז מיין עדות, אז איך האב דערצו קיין כח נישט געהאט, קיין הארץ נישט געהאט, מיר דאכט זיך, אז ווען איך וואלט דיר איבערגעלאזט א גט, וואלט איך. חס ושלום, געשטארבן אונטערוועגס פאר יסורים; מיר זיינען דאך א גע־טרייער, כשר'ער זווג; השם יתברך אליין האט אויפ'ן זווג מסכים געווען. און איך בין צו דיר אנגעבונדן מיט'ן גאנצן הארצן; איין נשמה אין צוויי גופים. און איך ווייס נישט, ווי איך וועל לעבן אן דיר און אן דעם קינד, זאל געזונט זיין, אפילו איין מינוט. און טאמער זאגט דיר אימיצער, אז איך האב דיך געלאזט, חס ושלום, אן עגונה, גלויב נישט! דען איך שמואל משה, בין דיין מאן, און וואס איך האב געטאן האב איך געמוזט טאן. ווארים וואס טוט נישט א מענטש פאר נויט...

חנה'שי, קרוין, ווען איך וואלט פאר דיר געקאנט אויפרייסן מיין הארץ, דו זאלסט זען, וואס דארט טוט זיך, וואלט מיר אפשר א ביסל גרינגער געווארן.—אצינד, מיין כשר'ע נשמה, לייד איך גרויסע צרות! די טרערן גיסן זיך מיר פון די אויגן, אז איך זע נישט, וואס איך שרייב, און דאס הארץ קלעמט, און אין מוח דרייט זיך ווי א מיל... און עס קלאפט מיר א צאן אן א צאן, און דער באלעגאלע, דער עם הארץ, שטייט איבער מיר און האקט אין טיש אריין און שרייט: פארן, פארן!

רבונו של עולם, האב שוין אמאל רחמנות אויף מיר, אויף מיין ווייב חנה, זאל געזונט זיין, און אויפ'ן קינד, איך זאל נאך פון אים אמאל נחת דערלעבן.

פון מיר, דיין טרייער מאן, וואס שרייבט אויפ'ן וועג אין קרעטשמע,

שמואל משה.

צווייטער בריון

אשתי היקרה והאהובה.

וואָס זאָל איך רעדן, וואָס זאָל איך זאָגן; איך זע בחוש, אז מן השמים האָט מען מיך געהייסן פאָרן. אז דאָס איז געווען א גאָט־זאַך. דאָס האָט ער מיר איינגעגעבן שכל, איך זאָל אוועק קיין אמעריקע; אַלץ וואָס השם יתברך טוט לאָזט זיך אויס צום גוטן.

מיין ליבע חנה! בשעת איך מאַך צו די אויגן, דאַכט זיך מיר, אַז איך בין אין דער היים, און עס חלום'ט זיך מיר פון עק וועלט! ווארום באמת, ווער וואָלט געגלויבט, אז אזא בטלן, אזא מענטש אָן א צונג אין מויל ווי איך,—א מענטש, וואָס קען קוים א צורת מטבע, זאָל פאָרן מיט דער באַן, לאָזן זיך אויף א שיף איבער'ן ים און קומען בשלום קיין אמעריקע! אצבע אלהים!—גאָט'ס השגחה איז עס... זיין ווילן נאָר האָט גובר געווען, אז איך האָב געקענט איבערלאָזן דיך מיט'ן קינד, זאָל לעבן. השם יתברך זאָל געבן, מיר זאָלן נאָך זוכה זיין אים מגדל צו זיין, לתורה לחופה ולמעשים טובים!

חנה'לע קרוין! איך האָב מיך פריער אָנגעזען גרויס וואונדער אויף דער יבשה. דאָס איז אָבער גאָר נישט געגן דעם, וואָס איך האָב געזען אויפ'ן ים. אויפ'ן ים, האָב איך פארגעסן אַלץ וואָס איך האָב פריער געזען אויף דער יבשה, און אצינד, ביי די וואונ־דער אין אמעריקע, פארגעס איך ווייטער דעם ים!

און אויף דער שיף האָב איך, אין דער התחלה, גרויס צער און עגמת נפש געהאַט; טאַקע אין לשער, נאָר דאָס אַלץ איז אויך גע־ווען לטובה, און איך גלויב, אז איך האָב דאָס אַלץ איבערגעלעבט אין דיין זכות און אין זכות פון אונזער איינציג קינד!

חנה'לע, דו מוזט אַדאַי געדענקען לייב חזן, וואָס איז אַמאָל, מיט עטלעכע יאָר צוריק, געקומען צו אונז אין שטעטל אריין, און האָט ביי אונז געדאַווענט ימים נוראים. מוצאי יום־כפור, געדענק איך, האָסטו מיר געזאָגט, אז, צייט דו לעבסט, האָסטו נאָך אזא דאַוונען נישט געהערט. איך געדענק נאָך אפילו דאָס לשון, ווי

דו האָכט מיר געזאָגט: לייב חזן צעשרייט זיך ווי א לייב און צעוויינט זיך ווי א קינד...

אויף מאָרגן, איז געוואָרן עפּעס א מחלוקת אין שטעטל. מען האָט לייב חזן נישט אין זינען געהאַט, נישט רעכט באַצאָלט; און ער איז, נעבעך, אַרומגעגאַנגען אין די הייזער... געדענקסט מיט א קליין מיידעלע, גנענדל האָט זי געהייסן. זי האָט נאָכגעזונגען דעם פּאָטער'ס ניגונים מיט איר קינדיש קול'כל... אַז זיי זיינען אַריינגעקומען צו אונז, האָסטו אויף איר גרויס רחמנות באַקומען, האָסט זי גענומען צו זיך אויף דער שויס, געקושט אין קאָפּ, האָסט איר עפּעס געשענקט, איך געדענק שוין נישט וואָס, און האָסט זיך נאָך צעוויינט פאַר רחמנות אויף דער אָרימער יתומה אָן א מאַמען... דיך וואונדערט אפשר, וואָס איך געדענק אַזוי אַלץ?

זיי וויסן, חנה'לע קרוין, אַז איך געדענק אַלע דיינע זיסע רייד, אַלע דיינע תנועות, וואָס האָבן טויזנט חן געהאַט; שטענדיג שטייסטו מיר פאַר די אויגן! פּאָרנדיג אויפ'ן ים, האָט זיך מיר אויך וואָס אַמאָל געדאַכט, אַז דו שטייסט לעבן מיר, דאָס קינד האַלט זיך אָן ביי דיין פאַרטוך, און איך הער דיין קול און דעם קינד'ס קול, און עס קלינגט מיר אין די אויערן מיט אַזא זיסקייט, וואָס איז גאָר נישט צו באַשרייבן.—

און אַצינדערט האָב איך זיך מיט דעם אייגענעם לייב חזן אויפ'ן וועג געטראָפן. נישט צו זינדיגן מיט די רייד, איז דער לייב חזן גאָר אין גאַנצן אַראָפּ פון וועג! גאָר, גאָר...

אויף דער שיף האָט ער נישט שטאַרק געקוקט, יאָ כשר נישט כשר; טרינקען טרינקט ער ווי נישט קיין איד... איבער דער גאַנצער צייט האָב איך אים נישט געזען אין טלית און תפילין... אָדער ער זאָל בענטשן נאָכ'ן עסן... ניין גייט ער אַרום גאַנצע טעג אָן א היטל... און לא די, וואָס ער אַליין איז אַזוי, פּירט ער נאָך די טאָכטער אין זיינע דרכים... די דעמאָלטיגע גנענדל וועט היינט אַלט זיין א יאָר זיבעצן, וואָלסטו זען — א פּאָרטרעט! און ער הייסט איר, זי זאָל זינגען און טאַנצן פאַר די פּאַסאַזשירן פון שיף, און זי זינגט אויף כמה וכמה לשונות, רחמנא לצלן. לייט הערן און

פּאַטשן מיט די הענט פאַר נחת, און שרייען, דאָס גוטע־יאָר ווייסט זיי וואָס! און עס גייט צו אויסגעלאָסן און פאַרשייט, אַז — חלשות!

צום אַלעם ערשטן, וואָס זאָל איך לייקענען, האָב איך מיך מיט זיי זייער דערפרייט. פאָרט, טראַכט איך, היימישע מענטשן, איך וועל שוין נישט אַרומגיין אַזוי עלנט, אַזוי איינער אַליין. האָב איך דערנאָך אָבער געהאַט גרויס שברות הלב; איך האָב נישט געקאָנט צוזען זיין התנהגות מיט דער טאָכטער. און טייל מאָל האָט מיך געשניטן אין האַרץ, ווי א איד א בעל־תפילה, וואָס פלעגט שטיין פאַר'ן עמוד, זיין א שליח פון כנסת־ישראל פאַר'ן רבונו של עולם, רעדט גאָר פשוט נבול־פּה, אַז די גאַל קערט זיך איבער. און א קול האָט ער, איז עס דורכגעברענט פון בראָנפן...

איז דאָך גוט, נעמען זיי זיך נאָך צו מיר און ווילן מיך מאַכן פאַר א לייט! חוזק מאַכן זיי פון מיר אויף דער שיף! מען הערט נישט מער נאָר: בטלן, שוטה... ער צופּט מיר די פאות, זי רייסט די ציצית פון טלית־קטן און די גאַנצע שיף האָט מיט מיר צו טאָן!

און וואָס פאַרדריסט זיי? וואָס איך בין אַזוי אָפּגעהיטן פון טרפות, וואָס איך וויל בעסער פאַסטן, איידער עסן פּת עכו"ם.

דו ווייסט דאָך, אַז איך האָב מיך פיינט צו קריגן, רוק איך זיך אָפּ אָן א זייט, באַהאַלט מיך אין א ווינקעלע! און וויין מיר אויס דאָס האַרץ אין דער שטיל...

דער עולם געפינט מיך אָבער און מאַכט פון מיר לייטן־געלעכ־טער. איך האָב געמיינט, עס איז קיין עק!

ערשט אַצינד, אין אַמעריקע, זע איך, אַז דאָס אַלץ איז געוועזן א גאָט־זאַך!

אַז דאָס האָט מיר גאָט, מיט זיין גרויס חסד, אָנגעגרייט לייב חזן מיט דער טאָכטער אין אַמעריקע, ווי ער האָט אָנגעגרייט יוסף'ן פאַר זיינע ברידער אין מצרים.

ווארום, וואָס וואָלט איך אָן זיי געטאָן! א מענטש אָן לשון, אָן א מלאכה, נישט וויסנדיג, וואו א טיר עפנט זיך!

און לייב חזן איז דאָ א גאַנצער בן בית. ענגליש רעדט ער ווי

א וואַסער. תיכּף, אַזוי ווי איך בין נאָר געקומען, האָט ער מיך אַריינגעפירט אין א ציגאַרן־פאַבריק, און—איך אַרבעט און פאַר־דין שוין!

דערווייל וואוינען מיר אפילו אין איין דירה. ווארום, פרעג מיך בחרם, ווי אַזוי מען גייט דאָ דינגען א דירה!

אויך זיינען זיי, — טאַטע גאָט'ס חסד, בנוגע צו מיר, גאָר אַנ־דערש געוואָרן.

גנענדל מאַכט שוין נישט חוזק אוים מיינע באָרד און פּאות, און האַלט זיך פון מיר פון ווייטנס, ווי עס פּאַסט פאַר א אידישער טאָכטער. זי קאָכט פאַר אונז ,און דאָס איז זייער וויכטיג, הגם קיין פליש עס איך נישט, נאָר אייער, און טיי טרינק איך אָן מילך. וואַשן וואַשט זי אויך.

פון דעם איז זיך באמת א מוסר אַרויסצולערנען, אַז טאַקע וואָס דער רבונו של עולם טוט, טוט ער צום גוטן.

און ווייסט, ווי אַזוי עס האָט זיך אַלץ איבערגעדרייט צום גו־טן? גאָר פּשוט: אין דיין זכות!

נאָך אויף דער שיף, אַז איך האָב געזען, אַז איך וועל עס פון זיי נישט אויסהאַלטן, האָב איך מיר געמאַכט א האַרץ און בין צו־געגאַנגען צו גנענדל'ען, און געזאָגט איר, אַז איך בין דיין מאַן. איך האָב איר דערמאָנט דעם נאָך יום־כּפּור, ווען זיי זיינען ביי אונז אין שטוב געווען, ווי אַזוי דו האָסט זי מקרב געווען, געגומען אויף דער שוים, און אַזוי ווייטער...

תיכּף ומיד איז זי אַנדערש געוואָרן. זי האָט אויף מיר רחמנות געקראָגן, די אויגן זיינען איר מיט טרערן פאַרלאָפן. זי איז באַלד צוגעלאָפן צום פאָטער און האָט מיט אים איבערגעשמועסט די זאַך, און באַלד איז געוואָרן א שלום.

תיכּף האָבן זיי געבעטן דעם שיפס־קאַפּיטאַן, ער זאָל מיך הייסן בעסער באַהאַנדלען. און אַזוי איז געווען!

איך האָב אָנגעהויבן צו באַקומען ברויט, וויפיל מיין האַרץ האָט געגלוסט, און טיי, וויפיל איך האָב געוואָלט. די שיפס־לייט,

האָבן מיך אויפגעהערט צו פייניגן, איך האָב אָנגעהויבן אָפּצו־אָטעמען.

דאַרפסטו פאַרשטיין, וואָס פאַר א חשובה די גנענדל איז געווען ביי די לייט! און עס איז קיין וואונדער נישט; ערשטנס, איז ביי זיי דער עיקר א יפת תאר; פאַר א יפת תאר וואָלטן זיי אין ים אריינגעשפרונגען. צווייטנס, איז גנענדל זייער א גוטע בטבע, און האָט חן ביי לייט, דעם זיבעטן חן!

אצינד, מיין גאָלדן ווייבעלע, וועל איך דיר אָנזאָגן א בשורה טובה:

לייב חזן זאָגט מיר צו, אז איך וועל פאַרדינען, לכל הפּחות, ביז צען דאָלאר א וואָך.

איך רעכן זיך אזוי צו פירן: א העלפט,—פינף דאָלאר, וועל איך דיר שיקן, און פינף וועל איך מיר באהאלטן. דערפון וועל איך לעבן, און וועל מיר נאָך אָנזאמלען צו קויפן ש"ס; משניות'־לעך האָב איך מיטגענומען. עס איז ביי מיר געבליבן, איך זאָל יעדע וואָך לערנען, לכל הפּחות, צען בלאַט גמרא. קיין טלית וועל איך דערווייל נישט קויפן, ווייל איך דאַוון לעת עתה אין לייב חזן'ס טלית... ווארום לייב חזן האָט מיטגענומען א טלית.

צו וואָס, אפילו, ווייס איך נישט. דאַוונען דאַוונט ער נישט א וואָרט!

איך רעד מיר איין אז דאָס איז אויך מן השמים; מען האָט'ן געהייסן פירן פון מיינעטוועגן א טלית.

און אפשר רעכנט ער צו דאַוונען דאָ ימים נוראים פאַר'ן עמוד? עס גייט צו ימים נוראים! איך ווייס? אין אמעריקע איז אַלץ מעגלעך! דאָ איז א פאַרקערטע וועלט!

און דער עיקר — איין דאָלאַר וועל איך באהאלטן, און זאמלען מיט השם יתברך'ס הילף, פאַר דיר מיט'ן קינד אויף הוצאות, איר זאָלט דאָ ביידע קומען אהער. וואָרום איך זע בחוש, אז עס איז, השם יתברך'ס רצון, איך זאָל שוין בלייבן דאָ אין אמעריקע, און דער רבונו של עולם ווייסט בעסער וואָס עס איז גוט פאַר א מענטש.

ווייסט, וואָס איך וועל דיר נאָך זאָגן? אז אצינד בין איך

שוין נישט מער אין כעס אויף דיין ברודער דעם גזלן; ווייטער דאָס איינענע: איך זאָג, אז דאָס איז אויך מן השמים! אנדערש קען נאָר נישט מעגלעך זיין, אַ מענטש זאָל האָבן אזאַ גזלנ׳יש הארץ נעגן אן איינענער שוועסטער.

נאָר דאָס אליז האָט געפירט, איך זאָל אנטלויפן קיין אמעריקע, און דיך אהער נעמען. און אז גאָט וועט מיר העלפן, איך וועל סך מען צו עפעס געלט, וועל איך אים נאָך, דעם ברודער דיינעם, אויך באהילפיג זיין. ער איז אַ קבצן, זאָג איך דיר, איך זע דאָך: וואָס ביי אונז הייסט אַ גביר, הייסט דאָ, אין אמעריקע—אַ שלעפער!

איך ענדיג דעם בריוו, איך מאַך דאָס מאָל בקיצור, הגם, איך האָב נאָך אַ סך, אַ סך צו שרייבן. ווייל איך האָב מורא, לייב חזן מיט גנענדל׳ען זאָלן נישט אריינקומען צו מיר אין שטוב; איך וויל נישט, זיי זאָלן זען, וואָס איך שרייב דיר. און איך שרייב דיר, און איך בעט דיך זייער, דו זאָלסט מיינע בריוו נישט ווייזן קיין שום בן אדם! וואָס דאַרף אַ פרעמדער ויסן, וואָס ביי אונז קומט פאָר?

און איך האָלז און קוש דאָס קינד, זאָל לעבן! גיב אים אויך אויף מיין חשבון צען טויזנט הייסע קושן,—הערסט?

שמואל משה.

דריטער בריוו

אשתי האהובה!

איך נעדענק, דאָס ערשטע מאָל, אז יוחנן שוסטער איז אוועק פון אונז קיין אמעריקע, האָט מען אָנגעהויבן שטאַרק וועגן אמעריקע צו שמועסן; ווי אזוי מען פירט זיך דאָרט, ווי עס גייט צו. מען האָט געפרעגט, אויב מען גייט דאָרט נישט אויפ׳ן קאָפּ. און, אמת איז, אז דאָ איז אַ פאַרקערטע וועלט! קיין שום סדר; בלויז קולות מיט געוואַלדן, ווי ביי אונז אין קצב׳ישן מנין!

שטעל דיר פאָר, אז ביי אונז, למשל, זאָל קומען פלטיאל דער

וואטענמאכער און יוסל דער גארבער, און זאגן, אז דער רב אונ־זערער איז נישט קיין למדן; וויים איך, אז ער איז נישט בקי אין גטין וקדושין; אדער גאר, אז זיי נעפעלט נישט דער ראש הקהל! הכלל — זיי ווילן אן אנדער רב, צי אן אנדער ראש הקהל! נו, נו, וואלט מען זיך נישט געהאלטן ביי די זייטן?

און דא, אין אמעריקע, האבן ארבעטער, ציגארן־שניידער, אזוינע ווי איך, אין אלעם א דעה! — זיי מאכן מיט ביי דער קלפי, מישן זיך ביי די בוררים, און טרעף וואס זיי קלייבן אוים? —א פרעזידענט!

און וואס, מיינסטו, איז א פרעזידענט?

א פרעזידענט איז, נישט מער, נישט ווייניגער, ווי א ראש וראשון איבער דער גאנצער מדינה! און, ווי איך האב דא גע־הערט, איז אמעריקע צען מאל אזוי גרויס ווי גאנץ אייראפע! פארשטייסט אן עסק? היינט שטעל דיר פאר מיין שרעק, אז איך זיץ מיר אזוי נעכטן ביינאכט אין שטוב, האב אין זין די היים, און מיטאמאל עפנט זיך די טיר, און עס קומען אריין צוויי ארבע־טארער, וואס שטייען מיט מיר ביי איין מאשין, און—אחינו בני ישראל! און זיי לענן מיר פאר צוויי נעמען, איך געדענק שוין אפילו נישט וואס פאר א נעמען, און זאגן מיר, אז איך בין אויך אן ארבעטער, און מוז זען, מען זאל אויסקלייבן א פרעזידענט, וואס זאל זיין גוט פאר אונזער קלאס.

און זיי דערציילן מיר, אז איין פרעזידענט האלט פאר די רייכע לייט, און טרעט מיט די פים די אלע, וואס לעבן פון זייערע צען פינגער; און דער צווייטער, טאקע דער וואס זיי ווילן אויסקלייבן, איז גאר א דימענט; ער האלט שטאל און אייזן פאר ארבעטער, און די גראבע בייכער רודפ׳ט ער מיט א שרעקלעכער שנאה! און נאך אזעלכע נארישקייטן, וואס איך האב שוין גאר נישט פאר־שטאנען.

— אין הארץ האב איך זייער געלאכט, נאר פון שלום וועגן, — עס פאסט דאך נישט, מבייש צו זיין קיין מענטשן, — האב איך זיי געטאן די טובה און צוגעשאקלט מיט׳ן קאפ אויף יא!

אגב, האָב איך טאַקע געוואָלט, זיי זאָלן וואָס ניכער אַרויס פון שטוב, איך זאָל מיך שוין קענען זעצן שרייבן צו דיר דעם בריוול. נו, זאָג אַליין, איז דאָס נישט א משוגעת?

נאָך זייערע רייד נאָך קומט אויס, אַז עס וועט ווערן פּרעזידענט דער, וואָס זיי ווילן, וועל איך פאַרדינען צען דאָלאַר, און, חס ושלום, ווערט אַן אַנדערער פּרעזידענט, וועל איך פאַרדינען נאָר ניין, און אפשר אכט!

און לייב הזן זאָגט, אַז ער פאַרשטייט די פּאָליטיק! אַז אין דעם שטעקט א שכל! און, אַז איך וועל דאָ זיין, זאָגט ער, א לענגערע צייט, וועל איך קריגן א ידיעה אין פּאָליטיק. מילא, זאָל זיין אַזוי, שאָקל איך אים אויך צו מיט'ן קאָפּ, טראַכט איך מיר: נכנס יין יצא שטות — האָט גענומען אַן איבערינן טראָפּן, רעדט ער פון וועג! האָט ער מיר אָבער געשוואָרן, אַז בשעת קלפּי, לעבט ער דערפון און עס בלייבט אים נאָך וועלכער גראָשן אויף שפּעטער; פאַרשטיי איך טאַקע נישט, ווי אַזוי!

נאָר אַלע נאַרישקייטן אַוועקגעלעגט: נישט אונזער זאַך! זאָל זיין דער, זאָל זיין יענער פּרעזידענט, פון דעם וועט אונזער מזל נישט אויפשיינען.

די מעשה איז: אַז גאַנץ אָפט פאַל איך אריין אין א מרה־שחורה און די טרערן קאַפּען מיר פון די אויגן אויף די ציגאַרן־בלעטער, וואָס איך שנייד; און ביינאַכט שלאָפט זיך נישט, ווי עס דאַרף צו זיין!

טייל מאָל הויבט מיר אָן קלינגען אין די אויערן; גאַנצע טעג האָב איך קאָפּ־ווייטאָג... און צו דעם אַלעם איז קיין בעסערע רפואה נישטאָ, נאָר צו נעמען פּאַפּיר, טינט און פעדער, און צו שרייבן א בריוועלע צו מיין גאָלדענער חנה.

מיין טייערע ווייבעלע! איך קען פון דיר קיין זאַך נישט האַל־טען בסוד. איך מוז דיר אַלץ דערציילן: איך לערן נאָך דער־־־־־ משניות; קיין ש"ס האָב איך נאָך נישט געקויפט! און ווייסטו פאַרוואָס? ווייל איך האָב געמוזט מאַכן נאָר אַן אַנדער הוצאה.

זיי וויסן, מיין גאָלדענע חנה, אַז אומעטום איז איין וועלט.

הגם מען שרייט דאָ אַלץ אין איינעם: פרייהייט, פרייהייט, איז דאָס אַלץ ווערט א ציבעלע! מען האָט דאָ אויך פיינט א איד! דאָ איז מען אפשר נאָך מער מבזה דעם צלם־אלהים פון א איד! הינט, וואָס זאָלן ארומלויפן אין גאסן, זאָלן בילן און רייסן אידישע פּאָלעס איז נישטאָ, אָבער קיין לאָביסעס פעלן דאָ אויך נישט. קוים דערזעען זיי א קאַפּאָטע, ווערט א געשריי: דזשיו, דזשיו! אויף זייער לשון איז דאָס פּונקט דאָס אייגענע, וואָס ביי אונז „זשיד". און זיי ווארפן נאָך שטיינער און בלאָטע; בלאָטע פעלט דאָ אויך נישט, ברוך השם! וואָס האָב איך געזאָלט מאכן? האָב איך געטאָן דאָס זעלבע, וואָס אַלע אידן טוען דאָ. איך האָב ארונטערגעמאכט די פּאות אונטער די אויערן, האָב מיר געקויפט אויף אויסצאָלן ראטעס־ווייז (אזא מנהג איז דאָ), דייטשע בגדים. —האָסטו אן עק פון געלט! און אויך דו, חנה׳לע, אז דו וועסט, אם ירצה השם, קומען, וועסטו דיר אויך מאכן אנדערע קליידער; ווארום א מנהג איז מבטל א דין, און דאָ איז מען זיך אזוי נוהג!

און וואָס דו שרייבסט, אז גנענדל געפעלט דיר נישט, פארשטיי איך נישט פארוואָס? וואָס דו האָסט דאָ צו איר? אויך בין איך נישט מחויב די וועלט מחזיר למוטב צו זיין. חוץ דעם, בין איך זיכער, אַז זי טוט דאָס אַלץ דער ביטערער פרנסה צוליב! בטבע איז זי אזא כשר׳ע נשמה, ווי אַלע אידישע טעכטער. א גאנצן טאָג, אז איך מיט לייב חזן זיינען מיר אין פאבריק, קאָכט זי און וואשט און קערט די שטוב. אָוונט־צייט, נייט זי ערשט, צוזאמען מיט׳ן פאָטער, אין זייערע ערטער, וואו זי זינגט און שפּילט, און טאנצט, פאר׳ן עולם. איך זיץ מיר אין דער היים, לערן תורה און שרייב צו דיר. נעגן האַלבער נאכט קומען זיי. טרינקען מיר צוזאמען טיי און מען גייט שלאָפן.

און דאָס, וואָס דו שרייבסט, אז דיר דאכט זיך, אז גנענדל האָט דאָס געמוזט צו׳גנב׳ענען דעם לעפל, וואָס האָט אונז דעמאָלט גע־פעלט, דאָס איז שוין גאָר קיין ווערטער נישט.

גנענדל איז אפשר נישט אזוי פרום אין אמונה זאכן. אָבער אזוי, א פרעמדנס, חס ושלום, וועט זי נישט רירן! און, חלילה

וחלילה, זי זאָל זיך דערפון נישט דערוויסן! זי באהאנדלט מיך ממש ווי אן אייגן קינד; פרעגט מיך אלע מאָל, צי איך ברויך נישט א ווייס העמד, צי וויל איך נישט נאָך א גלאָז טיי!

און באמת איז זי א וואויל קינד. אלץ וואָס זי פארדינט, גיט זי אוועק דעם פאָטער; היינט וואָלסטו זען, ווי זי האלט אים בכבוד, הגם ער איז עס נישט ווערט! כאָטש ער קומט אמאָל אהיים פריילעך, גאָר פריילעך און רעדט פאר פייער, פאר וואסער!

אויך האָט מיר לייב חזן בפירוש געזאָגט, אז ער זאמלט איר נדן, און קומט ער צום ערשטן טויזנטער, זוכט ער איר אויס א חתן, און פירט זי אונטער דער חופה כדת משה וישראל! און זי וועט זיך שוין נישט רייסן דעם האלז פאר א פרעמדן עולם! איך וויים נישט, צי ער מיינט עס ערנסט, נאָר — הלואי! זאָל אים גאָט העלפן, ער זאָל עס דערגרייכן; זאָל זי אוועקוואַרפן די מיאוס'ע פרנסה.

נגענדל איז אפילו דערביי געוועזן און זי האָט זיך גערויטלט פאר בושה, ווי עס פאַסט פאר אן אמת־אידישער טאָכטער; אפנים זי איז אויך מסכים.

בעט איך דיך דעריבער זייער, מיין ליבע חנה'לע, דו זאָלסט זיך דערווייטערן פון לשון הרע און רכילות. דאָס איז גאָר קיין מנהג נישט, קיין יושר נישט; דאָס פאַסט פאר קליינשטעטלדיגע ווייבער. און דו, נאָלדענע חנה'שי, דארפסט קומען אין אמעריקע. דאָ זיינען די ווייבער גאָר אנדערש; געזעצטער, ערנסטער און — פארנומענע מענטשן ווי די מאנסבילן.

און, צוריק געשמועסט, איז דיין שמואל משה קיין שניידער נישט, קיין שוסטער נישט, ער זאָל אוועקוואַרפן א ווייב פאר אן אנדערטווועגן. דו טאָרסט עס גאָר נישט טראכטן! דאָס איז פאר מיר גלאָט א חלול הכבוד! און זיי ווייסן, אז דיינע רייד שטעכן מיר ווי מיט מעסער; און לייב חזן מיט דער טאָכטער זאָלן זיך דאָס דערוויסן, וואָלטן זיי מיך פארלאָזט. איך וואָלט געבליבן איי־נער אליין ווי אין א מדבר. עס וואָלט א פאל געוועזן אומצוקומען,

ווארום דאָס לשון קען איך נאָך נישט, קוים איינציגע ווערטער און ווייס נאָך נישט, וואו אויס און וואו איין.

און אצינדערט בעט איך דיך, און בעט דיך זייער, מיין ליבע חנה, זאָלסט נעמען דאָס קינד ביים הענטל, און זאָלסט מיט'ן הענ־טעל איבערגיין אויפ'ן פּאַפּיר, ער זאָל מיר עפּעס צושרייבן; לאָ־מיך פון אים זען כאָטש א צורת אות! רבונו של עולם, וויפיל מאָל שטעל איך מיך אוועק אין א זייט, איינער אליין אין א ווינקעלע, און וויין מיך גאַנץ גוט אויס! און אויף וואָס וויין איך? אויף דעם, וואָס איך בין נישט זוכה צו לערנען מיט מיין קינד תורה! האָב איך וועניג האַרצווייטאָג דערפון, קומען נאָך די בריוו דיינע, און שיטן מיר זאַלץ אויף די וואונדן. אָט, היינט האָט מיך לייב חזן געבעטן, און גנענדל, דאָ הייסט זי סאָפיא, האָט אויך צוגע־שאָקלט מיט'ן קאָפּ, איך זאָל גיין מיט זיי הערן ווי זי זינגט, און זען ווי זי טאַנצט, און איך האָב נישט געוואָלט; האָט לייב חזן ווייטער געזאָגט: נאַרישער חסיד, זי האָט פאַרצויגן מיט'ן נעזל; נאָר מיין דאגה; איך וועל מיר גיין אין מיין דרך און וועל נישט אראָפּ אויף א האָר!

בלייב געזונט, דו און אונזער קינד, ווי עס ווינטשט דיר, דיין מאַן,

שמואל משה.

זע למען השם, די זאַך וועגן די קליידער זאָל בלייבן בסוד. עס זאָל דערפון ביי אונז אין שטעטל, קיין ילוד איש ניט וויסן, איך וואָלט מיך געשעמט די אויגן אויפצוהויבן.

בעלך שמואל משה הנ"ל.

פערטער בריוו

אל אשתי הצנועה מרת חנה תחיה.

אין צען בריוו, האָב איך גנענדל'ס נאָמען נישט געברענגט איבער'ן מויל, איך האָב אפילו, דעם פאָטער אירן, לייב חזן, נישט

דערמאַנט. מיט גרויס מי האָב איך מיר געדונגען אַן אַנדער דירה, ביי אַ היגן שוחט און האָב זיי שוין כמה וואָכן נישט געזען. און דו הערסט נאָך אַלץ נישט אויף צו שקייבן גנענדל און גנענדל, און סאַפּיע און סאַפּיע! און וואָס ווילסטו פון איר? וואָס? איך זאָל אַזוי געזונט זיין, אויך זאָלן מיר אַזוי זוכה זיין צו זען זיך, צוזאַמען מיט׳ן קינד, אין פריידן, ווי איך האָב אַליין געזען, ווי סאַפּיע איז אַריינגעקומען צום פאָטער אין פאַבריק, און עס איז צוגעגאַנגען דער דירעקטאָר אַליין, און האָט אָנגעהויבן מיט איר צו צו איר צוגעגאַנגען דער דירעקטאָר אַליין, און האָט אָנגעהויבן מיט איר צו רעדן, חנ׳דלעך צו מאַכן; און, הגם איך האָב נישט פאַר־שטאַנען, וואָס ער רעדט צו איר, ווייס איך דאָך, אַז ער האָט געמיינט נישט קיין מצוות און מעשים טובים, און האָט זי נאָך געוואָלט אָנ־נעמען ביי אַ באַק. נו, וואָס קלערסטו? איך בין נבהל ונשתומם גע־וואָרן, אַזאַ פּאַטש האָט זי אים דערלאַנגט איבער דער האַנט! און, האָסט נאָך געוואָלט זען, מיט וואָס פאַר אַ גאוה זי האָט זיך פון אים איבערגעדרייט און אַוועקגעגאַנגען. איך האָב מיך פּשוט מחיה געווען...

זעסטו דאָך בחוש, אַז נאָך אַלע זאַכן איז גנענדל אַ כשר קינד, און דו ביזט אויף איר מוציא לעז בחנם. דו שרייבסט, אַז זי וויל מיך אַריינכאַפּן ווי אַ פיש אין אַ נעץ אַריין און נאָך אַזעלכע נאַ־רישקייטן, — שווערן קען איך דיר, יום־כפור ביי אַ ספר תורה, אַז עס איז אַ שקר. און דאָס דיר צוליב דערווייטער איך מיך פון איר, מייד זי אויס ווי ווייט מעגלעך איז. טרעפט מען זיך, ענטפער איך איר אויף הונדערטער ווערטער מיט אַ שאָקל מיט׳ן קאָפּ. און ווייטער דאָס זעלבע: באמונה שלי, אַז דו ביזט זי חושד נאָר אומ־זיסט; דו זינדיגסט, חס ושלום, פאַר גאָט! נאָר דאָס איז גאָר־נישט, איך וואָלט עס, ווי אַלע מאָל, פאַרשוויגן, איז אָבער דערפון אַרויסגעקומען אַ מעשה, וואָס—גאָט זאָל שומר ומציל זיין! איך וואָלט בעסער געוואָלט, די ערד זאָל מיך איינשלינגען, איידער אַזאַ בושה!

ביי דער אַרבעט איז מיר איינמאָל, יענע וואָך, נישט גוט גע־

וואָרן; עפּעס האָט מיר אָנגעהויבן שווינדלען פאַר די אויגן. איך האָב אָנגעהויבן חלש'ן. אַז איך בין צו זיך געקומען, בין איך שוין געלעגן ביי מיר אין שטוב אויפ'ן בעט. ביים בעט איז געשטאַנען א דאָקטאָר. געזאָגט האָט ער, אַז עס איז א פיבער,— אַזוי רופט מען דאָ קדחת. אָפּגעלעגן בין איך א טאָג צען. און איבער דער גאַנצער צייט איז לייב חזן נישט אָפּגעטראָטן פון מיין בעט, און האָט מיך געראַטעוועט ווי אַן אייגן קינד. שפּעטער בין איך געוואָר געוואָרן, אַז, ווען איך בין געלעגן אין היץ, פלעגט סאָפיע אויך קומען מיך מבקר חולה זיין... און פונקט דעמאָלט איז איינמאָל אָנגעקומען דיינס א קאַרטל, אין וועלכן דו האָסט אויסגעגאָסן דיין ביטער הארץ אויף דער אומשולדיגער סאָפיע... זיי האָבן אודאי און אודאי די קאַרטע געלייענט, ווארום איך בין דאָך געלעגן אין דער היץ...

און, ווען דו האָסט געשריבן דיינע מיאוס'ע רייד, דיינע זלזולים, די בלבולים דיינע, האָבן זיי דאָ פאַר מיר כמעט דאָס לעבן געשטערעקט... גערופן דאָקטוירים, געבעטן און איבערגעבעטן, רפואות דערלאַנגט און עטלעכע אייגענע חפצים פאַרזעצט, עס זאָל זיין מיט וואָס צו ראַטעווען. א פלאַש וויין אפילו האָבן זיי מיר געבראַכט. איך האָב זי אפילו נישט אָנגערירט מיט'ן מויל: אמת נסך! נאָר זיין מיין איז דאָך גוט געוועזן... אחוץ דעם פלעגן זיי מיר דריי מאָל אין טאָג מעסטן מיט א גלעזערן רערל די היץ, אַזוי הייסן דאָ די דאָקטוירים... און ווער האָט מיר דאָס אַלץ דערציילט? טאַקע דער שוחט מיט'ן ווייב; זיי האָבן מיר דאָס אַלץ דערציילט. ווען נישט לייב חזן און סאָפיע, וואָלסטו שוין היינט, חס ושלום, אַן אלמנה געוועזן! שרייבסטו אין דער אייגענער צייט אַזוינע נאַרישע הבלים. פע, א חרפּה און א שאַנד! איך ווייס נאָר נישט, ווי דו וועסט קענען קומען קיין אמעריקע, ווי דו וועסט נאָר קענען זיין אין אמעריקע!

איך האָף, מיין ליבע חנה'לע, אַז דו וועסט אָוועקוואַרפן די נאַרישקייטן, און פון היינט מאָל אָן, וועסטו מיר שוין דאָס לעבן מיט אַזוינע בריוו נישט פאַרביטערן.

אָפּט שלאָף איך נישט ביינאַכט. דאַכט זיך מיר דעמאָלט, אַז איך זע בחוש, ווי דו זיצסט דאָרט ביים טיש און שרייבסט צו מיר אַ בריוו. דו שרייבסט און מעקסט, שרייבסט און מעקסט, און איך זע דעם בריוו. אָבער פון ווייטן דערקען איך נישט די אותיות און איך האָב גרויס צער דערפון, וואָס איך קען דעם בריוו פון דער ווייטן נישט לייענען, און דו נעמסט די פעדער, לעגסט זי דעם קינד אין דער הענטל אַריין, — אויף דער שוים אַרויף האָסטו עס גע־נומען, — און פירסט מיט זיין הענטל!

און דו זעסט, מיין ליב ווייב, אַז איך שיק דיר וואָך ביי וואָך פינף דאָלאַר; אַז איך קום אוים מיט אַזוי ווייניג. און איינגאַנצן האָב איך נישט מער, ווי דריי העמדער; וואָרום בעטן סאָפּיע׳ן, זי זאָל מיר קויפן, קען איך נישט. און די שוחט׳קע איז אַ יולדת און גייט נאָך פון בעט נישט אַראָפּ, און מאָרגן וועט זיין, אם ירצה השם, דער ברית מיט מזל...

יאָ... נישט דאָס אָבער מיין איך. דער עיקר איז — זייַ אַ מענטש, פאַר זיך און פאַר מיר, דיין מאַן,

שמואל משה.

אַ צושריפט אין דער זייט איבער דער גאַנצער לענג פון בריוו:

די מינוט באַקום איך פון דיר ווידער אַ בריוו. אַצינד מיין חנה׳לע זאָג איך דיר שוין בפירוש און בפרוטרוט, אַז דאָס איז אַ פשוט׳ער שגעון, רחמנא לצלן! טאַקע, ווי מען זאָגט, מויל און אויערן אויפצושטעלן, אויף וואונדער צו לויפן! דו שרייבסט, אַז ד קענסט דיר אויך לאָזן וואַקסן צעפּ און רעדן מיט פּריצים, אַז דו קענסט אויך זינגען און טאַנצן — און, אַז דו וועסט צופוס אַוועק־גיין צום רבי׳ן און אָפּגעבן אַ קוויטל, ער זאָל שיקן אַ מיתה משונה אויף מיר און אויף זיי — — — —

וואָס שרייבסטו? וואָס איז עס פאַר אַ דיבורים?
רבונו של עולם, וואָס איז מיט דיר געוואָרן?

איך קלער און קלער און ווייס שוין נישט וואָס צו קלערן! איך זאָג דיר מיין עצה: זאָלסט אַוועקוואַרפן דיין לשון הרע, מיט׳ן רכילות מיט די קללות! עס פּאַסט נישט פאַר דיר! און איך זאָג

דיר, בלי נדר ובלי מסקנא, אז באם דו וועסט מיר נישט גיך און באלד שרייבן א בריוו, ווי א כשר אידיש ווייבל דארף שרייבן, וועל איך דיר פשוט נישט ענטפערן; איך וועל שיקן א שליח מיוחד נאכ'ן קינד אן דיר... הערסט? אז נישט... וועל איך מיך ווארפן אין ים אריין!... עס איז א פאל, חס ושלום, משוגע צו ווערן! דיין מאן, הנ"ל.

ג) צוויי בריוו, וואס חנה האט באַקומען פון איר קרובה פון לובלין און פון איר ברודער.

ערשטער בריוו

ידידתי, שארת בשרי, האשה הצנועה והחשובה, מרת חנה תחיה.

ליבע חנה! דו ביזט געווען א גאנצער נאר און א האלבער נביא, אז דו האסט מיר געשיקט א צווייטן בריוו! ווארום דער ערשטער בריוו איז אריינגעפאלן מיין זולל וסובא אין דער האנט אריין; ער האט אים אריינגעלענט צו זיך אין קעשענע, און, ברוך השם, פארגעסן, אפצוגעבן! אזוי איז זיין שטייגער, אחוץ פרעסן און זויפן ליגט אים גארנישט אין זינען. גאר, אז איך האב באקומען דעם צווייטן בריוו, איז מיר באלד איינגעפאלן, צו זוכן ביי אים אין קעשענע. און, אז מען זוכט, געפינט מען.

חנה'לע קרוין! לעזנדיג דיינע צוויי ביטערע בריוו. האב איך געמיינט, אז מען שלאגט מיך מיט א האק אין קאפ אריין. פאר גרוים צער האב איך נישט געוואוסט, וואו איך בין אין דער וועלט. תיכף ומיד האב איך מיר אבער בארואיגט. איך האב מיר אזוי געטראכט: למשל, ווען מיין משוגענער מאן וואלט געוואלט עוקר זיין קיין אמעריקע — נו? וואלט איך דאך מיר געמאכט סעודת פורים, געלאזט זיך קלעזמער שפילן!

ווארום בארעכן: די גאנצע פרנסה מיינע איז, ווי דו ווייסט, פון פעסל סמאלע. דארף איך, ברוך השם, נישט זיין לאסקע.

במילא, סען איך גאָרנישט פּאָרטראָגן זיינע תנועות און העויות, אַז ער קומט צו מיר אין געוועלב אריין.

א אידענע, ענטפערט ער נישט, דער חסיד! נעמט נישט אויס דער האַנט! און, זאָגט ער אמאָל א קונה, א מאַנסביל, א מקח, איז עס טאַקע אונטער'ן קרן! נעמט ער געלט, נאַרט מען אים אריין פאַלשע און אָפּגעריבענע מטבעות! טוט ער מיר שוין די טובה, און נעמט א שטיקל קרייט אין האַנט אריין, און מאַכט א חשבון! זאָל מען מיר אַזוי רעכענען מיינע זינד אויף יענער וועלט, ווי ער באַרעכנט מיין סחורה!

און דאָס, וואָס דיין מאַן, האָט דיר נישט איבערגעלאָזט קיין גט, איז מיר גאָר קיין גרויס וואונדער נישט; ווארום מיין מאַן דער משוגענער, לעקט ביי מיר נישט קיין האָניג, וויל מיר אויך קיין גט נישט געבן! און צו וואָס זאָל ער מיר געבן א גט? עס פעלט אים עפּעס ביי מיר? ער האָט זיך זיין פיינע דירה, קומט ער אהיים, איז גרייט א ווארעמעס, דאָס בעט איז געבעט צו דער צייט, משבת לשבת — א ווייס קלאָר העמד? פיל מאָל איך בעט אים מיט גוטן, ער זאָל גיין צו אלדי רוחות, און ער—גאָרנישט! ער זאָל זיך עס א ריר טאָן! און אַז איך שילט אים אָדער וואַרף אים עפּעס אין קאָפּ אריין, רוקט ער זיך אָפּ אין א ווינקל, מאַכט א רחמנות פּנים, נעמט נאָך אמאָל מים אויף די עינים; און איך נאָר קריג אויפ'ן רחמנות! גיב אים נאָך עסן און טרינקען, און ער גייט זיך אוועק!

און וואָס דו שרייבסט מיר וועגן דיין משפּט, זיי וויסן, שוועס־טער חנה, אַז איך האָב דאָ אַן אדוואָקאַט גאָר א מפורסם, ווארום, צו מיין בייז מזל, האָב איך אַלץ־אין־איינעם ספּראָוועס מיט די קעבינס די חצופות; הערסטו, חנה'לע, אַזעלכע דינסטן, ווי מיר האָבן דאָ אין לובלין, איז אויף דער וועלט נישטאָ! וואָס זאָל איך דיר זאָגן, פרעסערקעס און זויפערקעס, גנב'ענען מיט די אויגן, אנטלויפן נאָך פאַר'ן קווארטל און גיבן מיר נאָך אין סאָנד אריין, איך זאָל זיי באַצאָלן פאַר א קווארטל! און אין סאָנד איז היינ־טיגע צייטן, רחמנא לצלן, קיין חילוק נישט צווישן א דינסט און

א באַלעבאָסטע, און איך מוז שטיין מיט איר אין איין שורה! איך טאָר אפילו א מויל נישט עפענען, א וואָרט נישט רעדן, ווארום באַלד גיט דער סודיא א קלונג מיט׳ן גלעקל און פארשרייבט שטראָף ביז דריי רובל. דעריבער גיי איך טאקע נישט אליין אין סאָנד אריין, און האָב מיר אויסגעזוכט א גוטן אדוואָקאט, א מויל —שװעבל און פעך, און ער פירט מיר שוין אויס די זאך, ווי עס געהער צו זיין. ער האָט מיר אליין געזאָגט, אז דער סודיא האָט מיך שוין וויפיל מאָל געוואָלט איינ׳ישב׳ען פאר א בלבול, פארוואָס איך רייס א דינסט ביי די האָר, אָדער אזוי פאר א מתנת יד! קען ער אָבער נישט, ווארום דער אדוואָקאט מיינער האָט ביי זיך אלע סאָנדאָווע ביכער, ווייסט אלע, אָבער טאקע אלע זאקאָנעס, און קלייבט אויס פאר מיינעטוועגן די בעסטע זאקאָנעס, און שטעכט אים דערמיט די אויגן אויס און ער בלייבט זיצן ווי א גולם—וויל יאָ, וויל נישט, שרייבן מוז ער: פטור, פטור!

און תיכף ומיד, — אז איך האָב דיין בריוו באקומען, און האָב דעם פריערדיגן געפונען ביים בטלן מיינעם אין קעשענע — בין איך געלאָפן צום אדוואָקאט, און ער האָט מיך אויפגענומען מיט גרויס כבוד, טאקע ביי זיך אין פיינעם קאבינעט, און האָט מיר גע־בעטן זיצן אויף דער פלושענער סאָפא.

איך האָב אים דערציילט דיין גאנצן עסק, פון אלף ביז תיו, טאקע ביז דער האָר; און ער האָט אלצדינג געלאסן אויסגעהערט, הגם דאָס פּאָרצימער איז געווען פול און פול מיט מענטשן. ער האָט אויסגעהערט און איז זיך ארומגענאנגען אין זאל אויף און אָפּ.

דערנאָך האָט ער אָפּגעזיפצט און געזאָגט, אז לויט די זאקאָנעס, האָט א טאָכטער דעם אייגענעם דין וואָס א זון, און קריגט א גלייך חלק ירושה ווי ער. איז דאָך, דאכט זיך, גוט? איז אָבער פאראַן א שלעכטער פונקט, אז א ווייב קען נישט מאָנען אין סאָנד, אָן דעם מאַנ׳ס ידיעה. זי איז אין זיין רשות און מוז האָבן זיין פּלע־ניפּאָטענציע...

און אז איך האָב אים געזאָגט, אז דו ביזט, לא עליכם און עגונה, אז דער מאַן דיינער האָט דיך אוועקגעוואָרפן, און דו מעגסט, לויט

מיין שכל, טאָן אַלץ וואָס דו ווילסט, האָט ער זיך מיר געשטעלט געגנאיבער און געשאָקלט מיט׳ן קאָפּ אין ד׳ער ברייט, לא מיט אַן אלף — הייכט עס!

און תיכף איז ער צוגעגאַנגען צו דער שאַנק, האָט זי געעפנט, און אַרויסגענומען אַ בוך, נאָך אַ בוך; אַריינגעקוקט און אַוועק־געלעגט, אַריינגעקוקט און אַוועקגעלעגט, און דורכגעוואָרפן אַזוי כמה וכמה ביכער, קליינע און גרויסע און נאָך גרעסערע; איינער איז געווען אַ גראָבער, איך זאָל נישט זינדיגן מיט די רייד, ווי אַ דבר אחר, און דאָרט, אפנים, האָט ער געפונען, וואָס ער האָט גע־זוכט, ווארום ער האָט געקוקט און געקוקט.

און דערנאָך זאָגט ער מיר, אַז אויב עס וועט פאַרבייגיין פינף יאָר זייט דיין מאַן איז אַנטלאָפן, און דו וועסט ברענגען אַ פּאַפּיר פון וואָיט פון דיין שטאָט, אַז אין די גאַנצע פינף יאָר האָט זיך דיין מאַן נישט געוויזן, וועט ער, דער אַדוואָקאַט, איינגעבן פאַר דיר אַ פּראָזשבע אין סאָנד אַריין, און דער סאָנד וועט דיר געבן רשות צו פּראָצעסירן אָן דעם מאַן.

אַזוי האָט ער אויסדריקלעך געזאָגט, און איך גיב דיר איבער זיינע דיבורים וואָרט ביי וואָרט.

איך האָב אים געגעבן אַ רובל, האָט ער זיך אפילו געקרימט, אפנים, ווייניג, נאָר גענומען האָט ער; זאָלסטו מיר, חנה׳שי קרוין, דעם רובל, למען השם, באַלד אָפּשיקן, ווארום די פּרנסה איז זייער געשלאָגן, און סמאָלע איז היינט גאָר קיין גאַנגבאַר אַר־מיקל נישט...

אצינד צוריק צו דער זאַך:

עס קומט אויס אויף מיינע רייד! איך זאָג שוין דאָס אַלע מאָל, אַז די תורה הקדושה (זייערע זאַקאָנעס, להבדיל, אודאי!) האָט אונז איבערגעגעבן אין גזלנ׳ישע הענט אַריין. אַ מאַנסביל, אַ גולם, אַ לא יוצלח, מעג גט׳ן דאָס ווייב ווען ער וויל; אַליין, צי דורך אַ שליח, און אַזאַ אשת חיל, למשל, ווי איך בין, קען נישט פּטור ווערן פון אַ מאַן אַ בטלן, בשום אופן וצד!

גייען מיר ביידע אויף אַ ברית, שטאָפּט מען אים מיט פיש און

פלייש, פון אַלעם גוטן, און איך — באַקום מילכיגע ציקאָריע!

זיצט ער אין סוכה, מוז איך אים אריינשיקן דאָס שענסטע און דאָס בעסטע, און פאַר זיך לאָזן די ביינער!

3 וואָכן, 9 טעג, און אַלע תעניתים האָב איך גליך מיט אים; שמחת תורה איז זיין!

ער גייט צום רב, אים גיט מען מער מיט עפּל! און וואָס וועט זיין דאָרטן, מישטיינס געזאָגט — דער גן־עדן מיינער? איך וועל זיין דעם משוגענעמ׳ס פוס־בענקל, ער וועט זיך דאָרט זיצן אויף א פאָטער־שטול, און איך וועל זיין, זיין פוס־בענקל!

דאָ אויף דער וועלט איז ער לכל הפחות א שוואכער בשר ודם, האָט ער פאַר מיר מורא; אָבער וואָס אין גן־עדן וועט זיין, פרעג מיר בחרם! און, זאָגן זאָג איך דיר אויסדריקלעך, זאָל ער מיר דאָרט א שטויס טאָן מיט׳ן פוס, ווייסט דער אויבערשטער, וואָס דערפון וועט ארויסקומען!

און צוריק געשמועסט; וואָס טויג מיר א גט? גלויב מיר, אַלע הינט האָבן איין פּנים! אַלע — נישט ווערט א דרייער! ווייסט דאָך — מיין שוועסטער מרים האָט צען נייענדיגע יאָר געליטן פון איר מאַן, איידער זי האָט פון אים ארויסגעקראָגן א גט; דערפאַר האָט זי אים אָוועקגעגעבן דאָס געלט, די מלבושים, מיט איין וואָרט — הכל כאשר לכל. נו, דאכט זיך, מזל און ברכה!

האָט זי ווייטער התונה, טוישט זי שופרות אויף קאַנע־ביינדעלעך, א נייער בטלן צום קאָרמען! זי שרייט ווייטער א גט; ער הערט זי ווי׳ן רב און זי האָט שוין נישט מיט וואָס צו באַצאָלן!

בקיצור, שוועסטער חנה, אונזער מוטער חוה האָט געזינדיגט און מיר ליידן פאַר אירע זינד! און אייביג וועלן מיר אזוי ליידן! דען — פאַר א מאַן קען מען אפילו אין קבר נישט אנטרינען. לעבדים ולשפחות האָט מען אונז פאַרקויפט, אפילו אויף יענער וועלט אויך! — אזוי איז געוועזן פאַרציטנס, אזוי איז היינט; און לעתיד לבוא וועט אויך אזוי זיין, מען מוז ליידן! ווארום וואָס זאָל מען טאָן, אז עס איז דעם רבונו של עולם׳ס רצון אזוי.

דעריבער, שוועסטער חנה, האָב בטחון אויף גאָט, ברוך הוא,

פארבלייב געזונט און פארגעס דיין מאן! אין אמעריקע, איז ער אודאי ארוים לתרבות רעה. אזוי טוען זיי שטענדיג, ימח שמם, אז זיי קומען קיין אמעריקע!

אין דער התחלה שרייבן זיי צוקער־זיסע בריוולעך, שיקן געלט; דערנאך ווערט עס וואס אמאל ווייניגער; שרייבט מען און מען שיקט שוין געלט א מאל א יאר, דערנאך — איינמאל אין א יובל... זיי ברויכן דארט נישט זייערע ווייבער! זיי האבן דארט, רחמנא לצלן, אנדערע, בעסערע, פלינקערע ווייבער.

איך זאל נישט זינדיגן מיט די רייד, ביי אונז אין לובלין איז אין דער אידישער גאס, נישטא קיין הויז אן אן עגונה! שרייב דריי פאי'ן, זאג איך דיר, פארגעס! זאל זיך דיר דאכטן, אז דו ביזט אן אלמנה, חס ושלום, אדער א גרושה!

זע בעסער צו טאן אין דיינע ציבעלעס. זאל דיר השם יתברך, שיקן הצלחה אין דיין עסק, זאלסט מצליח זיין, וואו דו וועסט זיך נאר קערן און ווענדן. ווי עס ווינטשט דיר דיין קרובה,
(די אונטערשריפט איז נישט צום איבערלעזן).

איך בעט דיך, למען השם, דו זאלסט מיר וואס צום געשווינד־סטען אפשיקן דעם רובל, ווארום מיין מאן, דער זולל וסובא, האט שוין פאראיבל אויף מיר, צו וואס איך האב אויסגעלעגט דעם רובל.
(די זעלבע נישט לעזבארע אונטערשריפט).

צווייטער בריוו

לאחותי הצנועה, הנגידה, החשובה מרת חנה תחיה.

ערשטענס מעלד איך דיר, טייערע שוועסטער, אז מיר זיינען, ברוך השם, אלע בקו־הבריאה, חוץ אשתי חוה'לע, תחיה, וואס דער הוסט, לא עליכם, לאזט זי נישט אפ א רגע, און תיכף, אם ירצה השם נאך דער חתונה, וועט זי מוזן פארן קיין ווארשע צו'ן א דאקטאר.

רצוף בזה, שיק איך אייך א חתונה־בריוול. זאלסט זען, למען

השם, צו קומען אויף דער חתונה און מקבל תענוג זיין, נאָר, למען השם, בעט איך דיך, אַז זאָלסט מיר נישט שטערן דעם נחת פון בתי תחיה, און באַהאַלטן אַלע טענות ותביעות אויף נאָך דער חתונה.

קיין כלה־מתנה ביזטו נישט מחויב צו ברענגען. אויב עס גייט דיר וועגן דער בושה, וועט זיך נאָך, אם ירצה השם, געפינען עפּעס אין שטוב פאַר דיר פאַר א מתנה; איך וועל דיר נישט פאַרגין. בלוט איז קיין וואַסער נישט און א שוועסטער בלייבט א שוועסטער.

און וואָס דו שרייבסט, דו קענסט דיך נישט טרייסטן נאָכ'ן ילד וואָס איז נפטר געוואָרן,—זיי וויסן, שוועסטער לעבן, אַז— ה' נתן וה' לקח. קינדער זיינען א פקדון פון גאָט, ברוך הוא, און אַז ער וויל אָפּנעמען דאָס פקדון, טאָר מען אפילו נישט מהרהר זיין, נישט איבערקלערן, חס ושלום!

און וואָס דו שרייבסט, אַז דו האָסט מורא, דיין שמואל משה זאָל נישט געוואָר ווערן, אַז דאָס קינד לעבט נישט און דורך דעם, זאָל ער זיך, חס־ושלום, פון דיר אינגאַנצן נישט אָפּרייסן, — איז אויך אַן אומזיסטער חשד... גלויב מיר ,שוועסטער חנה, אַז עס איז נאָר נאַריש. וואָרום — ממה נפשך: איז אמת, וואָס לייטן זאָגן, אַז שמואל משה איז געוואָרן אוים שמואל משה, חס ושלום, אַז ער איז אוועק נאָר אין אַנדערע דרכים, — איז אַלץ איינס, צי דאָס קינד לעבט, צי ניין; נישט ער דאַרף דיך, נישט דו קענסט האַלטן אָן אים!

אויב ווייטער, ווי איך האָף צו זיין ליבן נאָמען, דאָס אַלץ איז נישט געשטויגן, נישט געפלויגן, נאָר א בלבול פון בייזע מיילער, און, ווי איך גלויב באמונה שלמה, שמואל משה איז טאַקע שמואל משה, דער מופלג, דער פרומער איד, האָסטו נישט וואָס מורא צו האָבן! פאַרקערט, ביי חאַלב הוצאה וועט אים אַצינד לייכטער זיין דיך אַראָפּצונעמען אַהין, און איר וועט לעבן בשלום ושלוה כנהוג בישראל...

און וואָס דו האָסט פון אים אַזוי לאַנג קיין ידיעה נישט,— מה רעש? עס איז דאָך, דאַכט זיך, מעבר לים! וויפיל שיפן

גייען אונטער, רחמנא לצלן? וויפיל בריוו־טרעגער קענען אומ־קומען אויף אזא מהלך? און אפשר מוזן נאָך די שיפן דורכגיין אויף דעם אָרט, וואו, דער ספר הברית שרייבט, אז דאָס וואסער שטייט ווי א בארג און עס איז טאַקע סכנת נפשות. דאַנק זיין ליבן נאָמען, וואָס דיין שמואל משה איז בשלום אריבער! דאָס פאָרן למדינת הים האַלט איך טאַקע פאַר אן עולה, עס איז א סימן פון וועניג בטחון, וואָרום ווער עס האָט בטחון ווייסט, אז יואו נאָט וויל, זאָ העלפט ער, און עס איז נישט כדאי איינצושטעלן דעם גוף מיט דער נשמה! וואָרום, לויט מענטשן דערציילן, איז אמעריקע פאַר דער נשמה א סך מסוכנ'ער, ווי דער ים צום גוף. דאָס אידישקייט, זאָגט מען, גיט מען באַלד אָפּ אויף דער שיף, ווי דער ים ניט זיך נאָר א שאָקל! באַלד עסט מען פת עכו"ם, מען קליידט זיך דייטש, און ווייבער טראָגן שייטלען! און יש אומרים —אפילו איינענע האָר. און, א והא ראיה, — מען זאָגט, אז אין גאַנץ אמעריקע איז קיין איינציגער גוטער איד נישטאָ. און איך ווייס טאַקע נישט, ווי אזוי מען לעבט דאָך, ווי אזוי מען גיט זיך אן עצה ביי פרנסה זאכן, אָדער אז מען ווערט, חס ושלום, קראַנק, צי וואָס א מענטש קען זיך טרעפן! איך זאָג דיר, אז ווער עס פאָרט אין א טומאה אריין איז טאַקע מתחייב בנפשו, גייט ער טאַקע ווי א נאַריש פויגעלע אליין אין דער נעץ אריין! און בפרט א איד א למדן. וואָרום, וואָס גרעסער דער מענטש איז, איז גרעסער די סכנה, מער לאָקערט אויפ'ן, רחמנא לצלן די קליפה, און וויל אים גובר זיין, צי מיט עשירות, צי מיט נשים יפות; די קליפה האָט שוין אירע כלים צו דער ארבעט...

דעריבער איז מיין עצה פאַר דיר, אז כל זמן דו ווייסט נישט, וואָס דאָרטן טוט זיך, פאַרגעס אָן דער זאַך! האָסטו פרנסה פון די ציבעלעס, איז מה טוב; חס ושלום, — נישט, האָב איך פאַר דיר אן אנדערע עצה. אם ירצה השם, אז דו וועסט קומען אויף דער חתונה, וועל איך שוין זען שלום צו מאַכן צווישן דיר און אשתי חוה'לע תחיה. פאָרט איין פלייש און בלוט. און בטבע, זיי וויסן, איז זוגתי חוה גיטל זייער א גוטע; זי וועט בודאי

מוחל זיין, און, אַז עס וועט זיין שלום ושלוה, און זי וועט פאָרן באַלד, אם ירצה השם, נאָך דער חתונה, קיין וואַרשע,—וועסטו בלייבן באַלעבאָסטע. און אַז זי וועט, אם ירצה השם, בשלום און געזונט צוריקקומען, וועט זיך אויך נאָך געפינען פאַר דיר אַן אָרט ביים טיש, ווי אויך אין שטוב — א בעט צו שטעלן. עס זיינען שלעכטע צייטן, נאָר א שוועסטער איז א שוועסטער, שניידט מען דינערע שטיקלעך הערינג.

נאָר אָן דעם אַלעם האָבן מיר דאָך א גרויסן גאָט, ברוך הוא! ער זאָל נישט קענען שפייזן איין בשר ודם—א אידענע!

נאַרישקייטן!

און אויף דער חתונה זאָלסטו, למען השם, קומען פרי, זאָלסט קענען חוה גיטלען אביסל צוהעלפן. אויף דעם איז מען אויך א שוועגערין! דו דאַרפסט זען, מען זאָל נישט מוזן, אין היינטיגע שלעכטע צייטן, צונעמען נאָך א סאַרווער צי א קעכין... נאָר למען השם, פון דעם וואָס איך שרייב דיר דאָ, דער עיקר וועגן איבער־בלייבן פון דעם וואָס איך שרייב דיר דאָ, ביי דיר בסוד, חוה גיטל זאָל נישט וויסן, אַז איך האָב אַזוינס געשריבן. דאָס דאַרף זיך אַליין מאַכן, פון זיך אַליין... דו ווייסט, אַז חוה גיטל האָט פיינט, מען זאָל איר אין שטוב־זאַכן עצות געבן... און בטוח בין איך, אַז עס וועט זיך מאַכן. א אידענע בלייבט א אידענע, כאָטש זי מיינט, אַז זי גייט אין ספּאָדיק! דעריבער טאַקע שרייב איך דעם בריוו, ווען זוגתי חוה גיטל איז נישטאָ אין דער היים! זי איז אַרויסגעגאַנגען אָפּשטעלן מיט'ן בדחן, מיט קלעזמער. איך וויל איר אפילו נישט זאָגן, אַז איך האָב דיר געשיקט א חתונה־בריוול; לאָז זי מיינען, אַז דו ביזט אַזוי גוט און פרום געוועזן, אַז דו ביזט אַליין געקומען!

און השם יתברך זאָל טרייסטן דיך מיט אַלע אבלי־ישראל, און לאָז אויסשפּרייטן די פליגל פון רחמנות אויף אַלע עגונות, אָמן! כן יהי רצון!

אחותי הנה! דו וועסט דיך מישב זיין, בלייבן דאָרט אָדער קומען צו אונז אויף שטענדיג, — למען השם, אויף דער חתונה

זאָלסטו קומען! דורכאויס קומען! און דו וועסט קיין חרטה, חס ושלום, נישט האָבן! עס וועט זיין, אם ירצה השם, א שיינע חתונה. עס קען נאָך מעגלעך זיין, אז ער אליין, זאָל מאריך ימים ושנים זיין, וועט קומען אויף דער חתונה. עס וועט מיך קאָסטן א מטמון, נאָר עס איז כדאי! פארשטייסטו, אז אויף אזא חתונה איז כדאי צו קומען!

פון מיר, אחיך,

מנחם מענדל.

זוגתי חוה גיטל, איז בזו הרגע געקומען פון מארק, און זע א סימן, אז עס איז שוין אזוי מן השמים באשערט — זי אליין האָט מיר געזאָגט, אז איך דארף מיך פאר איר מיט'ן בריוו נישט צו באהאלטן, אז זי האָט אויף דיר קיין פאראיבל נישט. איר עצה איז, זאָלסט פארקויפן די ציבעלעס, מאכן זיך א מלבוש, און קומען לייטן גלייך, ווי א טייערע מחותנת'טע, אויף דער חתונה.

קיין מתנה, זאָגט זי אויך, דארף מען נישט. און האנדלען מיט ציבעלעס קען מען, זאָגט זי, ביי אונז אויך.

איך זאָג דיר, אז זוגתי חוה גיטל, איז א גוטע און א חכמה, און, אז דו וועסט נאָר נישט זיין איינגעשפארט, וועט זיך אלץ ענ־דינן בכי טוב! וועסט, מיט גאָט'ס הילף, זען!

אחיך הנ"ל.

א נישט־געענדיגטער בריוו פון חנהין צום מאַן.

מזל טוב דיר, מיין טייערער כשר'ער מאַן, מזל טוב דיר!

נאַ דיר, הער פון אונז ישועות ונחמות! גאָט זאָל געבן, איך זאָל פון דיר אויך הערן אזוינע גוטע בשורות, אזוינע ישועות ונחמות; אמן, כן יהי רצון! מיר זיינען דאָך, ווי דו האָסט גע־שריבן, א זווג אויף דער וועלט און אויף יענער וועלט!

ערשטנס קום איך דיר, מיין טייערער מאַן, צו מעלדן, אז דער ברודער מיינער מנחם מענדל שיחיה ואשתו חוה גיטל שתחיה,

זאָלן ביידע דערלעבן משיח'ס צייטן, האָבן מיר אַלצדינג מוחל געווען, און האָבן מיך אָראָפּגעברענגט, אין א מזל'דיגער שעה, צו זייער טאָכטער אויף דער חתונה—אויף סאָשע ביילע'ס חתונה.

א חתונה איז געווען גאָר א שיינע, שענער קען שוין נישט זיין! געלויבט איז השם יתברך, וואָס איך האָב זוכה געווען און דערלעבט צו זען אַזאַ חתונה! עס איז געווען מכל המינים פליישן, עוף און רינדער־פלייש! היינט — פישן, אַזוינע פיש און געפילטע פיש, און נאָך אַלערליי מאכלים! א חוץ וויין, בראָנפן, הכל כאשר לכל...

און אַלץ איז געווען אַזוי געראָטן, אַזוי פיין! און איך אַליין האָב דאָס פלייש געקאָכט, די פיש געפילט, דעם צימעס געמאַכט, צום טיש געגרייט. און פריער נאָך אַלץ אַליין איינגעקויפט!

איך בין, ברוך השם, די גאַנצע באַלעבאָסטע געווען! די סאַרווערקע אויך; ווארום, געקומען בין איך נישט צוליב דעם נחת אַליין.

איך האָב מיין ביסל ציבעלעס פארקויפט, געמאַכט מיר א שטיקל מלבוש און געקומען, אויף מיינע קרובים'ס פארלאַנג, גאַנ־צע אַכט טעג פאר דער חתונה! ווארום עס האָט נישט געהאַט ווער צו טאָן, מחמת די כלה אַליין איז פארטאָן געווען אין די מלבושים, זי האָט פאַרברענגט ביז צום חופּה־טאָג ביים שניידער, ביים שוסטער, אפילו ביים גאָלדשמיד!

און חוה ניטל ,נעבעך, די שווענערין מיינע, — הוסט! און די מילץ, זאָגט מען, איז ביי איר נישט ווי עס דאַרף צו זיין!

בין איך טאַקע געווען די גאַנצע מחותנת'טע, פאַר דער חתונה, און נאָך דער חתונה, נאָר נישט אויף דער חתונה. בשעת החתונה בין איך געווען זייער מיד און פארמאַטערט. בין איך מיר געזעסן אין א ווינקעלע און געוויינט פאר גרויס נחת, וואָס איך האָב זוכה געווען, חתונה צו מאַכן מיין ברודער'ס טאָכטער; אויך — וואָס זי האָט געהאַט אַזאַ לייטישע חתונה.

און אפילו נאָך דער חתונה! האָבן זיי מיך אויך, חס ושלום, נישט באַלד אַרויסגעטריבן.

תיכף נאָך דער חתונה, איז די שוועגערין, זאָל געזונט און שטאַרק זיין, געפאָרן קיין לובלין צו אַ דאָקטאָר, זיך אַן עצה צו האַלטן, צו וועלכן דאָקטאָר זי זאָל פאָרן קיין וואַרשע.

דערנאָך איז זי געפאָרן קיין וואַרשע, און איז אויסגעווען ביי אַלע גרויסע דאָקטוירים; פון דאָרט איז זי געפאָרן ערגעץ אַנ־דערש, וואַסער טרינקען, — מינעראַל־וואַסער הייסט עס, — און איבער דער גאַנצער צייט, לערך זעקס חדשים, בין איך געווען די גאַנצע באַלעבאָסטע אין שטוב. השם יתברך, זאָל עס זיי געדענ־קען און זאָל זיי דערפאַר באַלוינען!

קיין קעכין איז נישט געווען, האָב איך געקאָכט... און דערפון האָב איך פיל נחת געשעפּט, ווי פון אַ ברונעם!

ערשטנס, האָב איך קיין צייט נישט געהאַט צו קלערן און צו טראַכטן, און בין, חס ושלום! נישט משוגע געוואָרן אפילו נישט אַריינגעפאַלן אין אַ מרה שחורה! און קיין צייט האָט נישט גע־קאָנט זיין, וואָרום די שפע, איז ביי מיין ברודער, ברוך השם, גרויס.

די שענק איז ברוך השם, פול; מען לייזט שטיקער געלד, הן פון אידן און הן פון גוים, להבדיל!

און מיין שוועגערינ'ס, חוה גיטל תחיה'ס, געפילטע פיש האָבן, ברוך השם, אַ נאָמען אויף דער וועלט און אַן עולם זיצט, ברוך השם! עסט און טרינקט.

האָט זיך אַמאָל פּאַסירט, אַז איך האָב פאָרט אָנגעהויבן עפּעס איבערצוקלערן און האָב מיך געוואָלט פאַרטראַכטן; איז אויף דעם געווען אונזער ביילע סאָשע, זאָל לעבן, זי האָט מיך באַלד דערמאָנט! און אַן אויג האָט זי. קיין עין־הרע, אַ גוטס, באַלד דערזעט זי!

און אַזוי איז אַלץ געגאַנגען בדרך הישר...

פאַר גרויס נחת, וואָס איך בין דאָ די גאַנצע באַלעבאָסטע, האָב איך איינמאָל אַרויסגעוואָרפן אַ טראָפּן בלוט פון האַלז, איין טראָ־פּען נישט מער.

דאָס האָט ווייטער דערזען מנחם מענדל, זאָל געזונט זיין, האָט ער מיר אָנגעזאָגט זהיר והזהר, איך זאָל מיך נישט מאַכן וויסנדיג! ווארום, ווערט מען, ח"ו, געוואָר, וועט מען, חלילה, ווייכן זיין שטוב. יוסל גאַסט־הייזער פון געגנאיבער וועט באַלד זאָגן שווינדזוכט און פטור! אונזער זייט גאַס, וועט מיט גראָז פאַרוואַקסן ווערן!

ביילע סאָשע איז אָבער קליגער פאַר אים. זי האָט באַלד פאַרשטאַנען, אז עס איז נישט קיין שווינדזוכט, נאָר, אז איך האָב געמוזט כאַפּן א שטיקל פיש און איינשלינגען, און צעראַצט זיך דעם האַלז מיט א ביינדל. און, כדי איך זאָל, חס ושלום, נישט דערשטיקט ווערן, האָט זי מיר דערלאַנגט אין די פּלייצעס: דאָס ביינדל זאָל ארויס אָדער ארוים און נישט בלייבן, חס ושלום, שטעקען אין האַלז. פאַר גרוים ליבשאַפט, האָט זי מיר צו א שטאַרקן קלאַפּ געטאָן, דאָס ביינדל פון פיש איז אודאי אראָפּ, נאָר דערביי האָבן מיינע ביינער א ביסל געליטן...

דאָס אַלץ איז איבערגעגאַנגען בשלום, און, חוה ניטל, זאָל געזונט זיין, איז צוריק געקומען פון וואַסער טרינעקן.

געקומען איז זי, געלויבט השם יתברך, פריש און געזונט, א מחיה געווען צו קוקן! געלויכטן ווי די זון! היינט האָט זי אָנגעברענגט מתנות, — נאָר פיינע זאַכן! פאַר זיך, פאַר'ן מאַן, פאַר דער טאָכטער מיט'ן איידעם... טייערע מתנות, נאָר מיר האָט זי קיין מתנה נישט געברענגט! איך בין, זאָגט זי, חס ושלום, קיין דינסט נישט, מען זאָל מיר שענקען מתנות, מען צאָלט מיר דען שכירות? איך בין דאָך געווען באַלעבאָסטע!

חוה ניטל אַליין האָט כמה פּעמים געזאָגט, אז איך בין געווען די גאַנצע באַלעבאָסטע, און האָב געטאָן, וואָס מיין הארץ האָט געגלוסט!

און קוים איז חוה ניטל געקומען, איז זי געוואָר געוואָרן, אז מנחם מענדל איז איבער דער גאַנצער צייט, נישט געווען ביים רבי'ן, האָט זי פאַרבראָכן די הענט, אז די ביידער פון די פינגער

האָבן געקנאַקט, און האָט מיך באַלד אַרויסגעשיקט אין מאַרק אַריין דינגען אַ פור.

נאָך דעם זעלבן טאָג איז מנחם מענדל, זאָל געזונט זיין, אַוועק־געפאָרן אין אַ מזל׳דיגער שעה צום צדיק.

און אויף מאָרגן האָט מיר חוה גיטל אַן עצה טובה געגעבן, איך זאָל צוזאַמענגעמען מיינע זאַכן און גיין צו אַלדי גוטע יאָר... וואָרום, וויבאַלד זי אַליין איז דאָ, און ביילע סאָשע העלפט איר צו, בין איך דאָס פינפטע ראָד ביים וואָגן, און וועל נאָך, חלילה, משוגע ווערן פון לײדיג גיין. זי האָט מיר געראָטן, ענטוועדער איך זאָל פאָרן צוריק, פון וואַנען איך בין געקומען, אָדער דאָ בלייבן און טאָן וואָס מיין הארץ וועט גלוסטן. זי זאָגט מיר, חלילה, קיין דעה נישט.

נאָך די זעלבע נאַכט, האָב איך שוין אין איר שטוב נישט גענעכטיגט.

אַ שיינע נאַכט איז געווען, האָב איך זיך דורכגעשפּאַצירט אין אַלע גאַסן מיט׳ן פּעקל אונטער׳ן אָרעם.

זעסטו דאָך, מיין טייערער, כשר׳ער מאַן, אַז מיר איז, ברוך השם גאַנץ גוט, אַז דו דאַרפסט מיר מער קיין געלט נישט שיקן, ווי דו פלעגסט אַמאָל שיקן. גיב בעסער דאָס געלט לייב חזן, ער זאָל דיר קויפן ש״ס, אָדער גנענדל־סאָפיע׳ן, זי זאָל דיר לאָזן מאַכן העמדער, און זע, למען השם, זי זאָל דיר אַליין די העמדער אָנ־מעסטן, און זען ווי זיי ליגן, די העמדער,—עס איז דאָך אַמעריקע.

זעסטו, מיין ליבער, טייערער מאַן, אַז איך בין שוין מער קיי־נעם נישט חושד אומזיסט. איך זאָג שוין נישט, אַז גנענדל, לייב־חזנ׳ס טאָכטער, האָט ביי מיר צונגע׳גנב׳עט אַ לעפל, אָדער דעם מאַן, חס ושלום! און אויב איך האָב נישט, נישט דעם לעפל, נישט קיין מאַן, ווייס איך, אַז זי איז בודאי גאָר נישט שולדיג. איך גלויב באמונה שלמה, אַז השם יתברך האָט דיך און מיך געוואָלט מזכה זיין, האָט ער דיר צוגעשיקט אויף דער שיף לייב חזן מיט דער טאָכטער, זיי זאָלן דיך פאַרזאָרגן! כהויה — אַלץ ווי דו האָסט מיר געשריבן. נאָר איין זאַך וועט נישט זיין ווי דו

האָסט געזאָגט! זאָלסט אפילו אויס דער הויט שפּרינגען, וועסטו נישט שיקן קיין שליח מיוחד נאָכ'ן קינד, זאָלסט עס צונעמען פון מיר צו דיר קיין אַמעריקע. ווארום דאָס קינד אונזערס איז, אין זיין זכות און זכות פון דיינע אבות — לאַנג שוין נישטאָ! מען האָט עס באַהאַלטן ערגעץ אויפ'ן בית־עולם, אין א קליין שטיבע־לע אָן א טירל, אָן א פענצטערל, — שריי חי־וקים, וועסטו נישט וויסן, וואו זיינע ביינדלעך ליגן! קיין שום מצבה, קיין שום סימן, גאָרנישט! זוך דעם ווינט אויפ'ן פעלד!

די אסכרה האָט עס צוגענומען אונטער אירע פליגל...

און ווייל דו ביזט דער גרויסער בעל־זכרון און געדענקסט אַלץ, וואָס איך האָב גערעדט, און אַלץ וואָס איך האָב געטאָן, וועל איך דיר דערציילן א מעשה, אפשר וועסטו זי אויך געדענקען! עס איז א מעשה מיט א שאַל, וואָס איך האָב נישט געוואוסט, וואָס מיט אים צו טאָן: צי זאָל איך אים כאַפּן אויף מיר און ארויס־לויפן זוכן א דאָקטאָר צום קינד, אָדער איך זאָל פארשטאָפּן מיט דעם שאַל די צעבראָכענע שויב, דער שניי זאָל נישט אריין צום קראַנקן קינד אין שטוב אריין, אָדער איך זאָל צודעקן מיט דעם שאַל דאָס הייזעריגע קינד, וואָס עס שטיקט זיך, נעבעך, — און די קעלט איז גאָר גרויס, גאָר גרויס! א סך מאָל בין איך אהין און צוריק געלאָפן: פון קינד צום פענצטער, צו דער טיר, און צוריק פון טיר צום פענצטער, צו דער וויג... אבי געלאָפן! דו זועסט שוין, מיין געטרייער מאַן, מיין איך, די מינוט נישט פארגעסן. ווארום, ווי דו מיין טייערער מאַן זאָגסט, בין איך צו־געבונדן צו דיר, דו צו מיר און ביידע צום קינד, און אצינד, אַז דאָס קינד איז נישטאָ, קאָנען מיר ביידע שוין אויך נעלם ווערן,— נאָר, וואָס וועט גנענדל זאָגן? דעם אמת זאָגנדיג, איז ביי מיר געבליבן, איך זאָל זיך לאָזן וואקסן לאַנגע האָר און אָנטאָן זיך ווי מען טראָגט זיך אין אַמעריקע. אויך, ווייסטו דאָך, אַז איך האָב א זיס קול, אַז איך פלעג נאָכזינגען אַלע תפילות, און אצינד, אַז איך בין געווען ביים ברודער מנחם מענדל, זאָל געזונט זיין, אין גאַסט־הויז האָב איך נאָך געהערט פון שכור'ע פּויערים אַלער־

ליי שיינע לידער, — האָב איך מיך דאָס אויך אויסגעלערנט, און איך זינג אוודאי אַזוי גוט ווי גנענדל, און אפשר בעסער פאַר איר, און קען מער לידלעך פון איר. און נעכטן ביינאַכט, אַז איך האָב גענעכטיגט אונטער'ן בלויען הימל, איז נאָך צו מיר געקומען די מלכה שבא און האָט מיך אויסגעלערנט טאַנצן — און אַ גאַנצע נאַכט האָב איך אַרומגעטאַנצט מיט דער מלכה שבא געגן דער לבנה.

און דו, מיין ליבער שמואל משה, האָסט גאָר אַ מקח טעות געהאַט! וואָרום איך בין בעסער פאַר גנענדל'ען. וואָרום, איך געדענק גאַנץ גוט, אַז זי האָט געהאַט צוויי פּעפּערלעך, איינעם אויפ'ן לינקן אויער און אַ צווייטן אויף דער רעכטער באַק, און— אַ נעזל אַ ביסל אַ פאַדרייטס. און איך, ווייסטו דאָך, האָב אַ ריין לייב, אָן אַ שום פּעפּערל, חס ושלום. — דו האָסט געמיינט, אַז נאָר גנענדל קען זינגען, און יעדן פרייטאָג צו נאַכטס טאַנצן, אַז זי אַליין קען זיך לאָזן וואַקסן צעפּ, אַנדערע קענען גאָר נישט די תורה! נאָר איך בין. חס ושלום, אויף דיר נישט אין כעס! האַלט דיך אָן איר! מיר איז געגנוג, אַז איך האָב דעם קינד'ס קבר'ל, איך גיין אַהין, איך וועל מיר דאָרט אויסבויען אַ קליין שטיבעלע און זיצן דאָרט ביז האַלבער נאַכט, ביז דער האָן וועט קרייען. דעם קינד וועל איך דערציילן זיס און שטיל פון זיין טאַטן שמואל משה'ן, וועט ער שטאַרק הנאה האָבן! און, אַז דו וועסט אַליין קומען, אָדער שיקן אַ שליח מיוחד, נאָכ'ן קינד, וועל איך אייך מיט די נעגל די אויגן אויסקראַצן, וואָרום דאָס קינד איז מיינס, נישט גנענדל'ס — ימח שמה וזכרה, זאָל זי ווערן מיט דיר אין איינעם — — — —

דער בריוו איז קענטיג נישט קיין געענדיגטער! מען האָט אים געפונען צוזאַמען מיט די אַנדערע בריוו אין קעשענע ביי דער משוגענער חנה.

וואָס הייסט „נשמה"

(א יוגנט־געשיכטע)

.1

איך געדענק ווי אין א חלום, אז עס האָט זיך ביי אונז אין שטוב ארומגעדרייט א קלײן דאר אידל מיט א שפּיציג בערדל, וואָס פלעגט מיך אלע מאָל ארומנעמען און קושן.

דערנאָך, געדענק איך, איז דאָס איינענע אידל קראנק געלעגן אין בעט, ער האָט זעהר געקרעכצט און די מאמע איז געשטאנען און געהאַקט זיך אין קאָפּ אריין.

אמאָל כאַפּ איך מיך אויף ביינאכט און דערזע א פולע שטוב מיט אידן; פון דרויסן הער איך א יאָמערלעך געוויין... איך האָב מיך שטארק דערשראָקן און אָנגעהויבן שרייען.

עס איז צוגעקומען צו מיר איינער פון די אידן, ער האָט מיך אָנגעטאָן און אוועקגעפירט צו'ן א שכן שלאָפן.

דעם אנדערן טאָג האָב איך די שטוב נישט דערקענט: אויף דער ערד איז געלעגן אָנגעשיט שטרוי, דער שפּיגל אויף דער וואנט —איבערגעדרייט, דער הענג־לייכטער פארהאנגען מיט א טישטעך, און די מאמע איז געזעסן אין די זאָקן אויף א קליין בענקעלע אויף דער ערד...

אז זי האָט מיך דערזען, האָט זי ארויסגעלאָזט א שרעקלעך גע־וויין, און האָט אָנגעהויבן שרייען: „דער יתום, דער יתום!"...

אויפ'ן פענצטער האָט זיך געברענט א קאגעניק, דערנעבן איז געשטאנען א גלאָז וואסער און געהאנגען א שמאטע...

מען האָט מיר געזאָגט, אז מיין טאטע איז געשטאָרבן; אז זיין נשמה וואשט זיך אינ'ם גלאָז און ווישט זיך אָפּ מיט דער

לייוועגט... אז אויב איך וועל זאָגן ערנסט קדיש, וועט זי פליען גלייך אין הימל אריין.

און מיר האָט זיך פאָרגעשטעלט, אז די נשמה איז א פויגעלע...

.2

איינמאָל האָט מיך דער באהעלפער אָפגעפירט אהיים, לעבן אונז זיינען דורכגעפלויגן גאַנץ נידעריג, עטלעכע פויגל.

— נשמה'לעך פליען, נשמה'לעך פליען! — האָב איך מיר צוגעזונגען.

דער באהעלפער האָט זיך אומגעקוקט.

— גיי דו נאַר, — מאַכט ער צו מיר, — דאָס זיינען פויגל, פראָסטע פויגל!

דערנאָך האָב איך געפרעגט דער מאַמע'ן: ווי אזוי ווייסט מען דעם חילוק פון א נשמה ביז א פראָסט פויגעלע?

.3

אז איך בין אַלט געוואָרן פערצן יאָר, האָב איך שוין געלערנט גמרא מיט תוספות, מיט מהרש"א, און טאַטע ביי „זרח קנייפּ".

עד היום ווייס איך נישט, צי האָט ער טאַקע אזוי געהייסן, צי האָבן עם אים די תלמידים דעם צונאָמען געגעבן, ווייל ער פלעגט קנייפּן אָן רחמנות.

און ער פלעגט נישט וואַרטן ביז מען פלעגט פאַרדינען א קניפּ; ער פלעגט צאָלן פאָראויס, „דערמאָן מיר, זאָגט ער, וועל איך דיר אָפּשלאָגן!"

דערצו איז ער געווען מוהל, געהאַט א שפּיציגן פריעה־נאָגל, און יעדער קניפּ האָט צוגעשלאָגן צום האַרץ.

און ער פלעגט זאָגן: „וויין נישט, וויין נישט אומזיסט! איך

קנייפ דאך דיין גוף! וואס שאדט דיר! אז די ווערים אין קבר וועלן האבן וויניגער צו עסן?"

און דער גוף, זאגט זרח קנייפ, איז טאקע נאר עפר ואפר, א והא ראיה: רייב איין האנט אין דער אנדערער וועסטו זען!

און מיר האבן געפּרואווט און טאקע געזען בחוש, אז דער גוף איז עפר ואפר.

— און וואס איז די נשמה?—האב איך געפרעגט.

— א רוחניות! — האט מיר דער רבי געענטפערט.

.4

זרח קנייפ האט פיינט געהאט שנאת מות זיין ווייב די רביצין; פאר דאס איז שפרינצע, די בת יחידה זיינע, געוועזן ביי אים אן אויג אין קאפ.

מיר, ווייטער, האבן פיינט געהאט שפרינצע'ן, ווייל זי פלעגט אונז צוצומסר'ן צום פאטער, און — ליב געהאט די רביצין, וואס פלעגט אונז פארקויפן אויף קרעדיט באבעס מיט ארבעס און ניט איינמאל מציל זיין פון רבי'נס הענט.

דער גרעסטער חשוב ביי דער רביצין בין איך געוועזן. איך פלעג קריגן דעם גרעסטן צולאג, און ווען דער רבי האט זיך גענו־מען צו מיר, פלעגט זי שרייען: „רוצח, וואס ווילסטו פון יתום? זיין טאטנ'ס נשמה וועט זיך אין דיר נוקם זיין!"

דער רבי האט מיך אפּגעלאזט און די רביצין האט געלייזט מיין חלק.

איינמאל, געדענק איך, ווינטער ביינאכט, בין איך אהיים גע־קומען פון חדר אזוי צעקניפּן און פון פראסט אזוי דורכגענומען אז די גאנצע הויט האט אויף מיר געשטארט.

דעמאלט האב איך אויפגעהויבן די אויגן צום הימל און האב יאמערלעך געוויינט און געבעטן: „טאטעשי! זיי זיך נוקם אין

זרח קנייפ!... רבונו של עולם, וואס וויל ער פון מיין נשמה האָ־בען?!"

אז ער קנייפט נאָר דעם גוף, האָב איך פארגעסן!
אין אדם נתפס על צערו!

.5

דאָך אז זרח קנייפ האָט אמאָל אין א „יומא דפגרא" פארמאכט די גמרא און גענומען זיך צו דערציילן מעשיות, איז ער נאָר געווען אַן אנדער מענטש.

ער האָט אראָפגעלייגט דעם ספאָדעק, געבליבן זיצן אין די גרויסע פעדערן (קיין יארמולקע האָט מען נישט ארויסגעזען). ער האָט אויפגעקנעפּלט די סטראָקעס. אויסגעגלייכט דעם שטערן. די ליפּן האָבן אים געשמייכלט, און דאָס קול איז אויך נאָר אנדערש געוואָרן.

געלערנט האָט ער מיט'ן הארטן, גראָבן, בייזן קול, מיט וועלכן ער פלעגט רעדן צו דער רביצין; מעשיות דערציילט — מיט דעם איינענעם ווייכן, דינעם, גוטן קול, מיט וועלכן ער פלעגט זיך ווענ־דען צו שפרינצע'ן, מיט „דער טייערער נשמה".

און מיר פלעגן זיך ביי אים שטענדיג בעטן ווי ביי א גזלן, ער זאָל אונז דערציילן א מעשה. מיר האָבן נישט געוואוסט, אז זרח קנייפ קען נישט מער ווי איין פרק „איזהו נשך", מיט וועלכן ער הויבט אָן און לאָזט אויס דעם זמן, און מוז שטיקעווען מיט מעשיות, בפרט א ווינטער זמן, וואָס איז אָן ימים טובים! מיר נאראָנים פלעגן פאר יעדער מעשה צאָלן מיט באָבעס און מיט ארבעס, און איינמאָל זיך צונויפגעליינט פאר שפרינצע'ן אויף א רויטן בארכענען שפּענצער.

פאר דעם בארכענעם שפּענצער, האָט אונז זרח קנייפ דער־ציילט, ווי אזוי דער רבונו של עולם קלייבט אויס פון זיין אוצר א נשמה און בלאָזט זי אריין אין א גוף.

און איך האָב מיר פאָרגעשטעלט, אַז ביים רבונו של עולם אין אוצר זיינען אויסגעלייגט די נשמות, ווי די סחורה ביי מיין מאַמע'ן אין געוועלבל, אין אַלערליי שאַכטל, רויטע, גרינע, ווייסע, בלאָע... און אַרומגעבונדן מיט שטריקלעך.

.6

— און אַז נאָט, דערציילט דער רבי, קלייבט אויס אַ נשמה, און איז גוזר אויף איר, זי זאָל אַראָפּגיין אויף דער זינדיגער וועלט, ציטערט זי און וויינט...

דערנאָך קומט צו איר אַ מלאך אין דער מאַמעס בויך אַריין, און לערנט מיט איר אויס כל תורה כולה. נאָר אַז עס קומט די רעכטע צייט, גיט איר דער מלאך אַ שנעל אין דער נאָז און זי פאַרגעסט צוריק דאָס לערנען.

— דעריבער, — זאָגט דער רבי, — האָבן אַלע אידישע קינדער צעשפּאָלטענע אויבערשטע ליפּן...

דעם איינענעם טאָג פאַרנאַכט האָבן מיר זיך נעגליטשט אונטער דער שטאָט און איך האָב דערזען, אַז די שקצים: יאַנטעק, וואַיטעק און יאַשעק האָבן צעשפּאָלטענע אויבערשטע ליפּן גלייך מיט אונז.

— יאַשעק! — האָב איך מיר איינגעשטעלט דאָס לעבן און געפרעגט: „מי טאַקזשע מאַיעש דושאַ?"

— אַ טאָביע, פּשאַ דושאַ, צאָ דאָ טענגאָ? — האָב איך געהאַט אַ קלאָרע תשובה.

.7

חוץ ביי אַ מלמד, האָב איך מיך געלערנט ביי אַ לערער שרייבען.

דעם לערער האָט מען געהאַלטן אין שטאָט פאַר אַ גרויסן

אפיקורס און די שכנים האָבן זיך נישט געמישט מיט זיינע כלים.

ער איז געווען אן אלמן, און מען האָט נישט געגלויבט, אז גיטעלע, זיין טאָכטער, א מיידל אין מיינע יאָרן, זאָל קענען גוט כשר מאכן פלייש.

ער איז אָבער געווען א גרויסער מושלם, און מיין מאַמע האָט געוואָלט, אז איר בן יחיד זאָל קאָנען שרייבן.

— איך בעט אייך זייער, ר' לערער, — האָט זי געזאָגט, — איר זאָלט מיט אים נישט לערנען קיין שום אפיקורסישע זאכן: קיין תנ"ך, קיין פסוק, נאָר לערנט אים אויס שרייבן א אידיש בריוול, פשוט א „שלום לאהובי" בריוול.

און פונדעסטוועגן ווייס איך נישט, צי דער לערער האָט גע־האַלטן וואָרט.

אז איך האָב אים דערציילט די שאלה מיט די צעשפּאָלטענע ליפּן, איז ער אריינגעפאלן אין א שרעקלעכן כעס; ער האָט זיך ראַפּטום אויפגעשטעלט, אוועקגעקאָפּעט מיט'ן פוס דאָס בענקל און אָנגעהויבן ארומשפּרייזן אין שטוב מיט א געשריי: „גראָבע יונגען, רוצחים, פלערמייז!"...

ער האָט זיך פּאַמעלעך בארואיגט, צוריק אנידערגעזעצט, אי־בערגעווישט די פּאַרלאָפּענע ברילן און מיך צוגעצויגן צו זיך:

— גלויב נישט, מיין קינד, — האָט ער מיר געזאָגט, — אין אזוינע נארישע זאכן! דו האָסט דיך גוט צוגעקוקט צו די שקצים אויף דער גליטש? ווי הייסן זיי?

איך האָב אים געזאָגט די נעמען.

— נו, — פרעגט ער מיך, — צי האָט איינער פון זיי אנדערע מאָדע אויגן? אנדערע הענט און פיס, אָדער אנדערע אברים ווי דו? צי לאכן זיי ניט מיט דיר גלייך? און אז זיי וויינען, גיסן זיך ביי זיי אנדערע מאָדע טרערן ווי ביי דיר? פאַרוואָס זאָלן זיי נישט האָבן קיין נשמה גלייך מיט דיר? אלע מענטשן זיינען גלייך. גלייכע קינדער, איין גאָט איז זייער טאַטע, איין ערד איז זייער לאנד! אמת, יעדעס פאָלק רעדט זיך איין, אז ער איז די קרוין פון אלע פעלקער, אז נאָר אים האָט גאָט אין זינען; נאָר

מיר האָפן, אַז עס וועט קומען אַ בעסערע צייט, אַ בעסערע, ליב־טינערע צייט, ווען אַלע מענטשן וועלן דערקענען איין גאָט, איין געזעץ, ווען עס וועט מקוים ווערן אונזערע הייליגע נביאים'ס ווערטער, אַז עס וועלן אויפהערן אַלע מלחמות, פאַרשוואונדן ווערן קנאה־שנאה, אַלע וועלן דינען איין בורא עולם, און עס וועט זיין ווי דער פּסוק זאָגט: כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים!...

דעם פּסוק האָב איך געדענקט פון'ם „ויהי בנסוע" אין דאַוונען.

דער לערער האָט נאָך לאַנג גערעדט, נאָר איך האָב שוין וויינינג וואָס פאַרשטאַנען; איך האָב נישט געקענט גלויבן, אַז אַ „נוי האָט אויך שכל", אַז אַלע מענטשן זיינען גלייך! איך האָב געוואוסט, אַז דער לערער איז אַן אפיקורס; ער גלויבט נישט אפילו אין גלגול, כאָטש איך האָב אליין געזען, נאָך פראַדעל מופסרת'ס טויט, ווי עס האָט זיך אַרומגעדרייט אַ שוואַרצער הונט אויפ'ן דאַך פון הויז, וואו זי האָט געוואוינט.

אויך האָט ער זיך געשניטן די נעגל נישט איבערגעהיפּערט, קיינמאָל נישט צוגעשניטן קיין עדות און אַזוי אַרויסגעוואָרפן דורכ'ן פענצטער!

איך וואָלט שוין לאַנג אַנטלאָפן פון אים, איך וואָלט אויסגע־זאָגט דער מאַמען, אַז ער רעדט „על השם ועל משיחו" ווען נישט... איר טרעפט שוין אודאי וואָס און וועמען איך מיין...

.8

נאָר דאָס איז מיר אין קאָפּ אַריין, אַז עס וועט קומען אַ צייט ווען די אומות העולם וועלן קומען צו אונז לערנען תורה, און דאָס האָט באַדאַרפט צו זיין היינט־מאָרגן.

ביי אונז איז דעמאָלט געוועזן שוין אמת'ע משיח'ס צייטן: מען האָט געפונען דאַרויף אַ שטאַרקן רמז אין דניאל און אַ זיכערן לפ"ק; מען האָט געוויזן עפּעס אַ זוהר מיט אַ מדרש הנעלם, מען האָט אויך פון אויען צו אויער דערציילט, אַז דער קאָזעניצער האָט

אויפגעהערט צו זאָגן תחנון. אויך איז געווען א קלאָרע ידיעה פון ארץ ישראל, אז דאָס יאָר האָט זיך ניט געוויזן קיין פוקס לעבן כותל מערבי.

און מען האָט זיך טאקע געריכט אַלע טאָג אויף משיח בן יוסף'ן. קהל האָט זיך געלאָזט קאָסטן און איינגעהאלטן די פּאָ־דאטקעס; אז משיח וועט קומען, ווער וועט געדענקען אזא קליייניג־קייט צוריק צו מאָנען!

דעם ערגסטן סוף האָבן געהאַט די ווייבער. נאָך פאראיאָרן זיינען איינגעפאַלן די טרעפּ פון מקוה. א צען מאָל האָט מען ניט געלאָזט „אויסנעמען", איידער מען האָט צוזאמען געקומען געלט אויף א ניי געהילץ. נו, עס ליגט שוין, בה"ש, גרייט, עס איז אָבער פאָרט א שאָד צו דינגען א באַלמעלאָכע, און עבירה די פּאָר קערב־לעך!

און איך בין זיכער געווען, אז אין א קורצער צייט וועט דער אייגענער יאשעק, וואָס איז מיר נעכטן אונטערגעלאָפן אויף דער גליטש, בשעת איך האָב געמאכט „א שוסטער", וואָס דורך אים האָב איך שיר נישט האַלז און לייב צעבראָכן; דער אייגענער וואַיטעק, וואָס ווייזט מיר אַלע מאָל א חזיר־אויער, און דער איי־גענער יאַנטעק, וואָס ציילט אונז: ראַז, דוואַ, טשי — אז אַלע דריי וועלן קומען צו מיר בקידה והשתחויה פרעגן א דין, למשל: פון מוקצה!

און איך רחמן בן רחמנים, וועל זיי נישט געדענקען זייער שלעכטס, וואָס זיי האָבן מיר געטאָן; איך וועל זיי זאָגן. איך וועל זיי מקרב זיין און אויסזאָגן דעם סוד פון דער אייזערנער מיט דער פּאַפּירענער בריק; אָנזאָגן זיי הזהר והזהר, אז זיי זאָלן זיך נישט דערוועגן צוצוגיין צו דער אייזערנער בריק. אמבעסטן, האָב איך מיך געטראַכט, וואָלט געווען, זיי זאָלן זיך גאָר האַלטן פון דער ווייטנס, אבי זיי זאָלן ראַטעווען זייערע נשמות...

.9

ערב ראש השנה האָב איך געענדיגט „איזהו נשך” און האָב געפּילט דעם טעם פון יציאת מצרים.

ר׳ יוזל, מיין נייער רבי, האָט מען מיר געזאָגט, קנייפּט נישט. אפילו שלאָגן, שלאָגן ער נישט אומזיסט. רבי יוזל׳ען האָב איך אַלע מאָל געזען ביים דאַווענען, ער איז געווען א הויכער איד מיט גרויסע ברעמען, אַז מען האָט ביי אים קיין אויג נישט אַרויסגע־זען. ער פלעגט טראָגן אָפן דעם קאַפּטאָן און פון אונטער דער לאַנגער צוויי־שפּיציגער ווייסער באָרד, האָט פוןביידע זייטן אַרויס־געשטאַרט דער טלית קטן. געגאַנגען איז ער שטיל און שטיל האָט ער גערעדט, גלייך אַלץ וואָלט געווען א סוד. דערביי האָט ער גאַנץ לאַנגזאַם אַרויף און אַראָפּ געשאָקלט מיט׳ן קאָפּ, אויפגעהויבן די ברעמען, צוזאַמענגעצויגן דעם שטערן ,אַרויסגעשטעקט ביידע ליפּן מיט די וואָנצן און אַריינגעשטעקט ביידע הענט אין גאַרטל אַריין; יעדעס וואָרט האָט זיך גערדאַכט, איז איינס פון די וויכטיגסטע זאַכן, אַז די רייד שטייען טאַקע ברומו של עולם.

ר׳ יוזל איז אַמאָל געווען א „משולח” ביי איינעם פון די גרויסן גוטע אידן. עד היום האָט ער פון רביים אין קאָמיסיאָן: פאַרשפּראָכענע בוימל, מטבעות, קמעות און שמירה׳לעך; ער איז דער ערשטער אין שטאָט אָפּצושפּרעכן עין־הרע׳ס, און אַז דער רב איז נישט בקו הבריאה זאָגט ער פאַר אים, שבת הגדול, ראש השנה, און מאַכט אַ מאָל אַ הספד. דער רב איז געווען אַן אַלטער שוואַכער איד און רבי יוזל האָט זיך גערוכט „איבער הונדערט און צוואַנציג יאָר” זיין אָרט צו פאַרטרעטן.

אַ חוץ דעם איז ר׳ יוזל געווען אַ באַרימטער בעל־תקיעה, און אַז ער פלעגט מאַכן די ברכה פאַר תקיעות, האָט טאַקע, ווי זאָגט מען, אַ פיש אין וואַסער געציטערט.

און איך בין געוואָרן מלא גאוה, אַז איך וועל זיין ר׳ יוזל׳ס תלמיד.

נאָך פאַר יום־כפּור האָב איך געהאַט די געלעגנהייט צו ריידן

מיט ר׳ יוזל׳ען וועגן דער נשמה.

די נשמה איז געוואָרן ביי מיר א מין אידייע פיקס. זי איז מיר נישט אראָפּגעגאַנגען קיין רגע פון די געדאַנקען. דאָס ערשטע האָט מיר ר׳ יוזל ארויסגעשלאָגן פון קאָפּ דאָס חבר׳קייט מיט די אומות העולם, און אריינגעשלאָגן אין אמביציע מיט „אתה בחרתנו״.

„נישט אומזיסט״, האָט ער געזאָגט, „ליידן מיר גלות, בזוי בזיונות און אַזוינע מכות, וואָס שטייען נישט אין דער תוכחה! מיר זאָלן גלייך זיין מיט די אומות העולם, וואָלטן מיר געהאַט עולם הזה גלייך מיט זיי. „דאָס קינד, וואָס דער טאַטע האָט ליב — דאָס שמייסט ער״, עס זאָל וועלן לערנען און אריינקומען אין אַלע שערי בינה״...

— נאָר אפילו ביי אונז, אידן, זאָגט רבי יוזל, זיינען נישט אַלע נשמות גלייך: עס זיינען דאָ גראָבע, פּראָסטע נשמות ווי זרח קנייפּ למשל. דיין לערער, דער אפּיקורס, האָט א נשמה בבחינת קורח; עס זיינען פאַראַן נשמות גרויסע, גאָר גרויסע: טייל קומען ארויס פון דער „חתירה״ פון אונטער׳ן כסא הכבוד; עס זיינען פאַראַנען גאָר, גאָר נשמות עליונות בבחינת קמח סולת.

איך האָב ווייניג פאַרשטאַנען פון די בחינות און בפרט פון דער חתירה פון אונטער׳ן כסא הכבוד; איך האָב נאָר געוואוסט וואָס מען מיינט קמח סולת, און האָב מיר פאָרגעשטעלט דעם חלוק פון נשמות, ווי צווישן ראַזאָווע־מעל, קאָרן־מעל, ווייצן־מעל און מעל, וואָס מען נעמט לכבוד שבת אויף חלה. די גרעסטע נשמות מוזן זיין מיט זאַפרען און ראָזינקעס!

10

— נאָר דער עיקר, — זאָגט ר׳ יוזל, — זיינען יסורים.

— קיין איינציגע נשמה ווערט נישט פאַרלוירן, אַלע מוזן צוריקקומען צו דער מדרגה, אויף וועלכער זיי זיינען געוועזן איידער זיי זיינען אראָפּגעקומען אויף דער וועלט, און געריינינט

ווערן די נשמות נאָך דורך יסורים; דער בורא עולם מיט זיין גרויס רחמנות שיקט אויף אונז יסורים, מיר זאָלן זיך דערמאָנען, אז מיר זיינען נאָר בשר ודם, א חרס הנשבר, א גאָר־נישט און אז ער גיט נאָר א קוק אויף אונז, צעפאַלן מיר און ווערן בטל כעפרא דארעא... נאָר אויף יענער וועלט רייניגט מען אויך די נשמות.

און ער האָט מיר דערציילט, וואָס מען טוט אַלץ מיט די אָרימע נשמות אין די שבעה מדורי גיהנום...

.11

צווישן די ימים טובים האָב איך געהאַט מער צייט אומצוקוקן זיך אין דער היים. פאַר סוכות איז געווען ביי אונז א וועש

איינמאָל ביינאַכט האָט זיך מיר געח'לום'ט, אז איך בין אויף יענער וועלט. איך זע, ווי מלאָכים שטעקן ארויס די הענט פון הימל און כאַפּן ארויף נשמה'לעך, וואָס קומען צוריק פון דער וועלט. די מלאָכים קלויבן זיי איבער: גאָר די ריינע, די ווייסע ווי שניי, פליען זיי ווי טויבן ארויס פון די הענט, גלייך אין גן־עדן אריין. די ברודיגע — שיט מען אָן א באַרג, און דעם באַרג וואַרפט מען אריין אין ים הקרח, וואו עס שטייען שוואַרצע מלאָכים מיט פאַרשאַרצטע הענט און וואַשן זיי. נאָך דעם קאָכט מען זיי ערשט איבער אין גרויסע, שוואַרצע טעפּ, ביים פייער פונ'ם גיהנום.

און אז מען דריקט אויס פון זיי דעם ברוד, און אז מען פּרעסט זיי, הערט מען דאָס געוויין פון די נשמות מסוף העולם עד סופו.

צווישן דער ברודיגער וועש דערקען איך דעם לערער'ס נשמה; זי האָט געהאַט זיין לאַנגע נאָז, זיינע איינגעפאַלענע באַקן, זיין שפּיציג בערדל און האָט געטראָגן זיינע גרויסע בלויע ברילן. מען האָט זי געוואַשן, און זי איז וואָס אמאָל שוואַרצער געוואָרן...

און אַ מלאך האָט אויסגערופן: „דאָס איז דעם לערער׳ס, דעם אפיקורס׳ס נשמה!״.. דערנאָך האָט דער איינגענער מלאך צו מיר געזאָגט מיט כעס: אַז דו וועסט גיין אין זיינע דרכים, וועט דיין נשמה אויך זיין אַזוי ברודיג און מען וועט זי אַלע נאַכט אַזוי וואַשן, ביז זי וועט פאַרפאַלן ווערן אויף כף־הקלע.

— איך וועל נישט גיין אין זיינע דרכים! — האָב איך אַרויסגעשריען פון שלאָף.

די מאַמע האָט מיך אויפגעוועקט, אַראָפּגענומען מיר די האַנט פון האַרץ.

— וואָס איז מיט דיר, תכשיט מיינער? — האָט זי געפרעגט דערשראָקן. — דו שווימסט דאָך אַרום אין שוויים!

— פאו, פאו, פאו! — האָט זי מיך אָפּגעבלאָזן.

— מאַמע, איך בין געווען אויף יענער וועלט!...

אין דער פרי האָט מיך די מאַמע גאַנץ ערנסט געפרעגט, אויב איך האָב נישט דאַרט דעם טאַטן געזען? איך האָב געזאָגט: ניין!

— אַ שאָד, אַ שאָד! — האָט זי באַדויערט, — ער וואָלט דיר אודאי עפּעס געזאָגט פון מיינעטוועגן.

.12

וואָס קומט אַרויס, אַז דער לערער מאַכט חוזק אפילו אויס חלומות! אים צוליב, נאָך מער גיטל׳ען צוליב, האָב איך אים געוואָלט ראַטעווען; איך האָב אים דערציילט מיין גאַנצן חלום. ער האָט אָבער געזאָגט, אַז אַ חלום איז אַ נאַר; ער מאַכט זיך נישט פון אַזוינע זאַכן.

ער וויל מיר ברענגען ראיות פון תנ״ך און פון דער גמרא, אַז חלומות זיינען פּלעוועס, שישקעס און וואַנצן; איך פאַרשטעק מיר אָבער די אויערן מיט די קליינע פינגער און וויל נישט הערן.

איך האָב געזען באַשיינפּערלעך, אַז ער איז פאַרפאַלן, אַז זיין

גזר דין וועט זיין ביטער, אז איך דארף אים ווייכן ווי אן עיפּוש, אז ער וויל אומברענגען מיין נשמה — מיין יונגע נשמה!

וואָס קומט אָבער ארוים? הונדערט מאָל האָב איך מיר צוגע־זאָגט, אז איך וועל אלץ דערציילן דער מאמען, און האָב קיין איינ־ציג מאָל נישט געהאלטן וואָרט.

א סך מאָל האָב איך שוין געהאט אָפּן דאָס מויל צו זאָגן— האָט זיך מיר אָבער אלץ געדאכט, אז גיטעלע שטייט הינטער דער מאמעס פּלייצעס, פארשפּרייט צו מיר אירע דראָבנע הענטלעך, ווינקט צו מיר מיט די גרויסע אויגן: „ניין! בעט זי זיך, ניין! זאָג נישט!"

און דאָס געבעט אין אירע אויגן איז שטארקער פאר מיין פרומקייט. איך פיל, אז נישט נאָר אין פייער און וואסער, נאָר אין גיהנום אריין וואָלט איך מיך פאר איר געוואָרפן.

און עס איז מיר דאָך געווען א גרויסע שאָד: די מאמע און אלע מיינע מלמדים האָבן געגלויבט באמונה שלמה, אז פון מיר וועט אמאָל ארויסוואקסן עפּעס גאָר א גרויסע זאך...

.13

איך בין פּטור געוואָרן זרח קנייפּ מיט זיין פריעה־נאָגל, עס איז מיר דאָך נישט בעסער געוואָרן.

איך בין שוין אלט געווען זעכצן יאָר שדכנים האָבן שוין געריסן ביי דער מאמע'ן די פּאָלעס און איך האָב נאָך געהאט א קינדישע טבע אראָפּצוכאפּן וואקס מוצאי יום כפּור פון'ם שלחן און צו קנעטן אין חדר אונטער'ן טיש.

דער שמש פלעגט מיר זיין דערפאר א שונא אויפ'ן לעבן, און איך האָב געהאט דערפאר צרות אין חדר.

— וואו האלטסטו? — פרעגט ר' יוזל.

איך בין פארטראכט און לייג אויף דער גמרא די גאנצע האנט: אלע פינף פינגער מיט'ן שטיק וואקס.

ר' יוזל איז בלאס געוואָרן פאר כעס. ער עפנט דאָס שופלאָדל,

נעמט ארויס א דין שטריקל און בינדט מיר צוזאמען ביידע גראָבע פינגער און אזוי שטייף, אז עס האָט מיך אָנגעכאפּט ביים הארץ.

נישט דאָס נאָך האָט ער געמיינט.

ער איז צוגעגאנגען צום בעזים און האָט גאנץ לאנגזאם אויסגעקליבן און ארויסגעריסן א ווייך דין ריטל. מיט דעם ריטל האָט ער מיך געשמיסן איבער די צוזאמענגעבונדענע הענט.. ווי לאנג? מיר האָט זיך געדאכט, עס דויערט אייביג. און א וואונדערלעכע זאך, איך האָב די יסורים מקבל געווען באהבה; איך האָב אין זין געהאַט, אז דאָס שיקט דער רבונו של עולם אויף מיר יסורים, איך זאָל תשובה טאָן און נים מער גיין צום לערער.

אז די הענט זיינען מיר שוין גוט געשוואָלן געוואָרן און די הויט איז אָנגעלאָפן מיט אַלערליי קאָלירן, האָט ר' יוזל אוועקגעלעגט דאָס ריטל און געזאָגט: גענוג! מער וועסטו שוין קיין וואקס נים קנעטן!

איך האָב פונדעסטוועגן ווייטער געקנאָטן.

איך האָב געהאַט דאָס גרעסטע פארגעניגן דערפון, אז איך האָב געמאכט פונ'ם וואקס וואָס איך וויל. איך האָב געפילט, אז איך האָב איבער עפּעס צו שאַפן.

איך פלעג אויסקנעטן א קאָפּ פון א מענטש, דערפון געמאכט א קאַץ אָדער א מייזל, דערנאָך האָב איך ארויסגעצויגן פון די זייטן פליגל, געשפּאָלטן דעם קאָפּ אויף צווייען און עס איז ארויס א קרוין־אָדלער. נאָר דערנאָך האָב איך פון ביידע קעפּ און ביידע פליגל געפלאָכטן א קוילעטש אין פירן.

איך אַליין בין אָבער אויך געווען אַזאַ שטיק וואקס.. מיך האָט געקנאָטן ר' יוזל, דער לערער, די מאמע און ווער עס האָט נאָר געוואָלט. גיטעלע האָט מיך צעגאָסן!...

.14

מען האָט מיך געקנאָטן ווי וואקס, נאָר מיר האָט עס ווייניגער געטאָן!

איך גערענק גאַניץ גוט, אַז עס האָט מיר ווי געטאָן; נאָר פאַר וואָס? וואָס איז גראָד מיך אָנגעגאַנגען די נשמה?

מיינע חברים האָבן פון מיר געלאַכט, זיי האָבן מיר אַ נאָמען געגעבן „נשמה יונג", און ווי נאַריש דער נאָמען איז געווען, אַזוי פיל צרות האָב איך פון אים געהאַט.

איך בין פאַרטראַכט, איך קלער וואָס מיין סוף וועט זיין, ווען איך וועל שוין כוח האָבן מיך אויסצורייסן פון שטנ'ס האַנט; איך רעכן מיך אָפּ מיט מיין איינגענער נשמה. איך זאָג איר מוסר, איך זידל זי.. ראַפּטום גיט מיר איינער אַ שנעל אין דער נאָז: „נשמה יונג!" — איך וויל פאַרגעסן אין מיינע צרות, פאַרטיף מיך אין אַ וועלט־קשיא, שפּאַן צוזאַמען אַ שווערן תוספות מיט אַ האַרבן רמב"ם, בראָק איין אַ „פּני יהושע" און מיש אויס מיט'ן „תומים"; איך בין שוין נאָר אויף אַן אַנדערער וועלט: אויס לערער, אויס ניטעלע, אויס נשמה... עס הויבט זיך שוין אָן צוזאַמענצושרויפן אינ'ם מוח, אָט פאַל איך שוין אויף דער המצאה, דאָס רעכטע וואָרט ליגט מיר שוין אויף דער שפּיץ צונג — ראַפּטום גיט מיר אימיצער אַ פייף אין אויער אריין: „נשמה יונג!"; עס הילכט, אין מוח פּלאַצט עפּעס, אויס רמב"ם, אויס תוספות, אויס פּני יהושע, אויס תומים... צוריק אויף דער ערד!

איך שטיי שמונה עשרה, איך האָב אַ פול הארץ און פולע אויגן מיט געוויין. „רפאנו ה' ונרפא" בעט איך מיט גרויס כונה, און מיין ניט חלילה דעם גוף, די נשמה מיין איך: הייל, רבונו של עולם, הייל מיין אָרימע יונגע נשמה! „דאָס איז דער נשמה יונג" ווייזט איינער אין מיטן אויף מיר—אויס כונה!

אַזוי האָב איך געליטן טאָג און נאַכט.

.15

ניטל'ען האָט מען געהאַלטן פאַר אַ גרויסע חכמה: דער פאָטער פלעגט זי אַנדערש נישט רופן נאָר „חכמה מיינע"; שכנות פלעגן זאָגן, אַז זי איז קלוג ווי דער טאָג; ווען זי זאָל אַזוי פרום זיין ווי

קלוג זי איז, וואָלט געווען א פרייד פאַר איר מאַמען אין גן־עדן. מיין מאַמע פלעגט זי אויך שטענדיג לויבן, אז זי איז א גרויסע מחוכמת, וואָלט זי נאָר בעסער כשר געמאַכט פלייש, וואָלט זי זיך אליין אַזאַ שנור געוואונטשן.

און איינמאָל, אז איך האָב ניט געטראָפן דעם לערער אין דער היים און גיטעלע איז אליין געווען, איז מיר איינגעפאלן, איך זאָל זיך מיט איר אָן עצה האַלטן איבער דער נשמה.

די פיס האָבן אונטער מיר געציטערט, די הענט—געוואָרפן, דאָס האַרץ — געצאַפּלט, די אויגן האָב איך אַריינגעשטעקט אין דער ערד ווי א טרפה מעסער און האָב פּאַרט געפרעגט: מען זאָגט, גיטעלע, אַז דו ביזט א קלוגע, זאָג מיר, איך בעט דיך, וואָס איז אַזוינס נשמה?

זי האָט געשמייכלט און געענטפערט:

— אָסור, אויב איך וויים!

נאָר פּלוצלונג איז זי טרויעריג געוואָרן, טרערן זיינען איר געקומען אין די אויגן אַריין.

— איך האָב מיך דערמאָנט, — זאָגט זי מיר, — אז ווען די מאַמע, עליה השלום, האָט געלעבט, האָט דער טאַטע שטענדיג געזאָגט, אז זי איז זיין נשמה... זיי האָבן זיך אַזוי ליב געהאַט...

איך וויים ניט פון וואַנען עס האָט זיך צו מיר גענומען, נאָר איך האָב זי אין דער אייגענער רגע אָנגעכאַפּט ביי דער האַנט און געציטערט, און געפרעגט:

— גיטעלע, דו וואָלסט געוואָלט זיין מיין נשמה?

און זי האָט מיר גאַנץ שטיל געענטפערט: יאָ!

.16

און וויפיל גליקן האָב איך אַלץ געהאַט!

א גליק, וואָס גיטעלע איז געווען א בת יחידה, איך—א בן יחיד און ביידע יתומים, איז עס אונז לייכטער געווען צו פּועל'ן; א גליק, וואָס דער לערער האָט צוזאַמענגעלייגט א פּאַר הונדערט רובל

נדן און מיין מאמע האָט זיי נויטיג געדאַרפט אין געוועלבל אריין; א גליק, וואָס איך האָב פלוצלונג באַקומען — און טאַקע גאָר אומזיסט, — א שלעכטן שם, אַז איך וואַקס אַן אַפּיקורס און קיינער האָט מיך ניט געוואָלט אויפכאַפּן. און דאָס גרעסטע גליק איז געווען, וואָס איך בין געפאַלן אויף א שכל און האָב אונטער־געשיקט צ־פּע די וואַטע־מאַכערין, א שדכנ'טע, א מויל אויף שרויפען, און האָב איר צוגעזאָגט גאָר באַזונדער צו געבן א סך געלט! פונדעסטוועגן האָט נאָך אַלץ די מאַמע געוויינט איבער מיר: אוי, ווען דיין טאַטע זאָל אויפשטיין פון קבר און זאָל זען מיט וועמען איך טו, וואָלט ער דאָך נאָכאַמאָל פון חרפה געלייגט זיך אין קבר אריין.

דעמאָלט בין איך געפאַלן נאָך אויף א שכל: איך האָב ווייטער אין מיטן דער נאַכט אָנגעהויבן שרייען, איך בין נאָכאַמאָל געווען אויף יענער וועלט. נאָר דאָס מאָל שוין אָפּגעגעבן דער מאַמען א גרוס, אַז דער טאַטע באַשטייט אויפ'ן שידוך.

און איך האָב געקראָגן א נייע נשמה...

ווענוס און שולמית

אין קלויז אונטער'ן אויוון זיינען געזעסן צוויי ישיבה־בחורים, חיים און זעליג. חיים האט געלעזן הויך פון א געשריבן ביכל, און זעליג הערט צו און פארריכט א שוך מיט א פראסטער נאדל־פאדים.

„...און שיין איז חנה געווען ווי ווענוס..."

— זאג מיר זעליג, איך בעט דיך, וואס מיינסטו מיט'ן ווארט ווענוס? — האט חיים א פרעג געטאן.

— ווענוס איז א מיטאלאגישער גאט — האט אים זעליג גע־ענטפערט, שטעכנדיג אין שוך אריין.

— וואס איז אזוינס מיטאלאגיע?

— דאס ווייסטו אויך נישט, חיים?... דו געדענקסט יענע וואך איז געקומען צופארן א משונה'דיגע בריאה מיט א לאנגן פארטוך און מיט א רויט מיצל, און האט פארקויפט בזיל־הזול לאקרעץ־פלעצל מיט נאך אנדערע זיסע זאכן?

— אהא!

— דאס איז געווען א גרעק, און עס איז דא אזא גאנץ פאלק, וואס הייסט מיט'ן נאמען „גרעקן".

— און אלע פארקויפן לאקרעץ־פלעצל?

— ניי, די נאר, זיי האבן זייער אייגן לאנד — „גריכנלאנד"... די גרעקן זיינען אן אלט פאלק... זיי ווערן דערמאנט אין תנ"ך. זייער לאנד הייסט „ארץ יון", זיי אליין—„יונים".

— וואסער יון? נישט פון דעם קומט ארויס „איוואן"?

— חס ושלום! יונים זיינען נאר גרעקן — „מלכות יון", אט

די יונים זיינען אמאָל געווען זייער א שטאַרק און א געבילדעט פאָלק... דו האָסט אודאי געהערט: אַריסטו, סאָקראַט; זיי ווערן דאָך געבראַכט פון אונזערע חכמים, ווי פונ׳ם רמב״ם... אריסטו, למשל, האָט געגלויבט, אז די וועלט איז א קדמון... דאָס אַלץ זיינען גרעקן, נאָר די גרעקן, כאָטש זיי זיינען געווען געבילדעט, געקאָנט מאָלן, זעגן, שניצן און אַלע שיינע מלאכות, זיינען זיי פאָרט געווען פראָסטע נעצן־דינער, האָבן זיי פראָסט געדינט עבודה זרה.

— או—וואַ!

— זעסט דאָך! און אָט די מעשיות, די ספּורים פון די נעצן, פון די אָפּגעטער, הייסט מיטאָלאָגיע.

— אהא! נו, און וואָס איז ווענוס?

— אין דער מיטאָלאָגיע איז ווענוס די געטין פון שיינקייט...

— וואָס הייסט געטין?

— פאַרשטייסטו: ביי זיי האָט יעדער פאַך, יעדע מלאכה א באַזונדערן גאָט. ווי, למשל, מען זאָגט ביי אונז אַז יעדע אומה האָט איר שר... למשל שניצעריי, פּאָעזיע, שיינקייט, געזונטקייט, גבורה...

— האָט דאָס אַלץ געטער? נאָר וואָס מיינט מען געטין? א קליין געטל?

— ניין, גאָט איז אן „ער״, געטין איז א „זי״.

— הא? נקבות? זיי האָבן אריינגעזעצט אין הימל אריין נקבות?

— ע, חיים, פאַרוואָס מענער יאָ און נקבות נישט?

— אמת; איך האָב אָבער געמיינט, זעליג, אַז געטער דאַרפן זיין נישט זכרים און נישט נקבות...

— דו מוזסט וויסן, חיים, אז די גרעקישע געטער זיינען גלייך צו מענטשן; דער חילוק איז נאָר דאָס, וואָס זיי לעבן אייביג. דערפאַר האָבן זיי גלייך ווי מענטשן קינדער, ווייבער און פּלגשים, נאָר שטאַרבן קענען זיי באַין אופן נישט! אָט, למשל, דער העכ־סטער פון זיי, יופּיטער אַליין, דער גרעסטער גאָט, וואָס האַלט דעם

דונער אין דער האַנט און אַלע געטער ציטערן פאַר אים אימת מות; ער אַליין איז פונדעסטוועגן א פאַנטאַפּעל, א גאָרנישט ביי זיין ווייב יונאָנא, ווי א פּראָסטער מלמד ביי דער רביצין. איך האָב דיר שוין אמאָל דערציילט פון דעם פילאָסאָף סאָקראַטעס'עס ווייב, פון דער מרשעת קסאַנטיפּע; זי איז געוועזן א הונט געגן דער יונאָנא! היינט שטעל דיר פאָר, וואָס פאַר א צרות יופּיטער האָט געליטן; ער האָט זיך אודאי צען מאָל אין טאָג געוואונטשן דעם טויט... נאָר ניין, שטאַרבן קאָן ער נישט!

— הכלל—ווענוס?

— אָט ווענוס איז די געטין פון דער שיינקייט! אצינד וועל איך דיר פאָרלעזן איר געשיכטע.

זעליג האָט אוועקגעלייגט דעם האַלב־פאַרריכטן שוך, ארויס־געשלעפּט א ברודיג פּאַפּיר פון בוזעם און אָנגעהויבן לעזן:

— ווענוס. אפראָדיטא, אַפּאָגענא, פּאָנטאָגענעאַ, אַנדיאָמעטא...

— דאָס איז דייטש? איך פאַרשטיי דאָך נישט קיין וואָרט— האָט זיך חיים געוואונדערט.

— נאַרעלע, דאָס זיינען די נעמען, וואָס ווענוס האָט געהאַט אין פאַרשיידענע לענדער אין גריכנלאַנד און דערנאָך אין רוים.

זי האָט מער נעמען, ווי יתרו; וואָס טויגן מיר די נעמען. לייען די מעשה בעסער!

זעליג לעזט:

„אונטער די פאַרשיידענע נעמען איז ווענוס געווען הייליג אין די פאַרשיידענע שטעט, אלס געטין פון דער ליבע".

— שוין נישט שיינקייט?

— אַליין איינס! „זי איז נישט געבאָרן געוואָרן פון א מאַמען, זי איז ארויסגעשפּרונגען פון ים, זי איז א בילד שיינע נקבה, זייער א רייצנדע..."

— א רייצנדע? וואָס הייסט דאָס?

— דאָס הייסט זי האָט יעדן גערייצט, אויפגעקאָכט דאָס בלוט, וכדומה.

— אהא!

— „זי האָט מען פאַרגעשטעלט גאַנץ אָדער האַלב־נאַקעט...״

— פע!

— „איר מאַן איז געווען וואולקאַן...״

— וואָס איז דאָס פאַר א מין חיה?

— אויך א גאָט, דער גאָט פון פייער... ענלעך צו אונזער תובל־קין; ער האָט דערפונדן די מלאכה פון אייזן קאָוועז, דאָס הייסט אויף דייטש די „שמיעדע־קונסט״. פאַרשטייסט?

— א ביסל.

— „נאָר מיט אים האָט זי קיין קינדער נישט געהאַט...״

— געטער גט׳ן זיך נישט און האָבן חתונה אָן חופה וקדושין. „דערפאַר אָבער האָט זי געהאַט קינדער מיט אַנדערע געטער און מיט מענטשן אויך״.

— ווי הייסט? גלאַט אזוי, ממזרים הייסט עס?

— זיי זשע נישט קיין שוטה, חיים! אז געטער זיינען פּטור פון חופה, קדושין און גט, איז ביי זיי נישטאָ קיין ערוה און קיין ממזרים...

— יאָ, אודאי, אז מען וואַשט זיך נישט, דאַרף מען נישט בענטשן; דו זאָגסט דאָך אָבער מיט מענטשן אויך?...

— נו, וואָס זשע איז? הלמאי אונזערע בני־אלהים, וואָס זיינען דערמאָנט אין פּסוק...

— נו, נו, לייען ווייטער...

— „מיט מאַרס׳ן האָט זי געהאַט צוויי קינדער...״

— ווי זאָגסטו: מרס צי מרסנא?

— נישט מרס, נישט מרסנא, נאָר מיט מאַרס, מיט׳ן גאָט מאַרס, דאָס איז דער „איש מלחמה״, דער גאָט פון מלחמות, דער קריגסגאָט...

— „צוויי מיט באַקכוס׳ן, מיט׳ן גאָט, וואָס האָט צו שאַפן איבער ווייַן און אַנדערע משקאות״.

— דאָס מוז זיין א מין לוט, א גוטער שכור.

— „צוויי מיט מערקור״...

— ווער איז דער?

— מערקור איז דער גאָט פון גנבים, סוחרים, משולחים!

— זייער א געמיינער שידוך!

— מיט איינעם אנביזעס, א פּראָסטן בשר ודם, האָט זי זיך געטראָפן ערגעץ לעבן א טייך, זייענדיג פארשטעלט אין א פּאַסטושקע; פון דער ווייזיט איז געבאָרן געוואָרן א אינגל... אמאָל האָט זיך איר געטראָפן אזא מעשה: עס האָט זי נאָכגעיאָגט א חברה רוצחים — האָט זי זיך באַהאַלטן אין א הייל און האָט גערופן הערקולעסין".

— ווער איז דאָס?

— דאָס איז א שטאַרקער גאָט, נישט אפילו א גאַנצער גאָר א האַלבער גאָט; איינער אליין האָט ער אויסגערייניגט אין איין טאָג 36 פערד־שטאַלן....

— ווייטער, ווייטער, זעליג; עס הויבט שוין אָן צו נודיען און קאַפּויר צו גיין, כ'לעבן.

— „הערקולעס איז געקומען אין דער הייל אריין, ער האָט אריינגעלאָזט די רוצחים איינציגווייז, איינעם נאָכ'ן אַנדערן, מען האָט זיי צערעכט געמאַכט"...

— פע, חלשות!

— „די ווענוס פלעגט זיך שטאַרק נוקם זיין אין די, וואָס האָבען געלאַכט אויס דער ליבע. איינוואוינער פון שטעט האָט זי פאַרוואַנדלט, דאָס הייסט מגלגל געווען, אין אָקסן".

— נענוג! — האָט חיים אויסגעשריען, אויפשפּרינגענדיג,— עס קערט זיך די נאָל! ווענוס, א געטין, כאַ־כאַ־כאַ! נעהאַט טויזנט מאַנען, גע'הרג'עט, געשטאָכן, געקוילעט, נאוף, זנות, רציחה, פע!

חיים האָט אויסגעשפּינן און זעליג איז אויפגעשטאַנען אין צאָרן.

— ע! — האָט זיך זעליג אָפּגערופן באַליידיגט, — דו ווייסט וואָס דו רעדסט און וואָס דו שפּייסט... דו נעמסט א טייער, שיין מלבוש, און טוסט עס אָן אויף דער לינקער זייט, דרייסט איבער דעם ספּאָדעק און מאַכסט א פורים שפּיל!... ווענוס איז גאָר א

משל, אזא מין אידעאל, אויף אזא׳ן ארט, למשל, ווי אין שיר השירים שולמית...

— אקוראט, כא־כא־כא! שעמען מעגסטו זיך, זעליג! פונקט גלייך! שולמית אין שיר השירים איז א געזונטע, א פרישע, א שטיק אייזן! די ברידער האבן איר געהייסן היטן זייערע וויינ־גערטנער, האט זי איר וויינגארטן נישט געהיט; דאס פנים איז איר אפגעברענט, נאר זי איז נישט קיין ציגיינערין; דער האלז איז ווייס ווי מירמלשטיין; זי שמעקט מער, ווי אלע פעלדער, וועל־דער און גערטנער צוזאמען. זי קוקט נישט אראפ פאר בושה און בלאזט זיך נישט ווי א אינדיק; זי קוקט גלייך, זי האט זיך נישט וואס צו שעמען. זי האט אזוינע גוטע, ווארימע הארציגע אויגן, ווי צוויי גוטע טויבן! און ליפן האט זי — צוויי דינע, רויטע פע־דים. זי שנירט נישט דאס פיסקל און מאכט נישט קיין מיאוס׳ע העויות; זי רעדט גלייך, און האניג גיסט זיך איר פון מויל!... אז דו זעסט זי, קומט דיר קיין שלעכטער געדאנק נישט אריין אין קאפ; נאר פארקערט: דו פארלירסט גאר די געדאנקען. זי גיט אויף דיר א קוק מיט איין אויג, לאזסטו דיינע אראפ ווי א גנב; דיין הארץ אין דיר הויבט אן ציטערן און צאפלען, ווי א נעקווי־לעטער האן. זי איז איינפאך, ריין און ציכטיג, ווי ערשט־געפאלע־נער שניי! אט קומט אן דער זומער, א ניי לעבן אויף׳ן פעלד און אינ׳ם גארטן, די טורקל־טויב הויבט אן צו ברומען, די בלומען הויבן אן שפראצן, דער פייגנבוים בליט, די וויינטרויבן בליש־טשען! אלץ ווערט אויפגעלעבט, אלץ האט זיך אויפגעכאפט צו נייעם לעבן און איר הארץ האט דערפילט א ניי געפיל! פלוצים איז דאס געפיל געקומען און באלד מיט׳ן גאנצן שרעקלעכן כוח! שטארקער ווי דער טויט איז איר ליבע, טיפער ווי דאס גיהנום איז איר קנאה. און איר ליבע איז אייביג, טייכן וועלן זי ניט פאר־פליסן, דער ים אליין וועט זי נישט פארלעשן... און ליב האט זי נאר איינעם: א יונגן, שיינעם פאסטוך; זי ווייסט נישט, אז דער פאסטוך טראגט א קרוין אויף׳ן קאפ, אז ער איז דער גרעסטער מלך אויף דער וועלט! זי איז פראסט, אפן און ערלעך, זי קאן נישט

שפילן קיין ראָמאַן, קיין „טשיטשיטשיבאָבע", איר טוט ווײ, וואָס ער איז נישט איר ברודער פון איין טאַטן און פון איין מאַמען, זי זאָל אים קענען קושן פראַנק און פריי אין אַלע גאַסן ! אָט ! דאָס איז שולמית ! דאָס איז, ווי דו זעסט, אַן אידעאַל פון אַן אמת'ער אידישער טאָכטער, וואָס האָט אַ טאַטן און אַ מאַמען, נישט ווי דײן ווענוס די אויסגעלאַסענע.

— דו פאַרגעסט אָבער איין זאַך — האָט אים איבערגעשלאָגן זעליג, — דו פאַרגעסט, אַז דאָס אַלץ, דאָס הייסט די מיטאָלאָגיע איז נאָר משלים ; דאַרונטער שטעקן פילאָזאָפישע און רעליגיעזע געדאַנקען.

— אדרבא, פאַרקערט ! גאָר פאַרקערט די סברא ! ווי פאַר־קליידט מען הויכע געדאַנקען אין נידעריגע משלים ? ווי פאַר־בינדט מען בריליאַנטן אין אַ ברודיגער שמאַטע ? און וואָס הייסט צי איז דען ביי אונז אידן שיר השירים נישט קיין משל ? איז דען נישט שלמה דער רבונו של עולם אַליין, דער מלך שהשלום שלו ? און שולמית איז דען ניט די כנסת ישראל ? די ריינע, נאָר פאַרשווארצטע כנסת ישראל ? ! נאָר סודות אהין, סודות אהער, שולמית איז טאַקע שולמית, און ווענוס, להבדיל אלף אלפי אלפים הבדלות, איז אַזוינס, וואָס איז נישט ווערט די רייד ! הערסטו, זעליג ימח שמה ! ! ! מעק אויס איר נאָמען פון דיין ספר און שרייב — ווי הייסט דאָס מיידל, וואָס דו באַשרייבסט ? חנה, דאַכט זיך ?

— חנה.

— נו, שרייב, אַז זי איז אַזוי שיין געווען, ווי... אָדער ניין, שרייב נישט ! הערסטו ! זאָלסט דיך נישט דערוועגן, עס וואָלט געווען אַ העזה פון דיר ; לאָז דיין חנה מיט די פיסלעך, ווי די שפּילקע־קעפּלעך גלייך זיין צו וועמען דו ווילסט, צו מרים'ן מיט דער פויק, צו אביגיל'ן, צו רחב'ן, צו דלילה'ן, לאָז זיין צו וועמען דו ווילסט, אפילו צו אסתר המלכה ; נאָר נישט צו שולמית, קיינע קען נישט גלייך זיין צו איר, קיינע נישט, הערסט ? !...—

אין פאָסט-וואָגן

א.

ער האָט מיר אַלץ דערציילט אויף א מאָל, אין איין אָטעם, אין איין מינוט כמעט, בין איך נעוואויר געוואָרן, אַז ער איז חיים, יונה הרוביעשיווער׳ס איידעם, בערל קאָנסקיוואָלער׳ס זון, און אַז דער לובלינער גביר מעערענשטיין, געהער אים צו א פעטער פון דער מוטער, עליה השלום׳ס צד. נאָר דער פעטער זיינער פירט שוין כמעט א גוי׳ש הויז; טרפות, ווייסט ער נישט אויב מ׳עסט, נאָר אומגעוואַשן—האָט ער אַליין געזען...

עס איז עפּעס, זאָגט ער, אַנדערע מאָדנע ברואים: לאַנגע האַנטעכער ליגן אויף די טרעפּ, איידער מען גייט אריין מוז מען געבן א קלונג; אין שטוב זיינען אויסגעשפּרייט געמאָלטע טיש־טעכער... מענטשן זיצן ווי אין א תפיסה, גייען שטילערהייט ווי גנבים... בכלל, זאָגט ער, איז ביי זיי שטיל ווי רחמנא לצלן צווישן טויב־שטומע...

זיין ווייב האָט אַזאַ מין משפּחה אין וואַרשע. נאָר צו זיי קומט ער נישט; גלאַט זיי זיינען קבצנים אויך — „וואָס טויגן זיי מיר? הא?"...

ביים לובלינער פעטער איז נישט ווי גאָט האָט געבאָטן, איז ער ווענינסטנס אַן עושר. נו, אַז מען רייבט זיך לעבן א פעטן, ווערט מען אויך פעט; וואו מען האקט האָלץ פאַלן שפּענער, וואו עס איז א סעודה קען מען אָפּלעקן א ביין... אָבער דאָרט—קבצנים!

ער ריכט זיך אפילו מיט דער צייט צו קריגן א שטעלע ביים לובלינער פעטער. די געשעפטן, זאָגט ער, זיינען שלעכט. היינט

האנדלט ער מיט אייער, ער קויפט זיי אין די דערפער און שטעלט זיי אָפּ קיין לובלין. פון דאָרט גייען זיי קיין לאָנדאָן... מען זאָגט, אַז דאָרט לעגט מען זיי אין קאַלך־אויוון אריין און עס קומט פון זיי ארויס הינער... „עס מוז זיין ליגנד... די ענגלענדער מוזן גאַנץ איינפאַך ליב האָבן אייער!", נאָר סיי ווי סיי—דאָס געשעפט איז דערווייל דערשלאָגן...

אַלץ בעסער דאָך ווי תבואה! תבואה איז נאָר נע'הרג'עט. באַלד נאָך דער חתונה איז ער געוואָרן א תבואה־סוחר. ער איז געוועזן א לערן־קינד, האָט מען אים צוגענומען א שותף אן אלטן סוחר... דער סוחר, האָט אים אויסגעמאַכט דאָס אויער, פּשט פּשוט געפּריצעוועט...

ב.

אינ'ם פּאָסט־וואָגן איז פינצטער, איך האָב חיים'ס פּנים נישט געזען, און, עד היום ווייס איך נישט, ווי אזוי ער האָט אין מיר א איד דערקענט... אז ער איז איינגעשטיגן בין איך געזעסן אין ווינקל און געדרימלט, זיין קול האָט מיך ערשט אויפגעוועקט.... פון שלאָף רעד איך נישט... אפשר האָב איך א אידישן קרעכץ גע־געבן ? אפשר האָט ער דערפילט, אז מיין קרעכץ און זיין קרעכץ זיינען איין קרעכץ ?

ער האָט מיר אפילו דערציילט, אז זיין ווייב קומט ארויס פון ווארשע, אז עד היום שמעקט איר נישט קאָנסקיוואָליע...

— געבוירן, פארשטייט איר מיך, איז זי אין הרוביעשאָוו, נאָר דערצויגן געוואָרן איז זי אין ווארשע : ביי דער טרפה'נער משפחה דאָרט, א יתומה געוועזן...

אין ווארשע האָט זי זיך אָנגעשמעקט מיט אַנדערע זאַכן. זי איז א גרויסע בריה אין פּוילישן, דייטשערישע אדרעסן לייענט זי ווי א וואסער. זי זאָגט אפילו, אז זי קען שפּילן, נישט אויף א פידל, נאָר עפּעס אויף אן אנדער מאָדע כלי...

— און איר ווער זיינט ? — כאַפּט ער מיך פלוצלונג אָן ביי דער האַנט.

פון שלאָפן איז שוין נישט געווען וואָס צו רעדן, און אָנגעהויבן אינטערעסירן האָט ער מיך שוין אויך. עפּעס א מעשה, א קליינ־שטעטלדיגער יונגער מאַן, א ווייבל, אויפגעצויגן אין ווארשע, דאָס קליינע שטעטל שמעקט איר נישט... פון דעם קען עפּעס זיין, טראַכט איך, מען דאַרף נעוואויר ווערן אקוראַט, עפּעס צולעגן, וועט זיין א ראָמאַן... וועל איך באמת צובראָקן א מין גזלן, א קאַ־טאָרזשניק, ארייַנהאַקן א פּאָר באַנקראָטן און צוריישען א פּיפּער־נאָטער, וועל איך אויך זיין אינטערעסאַנט.

איך בויג מיך צו, צו מיין שכן און זאָג אים ווער איך בין.

— אזוי, — זאָגט ער, — איר זיינט עס טאַקע, איר אליין...
און זאָגט מיר, איך בעט אייך, ווי נעמט עס א מענטש צייט און קאָפּ, זיך אויסצוקלערן מעשיות?...

— איר זעט דאָך!

— איך ווייס? האָט איר געמוזט א גרויסע ירושה קריגן און איר לעבט פון פּראָצענט.

— חס ושלום, מיינע עלטערן לעבן, ביז הונדערט און צוואַנ־ציג יאָר...

— האָט איר געמוזט אויף דער לאָטעריע געווינען!

— אויך נישט...

— וואָס דען?

איך האָב אים באמת נישט געוואוסט וואָס צו ענטפערן...

— האָט איר פון דעם פרנסה?

איך ענטפער אן אמת אידישע תשובה: בע!

— און דאָס איז אייער גאַנצע פרנסה, גאָר אָן א צושפּרונג?

— דערווייל...

— אָ־וואָ! וואָס האָט איר, איך בעט אייך, דערפון?

— זייער ווייניג!

— אויך טויט?

— גע'הרג'עט...

— שלעכטע צייטן, — זיפצט מיין שכן.

א פּאָר מינוט איז שטיל געווען, מיין שכן קען דאָך לאַנג נישט רוען:

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, נאָך וואָס טויגן די מעשיות? איך מיין נישט אייך, חלילה, — פאַרבעסערט ער זיך, — חס ושלום, א איד דאַרף פּרנסה. צאַפּט ער פון דער וואַנט; דאָס איז ביי מיר גאָר קיין קשיא נישט... וואָס טוט נישט א איד פאַר פּרנסה? אָט, האָב איך נישט געקראָגן קיין געלעגנהייט, פאַר איך מיט דער פּאָסט, גאָט ווייסט אויב איך זיץ נישט אויף שעטנז. נאָר דעם עולם מיין איך, וואָס טויגן זיי די מעשיות? וואָס פאַר א תכלית שטעקט דערינען? וואָס שרייבט מען אין די ביכלעך?

ער יוארט נישט אויף תשובה און ענטפערט זיך אליין:—

— עס מוז גלאַט זיין אזא מאָדע, א מין קרינאָלינע, א קשיא אויף ווייבער!

— און איר, פרעג איך אים, — איר האָט נאָך קיין מאָל נישט געלעזן די ביכלעך?

— אייך מעג איך דאָך זאָגן, איך האָב יאָ אפילו א שטיקל ידיעה דערפון... אָט אזוי גרויס...

ער האָט מיר אודאי אָפּגעמאָסטן א שטיקל אויפ'ן פינגער, א נאָגל מיט א שטיקל פלייש צו, נאָר עס איז פינצטער געוועזן.

— עס האָט אייך פאָרט אינטערעסירט?

— מין? חס ושלום! אלץ מיין ווייב! די מעשה דערפון, פאַרשטייט איר, איז אזוי געוועזן: עס וועט זיין א יאָר 5—6, טאַקע 6, א יאָר נאָך דער חתונה — מיר האָבן נאָך קעסט געגעסן... האָט זיך עפּעס געמאַכט, אז מיין אשה איז נישט געוועזן אין גאַנצן; נישט חלילה קראַנק, זי איז אַרומגעגאַנגען, נאָר אזוי, נישט בקו הבריאה....

איינמאָל פרעג איך זי, וואָס איז איר...

— איינגנטלעך, — כאַפּט ער זיך צוריק, — ווייס איך נישט, נאָך וואָס איך דול אייך דעם קאָפּ מיט אזוינע זאַכן...

— אדרבא, — זאָג איך אים, — דערציילט ר' קרוב...

מיין שכן לאַכט:

— מען דאַרף שטרוי אין מצרים? איר דאַרפט מיינע מעשיות, איר קענט אייך נישט אויסקלערן אליין?

— דערציילט, ר' קרוב, דערציילט...

— איר שרייבט, אפנים, פאר יענעם ליגנד, און פאר זיך ווילט איר אמת?

אז מען זאל שרייבן אמת, פאלט אים גאר נישט איין...

— נו,—מאכט ער,—זאל זיין אזוי...

— נו, — דערציילט מיין שכן, — עס איז קיין בושה נישט: אין א באזונדער חדר האבן מיר געוואוינט, א יונגער מאן בין איך געוועזן, מער צוגעלאזט צו אזוינע זאכן—פרעג איך זי, וואס עס איז איר, לאזט זי ארויס א געוויין...

איך האב אויף איר שטארק רחמנות געהאט. אויסער דעם, וואס זי איז, קיין עין הרע, ביז הונדערט און צוואנציג יאר, מיין ווייב — איז זי נאך—א יתומה... און אין דער פרעמד, מאקע עלנט!

— ווי הייסט עלנט?—וואונדער איך מיך.

— מיין מאמע, עליה השלום, איז, פארשטייט איר, נפטר גע־ווארן, א יאר צוויי פאר מיין חתונה, און מיין טאטע, עליו השלום, האט שוין קיין אנדער ווייב נישט גענומען.

מיין מאמע, זכותה יגן עלינו, איז געוועזן אן אשה צנועה, און מיין טאטע האט זי נישט געקענט פארגעסן... נו, איין אידענע אין שטוב... דער טאטע אליין, עליו השלום, האט קיינמאל קיין צייט נישט געהאט... כמעט א גאנצע וואך אויף די דערפער גע־וועזן, ער האט געהאנדלט מיט כל המינים, וואס איר ווילט נאר— אייער, פוטער, שמאטעס, חזיר־האר, לייוונט.

— און איר?

— איך בין געזעסן אין בהמ"ד און געלערנט... נו, א ווייבל אליין, האב איך גערעכנט, האט זי מורא... ווי קומט אבער וויינען דערצו? „ניין"—זאגט זי—„זי נודיעט זיך"... נודיעט זיך? וואס הייסט דאס?

געזען האב איך, אז זי נייט ארום ווי איינער אין שלאף. אמאל רעדט מען צו איר און זי הערט נישט, אמאל פארטראכט זי זיך און קוקט אויף דער וואנט, און קוקט, און קוקט... אמאל מאכט זי מיט די ליפן, און מ'הערט נישט איר קול... נאר וואס הייסט

נודיען זיך? אַלץ ווייבערשע זאַכן. און עס לא היה די נשים... א איד, א מאַנסביל נודיעט זיך נישט... א איד האָט גאָר קיין צייט נישט זיך צו נודיען, א איד איז הונגעריג אָדער זאַט; אָדער אין עסק, אָדער אין בית המדרש, אַניט שלאָפט ער... האָט מען שוין גאָר צייט, רוויכערט מען א ליולקע־ציבוך—אָבער נודיען זיך?

— פאַרגעסט נישט, — זאָג איך אים, — א אידענע אָן תורה, אָן קהל'שע זאַכן, אָן תרי"ג מצות...

— דאָס איז טאַקע די מעשה; איך האָב מיך טאַקע באַלד אָנגעהויבן שטויסן, אַז נודיען זיך איז א מין ליידיג־גיין, א מין בטלה, וואָס מ'ווערט שיעור משוגע דערביי. אונזערע רבותים האָבן שוין דאָס לאַנג געזען ברוח הקדש... איר קענט די קליינע אותיות? הבטלה מביאה לידי שעמום! על פי דין טאָר קיין ווייבל נישט גיין ליידיג, זאָג איך איר טאַקע: טו עפּעס! זאָגט זי, זי וויל „לעזן"!

„לעזן" איז אויך ביי מיר געווען א משונה וואָרט... געוואוסט, אפילו, האָט מען שוין, אַז ביי די, וואָס לערנען זיך שרייבן, הייסט לערנען „לעזן", להבדיל, ביכלעך מיט צייטונגן. איך האָב אָבער נאָך דעמאָלט נישט געוואוסט, אַז זי איז אַזא מלומדת... זי פּלעגט מיט מיר ווייניגער רעדן ווי איך מיט איר! זי איז אפילו א הויכע אידענע, נאָר פּלעגן פּלעגט זי האַלטן דעם קאָפּ אַראָפּ, די ליפּן פאַר־ביסן, גלייך זי קאָן קיין צוויי נישט ציילן... זי איז בכלל געווען א שטילע... א שאָף! און שטענדיג איז איר אויפ'ן פּנים גע־ווען אויסגעגאָסן אַזא מין פאַרזאָרגעניש — גלייך עס וואָלט איר א שיף מיט זויער־מילך אונטערגעגאַנגען... זי וויל — זאָגט זי — לעזן. און וואָס? פּויליש, דייטש... זאָל זיין עברי־טייטש, אַבי לעזן...

און דאָ איז אין קאָנסקיוואָלע קיין זכר פון קיין ביכל נישטאָ! רחמנות האָב איך אויף איר, אָפּזאָגן קען איך איר נישט... זאָג איך איר צו, אַז ווען איך וועל זיין ביים פעטער אין לובלין, וועל איך איר ברענגען ביכלעך...

— און דו האָסט גאָרנישט?—פרעגט זי.

— איך? חס ושלום!

— וואָס דען טוסטו גאַנצע טעג אין בית המדרש?

— איך לערן!

— איך וויל אויך לערנען,—מאַכט זי.

איך גיב איר צו פאַרשטיין, אַז גמרא איז, להבדיל, קיין מעשה־ביכל נישט, אַז זי איז נישט פאַר ווייבער, אַז עס איז גאָר דאָ א דעה אין דער גמרא, אַז נקבות, טאָרן נישט לערנען, אַז גמרא איז לשון קודש.

עס האָט אָבער נישט געהאָלפן! מ'זאָל וויסן דערפון אין קאָנסקיוואָליע וואָלט מען מיך פאַרשטיינערט, און זיי וואָלטן גע־רעכט געוועזן! איך וועל אייך נישט לאַנג ברייען, איך וועל אייך דערציילן קורץ און בקיצור, זי האָט אַזוי לאַנג מיך געבעטן, גע־וויינט, גע'חלש'ט; אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, ביז זי האָט גע'פועל'ט. איך פלעג מיך יעדע נאַכט אַנידערזעצן און פאַרטייטשן איר א בלאַט גמרא...

איך האָב אָבער פריער געוואוסט דעם סוף...

— און דער סוף איז געוועזן?

— פרעגט גאָר נישט... איך האָב איר איבערזעצט א בלאַט „ארבעה אָבות נזיקין"... השור והבור, והמבעה, וההבער... און טאַקע מיט רש"י, מיט תוספות, מיט מהרש"א... איך האָב גע־קנאַקט, און זי — איז דערביי נאַכט אויף נאַכט איינגעשלאָפן... עס איז נישט פאַר קיין אידענע!

א גליק האָט מיך געטראָפן, אַז אין דער גרויסער זאַווערוכע, וואָס עס איז אין דעם יאָר געוועזן, האָט זיך א פאַסן־טרעגער פאַר־בלאָנדזשעט קיין קאָנסקיוואָליע, האָב איך איר אהיים געברענגט א פוד, א גאַנץ פוד מעשה ביכלעך... אצינד ווייטער איז געוואָרן פאַרקערט... זי האָט מיר געלייענט, און—איך בין איינגעשלאָפן...

און עד היום—מאַכט ער—וויים איך נישט, נאָך וואָס עס טויגן די מעשה־ביכלעך. פאַר מאַנסבילן אודאי נישט! אפשר שרייבט איר נאָר פאַר ווייבער?

ד.

דערווייל האָט אָנגעהויבן טאָגן...
אין דער טונקעלער בויד האָט אויפגעטויכט מיין שכנ'ס געל, לאַנג און דאַר פּנים; א פּאָר אונטערגעשלאָגענע, מידע, רויטע אויגן.
ער האָט געוואָלט, אפּנים, זיך נעמען צו דאַוונען פון פּאָרנט; ער האָט געווישט די פּאַרטויטע שויב פון פּאָסט־וואָגן, נאָר איך האָב אים איבער:
— זאָגט נאָר, איך בעט אייך, ר' קרוב, האָט אויף מיר קיין פּאַראיבל נישט, היינט איז שוין אייער ווייב צופרידן?
— ווי הייסט צופרידן?
— זי גודיעט זיך נישט מער?
— זי האָט היינט א „שטעל" מיט זאַלץ און מיט הערינג... איין קינד ביי דער ברוסט... צוויי — צו קעמען און וואַשן... מיט געזלעך שנייצן איז זי יוצא פּאָר א טאָג...
ער ווישט נאָך א מאָל די שויב, איך שטער אים ווייטער—
— זאָגט ר' קרוב — ווי זעט אויס אייער ווייב?
מיין שכן שטעלט זיך אויף, וואַרפט אויף מיר א זייטיגן בליק, באַטראַכט מיך פון קאָפּ ביז די פיס און פרעגט מיך שטרענג:
— וואָס איז, איר קענט מיין ווייב? פון וואַרשע, וואָס?
— חלילה, — ענטפער איך אים. — איך מיין גלאַט, טאָמער בין איך אין קאָנסקיוואָליע, וויל איך זי דערקענען...
— איר ווילט זי דערקענען! — שמייכלט ער באַרואיגט, — מהיכי תיתי! האָט איר א סימן: זי האָט א פּעפּער אויף דער לינקער זייט נאָז!

ה.

דער איד איז אַראָפּגעקראָכן פון פּאָסט־וואָגן, ער האָט זיך מיט מיר געזעגנט, שטייענדיג שוין אויפ'ן שטאָפּל, פון דער ווייטנס, און נאָר קאַלט.

ער איז מיך, אפנים, חושד, אז איך קען פאַרט זיין ווייב, און אפשר, אז איך געהער צו זיין טרפה'נער משפחה.

איך בין געבליבן איינער אליין, נאָר פון שלאָפן איז שוין נישט געווען וואָס צו רעדן. דער פרישער מאָרגן האָט מיך דורכגענו־מען; מיין ליטעראַרישער פּאַלטאָ איז אונטערגעשלאָגן מיט ווינט, און דער קילער מאָרגן גנב'עט זיך מיר אריין אין אלע גלידער. איך האָב מיך צוריק פאַרוקט און אַנגעשפּאַרט אין ווינקל. דרויסן האָט אָנגעהויבן שיינען די זון. עס קען זיין, אז איך בין געפאָרן אין א הערליכער געגנט. די ערשטע שטראַלן פון דער זון, האָבן אפשר זיך הערצלעך געקושט מיט שפּיצן פון בערג, מיט גרינע בוימער, און אפשר געגליטשט זיך אויף א שפּינל־בלאָען טייך... איך האָב דאָך די העזה נישט געהאָט צו עפענען דאָס קליינע פענצ־טערל...

א אידישער ליטעראַט האָט דרך ארץ פאַר קעלט; איך האָב מיך גענומען „אויסצוקלערן", ווי דער איד זאָגט, א מעשה. דאָך אנדערע מחשבות האָבן מיר איבערגעשלאָגן...

צוויי פאַרשיידענע וועלטן, א מאַנישע וועלט, און א ווייבערשע וועלט... א וועלט מיט „ארבעה אבות נזיקין", און א וועלט מיט מעשה־ביכלעך, וואָס מען קויפט אויפ'ן פּוד!

לעזט ער ווערט זי אנשלאָפן; לעזט זי ווערט ער אנשלאָפן... ווייניג האָבן מיר כתות... ווייניג צופאַלן מיר אף „פראַנצויזישע נעז", „ענגלישע שמעקן", „דייטשע יערגעם", „ליטווישע חזירים", „פּוילישע שנאָרער", „ארץ ישראל שלעפער"... ווייניג אז יעדעם אבר פון אונזער גוף ליגט אין אן אנדערער שטאָל, און האָט אן אנדערן קלינגענדיגן ביינאָמען; ווייניג וואָס יעדעם אבר צעפאַלט נאָך אויף פאַרשיידענע חלקים: חסידים, מתנגדים, דייטשן... שפּאַלטן מיר זיך נאָך, אויף זכרים און נקבות... אין יעדערער איינציגער אי־דישער, ענגער, נאַסער, ברודיגער שטוב, מוזן אויך זיין צוויי באַ־זונדערע וועלטן...

לעזט ער — ווערט זי אנשלאָפן, לעזט זי — ווערט ער אנ־שלאָפן.

מ'וואָלט געדאַרפט, טראַכט איך, על כל פנים די צוויי וועלטן צו פאַראייניקן...

דאָס איז דער חוב פון יעדן אידישן שרייבער... נאָר די איד־דישע שרייבער האָבן צופיל איינענע חובות... מען זאָל וועניקס־טענס האָבן א צושפּרונג צו דער פרנסה...

מיין קלערן איבער א צושפּרונג צו דער פרנסה האָט איבער־געהאַקט דער פּאָטשטאַליאָן מיט עטלעכע שאַרפע טענער. איך בין דאָך נישט אַראָפּגעגאַנגען פון וואָגן, עס איז מיר א ביסל וואַ־רעמער געוואָרן, די זון האָט אָנגעהויבן צו ווייזן, אַז זי איז נישט קאַרג.

איך האָב ווייטער געקראָגן א שכן, נאָר ביים ליכטיגן מאָרגן האָב איך אים גוט געזען און אפילו דערקענט. עס איז געווען מיי־נער אַן אַלטער באַקאַנטער, מיר האָבן קינדווייז צוזאַמען זיך גע־גליטשט, אָפט געשפּילט אין בעקן־ברויט, כמעט חברים געווען... דערנאָך בין איך געגאַנגען אין ברודיגן פינצטערן חדר אריין, און ער אינ'ם ליכטיגן פרייען גימנאַזיום...

אַז איך האָב נישט געקענט, האָט מען מיך געשמיסן, פאַר טרעפן דעם מהרש"א'ס קשיא — געקניפּן אין בעקל, סיי ווי סיי האָט מיר וויי געטאָן; ער איז אַמאָל געזעסן אין קאַרצער און אַמאָל געקראָגן פינפן... איך האָב מיר דעם קאָפּ געבראָכן איבער סתא דמגלא, און ער — איבער גריכישע און לאַטיינישע ציין־קלאַ־פּעדיגע ווערטער. דאָך האָבן מיר זיך געהאַלטן צוזאַמען. מיר האָבן געלעבט בשכנות; ער פלעגט מיך בסוד לערנען לעזן, דער־נאָך באָרגן ביכער, אין די שפּעטערע יאָרן האָבן מירביידע איבער־געקערט די וועלט, ליגנדיג אויפ'ן גרינעם גראָז לעבן טייך... איך האָב געוואָלט דערפינדן אַזאַ מין פּולווער, וואָס זאָל שיסן גאָר פון ווייטנס, אויף הונדערטער מייל, למשל; ער — א באַלאָן, אַרויפצופליען צו די שטערן, ביי יענע מענטשן אויך עפּעס איינ־פירן א „פּאַריאַדאָקס"! מיר האָבן געהאַט שרעקלעך רחמנות אויף דער אומגליקלעכער וועלט, זי איז אריין אין א בלאָטע, ווי שלעפּט

מען זי ארוים! אן אומגעשמירטער וואָגן, פוילע פערד, און דער באַלעגאָלע שלאָפט!

דערנאָך האָב איך חתונה געהאַט, און ער איז געפאָרן אין אוני־ווערזיטעט אריין. קאָרעספּאָנדירט האָבן מיר נישט. פון ווייטנס האָב איך געהערט, אַז עס האָט זיך אים געטראָפן א מכשול און איז אָנשטאָט דאָקטאָר -- אַפּטייקער געוואָרן, אין א קליין שטעטל ערגעץ...

אַז מיין שכן איז אריין אין וואָגן, האָב איך שיר נישט אויס־געשריען פאַר פרייד; עס איז מיר וואַרעם געוואָרן אונטער'ן האַרץ. די הענט האָבן זיך אויסגעשפּרייט, דער גאַנצער קערפּער האָט זיך צו אים איבערגעבויגן, דאָך האָב איך מיך צוריקגעהאַלטן; מיט אַלע כחות צוריקגעהאַלטן.

א קשיא אויף א מעשה, טראַכט איך, עס איז טאַקע יאַנעק פּאָלניעוווסקי, אונזער געוועזענעם סעקוועסטראַטאָר'ס זון; עס איז טאַקע מיין געוועזענער חבר! ער האָט טאַקע אמאָל געהאַט ברייטע אָרעם און האָט געוואָלט ארומכאַפּן די גאַנצע וועלט און אויסקושן איר יעדעם אבר, אויסער די מיאוס'ע בראָדאַוועקעס, וואָס מען דאַרף אָפּשניידן!... נאָר א קשיא אויף א מעשה... היינטיגע צייטן! אפשר איז ער שוין אן אַנטיסעמיט, א מזיק אין דער „ראָ־לאַ", אפשר זיינען היינט מ י ר אידן די בראָדאַוועקעס — וואָס מען דאַרף אָפּשניידן פון אייראָפּע'ס שיינער נאָז, ער וועט מיך נאָך אָפּמעסטן מיט א פּאָר קאַלטע אויגן, אָדער זיך אפילו צוקושן מיט מיר, גאָר זאָגן, אַז איך בין נ י ש ט ווי אַלע אידן...

איך האָב אָבער א טעות געהאַט, פּאָלניעווסקי האָט מיך דער־קענט, געפאַלן מיר איבער'ן האַלז, און נאָך איידער איך האָב צייט געהאַט מיט אים זיך צו צערעדן, באַלד געפרעגט, ווי מיר געפעלט דער פּאָדלע אַנטיסעמיטיזם...

— עס איז עפּעס — זאָגט ער, נאַטירלעך אויף פויליש, — עס איז עפּעס א מ י ן כאָליערע, א מין עפּידעמיע...

— טייל זאָגן, אַז עס איז פ אָ ל י ט י ש . . .

— גלויב נישט, מיינט פּאָלניעווסקי, די פּאָליטיק מאַכט קיין נייעס, באַשאַפט נישט קיין פ א ק ט ן.

זי קען נאָר אויסנוצן די וואָס עקזיסטירן; טייל אונטערדריקן, טייל אויפהויבן. א ליאַדע פונק קען זי צעבלאָזן אויף א גיהנום פייער; נאָר קיין איינציגן פונק דערגליען... די מענטשן־מאַטור, נישט די פּאָליטיק, שפּינט די געשיכטע פעדים, די פּאָליטיק צע־פּלעכט, פאַרדרייט, פאַרקניפּט און פאַרפּלאָנטערט זיי!

דער אַנטיסעמיטיזם איז א קרענק. די פּאָליטיק שטעלט זיך ביים קראַנקן־בעט ווי א נאַרישער שלעכטער דאָקטאָר, וואָס וויל די קרענק פאַרלענגערן.

די פּאָליטיק נוצט אויס דעם אַנטיסעמיטיזם; עס פליט א שטיין אין דער לופט, לענקט אים ביסמאַרק׳ס אונטער־בעלפער אין שול־פענצטער אריין; אז ניט — וואָלטן אַנדערע שויבן געפּלאַצט. עס הויבט זיך אויף א פּראָטעסטירנדיגע פויסט, רוקט מען איר אונטער א אידישע דאַרע, איינגעגאָרבאַטע פּלייצע — אז נישט וואָלטן אַנדערע ביינער געקנאַקט...

אָבער דער שטיין, די פויסט, די שנאה, דער האַס — עקזיס־טירן פאַר זיך אַליין...

ווער שטאַרבט אויף א פיזישן אונטערגאַנג? שוואַכע קינדער, איבערגעלעבטע אַלטע לייט, פאַרקרענקטע מענטשן; ווער פאַלט אונטער א מאָראַלישער עפּידעמיע? דאָס פּעבל־קינד, דער איבער־געלעבטער אַריסטאָקראַט און עטלעכע משוגעים, וואָס שפּרינגען אַרויס און פירן דאָס קראַנקע רעדל צום ווילדן טאַנץ! עס האַלטן זיך נאָר געזונטע מוחות!...

— וויפיל געזונטע מוחות האָבן מיר? — פרעג איך.

— וויפיל? זייער ווייניג, ליידער! — ענטפערט פּאָלניעווסקי.

מיר זיינען טרויעריג שטיל געבליבן. וואָס מיין שכן האָט געקלערט ווייס איך נישט, מ י ר האָט זיך געדאַכט, אז אפילו די געזונטע, אייזערנע מוחות זיינען אויך אָנגערירט. עס זיינען פאַראַנען צווייערליי צייטן אין דער געשיכטע: אַמאָל פירט דער בעסטער, קליגסטער מענטש די מאַסע, און — אַמאָל שלעפּט די מאַסע די בעסטע קליגסטע מענטשן... דער מאַסע־אָנפירער איז

א קאָלאָמבוס, וואָס זוכט פאַר דער מענטשהייט א נײַ גליק, א נײַ אַמעריקע... קוים פעלט אָבער וואַסער און ברויט אויף דער שיף, עמפּערן זיך די שיפסקנעכט און זײַ פירן!... דאָס ערשטע דאַרף מען אימיצן קוילען, מען דאַרף אי — פליישׁ עסן, אי — די רציחה שטילן...

און מײַן נישט — האָט מיר פּאָלניעווסקי איבער די טרויעריגע געדאַנקען — אַז איך מאַך מיר אַליין קאָמפּלימענטן, אַז איך האַלט מיך א ל י י ן פאַר דעם שטאַרקן גייסט, וואָס האַלט אוים די עפּידעמיע, פאַר אן אייכענבוים, וואָס דער שטורעם רירט אים נישט פון אָרט...

— ניין, ברודער, — זאָגט ער ווייטער, — איך בין נישט פון די גבורים. איך וואָלט אפשר געוועזן מיט אַלע גלײַך, מיך וואָלט אפשר אויך דער ווינט אָפּגעריסן ווי א פויל בלעטל פון עץ־הדעת, און מיט מיר אַרומגעדרייט אין דער לופט. א י ך וואָלט אויך געגלויבט, מיט אַלע פוילע בלעטער צוגלײַך, אַז עס איז בײַ אונז א באַל, אַז מיר טאַנצן מיט חשק, אַז דער ווינט איז אונזער געדונגענער קלעזמער, וואָס שפּילט אונז צו אויפ'ן פּייפערל...

מיך האָט געראַטעוועט א צופאַל... איך האָב א אידיש ווייבל דערקענט! — הער!

איך האָב מיך איבערגעבויגן צו מײַן שכן; זײַן פּנים איז נאָך ערנסטער, נאָך פינצטערער געוואָרן. ער האָט געשטעלט די עלנבויגן אויף דער קני און אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ אויף די הענט...

— נאָר מײַן נישט, — מאַכט ער צו מיר, — אַז איך האָב דערקענט א העלדין פון א ראָמאַן, אן אייזערנעם כאַראַקטער, וואָס ברעכט צוימען און מויערן און גייט זיך שטאָלץ זײַן וועג; מײַן נישט אפילו אן „אויסנאַם", א „געבילדעטע" מיט נײַע אידייען, אָדער אן „אידעאַל" בכלל... ניין, איך האָב דערקענט א פּראָסט אידיש ווייבל, פון די בעסערע, נאָר פון די בעסער אומגליקלעכע. איך האָב זי ליב געקראָגן, איך זאָג דיר אוים דעם אמת. און, ווען איך הער אָדער איך לעז עפּעס שלעכטס אויף אידן בכלל... שווימט זי מיר אַרוים פון זכרון מיט אירע פּיכטע טרויעריגע אויגן, שטעלט

זיך פאַר מיר און בעט זיך: גלויב נישט, איך בין נישט אַזוי!...
ער פאַרטראַכט זיך.
די געשיכטע איז גאַנץ איינפאַך, וועקט ער זיך און הויבט אָן צוריק צו דערציילן.

מיר האָבן איבער דער גאַנצער צייט נישט קאָרעספּאָנדירט, און דו ווייסט נישט, וואָס מיט מיר איז איבער דער גאַנצער צייט געשען, איך וועל דיר דערציילן קורץ; איך פאָר ביז לוקאָווא...
— פון גימנאַזיום בין איך אַריין אין אוניווערזיטעט און שטו־דירט מעדיצין. איך האָב נ י ש ט געענדיגט... אַ ביסל זיינען חברים, אַ ביסל די לערער און מער נאָך, איך אַליין שולדיג... איך האָב געמוזט אַרויסטרעטן, ווערן אַפּטעקער, חתונה האָבן, גרן גע־מען און פאַרלעגן זיך אין אַ קליין שטעטל אַ קראָם פון פּילן מיט ריצן־אויל...

עס האָט מיך דאָך אַ גליק געטראָפן; איך האָב געקראָגן אַן ערלעכן שווער, וואָס האָט מיר אויסגעציילט דאָס געלט באַלד נאָך דער חתונה, אַ גוט און שיין ווייב, אַ נישקשה׳דיג קליין שטעטל...
מיין ווייב האָט געהייסן מ אַ ר י אַ... אָט שטייט זי מיר אַצינד פאַר די אויגן... זי דרייט זיך איבער צו מיר פון שפּינל אומבאַהאָלפן: דער גאָלד־געלאָקטער קאָפּ וויל זיך נישט אונטער־געבן איר דעספּאָטישן קאָם. זיי, די לאָקן, צעלויפן זיך לוסטיג אין אַלע זייטן... זיי ווילן ניט ליגן צוגעדריקט אין קראַנץ, וואָס איז דעמאָלט מאָדע געווען...
שלאַנק... און אַזוינע גוטע, האַרציג־לאַכנדיגע הימל־בלאָע אויגן...

די פּראַקסע האָט אונז ווייניג געשטערט... דאָס שטעטל איז צו אָרים געווען, און אַן אַפּטייק אָן אַ דאָקטאָר איז ווייניג וואָס ווערט. מען האָט זייער ווייניג געלייזט, האָבן מיר טאַקע געלעבט ווי אין גן־עדן... און, זומער איז עס געווען, שטענדיג אויף דער ווערצנ־דע, האַנט אין האַנט, אויג אין אויג, ליפּ אין ליפּ!

און וואָס האָט אונז געזאָלט אינטערעסירן? פּרנסה איז גע־ווען, ניין ערגעץ? וואוהין? פון דער ווערצנדע האָבן מיר געזען כמעט דאָס גאַנצע שטעטל... די נידעריגע, איינגעבויגענע הייזלעך,

מיט די הויכע, ברייטע, שווארצע הילצערנע בוידעס, וואָס האָבן זיך געבויגן, ווי מיט רחמנות איבער די ביינגל־ און אויבס־זיצער־קעס, פון די אָרימע שטעלן פאַר די הייזלעך... גלייך זיי האָבן גע־וואָלט באַשיצן די איינגעשרומפּענע, אַלטע, אויסגעדאַרטע פּנים׳ער פאַר דער זון...

דאָס שטעטל איז אַמאָל רייך געוועזן, די בוידעס זיינען פול געוועזן מיט אַלערליי תבואות און פּרוכטן; דער מאַרק — מיט פורן, מיט פּויערים, מיט מעקלער; צווישן די ווייסע סיערמיענ־געס אין די גראָע כאַלאַטן פלעגט זיך אַמאָל באַווייזן א גרויסער פּריץ אויך... (אַזוי וועניגסטנס האָט מען מיר אינ׳ם שטעטל דער־ציילט), נאָר דער שאָסע מיט דער באַן האָבן דאָס שטעטל אַרויס־געוואָרפן פון דער האַנדל־וועלט, די גאַס איז לער, די בוידעס פול מיט פוילע ציבעלעס און שטיקער קעז — די איינציגע ירושה, וואָס עס איז געבליבן פון די גוטע צייטן...

אָרים — ווי נאָר זיך צו דענקען! אויף יעדן קערצל קאָרן, וואָס א פּויער ברענגט, ווארפן זיך 10 סוחרים, שטייגן דעם פּרייז, אין מיטן גלייכט מען זיך אויס, מען זאָגט זיך צו אָפּטרעט־געלט, אָדער מען קויפט בשותפות — נאָר אַלע צען שאַרן אומזיסט אויף אַלע טאַשן, זיי האָבן פאַר׳ן קערצל תבואה נישט צו באַצאָלן, און באָרגן צו די רעשט אויף פּראָצענט...

און 100 שניידער אויף איין פּאָר ביין־קליידער, 50 שוסטער אויף א לאַטקעלע... איך האָב נאָך אַזאַ דלות נישט געזען...

מיר האָבן זיך אָפּגערוקט פון שטאָטישן לעבן ווי ווייט עס איז נאָר מעגלעך געווען; די גליקלעכע זיינען ענגאַיסטן...

נאָר געגנאיבער אונז, ווי־זאָ־ווי, האָבן מ י ר באַמערקט א יונג ווייבל, אודאי נישט מער ווי פון א יאָר 18, העכסטנס צוואַנ־ציג. און פון איר האָבן מיר ביידע נישט געקענט אָפּרייסן אָן אויג... זי, פּראַוודע, פון אונז אויך נישט... עס איז געוועזן א זעלטענע דערשיינונג... שטעלט אייך פאָר א שיינהייט, א בילד אין א ברודינגער ראַם, ווי נאָר א אידיש פענצטער קען זיין אין א קליין שטעטל, אונטער א שרעקלעך, אויסגעקריטטן דאַך... שטעל דיר

פּאָר, א פּאָר טרויעריגע, טרוימעריש־פּייכטע אויגן אויף אן אָלע־באַסטער ווייס פּנים, און—אונטער א האָר־באַנד !...

נאָט ! זי האָט אויף אונז א שרעקלעכן איינדרוק געמאַכט...

שטונדן־לאַנג פּלעגט זי שטיין געבויגן איבער'ן פענצטער, פאַרבראָכן די הענט, און טרויעריג געקוקט אויף אונז, אָדער אויף די שטערן אין הימל, און שלינגען די טרערן ! מיר האָבן געזען, אַז זי איז שטענדיג אַליין, עלנט, (אייערע מענער האָבן קיינמאָל קיין צייט נישט), שטענדיג פאַרטרויערט, פאַרבענקט. איר אומ־גליק איז איר געווען אויסגעגאָסן אויפ'ן בלאַסן פּנים... זי איז זיכער געקומען ערגעץ פון דער פרעמד ; פון א בעסער, פרייער הויז, זי האָט געבענקט ערגעץ ווייט, ווייט אוועק. איר האַרץ האָט געצאַפּלט צו א פרייען לעבן. זי האָט אויך געוואָלט לעבן, ליבן און געליבט זיין... ניין, זאָגט וואָס איר ווילט, עס טרעפט זיך צווישן אייך אָפט די עולה, איר פאַרקויפט אייערע טעכטער... אמת, מיט דער צייט געוואוינען זיי זיך צו, מיט דער צייט פאַרגעסן זיי... זיי זיינען פרום, זיי זיינען גוט, און געדולדיג... נאָר ווער קען איבערציילן די ביטערע טרערן, וואָס פאַלן אויף זייער פאַרשוואַרצט פּנים, איידער דאָס אויג ווערט אויסגעטריקנט ? ווער קען איבער־רעכענען וויפיל קלעם עס טוט אין האַרץ, איידער עס געוואוינט זיך אָפּצושטאַרבן לעבעדיגערהייט ? און פאַרוואָס קומט עס זיי, צי ווירקלעך ווייל זיי זיינען גוט און פרום ?

דו זאָלסט קענען דעם ווייבל'ס מאַן ; א געלעניש... איינגע־הויקערט... צוויי מאָל געזען אין טאָג האָב איך אים ! אין דער פרי ארויסגיין, ביי דער נאַכט אַהיים קומען...

און עולה...

איר וועט מיר אפשר מודה זיין, אַז איך האָב פּאָלניעווסקי'ן אויף דעם נישט געהאַט וואָס צו ענטפערן...

מיר האָבןביידע געשוויגן א ווייַלע און פּאָלניעווסקי האָט ווייַ־טער אָנגעהויבן צו דערציילן :

— איין מאָל האָט אונז דאָס ווייבל פאַרפעלט. זי איז א גאַנצן טאָג אין פענצטער נישט געשטאַנען.

„זי מוז קראנק זיין", האָבן מיר געטראַכט.

פאַרנאַכט קומט אַריין דער מאַן, דאָס געלעניש, און פרעגט אויף אַ רפואה.

— וואָס פאַר אַ רפואה?

— איך ווייס? — מאַכט ער, — אַ רפואה!

— פאַר וועמעס וועגן?

— דאָס דאַרפט איר אויך צו וויסן? פאַר מיין ווייב'ס וועגן!

— וואָס איז איר?

— אָסור, אויב איך ווייס... זי זאָגט — דאָס האַרץ טוט איר ווי...

אַזוי־ערנאָך, דערציילט פּאָלניעווסקי, איז געוואָרן אונזער ערשטע באַקאַנטשאַפט. איך וועל דיר לאַנג נישט ברייען... אַ שטיקעל דאָקטאָר בין איך דאָך. בין איך אַהין געגאַנגען...

פּאָלניעווסקי האָט גערעדט שוין האַלבע ווערטער; ער זוכט פּאַפּיראָסן, דערנאָך שוועבעלעך, ענדלעך האָט ער אָפּגעהאַקט, נעפּנט דאָס סאַקוואָיאַזש, און געפּאַרעט זיך עטלעכע מינוט.

איבער דער צייט האָבן מיך געקוועלט פאַרשיידענע געדאַנקען.

איך האָב אָנגעהויבן צוריק צו קוקן אויף פּאָלניעווסקי'ן מיט אַנדערע אויגן; זיין דערציילונג האָט מיר אָנגעהויבן ווי טאָן...

ווער קען אַ מענטש? ווער ווייסט, וואָס אין אים שטעקט? עס הויבט זיך מיר אָן דאַכטן, אַז איך האָב פאַר מיר אַ קריסטלעכן טבויר, וואָס גנב'עט זיך אַריין אין אַ אידישער הינער־שטייג. ער עמפּפערט זיך צופיל איבער'ן מזל פון אידישע טעכטער, צו לאַנג זוכט ער מיר שוועבעלעך; עפּעס שעמט ער זיך פאַר מיר! פאַרוואָס וויל ער נישט „לאַנג ברייען"? פאַרוואָס וויל ער מיר נישט דערציילן אַלץ כהויה, מיט אַלע פּרטים? ווער ווייסט וואָס פאַר אַ ראָליע ער האָט אין דער זאַך געשפּילט, צי נישט די אַלטע ראָליע פון שלאַנג אין גן־עדן? וואָס איז, דאָס געוויסן וועט נישט לאָזן? אויך מיר אַן עסק! אַ א י ד י ש ווייבל, פאַרוואָס נישט! אַמאָל איז אַ מצוה געווען אָפּצוטויפן, היינט כאָטש צו עמפּערן אַ אידישע טאָכטער געגן איר גאָט, אירע עלטערן, איר מאַן, און—איר גאַנץ לעבן.

עס הייסט ליבעראליזם, ארייננייין אין תפיסה, ברעננעז מיט זיך א פרישע כוואליע לופט, א בונד שטראלן פון דער זון, אויפוועקן דעם ארעסטאנט, געבן אים א שטיקל לעקעך, און פארשוואונדן ווערן... נישט צו זען ווי דער ארעסטאנט קריצט מיט די ציין, ווען עס דרייט צוריק איבער דער פארראסטעטער שליסל אין שלאס; ווי פינצטער עס ווערט זיין פנים, ווי ענג אים ווערט די לופט, ווי ספאז־מאטיש ער אטעמט, ווי ער רייסט פון זיך האר און פלייש, אדער באגיסט, אויב ער קען נאך וויינען, מיט ביטערע טרערן זיין פאר־שימלט, פון מייז אויסגעביסן שטיקל קלייען־ברויט...

אויפוועקן א פינצטער, פארשלאפן, פארדריקט אידיש־ווייבער־ריש הארץ, זאל דארטן אויפקלינגען א זיסער ראמאנטישער טאן, זאל דארטן אויפפלאמען א ניי, ווילד, אומבאקאנט, אדער לאנג פארגעסן, געפיל; אפקושן זיך, און דערנאך — אדיע! פארהא־מערט די טיר! זאל איר זויער און ביטער זיין דאס לעבן.

— —

— —

מיר האבן זיך אזוי פיל אנגעגעסן מיט סם, מיט גאל, מיט האס, אז ווען מען דערלאנגט אונז ברויט מיט זאלץ, זיינען מיר אויך זיכער, אז עס איז פארגיפטעט... מעג די האנט ציטערן פאר רחמנות, מעג אין אויג הענגען א מיטלייד־טרער, אויף די ליפן— טרייסט...

עס איז שווער צו גלויבן! מיר זיינען אויך אנגעשטעקט, עס איז אויף אונז אויך אן אונטערגאנג!

— —

פאלניעווסקי האט דערווייל געפונען זיינע ציגר־העלצער און איך האב אומגערן גענומען א פאפיראס. מיר האבן פאררויכערט, די בויד איז פול געווארן מיט בלאע, רויכיגע רעדער. איך האב גע־קוקט אויף זיי, נאכגעיאגט און געטראכט: נישט לעננער געדוי־ערט דאס גוטע מיט'ן שלעכטן צוזאמען!

— —

— מיר האבן זיך דערקענט, דערציילט ווייטער מיין קריסט־לעכער שכן. נאר צו ענגערער פריינטשאפט איז נישט געקומען...

— פאַרוואָס?—פרעג איך אים איבערראַשט.

— פון דער ווייטנס האָבן מיר זיך ווייטער אָנגעקוקט ווי די בעסטע גוטע פריינט, נאָר נישט זי האָט געקענט צו אונז, נישט מיר צו'ן איר קומען.

— זי וואָלט מער ניט באַדאַרפט! עס איז אַן אומגעהויער פרום שטעטל. אויסער דעם פעלדשער און אַ יונג דאַמען־שניידערל טראָגן אַלע כאַלאַטן...

אויסער דעם, ווייס איך אפשר אַליין נישט, וואָס עס האָט אונז דאָך צוריקגעהאַלטן... נאָר נישט אין דעם בין איך אויסן...

מיך האָט דערווייל געטראָפן דאָס גרעסטע אומגליק, וואָס אַ מענטש קען טרעפן.

די אַפּטייק האָט גאַנץ וועניג אַריינגעטראָגן און מיין ווייב האָט אָנגעהויבן קרענקען.

טאָג־טעגלעך האָב איך געזען בחוש, אַז זי שטאַרבט מיר אָפּ, און עס איז נישט געווען מיט וואָס צו ראַטן. זי האָט באַדאַרפט איטאַליע, און איך האָב נישט געהאַט איר עסן צו געבן... און ביי אַן אָפּצערונג, ווי דו ווייסט, איז דער קראַנקער פול מיט האָפנונג, ער גלויבט נישט אין דער קרענק!

דאָס גאַנצע ווייטאָג, דעם גאַנצן צער מוזטו אונטערדריקן, האַלטן טיף באַגראָבן אין האַרץ. ווען דאָס האַרץ בלוטיגט, מוזטו שמייכלען, דיין שמערן מוז זיין גלאַט! יעדע סעקונדע שטאַרבט אין דיר יעדעס אבר, און דו מוזט העלפן פּלענער מאַכן וואָס עס וועט זיין איבעראיאָר, ווי אַזוי מען וועט פאַרגרעסערן דאָס הויז, קויפן אַ פּיאַנע...

דאָס קול האָט זיך אים פאַרענדערט—

„איך בין נישט אימשטאַנד דיר אַלץ צו דערציילן, נאָך אַמאָל איבערצולעבן די אַלע פינצטערע צרות... נאָר מיין אומגליק האָט מיך צוזאַמענגעבראַכט מיט איר אומגליק. מיר האָבן זיך אַזויער־נאָך נעענטער דערקענט".

פון דער ווייטנס האָט זיך געוויזן לוקאָווא!

— אין די איינינע מינוטן, וואָס איך האָב נאָך צייט, קען איך זאָגן, אַז אַזאַ אומגליקלעך מענטש ווי דאָס ווייבל איז געווען, און

דערביי מיט אזוי פיל געפיל און רחמנות פאַר אנדערע — האָב איך נאָך אין מיין לעבן נישט געזען... און אַלץ אזוי איינפאַך, נאַטירלעך, נישט איבערגעטריבן...

זי האָט מאַריאַ'ס בעט נישט אָפּגעטראָטן. זי האָט גע'פּועל'ט ביים מאַן, ער זאָל מיר געלט שאַפן אויף קלענערע פּראַצעגם. זי איז אונזער וועכטערין, אונזער ווירטין, אונזער קעכין, אונזער ערגעבענסטער פריינט געוועזן!

און אַזאַ מאַריאַ איז געשטאָרבן, איז אפשר שווערער געוועזן ז י צו טרייסטן ווי מיך!

דעמאָלט האָב איך מיך איבערצייגט, אז די שנאה צווישן פעל־קער איז נ י ש ט נאַטירלעך... נישט מער, עס איז שלעכט אויף דער וועלט; הייסערע, בלוטיגערע אָדער אומגליקלעכערע ווילן פּראָטעסטירן, נאָר דער פאַלשער שרייבער, דער פּאָליטישער אדוואָ־קאַט שרייבט זיי א דאָנאָס אויף אידן...

איך האָב געזען בחוש, אז אידן זיינען אונז קיין שונאים נישט, אז מיר ק ע נ ע ן לעבן בשלום!...

לוקאָווא רוקט זיך אַלץ נענטער און נענטער, און איך האָב אַלץ מורא פאַר'ן סוף, איך האַק אים איבער און פרעג:

— און וואָס איז דער סוף געוועזן מיט'ן ווייבל?

— איך ווייס? איך האָב צו קבורה געברענגט מיין ווייב, פאַר־קויפט די אַפּטייק, צעוויינט זיך ביים געזעגענען מיט מיין שכנה, און—גאָרנישט! היינט וואוין איך אין לוקאָווא, עס גייט מיר היינט אויך נישט גוט.

— און זאָג נאָר, ווי הייסט דאָס שטעטל, וואו דו האָסט פריער געוואוינט?

— קאָנסקאַ־וואָליאַ —

— דיין שכנה איז א הויכע, א בלאַסע?...

— יאָ!

— א דאַרע?

— יאָ; דו קענסט זי? — פרעגט ער דערפרייט.

— זי האָט א פּעפּער אויף דער לינקער זייט נאָז?

— וואָס פאַר א פּעפּער?—לאַכט יאַנעק, וואָס פעלט דיר איין.

איך קלער, אז איך האָב א טעות געהאַט און פרעג:

— אפשר אויף דער ר ע כ ט ע ר זייט נאָז?

— וואָס פאַר א פעפער? וואָס רעדסטו?

— האָסטו אפשר נישט באַמערקט... נאָר איר מאַן איז א געלער?

— יאָ.

— ער הייסט חיים?

— דאכט זיך מיר, ניין, און אפשר יאָ, ווייסט דער טייוול...

— אָבער זי הייסט חנה!

— אך, ווי! שרה! איך געדענק זיכער שרה... איך פלעג זי רופן סאָרוכנא... איר נאָמען וועל איך דאָך נישט פאַרגעסן!

דער נאַר בין א י ך געווען. א י י ן אידיש ווייבל לעבט אזוי?

די אלמנה

די גראָע רירעוודינגע נעפּל קלייבן זיך צוזאַמען אויף אַ שוואַרצען וואָלקן! עס איז דושנע, עס ווילט פאַלן אַ שטאַרקער רעגן; ער שיקט זיך שוין אָנזאָגן דורך עטלעכע דיקע טראָפּן... דאָס שטיבל שטייט אונטער'ן באַרג. דאָס שטרויענע דעכל איז פול מיט לעכער; עס האָט נישט ווער עס צו פאַרריכטן.

די וואָלקן האָבן פאַרשטעלט די זון. די רעשט ליכט פאַרשטעלט דער באַרג; אין שטיבל איז כמעט פינצטער. עס איז פאַרנאַכט, באַלד וועט די נאַכט צופאַלן. אין עס, אויפ'ן קוימען, שטייט אַ ליידיג לעמפּל מיט אַן אָפּגעבראָכן גלעזל אָן נאַפט... עס האָט נישט ווער צו גיין נאַפט קויפן.

אין שטיבל איז שווילער ווי אין דרויסן...

דער קוימען איז נישט ליידיג: עטלעכע ערדענע, האַלב־בעבראָכענע טעפּלעך, אַ ביסל אַש... אַ שטיקל אָפּגעשליפענער ציגל, אייזערנע פיסלעך,—נאָר אָן אַ פונק פייער. פאַר דער טיר ליגט נאָך אַ פוילע ליפּע האָלץ, עס האָט נישט ווער זי צו צעהאַקן.

דער באַלעבאָס פון שטיבל איז קראַנק געווען אַ גאַנץ גייענדיג יאָר און וואָס אַ טאָג איז קלענער געוואָרן דאָס אָפּגעשפּאָרטע קניפּל...

ער האָט געזאַמלט פאַר אַ קינד'ס וועגן: „צוזאַמענגעקליבן אַ רובל 100, אוועקגעגעבן אויף פּראָצענט"... האָט גאָט באַשערט אַ מיידעלע „זאָל זיין נדן פאַר איר!"

איז אָבער געקומען די קרענק!

פון קניפּל האָט אַלע מאָל מער געפעלט געלט און דעם קראַנקן—כחות און בלוט... עס האָבן אַרויסגעוואַנדערט די כלים פון

שטוב; די לעצטע איז ארויסגעגאנגען די ניי־מאשין... מיט׳ן לעצטן דרייער פון קניפּל איז ארויס אויך די נשמה פון גוף...

דאָס ברודיגע שטיקל לייוונט פון׳ם קניפּל הענגט אצינד איבער א גלאָז וואסער ביים נשמה־ליכטל.

ביי דער טיר שטייט א קליין אייזערן קעסטל... דאָס איז דער געוועזענער דינסט׳ס. זי איז ערשט ארויסגעגאנגען זיך זוכן אן אָרט.

אין ליידיגן שטיבל איז כמעט פינצטער...

אויף דער פּאָדלאָגע שימערט א ביסל צעוואָרפן שטרוי... אויף די פיר ווענט שטארן ארוים פארשיידענע נעגל.

אויף זיי האָט געהאנגען א שפּיגעלע (היינט דארף מען עס נישט... די אלמנה וואָלט זיך פאר איר פּנים דערשראָקן...), א חנוכה־לעמפּל (פאר וועמעס וועגן?), עס האָבן געהאנגען קליידער... יעדער האָט זיך פאר זיין טויט אָפּגעקאָפּט זיינס!

אין ווינקל שטייט א ווינגל; אין ווינגל ליגט א קינד. עס שלאָפט.

אויף דער ערד לעבן ווינגל זיצט די פרישע אלמנה. די דארע הענט געבראָכן, דער שווערער קאָפּ אָנגעשפּארט אויפ׳ן ווינגל... די אויסגעוויינטע אויגן קוקן שטאר אויפ׳ן סופית.

עס דאכט זיך, זי לעבט נישט, זי פילט נישט, זי קלערט נישט... איר הארץ קלאָפּט נישט, זי האָט קיין דופק נישט...

דאָך אין מוח וואלגערט זיך ארום א מחשבה; קיין אנדערע טרייבט זי נישט ארויס, רירט זי זיך נישט—

—„הענע, האָט ער אמאָל געזאָגט, דערלאַנג מיר דאָס שערל!" ער האָט עס נישט געדארפט, ער האָט דערביי עפּעס קליגעריש געשמייכלט... וואָס האָט ער געוואָלט? איך זאָל צוגיין צו אים? איך האָב געשיילט קארטאָפליעס.... צי האָב איך אים דערלאנגט דאָס שערל? ניין; עס איז עמיץ דערווייל אריינגעקומען... ווער?"

זי קען זיך נישט דערמאָנען און קלערט אלץ: ווער?

דאָס קינד דערווייל שלאָפט און שמייכלט אין חלום.

חתונה געהאַט

(דערציילט פון א פרוי)

איך געדענק מיך נאָך פון דער צייט, ווען איך האָב אין צייכן געשפילט און זומער צייט אויפ׳ן הויף פון ליים חלות געבאַקן; ווינטער בין איך א גאַנצן טאָג געזעסן אין שטוב און געוויגט א קליין ברודערל, וואָס איז געבוירן געוואָרן קראַנק און האָט גע־קרענקט ביז צום זיבעטן יאָר, ווען עס איז געשטאָרבן אויף אן אונטערגאַנג.—

זומער כל זמן די זון האָט געשיינט, איז דאָס אומגליקלעכע באַשעפעניש געזעסן אויפ׳ן הויף, געוואַרעמט זיך אויף דער זון און געקוקט, ווי איך שפּיל אין צייכן.

ווינטער איז עס פון וויג נישט אַרויס, און איך האָב אים מעשיות דערציילט און לידעלעך געזונגען. די רעשט ברידער זיי־נען אַלע אין חדר געווען.

די מאַמע איז שטענדיג געווען פאַרנומען, אפשר 10 פּרנסות האָט זי געהאַט, די אָרימע מאַמע: א פּשעקופּטע געווען, לעקעך געבאַקן, אויף ברית׳ן און חתונות געגאַנגען... טוקערין געווען, קברים־מעסטערין, זאָגערין און אַזוי אן איינקויפערין פאַר באַלע־באַטישע הייזער.

דער טאַטע איז פאַר 3 רובל א וואָך געווען א שרייבער ביי ר׳ זיינוויל טערקעלבוים אין וואַלד. — און דעמאָלט זיינען נאָך די גוטע צייטן געווען: די מלמדים — באַצאָלט, דירה־געלט — כמעט צו דער צייט. קיין טרוקן ברויט אין מויל אַריין נישט גע־פעלט.

טייל מאָל האָט די מאַמע אויף וועטשערע א קולישע געמאַכט.

דעמאָלט איז שוין א גאַנצער יום־טוב געוועזן. דאָך האָט עס זעלטן פּאַסירט.

די מאַמע פלעגט מערסטנטיילס אהיים קומען שפּעט, מיד; גאַנץ אָפּט פאַרווײנט און פאַרביטערט. זי קלאָגט זיך, אַז עס ווערן איר ביי די באַלעבאָסטעס חובות פאַרפאַלן; אַז מען הייסט איר אויסלענן, דערנאָך — קומען מאָרגן און איבערמאָרגן... דערווייל ווערן נייע קניות געמאַכט, און צום סוף, אַז עס קומט צום חשבון, געדענקט נישט די באַלעבאָסטע, צי זי האָט נישט באַצאָלט פאַר'ן אייערנעכטן האַלב־קוואַרטירל פּוטער... מען „שטעלט עס דער־וויל אַוועק", מען מוז פרעגן דעם מאַן, וואָס איז דערביי געוועזן: ער האָט אַן אייזערנעם זכרון, וועט אודאי געדענקען, ווי אַזוי דער חשבון איז געוועזן. צומאָרגנס ווייזט זיך אויס, אַז דער מאַן איז אהיים געקומען צו שפּעט פון בית־המדרש און זי האָט'ן פאַרגעסן צו פרעגן; דעם ־ידיטן טאָג דערציילט זי מיט א נחת, אַז זי האָט געפרעגט דעם מאַן, נאָר ער האָט זיך אויף איר געבייזערט וואָס זי פאַרדרייט אים דעם קאָפּ: „ער האָט מער נישט צו טאָן, נאָר אויסצוהערן ווייבערשע חשבונות!" און עס בלייבט, אַז זי וועט זיך אליין דערמאָנען.

דערנאָך הויבט זיך איר אָן דאַכטן, כמעט אויף זיכער, אַז זי האָט דאָס האַלבע קוואַרטירל פּוטער פאַררעכנט; שפּעטער וואָלט זי מויערן דערויף געשטעלט. און, אַז די אָרימע מאַמע דערמאָנט באָך אַמאָל וועגן קוואַרטירל פּוטער, הייסט זי שוין א חצופה, מאַכט זי א בלבול, וויל זי אויסנאַרן א האַלבן גילדן... איז מען זי מתרה, אַז אויב זי וועט נאָך אַמאָל א פּיפּס טאָן וועגן דער פּו־טער, זאָל זי זיך מער אין די אויגן נישט ווייזן!

די מאַמע, וואָס איז אַמאָל א „נגידישע טאָכטער" געוועזן, און וואָלט, ווען נישט דער פּריץ, וואָס האָט איר צוגענומען דעם נדן, אליין א באַלעבאָסטע געוועזן, האָט עס נישט לייכט איבערגעטראָ־גען; זי פלעגט טייל מאָל אהיים קומען מיט געשוואָלענע אויגן, געוואָרפן זיך מיט א געוויין אויפ'ן בעט און אַזוי אָפּגעלעגן א גרויסע ווײלע און וויינען, און ביטערלעך וויינען, ביז זי האָט זיך אויסגעוויינט דאָס ביטערע האַרץ, און איז אויפגעשטאַנען און אָפּ־

געקאָכט אונז א ביסל קליסקעלעך מיט באָבערלעך.

טייל מאָל האָט זי אויסגעלאָזט דעם כעס צו אונז; אייגנטלעך, דער עיקר צו מיר: דעם קראַנקן בערל האָט זי קיינמאָל גאָר נישט געזאָגט, די ברידער פון חדר אויך גאַנץ זעלטן — זיי פלעגן נעבעך אהיים קומען אזוי אויך מיט ברוינע־בלאָע, אויסגעקניפּענע באַקן און אונטערגעשלאָגענע אויגן; פאַר דאָס האָב איך גאַנץ אָפט געלעזט אַן אומזיסטן ריס ביי די האָר אָדער אזוי א מתנת יד.

„דו ביזט נישט קראַנק געווען דערווייל אָנצולעגן א פייער, צושטעלן א טעפּל וואסער" — און דאָך, אז איך האָב עס אמאָל געטאָן, איז נאָך ערגער געווען: „זע נאָר מיין באַלעבאָסטע! גאָר־נישט, א פייער לעגט זי אָן, דאָס האָלץ זאָל זיך דערווייל אומזיסט און אומנישט אויסברענען... עס ארט זי עפּעס מיין פּראַצע? — בדלות מאַכט זי מיך!"...

טייל מאָל האָט דער טאַטע געלייזט אונטער די אויגן; די מאַ־מע זעצט זיך אַנידער אויפ'ן בעט מיט'ן פּנים צום פענצטער, און, ארויסקוקנדיג אין דער לופט אריין, קרעכצן: „עס ארט אים עפּעס? ער זיצט זיך דאָרט אין וואלד, ווי א כראַביע, שמעקט פרישע לופט, ליגט זיך אויפ'ן גראָז, פרעסט זויער־מילך, אפשר נאָך סמעטענע, איך ווייס? און דאָ דאַרן מיר די קישקעס!"...

ביי דעם אַלעם איז דעמאָלט גוט געווען. מען האָט קיין הונ־גער נישט געליטן, און נאָך א וואָך מיט פאַרשיידענע קליינע צרות איז געקומען א פריילעכער, על כל פּנים, א רואיגער שבת. דער טאַטע פלעגט אָפט אהיים קומען, און די מאַמע פלעגט זיך ארומ־דרייען אין אַלע ווינקעלעך בסוד סודות שמייכלען.

אָפט פלעגט פּריטאָג פאַרנאַכט, פאַר ליכט בענטשן, די מאַמע מיך קושן אין קאָפּ אריין... איך האָב געוואוסט, וואָס דאָס באַ־דייט, וואָרום, אז עס האָט געטראָפן, און דער טאַטע איז נישט אהיים געקומען אויף שבת, בין איך א „מכשפה" געווען! האָט מיר די מאַמע מיט'ן קעמל האַלב האָר אויסגעריסן און דערצו נאָך עטלעכע זעץ דערלאַנגט אין די פּלייצעס. איך האָב נישט גע־ווינט; מיין קינדיש הארץ האָט געפילט, אז דאָס מיינט די מאַמע נישט מיך, נאָר איר טרויעריג מזל!

דערנאָך האָט זיך דער וואַלד אויסגעהאַקט, דער טאַטע איז אין דער היים געבליבן און עס האָט אָנגעהויבן פעלן אין מויל אַריין. געפעלט, אײנגעטלעך, האָט נאָר דעם טאַטן, דער מאַמען און מיר; די רעשט קינדער האָבן װעניג װאָס געװאוסט דערפון; דאָס קראַנקע ברודערל האָט גאָרנישט געדאַרפט, עס האָט געזופּט אַמאָל אַ ביסל גריץ, אויב מען האָט אים דערלאַנגט, און אַלץ אין אײנעם געקוקט אויפ'ן בעליק... די אַנדערע, נעבעך, „גײען אין חדר אַרײן, זײ מוזן דאָך האָבן אַ לעפל געקעכטס"... נאָר איך בין גאַנץ אָפט הונגעריג געװעזן.

דער טאַטע מיט דער מאַמען האָבן שטענדיג דערמאָנט די אַמאָליגע צײטן מיט טרערן אין די אויגן; איך — פאַרקערט! איך האָב מיך אין דער שלעכטער צײט בעסער געפילט. זײט עס האָט געפעלט ברויט אין שטוב, האָט מיך די מאַמע טאָפּלט ליב באַקומען; בײם קעמען האָט זי מיר קײן האָר נישט געריסן, אין די דאַרע בײנער אַרײן נישט געבוכעט; דער טאַטע פלעגט מיר בײם װאַרעמעס גלעטן איבער'ן קאָפּ און פאַרשפּילן מיך, איך זאָל נישט זען, װי מען פאַרטײלט מיך; און איך בין נאָך בײ מיר גרויס געװעזן, אַז, װען מען דאַרף פאַסטן, פאַסט איך גלײך מיט'ן טאַטן און מיט דער מאַמע'ן, אַז איך בין שוין אַ גרויסע מויד!

אין דער צײט איז דאָס קראַנקע ברודערל געשטאָרבן.

געשען איז דאָס אַזױ: אײנמאָל האָט זיך די מאַמע אויפגעכאַפּט און געזאָגט איבער'ן בעט צום טאַטן: „װײסט, בערל'ען איז אודאי בעסער, ער איז אַ גאַנצע נאַכט געשלאָפן, קײן אײנציג מאָל נישט געװעקט".

איך האָב עס דערהערט — איך האָב שטענדיג אַ לײכט שלאָף געהאַט — און בין מיט פרײד אַראָפּגעשפּרונגען פון געלעגער אויפ'ן קאַסטן, און צוגעלאָפן זען מײן „אײנציג ברודערל" (אַזױ האָב איך עס גערופן, אַזױ ליב האָב איך עס געהאַט). איך האָב געהאַפּט צו דערזען אויפ'ן פאַרמעטענעם פּנים'ל אַ שמײכל, װאָס פלעגט זיך באַװײזן אַמאָל אין אַ יאָר... נאָר איך האָב אַ טויט פּנים געפונען.

עס איז געװאָרן אַ שבעה...

דערנאָך איז דער טאַטע נישט געזונט געוואָרן, און דער רופא האָט אָנגעהויבן צו ג י י ן א י ן ש ט ו ב אריין...

כל זמן עס איז געווען, ווי עס איז צו צאָלן, פלעגט אריינגיין דער אַלטער רופא אַליין; דערנאָך, אַז דאָס גאַנצע בעטגעוואַנט מיט'ן העננ־לייכטער, מיט'ן טאַטנ'ס ספרים־שאַנק, וואָס די מאַמע האָט א צייט נישט געלאָזט רירן, זיינען אריין אין רפואות, האָט דער רופא אָנגעהויבן שיקן דעם „יונג".

דער יונג איז דער מאַמען שרעקלעך נישט געפעלן: עס שפּראָ־צען אים עפּעס שפּיציגע „וואָנסעלעך", גייט אָנגעטאָן ווי א גוי און דערצו וואַרפט ער אַלעמאָל אריין עטלעכע ווערטער פּויליש.

א י ך האָב פאַר'ן מורא באַקומען, עד היום ווייס איך נישט פאַרוואָס. נאָר, ווען ער האָט געדאַרפט קומען, פלעג איך ארויס־לויפן אויפ'ן הויף, און איבערוואַרטן ביז ער וועט אַוועקגיין.

איינמאָל איז א שכן קראַנק געוואָרן, אויך אַן אָרימאַן, און אויך אפניה נאָך אַלע כלים אין שטוב, און דער יונג (עד היום ווייס איך נישט, ווי אַזוי ער האָט געהייסן) איז פון אונזער שטוב ארײַ־בערגעגאַנגען צום שכן. דורכגייענדיג דעם הויף, האָט ער מיך געטראָפן זיצן אויפ'ן קלאָץ.

איך האָב אראָפּגעלאָזט די אויגן. דערפילנדיג, אַז ער קומט צו מיר נעענטער, איז מיר קאַלט געוואָרן אין די קנעכל און דאָס האַרץ האָט מיר אָנגעהויבן שטאַרקער צו שלאָגן.

ער איז צוגעקומען, האָט מיך אָנגענומען ביי דער גאָמבע, אויפגעהויבן מיר דעם קאָפּ און געזאָגט, דווקא אויף פּראָסט אי־דיש:

— „א שיינע מויד ווי דו ביזט, דאַרף נישט זיין צעשויבערט, דאַרף זיך אויך פאַר קיין בחור נישט שעמען!"

ער האָט מיך אָפּגעלאָזט, און איך בין אריינגעלאָפן צוריק אין שטוב. איך האָב געפילט, אַז דאָס גאַנצע בלוט שלאָגט מיר אַלץ אין איינעם אין פּנים אריין. איך האָב מיך פאַררוקט אין טונ־קעלסטן ווינקל אונטער'ן אויוון, מכלומרשט, אויסציילן די ברודיגע וועש... דאָס איז געווען מיטוואָך.

פרייטאָג האָב איך דאָס ערשטע מאָל דער מאַמען אַליין דער־

מאַנט, אַז מען דאַרף מיר אויסוואַשן דעם קאָפּ, אַז איך בין צע־שויבערט.

— אַ קלאָג איז צו מיר! — האָט די מאַמע פאַרבראָכן די הענט, — איך האָב זי דאָך דריי וואָכן נישט געקעמט!

פּלוצלונג ווערט זי בייז:

— מכשפה! — האָט זי אויסגעשריען, — אַזאַ גרויסע, בייז־דערוואַקסענע מויד קאָן זיך אַליין נישט צוואָגן? אָן אַנדערע אויף דיין אָרט וואָלט נאָך די אַנדערע קינדער געוואַשן!

— שרה׳לע, שריי נישט! — בעט זיך דער טאַטע; נאָר דער מאַמעס כעס ווערט שטאַרקער און שטאַרקער:

— מכשפה, הערסט! ש ו י ן זאָלסטו דיך צוואָגן! הערסט—די אותה רגע! הערסט!

און דאָ האָב איך מורא צוצוגיין צום קוימען, וואו דאָס הייסע וואַסער איז געשטאַנען, ווייל, דורכגייענדיג דורך דער מאַמען, וואָלט איך געלייזט אַ בוך. געראַטעוועט האָט מיך, ווי געוויינלעך, דער טאַטע.

— שרה׳לע, — האָט ער געקרעבצט, — שריי נישט, מיר טוט דער קאָפּ אַזוי וויי!...

דאָס איז געגוג געוועזן. דער מאַמעס כעס איז ווי מיט דער האַנט אַוועקגענומען געוואָרן... איך בין פריי דורכגעגאַנגען די שטוב און צוגעקומען צום טאָפּ וואַסער.

איך צוואָג מיך אומגעלומפּערט און זע, ווי די מאַמע גייט צו צום טאַטן און ווייזט אויף מיר מיט אַ שווערן זיפץ:

— רבונו של עולם, עס וואַקסט נעבעך, ווי אויף הייוון, — מאַכט זי שטיל צום טאַטן, נאָר מיין אויער כאַפּט יעדעס וואָרט— שיין ווי אַ גאָלד... און וואָס?

דער טאַטע האָט געענטפערט מיט נאָך אַ טיפערן זיפץ.

דער רופא האָט נישט איינמאָל פאַרזיכערט, אַז דעם טאַטן איז גאָרנישט. דאָס עגמת נפש נאָר האָט זיך אים געלעגט אויף דער לעבער, דעריבער איז זי אויפגעשוואָלן און דריקט צו דאָס האַרץ; מער נישט! דער עיקר זאָל ער מילך טרינקען, קיין עגמת נפש זיך נישט צולאָזן, ניין אין גאַס אַריין... רעדן, שמועסן, זוכן זיך אַן

עסק... דער טאטע האָט אָבער געזאָגט, אַז די פּיס ווילן אים נישט טראָגן. פּאַרוואָס, בין איך ערשט שפּעטער געוואָר געוואָרן.

איינמאָל, זומער פאַרטאָג, האָט מיך אויפגעוועקט א שמועס צווישן טאַטע־מאַמע:

— ביזטו דיך אין וואַלד, נעבעך, אָנגעגאַנגען, — מאַכט די מאַמע.

— א שאלה דאָס איז, — ענטפערט דער טאַטע, — אין וואַלד האָט מען אויף צוואַנציג ערטער געהאַקט אויף איין מאָל. פּאַר־שטייסט, דער וואַלד איז דעם פּריץ'ס, די פּויערים האָבן אָבער סערוויטוטן: זיי קומט די צווייגן, וואָס פאַלן אַראָפּ און וואַלגערן זיך אין וואַלד, ווי אויך דאָס האָלץ פון די בוימער, וואָס א דונער צעשלאָגט... נו, אַז מען האַקט אוים דעם וואַלד, האָבן זיי דאָך היזק דעם סערוויטוט, מוזן זיי זיך קויפן האָלץ צום בויען און צום הייצן, האָבן זיי, פאַרשטייט זיך, געוואָלט לעגן אַן אַרעסט, אַראָפּ־ברענגען דעם קאָמיסאַר; זיי האָבן זיך אָבער צו־שפּעט מישב גע־ווען. ר' זיינוועלע האָט נאָר דערזען, אַז זיי קראַצן זיך אין די קעפּ, האָט ער שוין געגעבן א באַפעל, מען זאָל אָנידערשטעלן נאָך 40 האַקער! עס איז געוואָרן א גיהנום, אפשר אויף 20 ערטער האָט מען געהאַקט. און זיין מוז מען אומעטום... וואָס קלערסטו? די פיס פלעגן מיר געשוואָלן ווערן ווי די באַרקים...

— ווי א מענטש זינדיגט! — קרעכצט די מאַמע — איך האָב געמיינט, אַז דו האָסט דאַרט נאָר נישט וואָס צו טאָן...

— אודאי! — שמייכלט טרויעריג דער טאַטע — נאָר פון גראָען טאָג ביז שפּעטער נאַכט אויף די פיס!

— און אַלץ פאַר דריי רובל א וואָך?—בייזערט זיך די מאַמע.

— ער האָט מיר צוגעזאָגט צו דערלייגן; דערווייל, ווייסטו דאָך, איז אים די טראַטווע אונטערגעגאַנגען... האָט ער געזאָגט, אַז ער איז בדיל הדל געוואָרן...

— און דו גלויבסט?

— עס קען זיין...

— שטענדיג — בייזערט זיך די מאַמע — ווערט ער בדיל הדל און דאָס פאַרמעגן וואַקסט און וואַקסט.

— אז גאָט העלפט—זיפצט דער טאטע.

עס איז שטיל א ווײלע.

— ווייסט נישט, וואָס מאכט ער? — פרעגט דער טאטע, וואָס איז שוין כמעט א יאָר נישט ארויס פון שטוב.

— וואָס זאָל ער מאכן? ער האנדלט מיט פלאקס, מיט אייער; א שענק האָט ער...

— און זי וואָס מאכט?

— זי, נעבעך, קראנק...

— א שאָד, א גוט מענטש—

— א בריליאנט! די איינציגע באַלעבאָסטע, וואָס „מאכט נישט איין" א גראָשן; זי וואָלט אפילו געצאָלט צו דער צייט, נאָר זי האָט ביי אים ווייניג וואָס צו שאפן...

— דאכט זיך, — מאכט דער טאטע, — דאָס דריטע ווייב.

— אודאי! — באשטעטיגט די מאמע.

— זעסט, שרה, — מאכט דער טאטע, — דאכט זיך שוין— א איד א גביר... האָט ער קיין מזל נישט צו ווייבער... יעדערער האָט זיין פעקל.

— און אזא יונג בלוט! — האָט צונגעגבן די מאמע, — איננאנצן עטלעכע און צוואנציג יאָר.

— נו גיי ווייס? ער איז א ו ד א י א זיבעציגער און — אייזן שטארק.

— און אָן א בריל!...

— און זיין גאנג; די פאָדלאָגע ציטערט!

— און איך, זעסטו, ליג אין בעט.

עס האָט מיך דורכגענומען ביי די לעצטע ווערטער.

— גאָט וועט העלפן, — טרייסט די מאמע.

— נאָר זי, זי... — קרעכצט ווייטער דער טאטע און ווארפט א בליק צו מיר אויפ'ן קאסטן. — זי וואקסט, קיין עין הרע, ווי אויף הייוועז... פאַרנט... האָסט געזען?...

— א שאלה דאָס איז!

— און א פנים... שיינט ווי די זון...

עס איז ווייטער שטיל געוואָרן א ווײלע.

— ווייסט, שרה'לע, — מאכט ווייטער דער טאטע, — מען איז נישט יוצא פאר גאָט.

— מיט וואָס ?

— מיט איר ! ווי אַלט ביזטו געווען צו דער חתונה ?

— אינגער פאַר איר !

— נו ?...

— נו ... וואָס ?

אין דער אייגענער מינוט האָט מען צוויי קלעפּ געטאָן אין לאָדן.

די מאַמע איז אַראָפּגעשפּרונגען פון בעט. אין איין רגע האָט זי אָפּגעריסן דאָס שטריקל, אויף וועלכן דער לאָדן האָט זיך גע־האַלטן און אויפגעפּראַלט דאָס פענצטער, וואָס האָט שוין לאַנג קיין באַשלעג נישט געהאַט.

— וואָס איז ? — האָט זי אַרויסגעשריען אין גאַס אַריין.

— רבקה זיינוווילעס איז נפטר געוואָרן.

די מאַמע איז צוריקגעשפּרונגען פון פענצטער.

— ברוך דין אמת ! — האָט דער טאַטע אַרויסגעזאָגט... — שטאַרבן איז גאָרנישט...

— ברוך דין אמת, — מאַכט די מאַמע, — ערשט פון איר נערעדט !

דעמאָלט האָב איך געהאַט אַ וואונדערלעך אומרואיגע צייט. איך ווייס אַליין נישט, וואָס מיט מיר איז געווען.

טייל מאָל בין איך גאַנצע נעכט נישט געשלאָפן. די שליפן האָבן מיר ווי האַמער געקלאַפּט און דאָס האַרץ האָט גענאָגט, גלייך עס וואָלט זיך געשראָקן פאַר עפּעס, אָדער שרעקלעך נאָך עפּעס געבענקט ; טייל מאָל איז מיר ווייטער אַזוי וואַרעם און ווייך גע־ווען אויפ'ן האַרץ, אַז איך האָב געוואָלט אַלץ אַרומנעמען און קושן און האַלזן.

נאָר וועמען ? די ברידערלעך האָבן זיך נישט געלאָזט ; דער 5־יאָריגער יוהנן האָט אויך געקאָפּעט און געשריען, אַז ער וויל זיך נישט שפּילן מיט אַ מיידל. די מאַמע, אויסער דעם, וואָס איך

האָב פאַר איר מורא געהאַט, איז שטענדיג בייז און פאַריאָגט...
דער טאַטע — נאָך קראַנקער.

במשך א קורצער צייט איז ער איינגאַנצן גראָ געוואָרן ווי א טויב, דאָס פּנים איז איינגעשרומפּען געוואָרן ווי א פּאַרמעט, און די אויגן האָבן אַרויסגעקוקט אַזוי אומבאַהאָלפן און מיט אַזאַ שטום געבעט, אַז עס איז געווען גענוג, איך זאָל עס דערזעהן און אַרויס־לויפן פון שטוב מיט א געוויין.

דעמאָלט דערמאָן איך מיך אָן מיין בערל'ען... אים וואָלט איך געקאָנט אַלץ דערציילן, קושן און האַלזן... ליגט ער דאָרט אין דער קאַלטער ערד, און עס כאַפּט מיך אָן נאָך א ביטערלעכער געוויין...

די טרערן, אייננטלעך, פלעגן זיך מיר באַווייזן גאַנץ אָפט אָן א טעם.

טייל מאָל קוק איך פון פענצטער אַרויס אויפ'ן הויף און זע, ווי די לבנה שווימט און שווימט צו אַלע מאָל נענטער צו דעם אויסגעווייסטן צוים, וואָס איז געגן אונזער פענצטער, און קען דעם צוים נישט אַריבערשווימען.

און איך באַקום פלוצלונג רחמנות אויף דער לבנה, עס הויבט מיך אָן קלעמען ביים האַרץ און די אויגן ניסן און ניסן...

טייל מאָל, ווייטער, פלעג איך אַרומגיין מאַט. איך פלעג מיך אַזוי אַרום וואַקלען אָן כח מיט א בלאַס פּנים און אונטערגעשלאָ־גענע אויגן; אין די אויערן רוישט, דער קאָפּ איז שווער, און עס דאַכט זיך מיר, אַז עס איז מיר אַזוי נישט גוט אויף דער וועלט, אַזוי נישט גוט, אַז עס וואָלט אַמבעסטן געווען צו שטאַרבן.

דעמאָלט, ווייטער, האָב איך בערל'ען שטאַרק מקנא געווען...
ער ליגט זיך דאָרט אַזוי רואיג...

גאַנץ אָפט אויך, האָט זיך מיר גע'חלומ'ט, אַז איך שטאַרב, אַז איך ליג אין קבר, אָדער, אַז איך פלי אַרום אין הימל אין איין העמד מיט צעלאָזטע האָר און קוק אַראָפּ און זע, וואָס אויף דער וועלט טוט זיך.

פּונקט דעמאָלט האָב איך פאַרלוירן די אַלע חבר'טעס, מיט וועלכע איך האָב אַמאָל אין צייכן געשפּילט, און האָב שוין קיין

אנדערע נישט באַקומען. איינע איז שוין אַרויסגעגאַנגען שבת מיט אַן אַטלאַסענער יופּע און אַ קייט און אַ זייגער! עס האָט שוין געזאָלט זיין איר חתונה. אַנדערע זיינען „כּלה מיידלעך" געוואָרן. שדכנים און מחותנים „האַקן אָפּ די טירן", און מען האָט זיי געקעמט, געוואַשן, געקליידט, בשעת ווען איך בין נאָך אַרומגעגאַנגען באָרוועס, אין אַן אַלטער בעזינע, קורצער ספּאָדניצע, אין אַן אויסגעבליאַקעוועטן ציצענעם סטאַניק, וואָס האָט אויף מיר אויפ'ן סאַמאַראָדנע פּראָנט אין עטלעכע ערטער געפּלאַצט, און איך האָט אים צוגעלאַטעט מיט אַן אַנדער קאָליר ציץ... די כּלה־מיידלעך האָבן מיך געמיידט און מיט יונגע קינדער האָב איך מיר געשעמט צו חבר'ן; אויך האָבן מיך שוין די צייכן נישט געוויילט. בייטאָג פלעג איך מיך דעריבער נישט אַרויסווייזן אין גאַס אַריין. די מאַמע, ווייטער, האָט מיך אין ערגעץ נישט געשיקט, און אַפילו, אַז איך האָב אַמאָל געוואָלט גיין אַ גאַנג, נישט געלאָזט. פאַר דאָס פלעג איך מיך אָפּט אַרויסכאַפּן פאַרנאַכט און אַרומגיין אונטער'ן הויז ביי די שפּייכלער, אָדער זעצן זיך נישט ווייט פון טייך.

זומער פלעג איך אַזוי זיצן ביז שפּעט אין דער נאַכט אַריין.

אין אָנהויב פלעגט אַמאָל די מאַמע צו מיר אַרויסגיין; צוגעגאַנגען איז זי קיינמאָל נישט, נאָר אין טויער זיך געשטעלט, אומגעקוקט זיך און אַוועקגעגאַנגען — איך פלעג כמעט הערן ווי זי זיפצט קוקנדיג אויף מיר פון ווייטן.

מיט דער צייט האָט דאָס אויך אויפגעהערט.

איך פלעג מיר אָפּזיצן איינע אַליין שעה'ן־לאַנג און איינהערן זיך ווי עס רוישט דאָס קליינע טייכל, ווי עס שפּרינגען די פרעש פון גראָז אין טייך אַריין, אָדער נאָכיאָגן ערגעץ אַ לייכטן וואָלקן אין הימל...

איך פלעג אַמאָל האַלב איינשלאָפן מיט אָפענע אויגן.

איינמאָל האָב איך דערהערט פון ווייטנס אַ טרויעריג לידל. דאָס קול איז געווען יונג און פריש, און עס האָט זיך מיר מיט אַ טרויער אויסגעגאָסן אינ'ם גאַנצן לייב; עס איז געווען אַ אידיש לידל.

דאָס זינגט דער „רופא־יונג“, — טראַכט איך, — אַנדערע וואָלטן זמירות, נישט קיין לידלעך געזונגען.

איך טראַכט אויך, אַז מען מוז אַריין אין שטוב און אַזוינע לידלעך נישט הערן און מיט'ן רופא־יונג זיך נישט טרעפן. נאָר אויפגעהויבן האָב איך מיך נישט; איך בין עפּעס ווי פאַר'חלום'ט געוועזן, מאַט, און בין געבליבן זיצן אויפ'ן אָרט, כאָטש דאָס האַרץ איז אומרואיג געוועזן.

דאָס לידל קומט צו אַלץ נענטער און נענטער, עס גייט פון יענער זייט טייך איבער דער בריק.

איך הער שוין טריט אויפ'ן זאַמד, איך וויל ווייטער אַנטלויפן, נאָר די פיס פאָלגן נישט און איך זיץ ווייטער.

ענדלעך איז ער צוגעקומען צום אָרט, וואו איך בין געזעסן.

— דו ביזט עס, לאה?

איך ענטפער נישט.

אין די אויערן רוישט מיר נאָך שטאַרקער, די שלייפן שלאָגן נאָך האַסטיגער און עס דאַכט זיך מיר, אַז איך האָב קיינמאָל אַזאַ גוט און זיס קול נישט געהערט.

ער מאַכט זיך ווייניג דערפון, וואָס איך ענטפער אים נישט. ער זעצט זיך לעבן מיר אויפ'ן קלאָץ און קוקט מיר גלייך אין פּנים אַריין.

זיין בליק האָב איך נישט ג ע ז ע ן, ווייל איך האָב די אויגן נישט אויפגעהויבן, דאָך ג ע פ י ל ט האָב איך, ווי עס האָט מיר געברענט דאָס פּנים.

— ביזט א שיינע מויד, לאה, — מאַכט ער צו מיר, — א שאָד!

עס האָט מיך אָנגעכאַפּט א שרעקלעך געוויין און איך בין אַנט־לאָפן.

דעם צווייטן אָוונט בין איך שוין נישט אַרויסגעגאַנגען, דעם דריטן אויך נישט. נאָר דעם פערטן, פרייטאָג צו נאַכט, איז מיר שוין אַזוי שווער געוועזן אויפ'ן האַרצן, אַז איך האָב ג ע מ ו ז ט אַרויסגיין; עס האָט זיך מיר געדאַכט, אַז איך וועל דערשטיקט ווערן אין שטוב. ער האָט אויף מיר, אַפּנים אין שאָטן, אונטער א

הויז־ווינקל, געוואַרט, ווייל, קוים האָב איך מיך געזעצט אויף מיין אָרט, איז ער מיר ווי אויסגעוואַקסן פון אונטער דער ערד.

— אַנטלויף נישט פאַר מיר, לאה! — האָט ער זיך מיט אַ ווייך, האַרציג קול געבעטן, — גלויב מיר, איך וועל דיר קיין שלעכטס נישט טאָן.

זיין ערנסט, ווייך קול האָט מיך באַרואיגט.

ער האָט אָנגעהויבן ציען אַ שטיל טרויעריג לידל, און מיר זיינען ווייטער געקומען די טרערן אין די אויגן אַריין. איך האָב מיך נישט געקענט איינהאַלטן, און האָב אָנגעהויבן שטיל צו וויינען.

— וואָס ווייגסטו לאה? — האָט ער אָפּ און פרעגט, אָנגע־מענדיג מיך ביי דער האַנט.

— דו זינגסט אַזוי טרויעריג, — האָב איך אים געענטפערט און אַרויסגעצויגן די האַנט פון זיינער.

— איך בין אַ יתום, — מאַכט ער, — עלנט... אין דער פרעמד. עס האָט עמיץ זיך באַוויזן פון גאַס און מיר זיינען זיך צעלאָפן.

דאָס לידל האָב איך מיך אויסגעלערנט און פלעג עס זינגען שטילערהייט יעדע נאַכט אויפ׳ן געלעגער; דערמיט בין איך איינ־געשלאָפן. דערמיט בין איך אויפגעשטאַנען. דאָך גאַנץ אָפּט האָב איך חרטה געהאַט און געוויינט, וואָס איך האָב מיך באַקענט מיט אַ „רופא־יונג", וואָס קליידט זיך דייטש און גאָלט זיך דאָס בערדל. וואָלט ער זיך אַזוי געטראָגן ווי דער אַלטער רופא, וואָלט ער כאָטש אַ פרומער איד געווען... איך האָב געוואוסט, אַז ווען דער טאַטע ווערט עס געוואויר, שמאַרבט ער, חס ושלום, פאַר עגמת נפש; די מאַמע וואָלט זיך אַ מעשה געטאָן! דער סוד איז מיר געלעגן ווי אַ שטיין אויפ׳ן האַרץ.

איך גיי צו צום טאַטנ׳ס בעט, דערלאַנגען אים עפּעס, אָדער די מאַמע קומט אַריין פון גאַס, און איך דערמאָן מיך אָן מיין זינד, הויבן אונטער מיר אָן העגט און פיס ציטערן, און דאָס פּנים פאַר־לירט דעם לעצטן טראָפּן בלוט, און דאָך האָב איך אים יעדן טאָג צוגעזאָגט, אַז איך וועל מאָרגן אויך אַרויסקומען; און איך האָב נישט געהאַט פאַר וואָס פאַר אים צו אַנטלויפן. ער האָט מיר שוין

אפילו ביי דער האַנט נישט אָנגענומען, מער נישט געזאָגט, אַז איך בין אַ שיינע מויד. ער האָט מיט מיר נאָר גערעדט, געלערנט מיך לידלעך... איינמאָל נאָר האָט ער מיר אַ שטיקל באָקסער געבראַכט.

— עס, לאה!

איך וויל נישט נעמען.

— פאַרוואָס? — פרעגט ער טרויעריג, — פאַרוואָס ווילסטו ביי מיר נישט נעמען?

איך האָב מיר אַרויסגעכאַפּט, אַז איך וואָלט בעסער געגעסן אַ שטיקל ברויט.

ווי לאַנג אונזער זיצן צוזאַמען און זינגען האָט געדויערט, ווייס איך נישט. נאָר איינמאָל איז ער געקומען טרויעריגער ווי שטענדיג. איך האָב עס באַלד אין פּנים דערקענט, און האָב'ן גע־פרעגט, וואָס איז אים.

— איך מוז אַוועקפאָרן.

— וואוהין? — פרעג איך אָן אַ קול.

— צו דער סוב־רעוויזיע.

איך האָב אים געכאַפּט ביי דער האַנט.

— צו די זעלנער וועסטו גיין?

— ניין, — האָט ער מיר געענטפערט און דריקט מיר די האַנט —איך בין אַ שוואַכער... איך לייד אויפ'ן האַרץ, קיין זעלנער וועל איך נישט זיין, נאָר שטעלן מוז איך מיך...

— וועסט צוריק קומען?

— אודאי...

מיר שווייגן אַ ווײַלע.

— עס וועט נאָך דויערן, — מאַכט ער, — אַ פּאָר וואָכן...

איך שווייג און ער קוקט אויף מיר מיט אַ געבעט.

— וועסט בענקען נאָך מיר?

— יאָ... — האָב איך אַליין קוים געהערט מיין תּשובה.

מיר שווייגן ווייטער אַ ווײַלע.

— לאָמיר זיך געזעגענען.

מיין האַנט איז נאָך געלעגן אין זיינער.

— פאַר געזונט! — האָב איך אים געזאָגט מיט א פּאַרציטערט קול.

ער האָט זיך איבערגעבויגן, מיך א קוש געטאָן, און איז פאַר־שוואונדן געוואָרן.

איך בין לאַנג געשטאַנען ווי שכור.

— לאה! — האָב איך דערהערט דער מאַמע׳ס קול, נאָר דאָס אַלטע, ווייכע, כמעט זינגענדיגע קול, נאָך פון דער צייט, ווען דער טאַטע איז געזונט געוועזן.

— לאה׳שי!

אַזוי האָט מען מיך שוין לאַנג נישט גערופן. איך האָב נאָך א מאָל א ציטער געטאָן און בין מיט די נאָך ברענענדיגע ליפּן אַריינגעפאַלן אין שטוב. נאָר איך האָב די שטוב נישט דערקענט. אויפ׳ן טיש זיינען געשטאַנען צוויי פּרעמדע לייכטער מיט ברענענ־דיגע ליכט, עס איז געשטאַנען בראָנפן מיט לעקעך — דער טאַטע איז געזעסן אויף א שטול, אָנגעלענט אויף א קישן, אויפ׳ן פּנים האָט עפּעס ווי געשמייכלט פון יעדן רונצל אַרויס. — עס זיינען געשטאַנען נאָך בענקלעך ביים טיש, אויך פרעמדע... עס זיינען דאָ פרעמדע מענטשן געוועזן — נאָר די מאַמע כאַפּט מיך אַרום און קושט, און האַלזט מיך:

— מזל טוב, טאָכטער, טאָכטערשי, לאה׳שי, מזל טוב!

איך פאַרשטיי נישט, וואָס מען מיינט, נאָר דאָס האַרץ שרעקט זיך און קלאַפּט, און קלאַפּט אַזוי מורא׳דיג! אַז די מאַמע האָט מיך אַרויסגעלאָזט פון די אָרעם, האָט מיך דער טאַטע צוגערופן. איך האָב קיין כח נישט געהאַט צו שטיין און האָב מיך אַראָפּגעלאָזט פאַר אים אויף די קני און אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ אויף זיין שויס. ער גלעט מיר דעם קאָפּ, קרייזלט מיר די האָר:

— וועסט שוין, קינד מיינס, נישט ליידן קיין הונגער, קיין נויט; וועסט שוין, קינד מיינס, נישט אַרומגיין נאַקעט און באָר־וועס... וועסט זיין א נגידה... דו וועסט זיין רייך... דו וועסט פאַר דיינע ברידערלעך מלמד־געלט צאָלן... מען וועט זיי שוין פון די חדרים נישט אַרויסוואַרפן... דו וועסט אונז אויך העלפן... א י ך וועל געזונט ווערן...

— און ווייסט ווער דער חתן איז? — פרעגט די מאמע, מיט א פרייד — טאטע ר׳ זיינוויל! טאטע ר׳ זיינוויל! ער האט אליין א שדכן געשיקט...

איך ווייס נישט, וואס מיט מיר איז געשען, נאר אויפגעכאפט האב איך מיך אויפ׳ן געלעגער אין מיטן טאג.

— געלויבט איז גאט! — האט די מאמע אויסגעשריען.

— געלויבט איז זיין ליבער נאמען! — האט דער טאטע גע־זאגט.

און מען האט מיך ווייטער געהאלזט און געקושט. נאך מער— מען האט מיר איינגעמאכטס דערלאנגט!.... אפשר וויל איך וואַ־סער מיט זאפט? אפשר א ביסל וויין?

איך האב צוריק די אויגן פארמאכט און געקייכט מיט א שטי־קענדיק געוויין.

— וואויל, וואויל, — פרייט זיך די מאמע—זאל זי זיך אפוויי־נען, מיין ארים קינד! מיר זיינען זיך אליין שולדיק, אויף א מאל אזא נחת דערציילט! אזוי פלוצלונג! עס קען אן אדער פלאצן, חס ושלום! נאר אצינד געלויבט איז גאט! וויין דיר אפ דאס הארץ, זאלן אלע צרות אזועקשווימען מיט די טרערן און א ניי לעבן זאל זיך אנהויבן, א ניי לעבן...

דער מענטש האט צוויי מלאכים — א גוטן און א שלעכטן מלאך, און איך בין זיכער געוועזן, אז דער גוטער מלאך הייסט מיר אינ׳ם רופא־יונג פארגעסן, עסן ר׳ זיינוויל׳ס איינגעמאכטס, טרינקען זיין זאפט מיט וואסער און קליידן זיך אויף זיין חשבון, בשעת ווען דער שלעכטער מלאך האט מיך איינגערעדט, איך זאל איינמאל פאר אלע מאל זאגן דעם טאטן און דער מאמען, אז איך וויל נישט, באין אופן נישט.

ר׳ זיינוויל׳ן האב איך נאך נישט געקענט, איך האב׳ן אפשר אמאל געזען, נאר — אדער פארגעסן, אדער באלד נישט געוואוסט, וועמען איך זע... נאר אונטער די אויגן האב איך אים פיינט גע־האט.

באַלד די צווייטע נאַכט האָט זיך מיר גע׳חלומ׳ט, אַז איך שטיי אונטער דער חופּה.

דער חתן איז ר׳ זיינוווילע און מען פירט מיך 7 מאָל אַרום אים, נאָר די פיס זיינען מיר פאַרשטאַרט און די אונטערפירערקעס טראָגען מיך אין דער הויך...

דערנאָך האָט מען מיך אהיים געפירט.

די מאַמע האָט אַנטקעגן געטאַנצט מיט א קוילִיטש, און עס גייט שוין די גאָלדענע יויך.

איך האָב מורא די אויגן אויפצוהויבן. איך בין זיכער, אַז איך וועל דערזען א בלינדן, אָן אן אויג, און א לאַנגע, א שרעקלעך לאַנגע נאָז... עס קומט מיר א קאַלטער שווייס אויפ׳ן לייב — נאָר פּלוצלונג רוימט ער מיר איין אין אויער:

— לאה׳שי, א שיינע מויד ביזטו!

און דאָס קול איז גאָר נישט פון קיין אַלטן מאַן — עס איז יענעמ׳ס קול... איך עפן א ביסל די אויגן — עס איז יענעמ׳ס פּנים...

— טס! — רוימט ער מיר אריין, — זאָג נישט אויס. איך האָב ר׳ זיינוויל׳ען פאַרנאַרט אין וואַלד אריין, אריינגעלעגט אין א זאַק, צוגעבונדן א שטיין און אריינגעוואָרפן אין טייך (אַזאַ מעשה האָט מיר אַמאָל די מאַמע דערציילט) און בין איך דאָ אויף זיין אָרט!

איך האָב מיך אויפגעכאַפּט פאַרציטערט.

דורך א שפּאַרע פון לאָדן, האָט אריינגעשלאָגן א בלאַסער שיין פון דער לבנה, און האָט באַלייכט די גאַנצע שטוב. איך באַמערק ערשט, אַז אין מיטן באַלקן הענגט צוריק דער הענג־לייכטער. טאַטע־מאַמע שלאָפן אויף בעטגעוואַנט, — דער טאַטע שמייכלט פון שלאָף, די מאַמע אָטעמט רואיג... און דער גוטער מלאך זאָגט מיר: אַז דו וועסט זיין גוט און פרום, וועט דער טאַטע געזונט ווערן, די מאַמע וועט אויף דער עלטער נישט אַרבעטן אַזוי שווער און ביטער, און פון דיינע ברידערלעך, וועלן אַרויסקומען לומדים, רבנים, גאונים; גרויסע, גרויסע אידן, מען וועט פאַר זיי צאָלן מלמד־געלט.

— נאר קושן, — זאגט דער שלעכטער מלאך, — וועט דיר ר׳ זיינוויל׳ע... ער וועט זיך צו דיר צורירן מיט די פייכטע וואנצן... ער וועט דיך ארומנעמען מיט די ביינערדיגע הענט... אויך וועט ער דיך פייניגן ווי יענע ווייבער, און וועט דיך יונגערהייט יאגן אין קבר אריין; און ער וועט קומען צופארן און וועט עגמת נפש האבן, דיך קיין לידלעך שוין נישט לערנען, וועסט שוין מיט אים אוונט אויף אוונט נישט זיצן... דו וועסט זיצן מיט ר׳ זיינוויל׳ען...

— ניין! הימל און ערד זאלן צוזאמען קומען! צעררייסן די תנאים.

איך בין שוין נישט געשלאפן ביז אין דער פרי.

די ערשטע האט זיך אויפגעכאפט די מאמע; איך וויל מיט איר רעדן, נאר איך בין געוואוינט אין אלע געפארן זיך ווענדן צום טאטנ׳ס הילף.

אט, וועקט זיך שוין דער טאטע.

— ווייסט, שרה׳לע, — זיינען זיינע ערשטע ווערטער, — איך פיל מיך גאר, גאר גוט; וועסט זען, איך וועל היינט נאך ניין אין גאס אריין.

— געלויבט איז זיין ליבער נאמען; אלץ אין אונזער טאכ־טער׳ס מזל, אלץ אונזער טאכטער׳ס, דער צדקה׳ס זכות.

— און דער רופא איז טאקע גערעכט, די מילך שמעקט מיר זייער וואויל...

זיי שווייגן און דער גוטער מלאך זאגט מיר נאכאמאל:

— אז דו וועסט גוט און פרום זיין, וועט דער טאטע ווערן געזונט; וועט אבער פון דיינע ליפן ארויס א זינדיג ווארט—פאלט ער אוועק און שטארבט.

— הערסטו, שרה׳לע, — מאכט ווייטער דער טאטע, — הער שוין אויף צו זיין א פשעקופקע...

— וואס רעדסטו?

— וואס דו הערסט! — איך וויל היינט נאך זיין ביי ר׳ זיינ־וויל׳ען... ער וועט מיך צונעמען צו א געשעפט, אדער בארגן עט־לעכע רובל, וועלן מיר זיך מאכן א געוועלבל, איך וועל שטיין א

ביסל, דו א ביסל—דערנאָך וועל איך אָנהויבן האנדלען מיט תבואה...

— הלואי זאָל גאָט געבן!

— אודאי וועט גאָט געבן! אז דו וועסט היינט נעמען אויף חתונה קליידער, זאָלסטו דיר אויך נעמען... כאָטש אויף צוויי קליידער, און פארוואָס נישט? עס האָט געהייסן נעמען וואָס מען דאַרף; דו וועסט דאָך נישט זיין אויפ׳ן אויפרופן אין דיינע בגדים.

— גיי שווין גיי! — ענטפערט די מאַמע, — דער עיקר מוז מען די קינדער עפּעס מאַכן — ראובן גייט באָרוועס, ער האָט זיך יענע וואָך א האַלץ אריינגענומען, לאָמט ער נאָך... אויך גייט צו ווינטער, מען דאַרף לייבלעך און העמדלעך, וואַטאָווע קאַפּאָט־קעלעך.

— נעם, נעם...

— הערסט, מאַכט דער גוטער מלאך, אז דו וועסט רעדן א שלעכט וואָרט, וועט די מאַמע דיינע קיין קלייד נישט האָבן, און דו ווייסט אז דאָס אַלטע פאַלט איר אראָפּ פון לייב; דיינע ברידער־לעך וועלן ווינטער צייט אין די גרעסטע פרעסט לויפן אין חדר אריין באָרוועס, און זומער וועלן זיי זיך אריינגעמען העלצער אין די פּיס...

— איך זאָג דיר דעם אמת, — מאַכט די מאַמע,—מען וואָלט געדאַרפט אליין אויסרעדן „ברחל בתך הקטנה”, וואָרום ז י י ע ר א גוטער מענטש איז ער נישט... מען דאַרף אָפּרעדן, ווי־פיל ער וועט איר פארשרייבן — וואָרום יורשים וועט זיין ווי האָ׳ץ... ווען אפילו נישט קיין אקט — זאָל ער כאָטש געבן א חרם־קוויטל, וואָרום טאָקע, ווי לאַנג קען אזוינער לעבן? נאָך א יאָר, נאָך א יאָר...

— ביי וואָוילטאָג, — זיפצט דער טאַטע, — לעבט מען לאַנג.

— לאַנג! פארגעס נישט — 70 יאָר... טייל מאָל ווערט אים עפּעס ווי טויט אונטער די אויערן...

און דער שלעכטער מלאך זאָגט: אז דו וועסט שווייגן, וועסטו גיין אונטער דער חופּה מיט א טויטן, מיט א מת וועסט לעבן... מען וועט דיך לעגן־פירן מיט א בר־מנן...

די מאַמע זיפצט.

— אַלץ איז ביי גאָט אין די הענט—מאַכט דער טאַטע.

די מאַמע זיפצט ווייטער און דער טאַטע זאָגט:

— און וואָס קען מען טאָן... מען האָט געקאָנט בעסער מאַכן? אודאי, ווען איך בין געזונט, ווען איך פאַרדין, ווען עס איז כאָטש דאָ טרוקן ברויט אין שטוב...

ער האָט אָפגעהאַקט; מיר האָט זיך געדאַכט, אז עפּעס וויינט דעם טאַטן אין האַרץ.

— וואָלט זי כאָטש אינגער געווען מיט א פּאָר יאָר, וואָלט איך דאָס לעצטע געטאָן... ווייס איך? אפשר אויף דער לאָטעריע געשטעלט...

און איך האָב געשוויגן.

מיין 70־יאָריגער חתן האָט געגעבן אויף חתונה־קליידער, עט־לעכע הונדערט גילדן דעם טאַטן און מיר א תוספת־כתובה אויף 150 גילדן...

מענטשן האָבן געזאָגט: א וואוילער שידוך!

איך האָב חבר'טעם באַקומען; די מיט דער סאַמעטענער יופּע און גאָלדענעם קייט־און־זייגער, פלעגט ביי מיר זיין צוויי־דריי מאָל אין טאָג. זי איז געווען גליקלעך ווי די וועלט, וואָס איך האָב זי דעריאָגט, וואָס מיר האָבן חתונה אין איין חודש! איך האָב גע־האַט נאָך חבר'טעם. נאָר זי האָט זיך צוגעקלעפּט צו מיר. „יענע זיינען דאָך „סמאַרקאַטע מיידלעך"; ווער ווייסט, ווי לאַנג עס וועט נאָך ביי זיי דויערן!"

רבקה האָט חתונה פון דער פרעמד, נאָר עסן קעסט וועט זי פריער אין דער היים 2 צי 3 יאָר. איבער דער גאַנצער צייט וועלן מיר זיך האַלטן צוזאַמען; זי וועט אריינלויפן צו מ י ר אויף ציקאָריע, איך צו א י ר אויף ציקאָריע, אָדער שבת נאָכ'ן שלאָף אויף ביילעק־יויך.

— און אַז איך וועל ווערן א קימפּעטאָרין, — מאַכט איינמאָל רבקה און דאָס פּנים שטראַלט איר — וועסטו זיצן ביי מיר—יאָ?

איך שוויג.

— וואַי! — מאַכט רבקה — וואָס טרויערסטו אַזוי? עס טרעפט זיך צו 70 יאָר אויך...

— ניי שוין, ניי! — טרייסט זי מיך ווייטער, — אַז גאָט וויל, שיסט אַ בעזים! און ווען נישט — ווי לאַנג, מיינסטו, וועט עס דויערן? אַ מענטש לעבט דאָך נישט אייביק! אַזאַ יאָר אויף מיר, וואָס פאַר אַ יונגע אלמנה דו וועסט זיין! די פינגער צו לעקן!

רבקה ווינטשט ר' זיינוויל'ן נישט קיין שלעכטס:

— ער איז אַפילו אַ כלב שבכלבים! יענע ווייב האָט ער גע־פייניגט... נאָר יענע ווייב איז אַ קראַנקע געווען, און „דו ביזט געזונט ווי אַ נוס... דיך וועט ער גוט באַהאַנדלען, נאָך ווי הייסט גוט!"

ע ר איז צוריק געקומען!

דעם טאַטן איז טאַקע בעסער, נאָר עס האָט זיך אים פאַרגלוסט אַ ביסל טרוקענע באַנקעס — אַזוי האָט ער מורא געהאַט אַרויס־צוגיין. ער פילט, אַז פון לינן, און דערנאָך זיצן אַלץ אין איינעם, האָט זיך אים דאָס בלוט פאַרזאַמלט אויף איין אָרט, מען דאַרף עס צעשלאָגן! — אַ ביסל אויך ברעכן אים די פלייצעס און אויף דעם איז טרוקענע באַנקעס אַ רפואה בדוקה.

איך האָב אָנגעהויבן ציטערן ווי אין אַ פיבער: מיט טרוקענע באַנקעס קומט דער „יונג", נישט דער רופא אַליין.

— וועסט אַריינרופן דעם רופא?—פרעגט מיך דער טאַטע.

— וואָס רעדסטו? — פאַלט אים די מאַמע אין די רייד, אַ כלה־מיידל...

זי איז אַליין געגאַנגען.

— וואָס ביזטו אַזוי בלאַס געוואָרן? — פרעגט מיך דער טאַטע דערשראָקן.

— גאָרנישט.

— שוין עטלעכע טעג... — פאָרשט דער טאַטע.

עס דאַכט זיך דיר, טאַטע.

— די מאַמע זאָגט אויך...

— ע!

— הײנט, — װיל מיך דער טאַטע דערפֿרײען — װעט מען דיר שױן מעסטן די חתונה־קלײדער.

איך שװײג.

— דו פֿרײסט זיך גאָר נישט? — פֿרעגט דער טאַטע.

— פֿאַרװאָס זאָל איך מיך נישט פֿרײען?

— דו װײסט דאָך אַפֿילו גאָרנישט, װ ו אָ ס מען מאַכט דיר.

— מען האָט דאָך מיר אַ מאָס גענומען!

דערװײל איז אָנגעקומען די מאַמע מיט׳ן רופֿא אַלײן.

עס איז מיר גרינגער געװאָרן אױפֿ׳ן האַרץ; נאָר אין אײנװענס האָט אין מיר עפּעס געקלאָגט: דו װעסט אים אפֿשר שױן מער נישט זען...

— אױ אַ װעלט, — קומט אַרײן דער רופֿא, סאָפּענדיג און קרעכצנדיג, — ר׳ זײנװיל׳ע האָט חתונה מיט אַ יונגער מױד, און לײזער׳ל דעם גבאי׳ס װערט אַ פּרוש — אַנטלאָפֿן פֿון װײב!

— לײזער׳ל? — שרײַט אױס די מאַמע פֿאַרװאונדערט.

— װי איר הערט! הײנט גײ איך אַרום צו 60 יאָר פֿון אין דער פֿרי ביז נאַכט אױף די פֿיס, און מײן יונג לעגט זיך אין בעט אַרײן...

איך הױב אָן װײטער צו ציטערן.

— האַלט נישט אַזאַ גױ! — באַמערקט די מאַמע.

— אַ גױ? — מאַכט דער רופֿא, — װי הײסט אַ גױ?

— װאָס טױג מיר די מעשיות, — האַקט איבער אומגעדולדיג דער טאַטע — טוט בעסער אײַערס.

מײן טאַטע איז בטבע געװעזן אַ גוטער; עס האָט זיך מיר שטענדיג געדאַכט, אַז ער קען קײן פֿליג אױף דער װאַנט נישט רירן, און דאָך האָט אין זײנע רײד געשטעקט אַזױ פֿיל בזיון פֿאַר׳ן רופֿא.

אַלס קראַנקער אין בעט פֿלעגט ער גליקלעך זײן, אַז עמיץ איז אַרײנגעגאַנגען און באַלאַקעט מיט אים; נאָר מיט׳ן רופֿא האָט ער קײנמאָל נישט געקענט רײדן אַ װאָרט. ער האָט אים שטענדיג אײַבערגעהאַקט אין מיטן און געהײסן, ער זאָל זײנס טאָן, נאָר אַצינד האָב איך עס דאָס ערשטע מאָל אַזױ שטאַרק דערפֿילט; עס האָט מיר אָנגעהױבן דאָס האַרץ װײ צו טאָן... װאַרום, װי אַזױ װאָלט

ער נאָך י ע נ ע ם באַליידיגט, יענעם, וואָס ליגט נעבעך קראַנק...
פאַרוואָס איז ער קראַנק?
געזאָגט האָט ער, אַז ער האָט אַ האַרץ־פעלער.
ו ו אָ ס דאָס איז האָב איך ריכטיג נישט געוואוסט; מן הסתם איז עס אַזוינס, וואָס לעגט אַמאָל אין בעט אריין, און דאָך —האָט מיר דאָס האַרץ געזאָגט,—אַז איך מוז אויך האָבן אַ שטיקל שולד דערביי.
ביינאַכט האָב איך אין שלאָף געוויינט; די מאַמע האָט מיך אויפגעוועקט, און געזעצט זיך ביי מיר אויפ׳ן בעט.
— שאַ, קינד מיינס! — האָט זי מיר געזאָגט, — לאָמיר דעם טאַטן נישט וועקן; און אונזער שמועס איז געווען פון מויל אויף אויער.
די מאַמע, האָב איך באַמערקט, איז שטאַרק צערודערט; זי קוקט אויף מיר פאַרשטענדיג, זי וויל עפּעס ביי מיר דערגיין און איך האָב מיך באַשלאָסן איר גאָר נישט צו זאָגן, על כל פּנים נישט ווען דער טאַטע שלאָפט.
— קינד מיינס, וואָס האָסטו געוויינט?
— איך ווייס נישט, מאַמע.
— פילסט דיך געזונט?
— יאָ, מאַמעשי! נאָר טייל מאָל טוט מיר דער קאָפּ וויי.
זי איז געזעסן האַלב אָנגעשפאַרט אויפ׳ן בעט און איך האָב צוגערוקט דעם קאָפּ און אָנגעלענט אויף איר האַרץ.
— מאַמע, — פרעג איך, — וואָס קלאַפּט ביי דיר דאָס האַרץ?
— פאַר מורא, טאָכטערשי.
— דו האָסט אויך מורא ביינאַכט?
— ביינאַכט און ביטאָג, איך האָב שטענדיג מורא.
— וואָס האָסטו מורא...
— איך האָב מורא פאַר דיר...
— פאַר מיר?
די מאַמע ענטפערט נישט נאָר איך פיל, אַז עס פאַלט מיר אירס אַ טרער אויפ׳ן פּנים, אַ וואַרימע טרער.
— דו וויינסט, מאַמעשי?

די טרערן פאַלן אַפּטער און אָפּטער.

„איך וועל נישט זאָגן", באַפעסטיג איך מיך אין דער דעה.

אין א ווײַלע אַרום פרעגט מיך פּלוצלונג די מאַמע:

— צי האָט דיר נישט רבקה עפּעס אָנדערצײלט?

— וועגן וואָס, מאַמע?

— וועגן דײַן חתן?

— פון וואַנען קען זי מײַן חתן?...

— זי זאָל אים קענען, וואָלט זי נישט גערעדט; נאָר אַזוי, ווי אין שטאָט... ווײסט נישט, פאַר קנאה... א איד א גביר, האָט כח צו נעמען אויף דער עלטער א בתולה, ר ע ד ט מען אודאי... ווײס איך? צי האָט מען דיר נישט געזאָגט אַז דאָס לעצטע ווײב זײַנס איז געשטאָרבן, ווײל ער האָט זי געפּײניגט?

איך זאָג איר גאַנץ קאַלטבלוטיג, אַז איך האָב עפּעס געהערט דערפון, נאָר פון וועמען, ווײס איך נישט.

— אודאי פון רבקה'ן — דאָס מויל זאָל איר הינטן שטײן— בײזערט זיך די מאַמע.

— פון וואָס דען — פרעג איך — איז זי אַזוי פּלוצלונג גע־שטאָרבן?

— פון וואָס? א האַרץ־פעלער האָט זי געהאַט...

— נו וואָס? אַז מען האָט א האַרץ־פעלער שטאַרבט מען?

— אודאי...

מיר האָט עפּעס ווי געקנאַקט אין מוח...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

איך בין געוואָרן א „זײַדן קינד" — מען האָט מיך אין אַלע הײזער געלויבט; די טאַטע־מאַמע האָבן עס גאָר נישט געקענט פאַרשטײן; דער שנײַדער אודאי נישט. איך האָב מיר גאָר נישט אויסגעבאָטן: וואָס די מאַמע האָט געוואָלט, האָט זי געמאַכט, וואָס פאַר א מאַטעריע, וואָס פאַר א שניט, וואָס פאַר א קלײדער... אַלץ וואָס זי האָט נאָר אַלײן געוואָלט.

רבקה פלעגט אַרײַנקומען און קנײפּן זיך אין די באַקן: „ווער פאַרלאָזט זיך אין מאָדע זאַכן אויף א מאַמען — א אידענע פון

דער אַלטער וועלט? ! וועסט שבת קענען זיך ווייזן, נישט אין שול, נישט אין גאַס, אין ערגעץ נישט!"

— דו קוילעסט זיך! — האָט זי געענדיגט.

מיר איז איינגעפאַלן, אַז איך בין שוין לאַנג געקוילעט. און איך האָב רואיג געוואַרט אויף שבת נחמו, ווען מען האָט געזאָלט פאַרבעטן דעם חתן אויף קדוש...

דערנאָך וועט זיין אַן אויפרופן, דערנאָך א חתונה.

דעם טאַטן איז ווירקלעך בעסער. ער גייט טייל מאָל אַרויס אין גאַס אַריין, ער הויבט אָן געוואָר צו ווערן וועגן תבואה. רעדן, ווי ער האָט געקלערט, דעם חתן וועגן א הלואה, האַלט ער נאָך פאַר צו פרי. ער רעכנט שבת־נחמו צו פאַרבעטן אים נאָך אויף שלש סעודות און נאָכ'ן שלש סעודות, אַריינצוּוואַרפן עטלעכע ווער־טער.

אַז עס איז שוין אַזוי גוט, איז צייט אָפּצושיקן דעם רופא; מען האָט אפילו היינט קרעדיט, ער מאָנט נישט, שיקט שוין נישט דעם יונג, קומט אַליין. נאָר עס איז צייט, זאָל זיין אַן עק. וויפיל מען האָט אָפּגעשיקט, ווייס איך נישט, נאָר דער שליח איז געווען אברהמ'ל, וואָס האָט געזאָלט דורכגייענדיג אין חדר אַריין, דער־לאַנגען די עטלעכע גילדן.

שפּעטער דאָך איז פּלוצלונג אַריינגעקומען דער י ו נ ג...

— וואָס? ווער'ט געשיקט? — באַגעגנט אים דער טאַטע.

— ניין, ר' יהודה — איך בין געקומען זיך געזעגענען.

— מיט מיר? — פרעגט דער טאַטע פאַרוואונדערט.

אַזוי ווי ער איז אַריינגעקומען, בין איך אַנידערגעפאַלן אויפ'ן ערשטן בענקל, וואָס איז געשטאַנען לעבן מיר; נאָר ביי די ווער־טער האָב איך מיך פּלוצלונג אויפגעשטעלט און אין קאָפּ האָט אויפגעבליצט א געדאַנק, אַז איך דאַרף אים שטיצן, נישט לאָזן באַליידיגן, עס איז דאָך נישט געקומען דערצו.

— איך פלעג דאָ אַריינקומען. — האָט ער געמאַכט מיט זיין ווייך, זיס טרויעריג קויל, וואָס האָט זיך געגאָסן אין האַרץ אַריין ווי א בוימל — אַצינד פאָר איך אַוועק, אויף שטענדיג... האָב איך געמיינט —

— נו, נו, אדרבה, — מאכט שוין געלאסענער דער טאטע — זעץ דיך, יונגער מאן, עס איז אפילו שיין פון דיין זייט, אז דו געדענקסט א באלעבאס... אדרבה...

— טאכטערשי, — מאכט ער צו מיר, — מען דארף אים עפעס געבן!

ער האט זיך אויפגעשטעלט בלאס, מיט ציטערדיגע ליפן און פייערדיגע אויגן, נאר אין דער רגע האט זיך אים דאס פנים צוריק מרה־שחורה'דיג געענדערט.

— ניין, ר' יהודה, איך דארף נישט, איך דאנק אייך — זייט געזונט!

ער האט די הענט נישט אויסגעצויגן צו קיינעם, און אויף מיר קוים א בליק געווארפן.

אין דעם בליק האט דאך געשטעקט א פארוואורף, עס האט זיך מיר גערדאכט, אז ער באשולדיגט מיך, אז ער וועט מיר נישט מוחל זיין — וואס, האב איך רעכט אליין נישט געוואוסט.

און איך בין ווייטער אין חלשות געבליבן.

— שוין דאס דריטע מאל, — הער איך, — זאגט די מאמע צום טאטן...

„עס מאכט נישט אויס, אין די יארן טרעפט זיך עס... נאר חס ושלום ווערט ר' זיינוויל'ע געוואויר, שיקט ער אפ די תנאים!... ער האט שוין נענוג געהאט יענע חולנית..."

קיין חולנית בין איך דאך נישט געווען.

אין חלשות בין איך אין גאנצן נאך איין־איינציג מאל געפאלן: ביי דער גאלדענער יויך, אז איך האב „ר' זיינוויל'ן" דאס ערשטע מאל רעכט דערזען...

נישט מער.

אפילו נעכטן, ווען דער רופא, וואס שניידט מיין „ר' זיינוויל'ן" אויס אלע חודש אויס די נעגל, וואס וואקסן אים אין די פינגער אריין, האט מיך, ארויסגייענדיג געפרעגט, צי איך געדענק זיין יונג, און דערציילט, אז ער איז געשטארבן אין ווארשעווער שפי־טאל — בין איך נישט געפאלן חלשות, איך האב קוים א טרער

געלאָזט. איך האָב אַליין נישט געוואוסט פון איר, נאָר דעם רופא איז זי, די טרער, געפעלן.

— איר זייט א גוטע, — האָט ער געזאָגט, און דערמאָלט האָב איך זי ערשט דערפילט אויף דער באַק.

מער נישט.

איך בין א געזונטע; איך לעב שוין 5 יאָר מיט ר' זיינוויל'ן...
ווי אַזוי, וועל איך אפשר אַן אַנדערש מאָל דערציילן.

קלאָץ-געשיכטן

.1

דער קלאָץ אַליין.

אין מיטן מארק ליגט אן אַלטער, פּוילער קלאָץ...

דאכט זיך, טויט ווי אַלע טויטע — און דאָך, אין א שטילער זו־מער־נאכט, ווען אַלץ ארום איז פארזונקען אין טיפן שלאָף, ווען לבנה און שטערן דרימלען אונטער א לייכטן זילבער־נעפּל, וועקט זיך אין מיר אויף דער אַלטער כשוף־מאכער... „האָקוס־פּאָקוס!" —דער קלאָץ לעבט!

ערגעץ אין מצרים ליגט א פאַר'כשופ'טער אַלטער קלאָץ, וואָס וועקט זיך יעדן פרימאָרגן (ווען די פרישע, ריינע זון שטייט אויף) און יעדן אָוונט (ווען זי גייט אונטער פארשעמט און פארבלוטיגט) און גיט פון זיך ארויס א וואונדערלעכן קלאַנג; —מ י י ן קלאָץ דערציילט גאַנצע געשיכטן.

אַלץ, וואָס איך שרייב פון'ם שטעטל, האָב איך אים צו פאַר־דאַנקען, דאָס אַלץ זיינען „קלאָץ־געשיכטן"... דאָס אַלץ דערציילט ער מיר.

נאָר אָנהויבן הויבט ער אָן פון ז י ך. רעכט האָט ער! יע־דערער איז ביי זיך דער הייליגער מיטלפונקט, ארום וועלכן ער שטעלט זיך אוים די רעשט וועלט.

עס גייט כסדר: א י ך, און דערנאָך ערשט אַלץ, וואָס מ י י ן איז: מ י י ן משפּחה, מ י י נ ע חברים, מ י י נ ע

נוטע פריינט, מ י י נ ע באַקאַנטע, מ י י ן שטאָט, מ י י ן געגנט, מ י י ן לאַנד... אַלץ וואָס מ י י ן איז!

שפּעטער נעמען מיר שוין שותפים צו: א ו נ ז ע ר ערד, א ו נ ז ע ר וועלט.

פאַר דעם קומען מיר צוריק צו: מ י י ן נאָמ! נאָר דאָס זאָל זיין א סגולה צו פּרנסה...

טייל מיינען אפילו, אַז זיי זיינען, נישט נאָר דער מ י ט ל־פּ ו נ ק ט, נאָר זאָגאָר דער ב ר ע ן־פּ ו נ ק ט פון דער וועלט. דאָס גאַנצע ליבט לויפט זיך דאָ צוזאַמען אַרויסצושטראַלן ערשט פון זיי אויף דער רעשט וועלט... אָן א חלב'ן ליכטל אפילו אין האַנט, לויפן די באַרעמהערציגע לייט אַרום אין די גאַסן און שרייען: ליכט! ליכט! ווי אַמאָל דער כביכול און דערנאָך, להבדיל, געטע פאַר'ן טויט...

אַנדערע קלערן נאָר: צי איז אויסער זיי נאָך עפּעס פאַראַן!...

„איך בין איך" — על כן — בין איך דאָ! נאָר די רעשט וועלט צי איז זי נישט מיינס א חלום פון א זומער צי א ווינטער־נאַכט, ווי עס מאַכט זיך?

און באמת, ווער נויטיגט מיך צו גלויבן, אַז אויסער מיך עק־זיסטירט נאָך עפּעס? פּ י ל ן פיל איך נאָר מ י י ן הונגער, מ י י ן דורשט, מ י י ן עגמת־נפש... איי וואָס—מען זאָגט? דאָס איז ווייניג!

מען פּלעגט אַמאָל זאָגן, אַז עס איז פאַראַן: ערלעכקייט, רחמנות, יושר אמת וכדומה, און עס האָט זיך אויסגעוויזן — א חלום, א וויסטער חלום...

און — והא ראיה! אַז א י ך איך נאָר, נעם א קאָפּ בראָנ־פּען, טאַנצט די גאַנצע וועלט אַרום ווי שכור!

לאָמיר בעסער צוריקגיין צום קלאָץ, צו זיין אויטאָביאָגראַפיע!

געווען איז ער אַמאָל א בוים.
א פרישער גרינער בוים אין וואַלד!

געוואָרצלט האָט ער אין דער ערד, געצווײַגן זיך אין הימל אַרײַן...
און אָדלער, נאַטירלעך, פליט העכער: ז י י נ ס האָט ער דאָך געטאָן בשלמות; ער האָט זיך געהויבן און געהויבן איבער זיינס גלייכן געוואקסן! ער האָט שוין אפילו א גרויס שטיק הימל געזען!

טייל מאָל האָט זיך אים געדאַכט, אַז, אָט־אָט, פאַלט אַראָפּ דאָס טעלערל פון הימל און לעגט זיך אים — א קרוין אויפ'ן קאָפּ! און ער איז ווערט די קרוין, ער ציט זיך אַלץ־אין־איינעם אַרויף!...

געלעבט האָט זיך נישט שלעכט!

טויזנטער בלעטער צום אָטעמען, אַריינצוציען גרינצייג... אויפ'ן פּאָר שאָק וואָרצלען אונטער דער ערד, צו ציען חיונה — זאַפט און זאַלץ; דאָס איז פאר'ן גוף; די נשמה האָט: פויגל־קאָנצערט און וואָלקן־מאַסקאַראַדע!

צווישן די צווייגן זשומט, ברומט, טרילערט און קלינגט... אויפ'ן הימל פליט און ציט, און יאָגט זיך. פון א זייט שווימט א סטאַדע וואָליגע שעפעלעך; אָט טרייבט זיי אנטקעגן א גראָמאַדע צויטיגע, שוואַרצע וועלף... אַלע פאַרשווינדן, און איבער דער ברייט פון הימל ציט זיך אויס א לאַנגער דייטש מיט גרויסע שטיוול, מיט א מעשענער פּיקל־הויב אויפ'ן קאָפּ... ער ווערט אויך צערונען, שאַ! דער הימל העננט אַרויס וועש צו טריקענען... דאָס „גרעט" שאָקלט זיך, הוידעט און וואַרפט זיך, גלייך עס וויל אַראָפּפאַלן און א האַלבע וועלט „מלביש־ערומים" זיין...

דאָס אַלץ איז זומער.

ווינטער צייט הילט זיך איין דער בוים אין ווייסן מאַנטל און דרימלט. ער שלאָפט איין, און ח ל ו מ'ט־א י ב ע ר א ו ו ע ל ט!

אין אַזאַ שלאָף הערט ער איינמאָל: טראַך! טראַך!

א האַק, צי א דונער! ער צי אַן אַנדערער?

איידער ער קומט צו זיך — באַץ! ער ליגט שוין אויסגעצויגן אויפ'ן שניי...

און ער שלאָפט ווייטער איין... און ער חלומ'ט ווייטער:

— פּאַרפאַלן! עס וועט זיך אָנהויבן א ניי לעבן, נאָר אַן אַנדער לעבן! נישט אין ה י י מ י ש ן וואַלד, נישט צווישן זיינס־גלייכן—בוימער, נאָר אין דער אייביגער פרעמד!

נישט „הימל און ערד" וועט עס הייסן, נאָר „הימל און וואַסער" בעסער געזאָגט: הימל און הימל, אַן אמת'ער פון אויבן, און אָפּגעשפּיגלטער פון אונטן...

א מאַשט וועט ער זיין, אויף דער גרעסטער שיף שווימען; אף דער גרעסטער שיף, אויפ'ן גרעסטן ים! און א וועלט וועט ער זען!

דעם וואַלד וועט ער דאָך ניש פאַרגעסן!

וועט ער נענטער קומען צו א שטיק ערד, וועט ער זיך שאָקלען און גריסן דעם וואַלד... פון צייט צו צייט וועט אים דער ווינט צוטראָגן א ביסל ריח פון נאָדלען און בלעטער... אויף דער שיף וועט געוויס זיין א שטייגל... דרינען א קליין זיס פויגעלע...

ער חלומ'ט און פילט, ווי די האַק שפּאַרט אים אין די זייטן, שיילט און רייסט... שאַדט ניט!

„טערפּי קאַזאַק, אַטאַמאַנאָם בודיעש!"

אַנדערע האָט מען אויף פּיצפּיצלעך צעהאַקט, אויף אַש פאַרברענט, אויף אַלע וועלט־עקן פאַרשפּרייט דאָס אַש און צעזייט, און ער וועט זיין א מאַשט!

אויפגעכאַפּט האָט ער זיך נישט אַלס מאַשט... מען האָט פון אים קוים א ב א ל ק ן געמאַכט, אין א הויז איינגעמויערט.

ענג, דושנע, פינצטער — עס דריקט פון אַלע זייטן...

ער פאַלט אַוועק אין א נייעם שלאָף, אין א וויסטן שלאָף; אָן חלומות, אָן האָפנונג, אָן טרייסט...

און אַזוי איז ער פופציג און אפשר הונדערט יאָר געשלאָפן...

און עס וועקט אים ווייטער: טראַך! טראַך!

ער כאַפּט זיך שוין אויף באמת אין א ים. אין א רויטן, פייערדיגן ים... כוואַליעס פייער שלאָגן...

דאָס איז מײן עס, — טראַכט ער — אין גיהנום בין איך !— מײנט ער.

נאָר א קלאָץ דענקט און די פּאָזשארנע קאָמאַנדע לענקט און טום אירם... אצינד ליגט ער אין מיטן נאַס...

ער ליגט און פוילט און ניצט נאָך דער קלײנער װעלט...

האָלץ־װערים ציען פון אים די גאַנצע פּרנסה... א צעשױבערטע דינסט־מויד לױפט צו און רײסט אױס א קינדל... דער שרײבער פון מאַניסטראַט נעמט זיך יעדן טאָג נאָכ'ן מיטאָג א צאָן־שטעכער... פּריטאָג רײסט פון אים װער אין נאָט גלױבט עדות צום נעגל־פארברענען...

קומט אין מיטן דער נאַכט אין שטעטל א קלײן סוחר'ל, א נשרפ'ל, צי אזױ א בעטלער, נעכטיגט ער איבער אויפ'ן קלאָץ...

טײל מאָל צים זיך אויף אים אױס דער נאַכט־װעכטער און שנאָרכט...

.2

בײטאָג.

א זומער־מאָרגן...

מיט א געשרײ און געװײן, געלעכטער און געזאַנג רײסט זיך ראָס יונגװארג ארױס פון די קלײנע הײזלעך... נאַקעט, האַלב־נאַקעט, מיט און אָן שטיקלעך ברױט אין די הענט — לױפט עס צום קלאָץ.

מען שפּילט זיך...

און שפּילן זיך הײסט קאָפּירן די עלטערע װעלט.

אַלס חתן־כּלה פּאָרט מען אויף שטעקן שפּאַצירן, קושט מען זיך אין די װינקעלעך, שענקט מען זיך מתנות.

איז װעניג, דערלענגט מען נ אָ ך א שערבעלע, נאָך א שטיקל גלאָז פון א גרין אָדער א בלאָ־געװעזענער פלאַש, נאָך א שטיקל לעדער... אניט גײט דער שידוך אָפּ, האָט מען א דין־תּורה, צאָלט מען קנס...

אַלס מאַן און װײב, קריגט מען זיך, שעלט מען זיך און מען

שריט... ווערט מען מיד, לאָזט מען דעם רעשט גרימצאָרן אויס צו די קינדער, צו די אָרימע קינדער פון האָלץ און שמאַטעס...

זיי זיינען „ממזרים"... ווילן נישט לערנען, נישט פרום זיין, נישט טאָן די הענט אין קאַלטן וואַסער אריין... נאָר פרעסן ווייל עם און זויפן, און עם האָט א קישקע אָן א דנאָ!

פאַר גרויס צרות מאַכט מען זיך „שטעלן"; פאַרשעלט מען די קונים'ס ביינער. צו דער סחורה — ווי א גאָט אין הימל — לענט מען צו, און צאָלן מוז מען פאַטענט, שטעל־געלט, מלמד־געלט, דירה־געלט, היינט קינדער חתונה מאַכן... און זיי דינגען זיך נאָך, די נשמה ציען זיי ארויס!

דערנאָך גייט א לויה... א קאַץ איז גע'פגר'ט, צי מען האָט א טויט מייזל געפונען...

אין מיטן קומט דער בעלפער...

אין מיטן טאָג פאַרנעמען דעם קלאָץ עטלעכע ווייבלעך, קעסט־קינדער... ביים שיינעם וועטער זעצן זיי זיך אויס אין די ווייסע יאַסעלעך, סאַלירטע טיכלעך און, פאַר בושה, מיט א האַנט־ארבעט אויף דער שויס. און מען פאַרברענגט א גוטע שעה...

פריער גייט עס צו שטיל.

איינע רויטלט זיך און דערציילט, ווי גוט זי ווערט באַהאַנדלט. די צווייטע „האָט נאָך זייט זי לעבט אזא מאָן נישט געזען!", די דריטע שווייגט און פלאַמט; די מוז זיין די גליקלעכסטע... טייל מאָל שלינגט דאָך איינע אראָפּ א טרער נאָך א טרער — מען האָט איר געווים אָן אַלטן מלמד געגעבן...

דערנאָך ווערט רעדאַגירט די שטאָט־צייטונג, די מויל־ארבעט, וואָס צעפליט זיך פייל פון בויגן אין אַלע שטובן, אין אַלע הייזער אריין, און קומט דערנאָך צוריק צום קלאָץ פאַרגרעסערט און פאַר־שענערט, ניט צום דערקענען...

עלטערע מענטשן זאָגן, אז פון קלאָץ וועט קיין גוטס ניט ארויס...

פאַרנאַכט גייען שוין די יונגע ווייבלעך, אויסגעפּוצט אין די נאָך פרישע חתונה־קליידער אונטער דער שטאָט, אויפ'ן שאָסע,

ביים ראנד פון קליינעם וועלדל, פון וועלכן אונזער קלאָץ קומט ארוים. אין וועלדל זיך „ארײנלאָזן”, איז קיין שטיינער נישט; עס וואָלט שוין צופיל „דייטשעריש” אָדער „פריציש”־געווען... די „שיינע ברײנדל” פלעגט שפאצירן אין וואלד, האָט זי זיך אמאָל אויסגעשפּאַצירט, אויף אַלע שונאים געזאָגט! — „א רחמנות אויפ׳ן אַלטן פאָטער, אויפ׳ן געוועזענעם לאַנד־שרכן, ער שעמט זיך פאַר דער ליכטיגער שיין!”

דעם קלאָץ פארנעמען דערווייל עטלעכע אַלטע ווייבער, וואָס באַפן זיך ארוים אויף א רגע. א ביסל לופט צו שעפן, א ביסל נחת צו האָבן און אָפּצורעדן זיך פון הארץ...

און, אז מען האָט שוין איבערגעשיט דאָס גאַנצע שטעטל, רעדט מען פון „וואָס אמאָל איז געווען און היינט איז ניטאָ”...

אמאָל זיינען געווען געטרייע מענער און היינט — פאַר די הינט ארויסצוואווארפן, איינס ביי איינס טרפה ווי חזיר; עס גייט זיי קיין וואָר ווארט ארוים פון מויל... נאָך דער חתונה איז „קעטשעלע־מעטשעלע”, ביי איין טיש עסט מען, פון איין שיסל; — וואָס עלטער, ווערט מען קעלטער, און—גאָרניט!

פארצייטנס פלעגט א אידענע האַלטן אַן אור־אייניקל ביים פאַרטוך און איר אייגנס ביי דער ברוסט; היינט נאָכ׳ן דריטן, העכסטענס נאָכ׳ן פערטן מאָל — קראַנק, דאַרף מען שוין דאָקטוירים און... דאָ רוימט מען זיך איין עטלעכע סודות און מען שפייט אויף אַלע זייטן...

דעריבער שטראָפט טאַקע דער בורא־עולם... ער וועט זיין גוטס נישט ווארפן אין דער בלאָטע אריין. פרנסה נישטאָ, קליינע קינדער גייען אוים ווי די ליכט, פאַר זעלנער נעמט מען... און קהל, און רב שוויינן! —

אפילו די זון איז שוין אויך נישט דאָס, וואָס אמאָל! פאַרצייטן פלעגט מען פון פסח ביז סוכות גיין אין איין העמד... עס רעדט זיך נאָר אזוי, באַשפּינט און באַנייט איז מען געווען, און די ספּאָרניצעס מיט די זילבערנע און גאָלדענע פליטן זיינען א סך שענער געווען, ווי די היינטיגע מאָדעס... נאָר וואַרעם איז געווען,

א מחיה! ווער האָט געוואוסט פון הוסטן, פון שווערן אָטעם, פון א ציטערניש אין די ביינער?

די זון גייט אונטער; די ווייבער צעלויפן זיך; מען דאַרף ווטשערע קאָכן. פאַר די „געטרייע" מענער, דאָס פּנים פאַר־פלאַמען...

עס פלאַמט אויף איין פענצטער נאָכ'ן צווייטן, א שויבן־טיר נאָך א שויבן־טיר. מיט רויטע אויגן קוקן די הייזלעך אין גאַס אריין, און ביים קלאַץ זיצן שוין מענער נאָך מנחה־מעריב.

מען רעדט פון פּאָליטיק, פון פרנסה, פון אידישן מזל...

איינער ציט זיך אוים אויף דער ווארעמער ערד. שפּארט אָן דעם קאָפּ אויפ'ן ווייכן, פוילן האָלץ און קוקט אין הימל אריין מיט צער, מיט נחת, מיט געבעט — ווי איינער, ווי אמאָל — און דריי־מעלט אזוי איין.

פּלוצלונג ווערט א געשרייעריי פון טיר און פענצטער, ווייבער־שע קולות רופן: חיים, יוסל, ראובן.

אנדערע, מיט א צולאָג, — א קללה: דיין נאָמען זאָל אהיים קומען, די קארטאָפל ווערן קאַליע!

און ערשט נאָר שפּעט, אז דאָס שטעטל שלאָפט איין, רוקט זיך ארוים פון נידערינגסטן הייזל ר' שמערל, דער געוועזענער לאַנד־שרכן...

פערציג יאָר איז ער ארומגעלאָפן זוכן חתנים און כלות, ביז ער האָט די פים פארלוירן; קוים ער שלעפּט זיי נאָך...

א האלבן געגנט האָט ער חתונה געמאכט, נאָר זיין איינענער טאָכטער פארגעסן... אין גרויען צאָפּ אריין פארגעסן... ניינצן יאָר דערלעבט!

ער זעצט זיך און באהאלט דעם אלטן גרויען קאָפּ אין די צי־טערדיגע הענט... נדן האָט ער איר געקליבן; נישט געגעסן, נישט געטרונקען, צופּוס טילן גאַנצע געגאַנגען... אלץ געקליבן און גע־קליבן!

אזא חרפה, אזא שאנד!
ער הויבט די אוינן אויף צום הימל.
כאָטש גוט, וואָס זיין רחל האָט עס נישט דערלעבט!

— גאָט! — וויינט אין אים דאָס הארץ — זאָל זי נ אָ ך תשובה טאָן... א ו ו ע ק וועל איך מיט איר... איך וועל איר א נייעם נדן צוזאמען מאכן... מיט די קראנקע פיס וועל איך פון טיר צו טיר אויף הכנסת־כלה גיין... חתונה מאכן, לייטיש חתונה מאכן!

— גאָט, שיק א שטראל פון דיין ליכט אין איר הארץ אריין! א הארץ האָט זי דאָך א גוטע געהאט, א גוט הארץ... א שטילע איז זי, א גוטע געווען... א הארציגע!...

— מעשה־שטן, מעשה־שטן! — קלאָגט דער אלטער אין דער שטילער נאכט אריין...

— און — אז ער גייט אויך אוועק, דעמאָלט דערציילט מיר דער קלאָץ זיינע מעשה'לעך.

.3

נאָך האַלבער נאַכט.

דאָפּלט דיק ווערט דער קלאָץ; ער גיסט זיך מיט זיין אייגע־נעם שאָטן צוזאמען. א גרויע, טיפע שטילקייט ווינט זיך איבער'ן טויטן מארק.

דאָס שטעטל שלאָפט; טיר און טויער געשלאָסן.

זעלטן רוישט דורך דער לופט א פלעדערמויז; אן אומגליק־לעכע פלעדערמויז אין א שטעטל, וואו די ווייבער האָבן קיין האָר נים! פון ערגעץ אן אונטערגאס בלעקט פון צייט צו צייט א קעלבל, גליך עם וואָלט זיך געקלאָגט אויפ'ן לעבן, וואָס עס איז צו קורץ און ווערט נאָך פאר דער צייט איבערגעריסן מיט געוואלט. פון צייט צו צייט לאָזט זיך הערן א הונט פון דער קריסטלעכער פאָר־

שטאָט, וואָס קאָן די לבנה גישט ליידן; וואָס רירט זי זיך אין דער שטילער נאַכט? — — —

ווייטער איז שטיל, די אָרימע קליינע וועלט האָט קוים איינגע־ווינגט אירע קליינע — וועז אויך גענוג טיפע — שמערצן, האָפנונ־גען און פאַרלאַנגונגען, ווי אויך איר קליינעם יצר־הרע...

שטיל און טרויעריג ליגט דער קלאָץ אין מיטן מאַרק; שטיל און טרויעריג שווימט איבער אים אין הימל א פוילע געלע לבנה.

וואָס ביזטו לבנה אַזוי געל? וואָס איז אַזוי קרענקלעך דיין פּנים? פון דיר שניידט מען דאָך קיין צאָן שטעכער, קיין עדות צו נעגל, קיין קינדלעך? צי האָסטו מיטלייד מיט'ן אידישן־קעלבל פון אונטערגאַס? צי שרעקט דיך דער הונט פון דער קריסטלעכער פּאַרשטאָט?

און פילייכט ביזטו נאָר אונז אָרימע מענטשן מקנא, ווייל, ווי עס איז, האָבן מיר א נאַכט צום שלאָפן?

קראַנקע לבנה! — ניט אַלע שלאָפן.

דאָ און דאָרט שפּאַרט זיך אַרויס א ביסל ליכט דורך א שפּאַרע פון א לאָדן; אַרום מאַנכע ציטערן דין־שטראַלנדיגע, רויטלעך־בלויע מגן־דוד'ס...

דאָ איז זיך א שניידער, צי א שוסטער, און אפשר א טליתים־וועבער, ביי דער אַרבעט פאַרזעסן. אָן אָרימע נייטאָרין פּינטלט מיט די רויטע אויגן און נייט, און שטעפּט...

דאָרט שטייט אויף א דערשראָקענע מוטער צום קראַנקן קינד...

ערגעץ אַנדערש אין ווינקעלע, ביי א גראַשעדיג חלב'ן ליכטל, ציילט אויס א בעטלער זיין צוזאַמענגעמאַכט פאַרמעגן.

אינ'ם גרויסן, ווייסן הויז ליגט א קראַנקע; זרח שענקער'ס ווייב. ניי בארעכן א וועלט: א יונג ווייבל, אַן אַלטער מאַן; נייט ער אַרום א געזונטער און זי ליגט איבעראַנאַנד! שטאַרבט ז י אַוועק, עס ברענט א קאַנאַניק, עס זיצט א חברה־מאַן... זרח גייט אַהין און צוריק פאַרטראַכט און רייסט זיך איינציגע האָר פון דער ווייבער באָרד:

„ער האָט זי באַלד נישט געוואָלט! וואָס האָט אים געטוינט אַזאַ בלאַסע, אַזאַ ווייסע... מען האָט זי אים איינגערעדט; איינגערעדט האָט מען זי אים... ער האָט י ע נ ע געוואָלט און י ע נ ע ר להכעיס האָט ער מיט דער חתונה געהאַט..."

עס לייכט זיך אויף ביים דיין אין פענצטער. ער זיצט נאָך און לערנט, און אפשר קלערט ער שוין וועגן אַ הספד; זרח איז אַ גביר און אַ איד אַ למדן: אשת חבר כחבר...

וואו עס איז פינצטער שלאָפן אויך ניט אַלע...

געגנאיבער דעם גרויסע ווייסן הויז שטייט אַן איינגעפאַלענע, פאַרפינצטערטע שטוב, מיט אויסגעביסענע ווענט. די לאָדן הענגען קרום אַראָפּ און פאַרמאַכן שוין לאַנג ניט די פענצטער. אין שטוב, ביי דער בלאַסער שיין פון דער לבנה ציטערן ווי בלוטיגע פלעקן די קישן אָן ציכלעך אויף צוויי שטענדיג זיפצנדיגע בעטן...

אַן אַלטער איינגעשרומפּענער ווייבער־קאָפּ מיט אויסגעלאָשענע אויגן הויבט זיך אויף און רופט צום צווייטן בעט:

— טויבע, הערסט?

עס קומט פון צווייטן בעט קיין ענטפער, עס הערט זיך פון דאָרט קיין אָטעם ניט. די אַלטע לאָזט זיך נאַרן, זי ווייס, אַז טויבע שלאָפט ניט, אַז זי קען ניט שלאָפן... עס לאָזט זי ניט שלאָפן...

— טויבע! רופט די אַלטע האַרטער.

— וואָס ווילסטו, מאַמע? — הערט זיך פון צווייטן בעט אַן אָפּגעריסן קול, אָנגעזאַפּט מיט טרערן, — וועסט מיר די קינדער וועקן!

די אַלטע שווייגט אַ רגע. אין דער שטילקייט הערט זי, ווי טויבע דרייט זיך איבער אין בעט און פאַרגראָבט דאָס פנים אין קישן.

— הערסט, טויבע! — מאַכט די אַלטע נאָך אַ ווײַלע — דיין מאַנדל וועט היינט־מאָרגן אָוועק... ער האָט שוין דעם טלית־זאַק פאַרפאַקט... און עגונה וויל ער דיך לאָזן, אַן עגונה! ער האָט דען

יהודות? ער האָט דען אַ אידיש הארץ?... ער וועט דיר קיין גט נים לאָזן!

פון צווייטן בעט הערט זיך אַ פארשטיקט געוויין.

די אַלטע מרומשעס פאַר זיך:

— טאַטע־מאַמע נים געפאָלגט... געפוצטע שטיוועלעך גע־וואָלט... זרח — אַ שמאַלץ־גרוב — נישט! געפוצטע שטיוועֿ־לעך! דעם טאַטן אין קבר אַריינגעפירט... נאָט שווייגט נים, גאָט צאָלט... רבונו־של־עולם...

טויבע שפּרינגט אַרויס, ווי אַן אונטערגעשאָסענער פויגל, פון בעט, כאַפּט אויף זיך אַ קלייד מיט אַ שאַל און לויפט אַרויס פון שטוב.

— און יענע שטאַרבט, — מרומשעט ווייטער די אַלטע און לעגט דעם ציטערדיגן קאָפּ צוריק אויפ'ן רויטלעך־שוואַרצן קישן— וואָלט ער איר אַ גט געלאָזט, וואָלט אפשר נאָך צוריק זווג געווען...

טויבע זעצט זיך אויפ'ן קלאָץ. די באָרוועסע פיס צעפּליטן זיך אין זאַמד, די גרויע שאַל מיט'ן גרויען קלייד אין דער גרויער לבנה נאַכט... עס זעט זיך נאָר איר בלאַסער פּנים מיט די ברענענדיגע אויגן, וואָס קענען זיך נים אָפּרייסן פון גרויסן, ווייסן הויז, פון ציטערדיגן ליכט, וואָס רייסט זיך אַרויס דורך דער שפּאַרע פון די גרינע לאָדן...

— שטאַרבן — טראַכט טויבע — איז נאָך גאָרנים!

נאָר זי דערשרעקט זיך פאַר אירע אייגענע ווערטער; זי זאָל עס נאָר נים האָבן אַרויסגעזאָגט אין אַ בייזער שעה!

— לעב, לעב מירעלע: ליספּעלט זי מיט ציטערדיגע ליפּן. זאָל דיר גאָט דיין לעבן באַנייען... הונדערט און צוואַנציג יאָר זאָלסטו לעבן...

דאָס געבעט רייסט זיך אָפּ פון זיך אַליין. טרויעריג־פינצטערע געדאַנקען באַהערשן זי. נאָך בייטאָג האָט זי געהערט, אַז דער דאָקטאָר האָט אָפּגעטראָטן פון מירל'ס בעט, אַז אַלע מבינים האָבן צוועקגעמאַכט מיט דער האַנט...

„איין גאָט קען העלפן”, האָט מען געזאָגט, און טויבע'ס הארץ

ציטערט, צי וויל ניט גאָט אויספּירן זיינס... צי איז זי מיט זרח'ן קיין זווג ניט געווען...

ער (איר מאַן) מוז אוועק, עס איז שוין ניטאָ פון וואַנען צו לעבן... אַמעריקע ציט אים... און יענע—יענע שטאַרבט...

זי בלייבט און זרח בלייבט...

— „נאָר ניט קיין גט, נאָר ניט קיין גט!" צאַפּלט אין איר דאָס האַרץ —

דאָס אַלץ האָט מיר דער קלאָץ דערציילט.

נאָך קבורה

פערזאָנען: די אלמנה. צוויי מומעס.

די סצענע: רעכטס און לינקס — טירן. אין הינ־טערגרונט—צוויי פענצטער אונטער פאָרהאַנגען. אויף דערוואַנט אן איבערגעקערטער שפיגל. אויף א פענצ־טער לייכט—א נשמה־לעמפל; דעריבער א שטיקל ליי־ווענט. אין מיט שטוב — א הענג־לייכטער מיט אַריינ־געשטעקטע קאָלירטע ליכט. צווישן די פענצטער — א קיך־בענקל, דערויף: א שטיקל בייגל, אייער־שאָלן, א ווישט־דערעסן איי; געשטלעך פון א סעודת הבראה. געבעט מעבל אין הינטערגרונט.

פאַרנאַכט. שפּעטער באַווייזט זיך די לבנה אין פענצטער.

די אלמנה:

זיצט אויפן בענקעלע פאַרשטיינערט און פאַרגעסן.

די מומעס:

ביים טיש קוקן אויף איר מיט מיטליידנדיגער שרעק.

ערשטע מומע:

האָט נאָך קיין טרער נישט געלאָזט...

צווייטע מומע:

זי קוקט—וואָס זעט זי? (פויזע).

ערשטע מומע:

(עטוואָס האַפנונג) ס'פנים, דאכט זיך, גייט איר אפּ...

די אלמנה:

(ליבלעך) מומע, וואָס האָסטו געטאָן אויפ'ן בית־עלמין?...

ערשטע מומע:

גאָרנישט...

די אלמנה:

(מיט א פאַרגליווערטן שמייכל) בלימעלעך געריסן?

ערשטע מומע:

(צו דער צווייטער) דאָס האָט זי געטאָן.. אין מיטן קריעה שניידן אראָפּגעבויגן זיך...

די אלמנה:

(צו דער צווייטער) און דו, מומע? (פאַרגעסט זיך. פויזע).

ערשטע מומע:

צוריק פאַרשטיינערט.

(פויזע).

צווייטע מומע:

וואָלט זי א טאטן געהאַט...

ערשטע מומע:

א מאַמען!... א מאַמע ווייסט שטענדיג, וואָס צו טאָן...

צווייטע מומע:

אָדער א קינד.

ערשטע מומע:

ס'וואָלט געוויינט...

צווייטע מומע:

א קליינס. וואָלט עס געצופּט ביי דער ברוסט.

(פויזע).

ערשטע מומע:

ארויסגייענדיג פון טויער האט זי געפרעגט: „וואו איז מיין מאן?"...

צווייטע מומע:

דאס זעלבע ארייגקומענדיג אין שטוב... „נאך נישטא?"

(פויזע).

ערשטע מומע:

כ'מוז גיין אהיים! די קינדער וועלן קומען פון חדר... כאטש א ביסל קארטאפל...

צווייטע מומע:

מיינער איז ערשט געקומען פון וועג. ר'וועט שעלטן.

ערשטע מומע:

מען דארף זי לעגן שלאפן...

(ווילן צוגיין)

די אלמנה:

מיידלווייז האב איך געקאנט טאנצן...

די מומעס:

(שפרינגען אפ פאר שרעק).

די אלמנה:

(מער צו זיך) און פייפן אויך... (צו די מומעס מיט א שעל־מישן שמייכל) קיינער נישט געוואוסט... ער—אויך נישט..

די מומעס:

(נענטער קומענדיג) גאט איז מיט דיר!

די אלמנה:

גאט?—מיט מיר?

(די מומעס שטעלן זיך אפ דערשראקן)

ערשטע מומע:

מען דארף זי לענן שלאָפן...

צווייטע מומע:

(צוגייענדיג) קום, קום שלאָפן...

ערשטע מומע:

קום, כ'וועל מיט דיר לייענען קריאת־שמע...

צווייטע מומע:

(לייענט איר) „המפיל”— (די אלמנה זאָגט נישט נאָך).

ערשטע מומע:

כ'וועל דיך אויסטאָן...

צווייטע מומע:

(וויל עס טאָן).

די אלמנה:

(שפרינגט אָפּ) ניין... ניין... כ'מוז ביי אים זיצן... כ'מוז ביי אים זיצן (אָפּגעווענדט רעכטס) כ'וועל קיין פרעמדן נישט צו־לאָזן... איך אליין... איך אליין... (אויפן שוועל שוין באַרי־מעריש) ביי מיר נעמט ער אלץ... איך שלעפּ'ם איין... כ'זינג אים לידעלעך (אָפּ).

די מומעס:

(גייען נאָך; קומען צוריק נאָך א ווײַלע, שטעלן זיך אויף דער שוועל, איינע געגן דער אַנדערער).

ערשטע מומע:

ווי געשווינד זי איז איינגעשלאָפן...

צווייטע מומע:

מיט אָפענע אויגן!

ערשטע מומע:

שנאָרכט!

צווייטע מומע:

עפעס צו געשווינד... זי נאַרט! —

ערשטע מומע:

נאָך וואָס?

צווייטע מומע:

כ׳ווייס? (פויזע) און אפשר האָט זי פאַרגעסן... (זיפצט אָפּ קום!

די מומעס:

(גייען און שטעלן זיך אָפּ אין מיטן שטוב).

ערשטע מומע:

זי קאָן זיך אויפכאַפּן,, אריינקומען אהער און פלוצלונג דער־זען — (קוקנדיג אויפ׳ן קאַנאַפּעקל) אויסלעשן?

צווייטע מומע:

מען טאָר נישט... פאַרשטעלן! (רוקט עס אָפּ צום פענצטער־ווינקל, אונטער דעם פאָרהאַנג, עס שימערט קוים).

ערשטע מומע:

ס׳שטיקל לייוונט? (רוקט עס אויך איבער).

צווייטע מומע:

דער שפּיגל?

ערשטע מומע:

ס׳איז פינצטער, זי וועט אפשר נישט זען... אומדרייען טאָר מען נישט... קום... אָט, נאָך ס׳בענקל... (רוקט עס צו א פענצ־טער צו, פאַרלעגט מיט אן עק פאָרהאַנג)

צווייטע מומע:

און דאָס פוס־בענקל (רוקט עס צום צווייטן פענצטער צו, פאַר־שטעלט עס מיט׳ן צווייטן עק פאָרהאַנג. פויזע) אז זי האָט קיינעם נישט אין שטוב...

ערשטע מומע :

צוויי איינזאמע מענטשן נעווען...

צווייטע מומע :

מיר וועלן דאך באלד צוריקקומען...

(זיי גייען צו דער טיר לינקס)

די אלמנה :

(באווייזט זיך אויף דער שוועל, זעט די מומעס פון הינטן, שמייכלט שעלמיש, ציט זיך ראש צוריק).

ערשטע מומע :

וועלן מיר פארשליסן פון דער צווייטער זייט...

צווייטע מומע :

פון דער צווייטער זייט...

די מומעס :

(אפ ; די טיר ווערט פון דער צווייטער זייט פארשלאסן).

די אלמנה :

(באווייזט זיך מיט'ן פריערדיגן שמייכל אויף דער שוועל. קוקט זיך אום) : אפגענארט ! — (גייט איבער דער שטוב, טרעט אויף אן אייער־שאל, עס קנאקט. זי דערשרעקט זיך, בלייבט שטיין, קוקט זיך אומרואיג אום—דער בליק פארהאלט זיך ביי דער לבנה אין פענצטער) די לבנה שיינט !... (קוקט ארויס).

די גאס שלאפט (דרייט זיך איבער צו דער שטוב זייער ליבלעך). קום, חתן מיינער, ש פ א צ י ר ן . . . (גלייך זי נעמט אימיצן אונטערן ארעם. שפאצירט) נאר זאלסט מיך נישט קושן... הערסט, האסט צייט !... (בויגט צו דעם קאפ די האר מענסטו... זיי שמעקן ? — איך שמיר זיי מיט נארד נישט... דאס שמעקט מיין נשמה... אזוי זאגסטו ? יא ? — וואס רעדסטו היינט אזוי ווייניג ? דיינע ליפן רירן זיך, און

איך העך קיין קלאנג... (שטעלט זיך אָפּ) וואָס קוקסטו עפּעס
אוועק אָן א זייט ?... (פּויזע. אומרואיג) עפּעס פיל איך נישט
דיין האַנט... דיך אויך נישט... (דערשראָקן) וואו ביזטו ? —
אה ! (שמייכלט) ערב שבת ! געגאַנגען דאַוונען... (באַטראַכט
זיך) און איך בין נאָך נישט אָנגעטאָן ! (וויל צוגיין צו דער
באַנק, בלייבט א ווײַלע שטיין, שמייכלט) ער וועט באַלד קו־
מען און זאָגן (מאַכט נאָך) „גוט שבת"... אַזוי האַלב זינגענ־
דיג : „גוט שבת"... און (שטעלט אויס דאָס מויל צום קושן)
דערנאָך אויף און אָפּ : „שלום עליכם" (זינגט מיט א מענער־
שטים, האַקט אָפּ אין דער מיט) ווי... נאָך נישט קיין ליכט
געבענטשט... (נעמט פון שאַנק אַרויס ליכט און לייכטער —
בענטשט זייער לאַנגזאַם ליכט, צעלאַכט זיך אין מיטן) כ'זע
דיך ! כ'זע דיך דורך די פינגער (ענדיגט ראַש) — שוין צו־
ריק געקומען... גיי נישט צו, גיי נישט... „שלום עליכם" זינג,
כ'וועל מיך איבערטאָן... לכבוד שבת... קוק נישט... נאַשער,
קוק נישט... זינג ! (זינגט „שלום עליכם", גייט צו צו דער
שאַנק, עפנט די שאַנק־טיר צום צושויער, בלייבט פאַרשטעלט
ביי דער שאַנק, זאָגט אָן ווערטער, און אָפּט איבערגעהאַקט)
פאַרוואָס זינגסטו נישט ? הערסט נישט, ווי איך זינג ? (באַ־
ווייזט זיך איבערגעטאָן אין ווייסן) פאַרוואָס זינגסטו נישט ?
—ביזט ברוגז ? פאַרוואָס ? (וויל זיך דערמאָנען. הויבט
העכער די ברעמען, באַמערקט דעם הענג־לייכטער ; גלייך
זי האָט פלוצלונג פאַרשטאַנען) א ! יום־טוב און נישט אָנ־
געצונדן דעם הענג־לייכטער ! ווילסט מער ליכט !

כ'קען דיך, ווילסט דיך באָדן אין ליכט — יום־טוב... גוט,
גוט... א מערכה — יום־טוב, נישט שבת... וואַרט, כ'וועל אָנ־
צינדן... און מיטאַמאָל מיט צוויי ליכט (נעמט זיי פון טיש)
רוק מיר אונטער א שטול ! ווילסט נישט ? — פאַרוואָס ?
ביזט נאָך בייז ? שלעכטער ! (מיט טרערן) שלעכטער... נאַר
ס'שאַדט נישט ! כ'קאָן אליין (צוררוקנדיג זיך א שטול מיט
די פיס, אַרויפשפּרינגענדיג און אָנצינדענדיג) וואַרט, וואַרט—
שפּעטער... נאָכ'ן עסן... וועל איך ברוגז ווערן... איך (גייט

אַראָפּ) ניין, ניין? ... כ'שפּאַס נאָר... ביזט, נעבעך, א שוואַ־כער... (שטעלט צוריק די ליכט) נו קום עסן... זעץ דיך... אזוי...
איך קום באַלד מיט'ן עסן (גייט אָפּ רעכטס, ברענגט אַריין גע־שיר, שטעלט צום טיש, זעצט זיך גלייך עמיץ זיצט איר געגנאיי־בער) עס, לעבן מיינס, עס געזונטערהייט... פיש מיט ראָזשינ־קעס, ווי דו האָסט ליב... עסט נישט? די אויגן פאַלן דיר צו?...
אי... מיר פאַרשטייען זיך דערויף! וואַרט, כ'וועל דיך שוין וועקן (גייט ראַש אָפּ רעכטס. קומט צוריק באָרוועס, איינגעהילט אין א ווייס ליילעך, איבערשרעקנדיג) בו—בו—בו! — וואו ביזטו? האָסט זיך באַהאַלטן? וואָס אים ליגט אין זינען!
כ'וועל דיך געפינען, כ'וועל דיך געפינען (זוכט איט אַרום, אונטער שטולן, אונטערן טיש, אין שאַנק, בלייבט שוין מיד) גענוג שוין... כ'בין מיד... אזוי פיל נעכט נישט געשלאָפן!
קום שוין... קום שוין... נאַ! (שטעלט אויס די ליפּן צום קו־שען) נאַ (דערלאַנגט אין דער לופט אַריין די צעפּ) כ'וועל דיך אַרומוויקלען... נו שוין... אה! פון אונטער'ן אויוון אהער גע־קומען... כאַ־כאַ־כאַ! (שטעקט אין מיטן לאַכן) וואו גייסטו?
וואו גייסטו? עפּעס ווערסטו מיר אַלץ דינער און דינער (נאָכ־גייענדיג) צום פענצטער?... צום פענצטער? ווילסט אַרויס פון פענצטער? (צוּלויפנדיג) כ'וויל נישט! כ'האָב מורא!
(שטרעקט אויס די האַנט, ווי צום אָנכאַפּן ביי א פּאָלע, שטרויכלט איבער'ן ק"ד־בענקל, באַטאַפּט עס, רוקט אָפּ רער־פון דעם פאָרהאַנג, דערזעט די רעשטלעך פון סעודת־הבראה, אויסגעשריי) אָ! (שפּרינגט אָפּ ביז צו דער טיר לינקס, פאַלט, פאַרגעסט זיך, שפּאַרט זיך אָן אָן בענקל; הינטער די קוליסן שטילע ציטער).

ס'געדעלט שלאָפט איין... שלאָפט איין, טס... טס... (הינטער די קוליסן: פויגל־צוויטשער, וואָס ווערט אַלע מאָל שטילער און זעלטענער).

די פיינעלעך, שטיל זינגענדיג, שלאָפן איין, שלאָפן איין...
טס, טס! (נאָך שטילערע מוזיק).

ס'קלײנע װאַסער, צװישן די ביימעלעך, שלאָפט אײַן, שלאָפט אײַן...

און עס גלאַנצט, און עס ציטערט אַזױ שטיל, אַזױ שטיל...

אָ, דער װאַסער שװאַן שװימט איבער'ן גלאַנץ, איבער'ן װאַסער שפּיגל, שװימט אַזױ שטיל...

(עס פאַלט אַ שטרונע. פאָרהאַנג).

צוזאַמען

(פֿאָלקסטימלעך)

מיט יוסל מלמד איז שלעכט...

ער אַליין האָלט עס אפֿילו נישט פֿאַר שלעכט. וואָרום וואָס? קיין האָניק פֿון לעבן האָט ער קיינמאָל נישט געלעקט... קיין יונגער־מאַן איז ער נישט, קיין מיתה חטופֿה וואָלט עס נישט געווען; ליגט שוין, לא עליכם, אַ שיינע פּאָר וואָכן! און דערצו איז פּונקט חודש ניסן, וואָלט ער כאָטש פּטור געוואָרן פֿון חיבוט הקבר. לאָזט זי אָבער נישט, יענטל די רביצין; מאַכט זי קולות, זי און די קינ־דער... גוס'ט ער און גוס'ט, שוין עטלעכע מאָל וידוי געזאָגט. אויסגעצויגן זיך, איבערגעדרייט צו דער וואַנט, און זי לאָזט נישט קומען צו יציאת נשמה; זי און די קינדער. ער פֿינטלט מיט די אויגן, בעט זיך ביי איר רחמים, — דאָס קול האָט ער שוין לאַנג אָנגעוואָרן, — און זי מיט די קינדער טרעטן נישט אָפּ פֿון בעט און מאַכן יללות...

קריגט מען דאָרט אויבן אויף אים רחמנות.

מאַכט זיך, איינמאָל ביינאַכט, שוין אפֿילו נאָך חצות, הויבט עפּעס אָן צו רוישן אונטער'ן פֿענצטערל, און פּאַמעלעך גייט אי־בער דאָס רוישן אין אַ מין נגינה — עפּעס נישט געזונגען, נישט געשפּילט אויף אַ כלי, און פּאָרט נגינה, און אַזוי מחיה'דיג שטיל און זיס, אַז עס צעגייט אין אַלע אברים.

ווערן יוסל'ס ווייב מיט די קינדער מיטאַמאָל שטיל, הערן זיך איין צו דער נגינה. באַלד דערפֿילן זיי עפּעס אַ זיסע מידקייט אין גאַנצן גוף, לאָזן זיך אַראָפּ אויף דער ערד אַרום בעט, שפּאַרן אָן

די קעפּ אָן די לייסטן, די ברעמען פאַלן צו, די אויגן שליסן זיך, און זיי דרעמלען איין.

האָט זיך די נשמה דערמיט באַנוצט און ארויסגעכאַפּט זיך פון גוף.

מילא, גלייך ארויף קאָן דאָך די נשמה נישט; נישט אַזוי לייכט זיך אָפּצושאָקלען פון שטויב פון דער ערד און אויסגלייכן די פליגעלעך, און אגב מוז זי דאָך, על פּי דין, בלייבן ביים גוף, כל זמן ער קומט נישט צו קבר ישראל; מוז נאָכגיין דער מטה, זען די קבורה, אויסהערן קדיש.

פליט זי, די נשמה ארוים דורך די נאָזלעכער פון גוף, כאַפּט זיך ארויס דורך דעם אָפענעם לופט־שיקל פון שטוב, שטעלט זיך א ווײַלע און וואַרפט פון יענער זייט אריין א רחמנות־בליק צום בעט, צום אויסגעצויגענעם גוף, וואָס האָט שוין אפילו נישט געצאַפּלט, דרייט זיך אויס, און הויבט אָן זיך ארומצודרייען ארום הויז...

איז אָבער יוסל מלמד בטבע א פּאַרטראַכטער געווען, א פּאַר־חוש׳טע נשמה געהאַט, פאַסגעסט זי זיך, די נשמה, לאָזט זיך אין מאַרק אריין, דערנאָך פון מאַרק און פון שטעטל ארוים; מיידט אוים די לעצטע הייזלעך, די באָד און גייט אַזוי אַלץ ווייטער און ווייטער...

איין בורא עולם ווייסט, ווי לאַנג עס האָט געדויערט וויפיל זי איז אָפּגעגאַנגען. פליען האָט זי כמעט נאָך נישט געקאָנט, גייט זי און גייט און קומט צו צו א בערגל. דערהערט זי פּלוצלונג פון דער הויך א גערויש, א גערויש אַזוי ווי פון פליגל. דערמאָנט זי זיך, די נשמה, אָן דעם טויט, מיינט זי, אַז ס׳איז שוין נאָך קבורה, אַז זי גייט עס ארויף, וואו מען דאַרף. און אַז דאָס רוישן, די פּלי־געל פון די מלאכים, וואָס מען האָט איר געשיקט אַנטקעגן... צע־שמייכלט זי זיך, די נשמה, עס קומט איר: פאַר דער תורה הקדושה אוועקגעלעגט דאָס געזונט מיט׳ן לעבן... ווערט זי דער־פרייט: איילט זיך צו, סאָפּעט און גייט באַרג ארויף, אַלץ פאַר־חוש׳ט, אין מיטן הויבט זי אָבער די אויגן אויף, דערזעט זי — א ווינט־מיל! און די ווינט־מיל דרייט זיך, א ווינטל געווען, און די

פלינל רווישן אין דער לופטן. מילא, דערמאָנט זי זיך, אַז עס איז נאָך פאַר קבורה און קוקט אַזוי ווייטער: ביי דער ווינט־מיל, דער־זעט זי, שטייט א הייזל, מיט עטלעכע פענצטערלעך, און צוויי פון די פענצטערלעך זיינען זייער ליכטיג. וואונדערט זי זיך, וואָס עס לייכט זיך נאָך ערגעץ אַזוי שפּעט. קוקט זי זיך אום, דערקענט זי די מיל; ערשט פאַראיאָרן האָט זי דאָ ווייץ גע'כשר'ט, משגיח געווען ביים מאָלן מצה־שמורה־מעל, ס'איז פריידל דער אלמנה'ס מיל... פלעגט ביי איר מאָלצייטן עסן, די בנים פאַרהערן—גרויסע עם הארצים געווען! — און זי פלעגט מכבד זיין מיט גריוון און קלאָגן זיך פאַר אים, באשר בכן, דער מאַן האָט זי פאַרלאָזט בחצי ימיו, איבערגעלאָזט איינע אליין מיט קינדער אין א דאָרף, מיט א גרויסער ווינט־מיל, וואָס וואַקסט איר איבער'ן קאָפּ... וכדומה... און אויפ'ן שכן פלעגט זי זיך קלאָגן, אויפ'ן איד פון צווייטן דאָרף, פון דער צווייטער ווינט־מיל, וואָס רעדט איר אָפּ די קונים, — און אצינד אַזוינע יום־טוב'דיגע ליכטיגע שויבן! איז איר א גרויסער חידוש, דער נשמה, גייט זי נענטער צו, קוקט אריין, און ווערט נאָך מער נתפעל. נישט חודש, נישט שבת און קיין יום־טוב אודאי נישט. און דער טיש איז ווייס געדעקט, און אויפ'ן טיש שטייט א שאַבאַשניק, אָנגעצונדן אלע זיבן ליכט, אויפ'ן ווייסן טישטעך —כבוד. די בנים זיינען נישט אין שטוב, אודאי אין דער צווייטער מיט די פינצטערע פענצטערלעך, שלאָפן שוין אודאי... און ביים טיש זיצט פריידל, נישט פאַרמעלינט, א שבת־יום־טוב'דיג מלבוש, מיט א ווייס זיידן טיכל איבער'ן קאָפּ — פון איין זייט, און עפּעס א איד, אין א נייעם קאַשקעט און א טוכענער קאַפּאָטע — אין דער צווייטער זייט טיש. פאַלט איר איין: דער איד פון צווייטן דאָרף, פון דער צווייטער מיל! און ער איז אויך גאָר נישט פאַר־מעליגט, און דער איד, זעט מען בחוש, שדכ'נט זיך צו איר... מען נעמט א קאָפּ, מען טרינקט לחיים... און זי בעט זיך נאָר: שטיל! די קינדער זאָלן אין דער צווייטער שטוב נישט הערן... און מען הויבט ווייטער אויף די גלעזלעך!

אין מיטן ווערט די אידענע טרויעריג און פרעגט: און די קינדער? קינדער אין שטוב, זאָגט דער איד, האָט ער פיינט...

כ׳זאָל וועלן קינדער, זאָגט דער איד, וואָלט ער א בתולה גענומען און אייגענע געהאט... ווייל זי זיך פון אים אָפּרוקן... כאַפּט ער זי אָן ביי דער האַנט און קוקט איר אין די אויגן אריין... די מיידלעך, זאָגט ער, מעגן זיך שטעלן אין שטעטל אויף אַן אָרט, ער וועט זיי אָפּפירן. דאָס אינגל, — ער האָט א קרוב א דרדקי־מלמד, וועט ער אים אָפּגעבן פאַר א באַהעלפער... און — ווי זי וויל! זי — א אידענע! בליפּעט און טרינקט ווייטער: לחיים! און דערווייל קרייעט דער האָן, דער איד כאַפּט זיך אויף, ער מוז פאָרן אין שטעטל אריין נאָך א חופּה און א מנין... זי באַגלייט אים ביז צו דער טיר, ער פאַרשווינדט אין דער נאַכט אריין, און זי וואַקלט זיך צוריק, קומט צו צו דער טיר פון דער שטוב, וואו די קינדער שלאָפן, פאַלט צו מיט׳ן פּנים צו דער מזוזה, און צעוויינט זיך אויף א קול: הלואי וואָלט זי דער מאַן געווען מיט זיך מיטגענומען, נישט איבערגעלאָזט איינע אליין, וואָלטן די קינדער יתומים אָן טאַטע־מאַמע געווען, קיין שטיף־טאַטן נישט באַקומען, וואָלט ווער אויף זיי רחמנות געהאַט.

כאַפּט זיך ערשט די נשמה, וואָס מיט איר איז געשען, און דרייט זיך אויס, און לאָזט זיך צוריק אַהיים... בלאָנדזשעט א ביסל און קומט דאָך צום שטעטל צו. מען קלאַפּט אין שול אריין: דריי מאָל! א שטיין איז איר אַראָפּ פון האַרץ; אפנים, מען ווייסט נאָך נישט... קומט צו צו דער שטוב, דער לופטשיק — אָפן, דער עולם אַרום בעט שלאָפט, די נאָז־לעכער פון נוף — נאָך נישט פאַרקילט. כאַפּט זי זיך צוריק אין גוף אַריין, און גאָרנישט!

אין דער פרי, דער גערודער אין מאַרק וועקט זיך, פויערים מיט פורן קומען אָן; קלייטן עפענען זיך, די איינגעשלאָפענע בני בית כאַפּן זיך אויף: א נס! יוסל מלמד שוויצט. איבער נאַכט א קריזיס געווען. מענטשן גייען דאַווענען און טרעטן אָפּ: ששון ושמחה, נאָר רעדן רעדט ער נישט, אָפּגעשוואַכט, גייט מען דאַווענען. יוסל, זאָגט מען, איז אונזער... טרייבט דאָס ווייב, די מיידלעך אַרויס צו דער שטעל, די אינגלעך אין חדר אריין, און וויל אויך אַרויסגיין און אַריינרופן א שכנה אויף איר אָרט, נאָר אַזוי, ווי זיי בלייבן אליין, זעצט זיך יוסל אויף און זאָגט איר: זיי ווייסן,

זאָגט ער איר, אַז דו וועסט היינט מאָרגן אַוועקגיין פון דער וועלט, דעריבער זאָג איך דיר אָן, זאָלסט קומען אהין מיט א ריינעם חשבון. גיי, על כן, אין מאַרק אריין, זע איינצומאָנען דיינע חובות און באַצאָל וועמען דו ביזט שולדיג... דאָס זאָלסטו טאָן איבער'ן טאָג און פאַרנאַכט זאָלסטו אהיים קומען, מיטברענגען זאָלסטו א מנין מענטשן, און וועסט דיך לעגן אין בעט און ווידוי זאָגן, און די רעשט געהער צו זיין ליבן נאָמען... ווארום איך וויל נישט, מיינע קינדער זאָלן באַקומען א שטיף־טאַטן, האָב איך מיר עס אויסגע־בעטן, זיי זאָלן בעסער בלייבן יתומים אָן טאַטע־מאַמע, וועט קהל אויף זיי רחמנות האָבן און השגחה געבן...

מיינט זי ער רעדט פון וועג, נאָך נישט ביי די קלאָרע געדאַנקען, וויל זי אים אָבער נישט דערצאָרענען, שאָקלט מיט'ן קאָפּ אויף יאָ, און גייט אַרוים...

פאַרנאַכט, מנחה צייט, קומט זי צוריק, פרעגט ער זי צי זי האָט אַלץ געטאָן, ווי זי האָט געהייסן. וויל זי אים ווייטער נישט דער־צאָרענען, שאָקלט זי ווייטער מיט'ן קאָפּ אויף יאָ. פרעגט ער וועג־גען מנין, נאָר איידער זי ענטפערט, קומען טאַקע אריין מענטשן, געקומען זיינען זיי מבקר חולה זיין, מיינט ער, אַז זי האָט זיי באַ־שטעלט, זאָגט ער איר: גיי אין בעט אריין... הויבט זי זיך אָן צו שרעקן, פינטלט צו די מענטשן מיט די אויגן: וואָס וויל ער פון איר. זאָגט מען איר, אַז א מאַן, בפרט א שכיב מרע, מוז מען פאָלגן, און ער זאָגט, אַז ער איז אויף איר גוזר, לעגט זי זיך אויפ'ן בעט... הייסט ער, עס זאָל עמיץ מיט איר זאָגן ווידוי, „מיט מיר אויך", זאָגט ער... זעען די אידן, אַז זיין פנים ענדערט זיך, נעמט איינער א מעבר יבק און זאָגט פאָר, הייסט ער, זי זאָל דוקא מיט־זאָגן, ראָטן די אידן, זי זאָל פאָלגן. מן הסתם ווייסט ער, וואָס ער וויל. זאָגט זי נאָך, און קלאַפּט זיך אין האַרץ... און זאָגנדיג ווערט איר קול וואָס אַמאָל שוואַכער און שוואַכער, און דאָס פנים אַלץ געלער און שוואַרצער... און די עדה אידן קוקט און עס שטאַרט זיי דער אָטעם פאַר שרעק, נאָר דער זאָגער קוקט דורך ברילן אין מעבר יבק אריין און זעט נישט, וואָס אַרום טוט זיך און הערט נישט אויף צו זאָגן... און יוסל זאָגט און שמייכלט, און די

אידענע נעבעך קאָן שוין קוים מאַכן מיט די ליפּן, און זי ציט זיך איין, ווי א קנויל, און נים זיך מיטאַמאָל א צי אויס איבער'ן בעט, יוסל אין זיין בעט אויך, און מיט איין מאָל, זעען די אידן, ווי פון ביידע נאָזלעכער אזוי ביי אים, אזוי ביי איר, באַווייזן זיך פלעטר־לעך און די פלעמלעך פליען צו צום לופטשיק, און גיסן זיך צוזאַמען אין איין פלעמל און דאָס פלעמל פליט ארויס... שרייען די אידן אויס : ברוך דין אמת, פאַלט דער מעבר יבק פון זאָגער'ס האַנט אַרויס...

און די קינדער זיינען טאַקע נעבליבן אָן טאַטע־מאַמע... און וועלן קיין שטיף־טאַטן נישט האָבן.

אָן מזל

...איר זוילט אַלץ פאַרזאָרגן; דאָס לעבן שטרעקט איר פאַר קינדער.

און איך זאָג אייך: יעדעס קינד ווערט געבוירן מיט זיין מזל, — אָדער עס העלפט גישט, אָדער מען דאַרף נישט.

פאַרוואָס בין איך אַזוי עלנט, אַזוי נע ונד, און האָב נישט דעם קאָפּ אַנידערצולעגן, און ווי קום איך אַהער?

נישט געהאַט מיין הייזל אין זאַוויכאָסט? נישט געהאַט א קראָם מיט סחורה? — און דערצו בין איך דאָך א שיפער 1) גע־ווען פון נאָך פסח אָן—צווישן וואַסער און הימל אויף סכות קומט מען אַהיים מיט מתנות פון קעניגסבערג! א לעבן געווען!

האָב איך אָבער געוואָלט פאַרזאָרגן...

א בת יחידה, אן אויג אין קאָפּ, אן אבן טוב—א קינד...

אז די מוטער, עליה־השלום איז געגאַנגען פון דער וועלט, האָב איך נאָך קיין גרוי האָר אין דער באָרד נישט געהאַט, און מען האָט מיר גערעדט שידוכים, האָט מען מיך געשטאָכן מיט מעסער... איך וועל מיין רחל־לאה קיין שטיפמאַמען נישט געבן!

עס קומט נאָך פסח, האָליץ־סוחרים קומען אָנצופאָרן, מען רייסט זיך איבער מיר, מען ביעט מיר ממון קורח. מען קען מיך פאַר'ן

---

1) אַזוינער, וואָס פירט אַריבער די טראַטוועס איבער'ן וואַסער.

ערלעכן מאַן און פאַר'ן גוטן באַלעבאָס אויף דער טראַטוואַ, און אַז איך קויף איין באַל—נו, וועל איך מיך אָוועקלאָזן אויפ'ן וואַסער און איבערלאָזן מיין איין־איינציג קינד אויף פרעמדע הענט?

בלייב איך אין דער היים און זעץ מיך אין געוועלבל אריין.

קיין שפע איז, מן־הסתם, נ י ש ט געוועזן. א שיפער איז קיין סוחר נישט. מען רייסט מיר די קונים פון קרעמל ארויס, און איך בלייב שטיין מיט אַן אָפן מויל... מוז איך אָפּשפּאָרן א שטוב פון דער דירה און פאַרדינגען, אבי מען לעבט.

נאָר קיין חרטה, חס ושלום, האָב איך נישט; פאַר הונגער, חס ושלום, שטאַרבט מען נישט. פאַר דאָס פאַרשפּאַר איך צען מאָל אין טאָג דאָס קרעמל און לויף אַהיים זען, ווי רחל־לאה וואַקסט... און זי וואַקסט, קיין עין הרע, ווי אויף הייוון — די מוטער אויס'ן אויג: חן־געריבלעך און אַזוינע שטילע, גוטע אויגעלעך — האַלב־לאַכנדיגע, האַלב־וויינענדיגע, און אין גאַנצן אַזוי פאַר'חלומ'ט...

איך וויל דאָך זי אין געוועלב אריין נישט לאָזן! אימשטיינס געזאָגט סחורה: שמירעכץ צו שטיוול און שמירעכץ צו רעדער, און אייל און א ביסל נאַפט, און די קונים: באַלעגאַלעס מיט פּויערים. איך וויל נאָר נישט, זי זאָל זייערע לשונות הערן...

און נאָך מנחה־מעריב! מעג זיין אויסטערליש נייעס פון פּאָליטיק, מעג זאָגן, להבדיל, דער גרעסטער מגיד, — איך לויף אַהיים צו מיין נחת, צו מיין טרייסט...

און איך ווייס, אַז זי איז שוין, ברוך השם, איבער זעכצן, נאָר איך מאַך מיך נישט וויסנדיג... איך פאַרגעס מיך און האַלט זי אויף דער שויס... און גאָט דאַנק איך, וואָס מען דערמאָנט מיך נישט... א שטיל נפש, גייט נישט פון שטוב ארויס, האָבן לייט אַן איר פאַרגעסן... רעדט מען איר קיין שידוכים נישט...

„הלואי וועיטער" טראַכט איך; עס ווילט זיך נישט בלייבן אליין.

מאַכט זיך אָבער א מעשה.

דערציילט מען מיר, אַז דער יונגער ברענהאָלץ, דעם פּאָדריאַד־

טשיק'ס זון, דרייט זיך, ווען איך בין ביי מנחה־ומעריב אין בית־המדרש, פאר מיינע פענצטער... ער שפּאַצירט דער בחור...

און א בחור, אצינד וויל איך שוין מיין מויל צו קיין בייזן נישט ברענגען, נאָר — א מאכל, זאָג איך איך...

קלער איך מיר: איך וועל מיט איר רעדן, וואָרענען. ווארום מיט אים רעדן, איז — ארבעס אָן דער וואנט — מען שמועסט א פּרי!

קאָן מען אָבער מיט איר נישט רעדן...

— רחל־לאה, — הויב איך אָן. עפנט זי אויף מיר א פּאָר ריינע, אזוינע צנועה'דיגע קינדער־אויגן, און אזוינע קלאָרע, און פרעגט:

— וואָס, טאטע?

מוז איך זי פארעדן מיט עפּעס אנדערש. ניי וואָרף א שטיק בלאָטע אין א קלאָר וואסער אריין.

נאָר שלאָפן טאָר מען נישט; א טאטע ט אָ ר נישט שלאָפן...

שיקט מיר, דאכט זיך, גאָט די רפואה:

עס איז א יריד ביי אונז, פאלט אריין מיינס אן אלטן ידיד, צוזאמען פון איין סידור אלף־בית געלערנט, אויך נישט פאר אייך געדאכט, אן אלמן געוואָרן, נאָר א מענטש מיט פּלייצעס, א גבור, שטעלט אָפּ פון הינטן א וואָגן מיט א פּאָר פערד. „וואָס טוסטו דאָ, אברהם־משה?" ער איז געקומען א כלה אָנקוקן, א קאַץ אין זאַק קויפט ער נישט. „נו?" — „איז פּונקט די סחורה אוועקגעפאָרן אויף א חתונה". „אן עלטערע אידענע?" פרעג איך; איך וויים, ער האָט קינדער. צעלאכט ער זיך, אז עס הילכט: „וואָס איז? א בתולה, האָב איך קיין ציין נישט?... נאָר אז זי איז אוועקגע־פאָרן, כאפּט זי דער רוח". אזא לשון האָט ער שוין געהאט.

זאָג איך אים: איך האָב אויך א בתולה.

„נו", זאָגט ער, „וועלן מיר זען"...

וואָס דאַרף מען בעסער?...

עס איז אפילו צו נאָענט... איננאנצן א מייל אָנדערהאלבן...

אזא בחור ווי ברענהאָלץ קאָן זיך אַמאָל אָראָפּכאַפּן... נאַר—זאָל ער פּרוואוון שפּאַצירן אונטער אברהם־משה'ס פּענצטער, אברהם־משה וועט כאַפּן א „סלאַניצע"... ער האָט דעמאָלט נאָך פּערד געהאַלטן.

דאַנק איך און לויב זיין ליבן נאָמען: אַן אָנגעזאָפּטער איד, אין גאַנצן דריי שטיקלעך קינדער; און א הויז, און א מחיה אין הויז — אַן אכסניא, און א הויז מיט כל טוב — טאָקע שמאַלץ און האָניג... און הונדערטער ביי לייטן... שרייבט מען תנאים; אַן אַלמן מאַכט קיין שהיות נישט — איז מגביל זמן החתונה אויף נישט ווייט... מיין רחל־לאה, ווי עס פּאַסט פאַר א אידישער טאָכ־טער, שווייגט... אין די אויגן א ביסל טרויער, א ביסל פּחד — ווי דער שטיינער איז פון א כשר'ער נשמה. ערשט צום חופּה טאָג, ביים אל מלא רחמים, האָט זי זיך, נעבעך, צעוויינט... אָבער צע־וויינט! מילא — א חופּה, א גילדענע יויך — א מצוה־טענצל און צומאָרגנס פאָר איך אהיים נאָר מיט א גרינג האַרץ. עס בענקט זיך שוין אפילו צו דער טאָכטער, נאָר ווי ווייט איז?

און עס איז שלים־וועג — מען גלימשט זיך אַזוי שטיל אי־בער'ן שניי — פאַרמאַך איך די אויגן; דרימל איך, דאַכט זיך, איין און שטעלט זיך מיר דער טייך פאַר די אויגן...

טראַכט איך: סוף ווינטער... נאָך א פּאָר וואָכן וועט דער שניי זיך צעלאָזן, דאָס אייז — פּלאַצן און אָפּשווימען... עס וועט זיך עפענען א וואַסערדינע וועלט... עס וועלן אָנקומען סוחרים פון נעהילץ... איך וועל צוריק שיפער, צוריק צווישן וואַסער און הימל... אויס בלאָטיג שטעטל, אויס פינצטער געוועלבעל, — עס וועט זיין א לעבן...

און וואָס פאַר א מתנות איך וועל ברענגען פאַר רחל־לאה'ן פון קעניגסבערג...

האָט אָבער מיין קינד קיין מזל נישט געהאַט...

צעגאַנגען איז דער שניי, אָפּגעגאַנגען איז דאָס אייז, אָבער פאַר די נעהילץ סוחרים איז געקומען מיין איידעם'ס עלטערער בן

—16 יאָר און א יונג ווי א בוים, און א מגושם מיט א גראָב קול, און נישט קיין גרויסער חכם.

ער קומט אריין אָן שלום. אָן גוט מאָרגן, און גיט א קלאַפּ מיט דער בייטש אָן פּאָדלאָגע.

— וואָס האָט איר עם אָפּגענאַרט דעם טאַטן, וואָס ?

— מיט וואָס, — פרעג איך, — האָב איך אים אָפּגענאַרט ? איך ווייס איך האָב איר אוועקגעגעבן דער מוטער'ס צירונג, געגע־בען נדן מער, ווי איך און מיין שטיינער האָט גענומען, און א האַלב געיועלבל אויסגעלעדיגט אויף מלבושים —

— איר האָט אים, — זאָגט ער מיט'ן גראָבן קול—א חולנית פאַר א ווייב געגעבן... הויט און ביין, — זאָגט ער, — אז מען רירט זי אָן, קנאַקט זי...

ווערט מיר, מן הסתם, א לאַך אין האַרץ. לאָז איך אַלץ איי־בער אויף גאָט'ס געבאָט, און כאַפּ מיך אריבער צום איידעם.

איך קום אריין: מיין אברהם־משה זיצט אין די שעלקעס ביים אויוון און וואַרעמט זיך, מיט די הענט הינטער זיך... ער הויבט זיך אפילו נישט אויף, מיט די אויגן שטעכט ער מיך — און זי — א האַלבע רחל־לאה... זי דערזעט מיך און פאַלט מיר איבער'ן האַלז מיט אזא געוויין, מיט אזא געוויין — — — און פלוצלונג דערפיל איך, ווי עס פאַלט איר דאָס קעפּל ביי מיר איבער'ן אקסל, —זי חלש'ט...

איך טראָג זי אין דער צווייטער שטוב אריין, — איך פיל גאָר נישט, וואָס איך טראָג — איך לעג זי אויפ'ן בעט, שפּריץ וואסער— קוים זי קומט צו זיך.

— טאָכטער, — בויג איך מיך צו איר צו — ער באַהאַנדלט דיך שלעכט ?

— ניין, — קוים וואָס זי רעדט, — פריער, אז איך בין געזונט געווען, אודאי נישט...

— מען גיט דיר נישט צו עסן ?

אויך נישט. זי איז די גאַנצע באַלעבאָסטע. און אז איך קוק מיך אום זע איך אָן אָפּענע שאַנק: א סלאָי מאַרינירטע הערינג,—

א גרויכערטער לעקער — טעפּ מיט שמאַלץ, אויף אַלע אידישע קינדער געזאָגט...

— וואָס דען, טאָכטער?

— איך בענק...

— וואָס בענקסטו?

— אהיים, — זאָגט זי, — אהיים...

— וואָס הייסט אהיים? וואו א מאַן איז, דאָרט איז די היים...

פאַרגראָבט זי דאָס פּנים אין קישן און וויינט, און וויינט אַזוי שטיל, אַזוי הארציג... און בעט זיך איך זאָל זי נישט איבערלאָזן אַליין...

און זי הויבט אויף דעם קאָפּ — א קאָפּ פון א פויגעלע — און בעט זיך:

— בלייב דו כאָטש ביי מיר, טאַטע!

און וואָס מיינט איר, איך האָב לאַנג איבערגעטראַכט? חס ושלום! וואָכן לאַנג האָט זיך מיר גע'חלום'ט, אַז איך שווים מיט טראַטוועס אויף דעם ווייסל. מיטאַמאָל — ארויסגעריסן פון הארץ! איך כאַפּ א פורל, לויף אהיים — פאַרקויף בחצי חנם דאָס געוועלבל מיט דער נחלה און קום צוריק, און צי מיך אריין צום איידעם. ער קרימט זיך אפילו, נאָר ווער הערט'ן...

און מיינט איר עס האָט געהאָלפן?

אָפּגעזאָגט זיך פון לעבן פאַר זיך... פון א קדיש זיך אָפּגעזאָגט... אוים שיפער — אוים הויז, אוים געוועלבל! — אַלץ אבי דאָס שטיקל קינד צו פאַרזאָרגן, צו ראַטעווען... און זי? גייט נעבעך אוים... ווי א ליכט...

מיר אויף דער האַנט האָט זי די אויגן פאַרשלאָסן — — —

אַז אָן מזל...

עיקר שכחתי...

מיינט איר אפשר, איך האָב נישט געפונען ביי איר אונטער'ן קישן בריוו פון ברענהאָלצ'ן?...

זי האָט זיי אפילו נישט געעפנט.—

פון וועג אַראָפּ

אין דער שטילער אויסגעשטראַלטער הויך, צווישן איין שורה און דער צווייטער, הערט זיך פון צווישן די זילבער־ און גאָלד־שטראַלנדיגע שטערנדלעך אַ זיפץ.

„ווער זיפצט דאָרט, קינדער?" פרעגט מיט אַ רחמנות־קול די שווימענדיגע לבנה, און פאַרהאַלט זיך נישט, און קוקט זיך נישט אום צו זען, פון וואַנען דער קרעכץ איז געקומען.

„איך!" ענטפערט אונטער איר אַ שטערנדל און צעפלאַקערט זיך רויט.

„וואָס פעלט דיר, קינד?"

„מאַמע, איך קאָן נישט מער, איך האַלט עס שוין לענגער נישט אויס!"

„אייביג, אייביג — קלאָגט זיך דאָס שטערנדל — אייביג דער זעלבער וועג, די זעלבע ליניע!"

„די ג ר אַ ד ע", טרייסט די לבנה.

„צווישן וועלכע פּונקטן?"

„פון וואַנען און וואוהין?"

„וואו איז דער אָנהויב, וואו איז דער סוף פון אייביגן גיין? אפשר גייען מיר פון נ י ש ט צ ו נ י ש ט, פון שלעכטס צו שלעכטס? וואוהין פירט אונזער וועג? דו ווייסט עס, מאַמע?"

„ע ר ווייסט"...

„און פאַרוואָס אַנטפּלעקט ער אונז זיינע סודות נישט? פאַר־וואָס זאָגט ער נישט, וואָס ער וויל פון אונז? וואָס מיר טוען?"

— מיר לייכטן!

„דאָס אַלטע ליד, מיר לייכטן פאַר ד י וואָס זיינען אונטן און טרייסטן זיך מיט אונזער ליכט... מיר זיינען וועג־ווייזער

פאר די, וואָס בלאָנדזשען אין סטעפּן אָדער פּאַרטרויען זיך דעם ים... אָבער מיר פאַר זיך אַליין? מיר לייכטן, און אונזערע איי־גענע נשמות זיינען פאַרשלייערט, איינגעהילט אין שאָטן... אַנדערע זעען ביי אונזער ליכט, און מיר אַליין ווערן ווי בלינדע שאָף גע־טריבן! און מען טאָר זיך נישט אָפּשטעלן, נישט פאַרהאַלטן זיך אַ ווײַלע און אַ קלער טאָן: צו וואָס? און נישט לאַנגזאַמער גיין, און נישט געשווינדער... א י י ן איינמאָל פאַר אַלע מאָל אָפּגע־שטעלטער וועג, א י י ן איינמאָל פאַר אַלעמאָל אויסגעמאָסטענע צייט! טאָרסט קיינעם נישט אָפּוואַרטן, קיינעם נישט דעריאָגן! צו קיינעם זיך נישט ווענדן אויף דיין וועג!

„און שטענדיג, שטענדיג אַליין — יעדעם האָט זיך ז י י ן וועג, און יעדעם איז עלנט פאַר זיך אויף זיין אייגענעם וועג"...

„טויזנטער אומגליקלעכע שוועסטער קרייצן דורך דיין ליניע—קיין איינציגע קומט צו דיר נישט צו, קיינעם קאָנסטו נישט באַ־גריסן — קיין איינציגע פרעגן: ווי גייט עס דיר, שוועסטער? קיינע שמייכלט דיר נישט צו, און דו שמייכלסט צו קיינער נישט! מיר זיינען אַזוי נאָענט און אַזוי פרעמד; און די הערצער קלעמען אַזוי פאַר בענקשאַפט! און מען פילט זיך אַזוי דערנידעריגט!"

„מיר זיינען דאָך הויך!", טרייסט די לבנה — „די אונטן זיינען א ו נ ז מקנא"...

„די נאַרן! זיי, וואָס טרעפן זיך און האַלזן, און קושן זיך און טרייסטן זיך, און לעבן נאָר אַזוי קורץ — זיי זיינען אונז מקנא! אונז, עלנטע, פאַר'יתום'טע, וואָס לעבן א י י ב י ג, אָדער כ מ ע ט אייביג!"

„זע!" — טייט מען דאָרט אַרויף מיט די פינגער — „אַ שטע־רענדל האָט זיך אין גאָלד צעפלאָסן"... זיי ווייסן נישט, אַז דאָס גיסט זיך פאַר בענקשאַפט די נשמה אויס...

„שירה זאָגן זיי, די שטערן, די גליקלעכע שטערן", און עס פאַלט זיי נאָר נישט איין, אַז צווישן איין „הללויה" און דעם צוויי־טען, ווײַנט מען דאָ, פאַרגייט מען פון בענקשאַפט"...

„איך קאָן נישט מער!"

„שוויינ, קינד, — מען הערט — — גיי דיין גראָדן וועג..."

„קינד! זיין ווילן מ ו ז געשען! א שטערנדל וואס רירט זיך פון אָרט, ווערט אראָפּגעשלײדערט"...

„וואוהין, מאמע? צו יענע דאָרט אונטן אראָפּ?"

„ניין, קינד, טיפער!... און דאָרט ווערט מען געשטראָפט... אייביג געשטראָפט... ווער עס האָט וועלטן אויסגעטראַכט, דער האָט אויך אויסגעטראַכט די שטראָף! שרעקלעך מוז זי זיין! שווער איז זיין האַנט! טויזנטער, טויזנטער קינדער פארליר איך אזוי, און קיין איינציגעס איז נישט צוריקגעקומען, עס זאָל כאָטש דערציילן, וואָס עס טוט זיך דאָרט... וואָס פאר א יסורים מען לײדט; און גרויס מוזן זיי דאָך זיין די יסורים; שווער איז זיין האַנט... און קיין זיפץ פון דאָרט ארויף קומט נישט; אין דער פינצטערנישט ווערט אַלץ פארשטיקט! און קיין שטראַל פון די זינדיגע געשטראָפטע קומט נישט ארויף, — אראָפּגעשלײדערט, ווערן זיי, פאַלנדיג, שוין אין דער לופט פארלאָשן! היט דיך! טו תשובה אויף דיינע רייד!"

„ניין, מאמע! א ר אָ פּ וויל איך! ל י י ד ן וויל איך! אייביג לײדן, נאָר וויסן. אז דאָס זיינען די יסורים וואָס איך א ל י י ן האָב אויף מיר גענומען! מ י י נ ע יסורים. מ י י ן ווילן איז געשען!"...

אין גאַלד צעפלאַקערט זיך דאָס שטערנדל, און רוקט זיך אָפּ, און בליץ־שנעל ווערט עס אראָפּגעשלײדערט און פאַלנדיג, ווערט עס אויסגעלאָשן אין דער לופט, און די לבנה זיפצט און שווייגט ווייטער; זי טאָר זיך אפילו נישט אומקוקן...

אין קעלער־שטוב

(א בילד)

א גרויסע קעלער־שטוב, פול מיט בעטן !

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

פריידע די האַלעדריגיכע שלאָפט שוין לאַנג אויף איר קאַסטן, אין איר ווינקעלע צווישן אויוון און וואַנט. זי האָט זיך היינט פרי געלעגט, ווייל עס איז מאָרגן יריד און א נאָענט שטעטל, דאַרף מען אויפשטיין פרי און אַרויספאָרן מיט דער מאַזש. זי שלאָפט דאָך אומרואיג — זי וועט האָבן צרות צרורות מיט'ן געלעגנהייט: זי האָט באַדונגען דעם באַלעגאָלע, ער זאָל זי אויפנעמען מיט א קליין פעסל, און נאָך פאַר'ן איינשלאָפן האָט זי א ישוב געהאַט, אז עס איז גלייכער מיטצונעמען דאָס גרויסע פאַס. זי האָט זיך לאַנג אומרואיג געוואָרפן אויף'ן געלעגער : „א ביין מויל א אידענע האָט", האָט זי אויף זיך אַליין זיך געבייזערט, „אַרויסגעכאַפּט זיך: „ס'קליינע פעסל" ! נאָך וואָס ? נאָך ווען ? דעם באַלעגאָלע'ס דאגה ? ער וועט דאַרפן מפיים זיין די פערד מיט נאָך א ביסל האָ־בער ?" אזוי וואָרטשענדיג אויף דער מיאוס'ער צונג, וואָס אַן אשה האָט, איז זי קוים איינגעשלאָפן. פון אונטער'ן איבערנע־בעט שטאַרט אַרויס א רויט קאָפּ־טיכל, וואָס פאַלט איר אַראָפּ אַרום פּנים, ווי א רעמל אַרום דער שפּיצינער, בלאַלעכער נאָז. זי אָטעמט שווער. זי מוז האַלטן די ביינינע הענט אויף'ן אַלטן האַרץ; גאָט ווייסט, וואָס עס חלום'ט זיך איר ! אפשר וואַרפט זי דער באַלעגאָלע אַוועק, און זי בלייבט א האַלב יאָר אָן פּרנסה !

דער ווינקל נעגנאיבער געהערט צו יוסל וואַסער־טרעגער. דאָס ווייב מיט צוויי קינדער שלאָפן אין איין בעט און ער מיט'ן עלטערן

חדר־אינגל — אין צווייען. פון די בעטן רייסט זיך אויך אַלע מאָל אַרויס אַ זיפץ, דאָ איז מען אויך איינגעשלאָפן מיט עגמת־נפש. דאָס חדר־אינגל האָט געוויינט „רבי געלט״! און די נאָך עלטערע טאָכטער איז געבליבן אָן אַן אָרט. זי האָט געהאַט אַ וואוילע שטעל, ביי׳ן אַ פּאָר פּאָלק אָן קינדער, דאַרף פּלוצלונג די באַלעבאָסטע שטאַרבן! זי איז אַהיים געקומען; זי וועט דאָך נישט בלייבן אַליין מיט׳ן אַלמן! עס קומט איר אַ פּאָר רובל שכירות; מען וואָלט געקאָנט דערפון כאָטש, רבי־געלט באַצאָלן; טענה׳ט אָבער דער אַלמן „לא פקדני״ — דאָס ווייב האָט אים נישט אָנגעזאָגט און ער אַליין ווייסט נישט; ער האָט זיך קיינמאָל נישט געמישט אין ווייבערישע זאַכן. איידער מען איז איינגעשלאָפן האָט מען זיך אפילו אַ ביסל געקריגט: די מוטער האָט געראַטן, מען זאָל דעם אַלמן רופן צו אַ דין־תורה; די טאָכטער וויל בעסער שרייבן אַ פּראָשעניע אָדער צום „מיראָוואָי״, אָדער צום „נאַ־טשאַלניק״, יונה וויל ביידע עצות נישט הערן: דער אַלמן וועט זיך נוקם זיין און אָפּרעדן אים אַלע באַלעבאַטים. „ער דאַרף נאָר— זאָגט יונה—געבן אַ פּיפּץ, בין איך אויס קאַפּעליוש־מאַכער... עס האָט דען אַ שיעור וויפיל וואַסער־טרעגער עס גייען היינט אַרום שלינג־און־שלאַנג, זייט מען האָט די וואַסער־ליטונג געמאַכט?״

אַרויף צו־ציער שנאָרכט בערל טרעגער איינער אַליין ווי אַ „כראַביע״ אין בעט. ביידע קינדער שלאָפן אין צווייטן; דאָס ווייב איז אַ קעכין און האָט היינט אַ חתונה. דאָך — שלאָפט מען אויך נישט רואיג. בערל׳ען בלאָנדזשעט אַרום שוין אַ צייט עפּעס אַ וויטאָג צווישן די ביינער, אויך דער עלטערער זון זיפצט אַלע מאָל פון שלאָף; ער אַרבעט ביי קאַלך־לעשן און האָט זיך אַ פּיסל אָפּגעברים.

נאָך ווייטער שלאָפט ווי אַ „כראַבינע״, איינע אַליין אין בעט, צירל די זיצערין; אין צווייטן שלאָפן אַלע דריי קינדער. איר מאַן איז אַ נאַכט־וועכטער. כעלות, אַז ער וועט קומען וועט זי אַרויס־גיין מיט ברויט און פרישע בייגל.

מיר האַלטן שוין ביים דריטן ווינקל, עס שטייט נאָך אַ בעט— אַ שמאָל אייזערן בעטל. אָן אויסגעזונט־געריטלטער פרויען־קאָפּ

שלאָגט זיך אָפּ פון א קנויל־אלטווארג, וואָס דינט אים אלס קישן. די יונג־פארברענטע ליפּן עפענען זיך אָפּט, ארויסצולאָזן א שווערן זיפץ. „א שווערע פרנסה" האָט איר מאן, „ער האָט קיין מזל נישט". מיט חירוף־נפש האָט ער יענע וואָך ארויסגעשלעפּט א קור־פערנעם קעסל און באַגראָבן אין זאמד הינטער דער שטאָט—האָט מען אים געפונען! ווער ווייסט מיט וואָס ער וועט היינט אהיים קומען? אפשר זיצט ער שוין גאָר... און דאָ האָט מען דריי וואָכען קיין טעפּל ווארעם וואסער נישט צונעשטעלט... פון דער דירה טרייבט מען...

„א שווערע פרנסה... אָן מזל!" זיפצן די פארברענטע ליפּן. און מען מוז זי דנאָך פאר שכנים היטן. מען פרעגט אלץ: וואָס טוט דיין מאן? וואָס קומט ער אזוי שפּעט אהיים?...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

איבער אלע בעטן ציטערט א טונקעלע שיין פון מיט שטוב; פון איבער שפּאַגישע ווענטלעך, וואָס זיינען די גרענעצן פון א יונג פּאָר פּאָלק'ס ממשלה. טריינע „ד' אמות" די יונגע באַלע־באָסטע שלאָפט נאָך נישט; ערשט צוויי חדשים נאָך דער חתונה —ווארט זי אויפ'ן מאן, וואָס דארף קומען פון בית־המדרש. ביי איר ברענט זיך עס דער קאַגאַניעץ, וואָס ווארפט העל־ווייסע פלע־קען, אויפ'ן שווארצן סופים, און שיקט ארויס דורך די לעכער פון שפּאַנישן ווענטל, די עטלעכע אָרימע שטראלן, וואָס טאַנצן איבער די אָרימע בעטן מיט די אָפּגעארבעטע, מידע פנים'ער.

אין טריינעס ממשלה איז ליכטיגער און ריינער — צווישן ביידע בעטן אויף א וויים טישל ליגט א קרבן־מנחה סידור צווישן צוויי קליינע מעשענע לייכטערלעך — איר דרשה געשאַנק! אויף דער וואַנט הענגען חתונה־מלבושים, א טלית־זאַק מיט אַן אויס־געניייטן מגן־דוד. פאר דאָס איז קיין בענקלעך אין דער ממשלה נישטאָ. זי זיצט אויף א בעט, פאררייכט א נעץ פאר די ציבעלעס, וואָס ליגן לעבן איר צעוואָרפן אויפ'ן ליילעך. דאָס גאַנצע בעט־געוואַנט ליגט אויפ'ן צווייטן בעט — אונטער'ן בעטגעוואַנט איז באַהאַלטן דאָס יויכל אויף וועטשערע.

עס עפנט זיך שטיל די טיר. טריינע ווערט רויטלעכער, זי

פארלירט די נעץ פון דער האַנט און שפּרינגט אויף פון בעט. זי בלייבט דאָך שטיין, — עס פּאַסט נישט פאַר שכנים; טאָמער כאַפּט זיך וועלכער אויף, וועט מען חוכא־טלולא פון איר מאַכן! צרות האָט זי פון די שכנים! פון פריידעלע'ן, דער עיקר... זי קאָן נישט פאַרשטיין, ווי אַזוי מען שילט נישט אַ מאַן באַלד צומאָרגנס נאָך דער חופה! „וואַרט — זאָגט זי, דו „אַלטע מכשפה!"—דו וועסט שוין זען! וואָס פאַר אַ מזל דו וועסט ביי אים האָבן... ווייז אים נאָר אַ פינגער!"

פריידל לאָזט איר קיין פרייע מינוט. אַ מאַן, — זאָגט זי, — אַז מען פירט אים נישט אַרום ביי דער נאָז, איז ער ערגער ווי אַ וואָלף; ציט ער די קליי פון די ביינער אַרויס, דאָס בלוט זויגט ער אויס פון די אָדערן! שוין 10 יאָר — זאָגט פריידל — זיצט זי אָן אַ מאַן, און קאָן נאָך אַלץ צו די כחות נישט קומען! און פריידל איז אַ קלוגע אידענע. אַ מלומדת! „וואָס עס קומט אים— זאָגט זי—על פּי דין, וואַרף אים ווי אַ הונט אַ ביין, און ווייטער— וואַרע! נ אָ ר פון דער ווייטנס און — נ אָ ר געפּלוכט!

טריינע האָט צייט דאָס אַלעס צו דערמאָנען, ווייל עס דויערט, איידער יוסל'ע גנב'עט זיך דורך אויף די נעגל צווישן די שכנים; יעדער טריט זיינער שלאָגט איר אָפּ אין האַרץ, נאָר אַנטקעגן גיין— פאַר קיין שום געלט. אָט פאַלט ער שיר! אָט איז ער שוין ביי די ווענטלעך. — זי אָטעמט אָפּ.

— גוטנאַוונט! — מאַכט ער שטיל מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן.

— גוט־יאָר!—ענטפערט זי נאָך שטילער.

— ווילסט עסן?—פרעגט זי.

— און דו?

— מאַ...

ער איז אַרויס הינטער די ווענטלעך און איז צוריקגעקומען מיט אָפּגעגאָסענע הענט; זי דערלאַנגט אים אַ האַנטעך. אויפ'ן עק פון טיש שטייט שוין גרייט אַ „מוציא" מיט זאַלץ און דאָס אָפּגער־ געגומענע יויכל.

ער זיצט אויף ז י י ן בעט; אויפ'ן גאַנצן בעט־געוואַנט; זי אויף איר'ן מיט די ציבעלעס. זיי עסן גאַנץ לאַנגזאַם און רעדן

דערביי מיט די אויגן — ווי ערשט נאָך א חתונה, און מיט די מיילער—פון פרנסה.

— נו, ווי האַלטסטו?

— אָט, — זיפצט ער אָפּ, — דריי תּלמידים האָב איך שוין!

— בלייבט טאַקע מלמדות?—פרעגט זי טרויעריג.

— מאַ! — ענטפערט ער.

— געלויבט איז גאָט דערפאַר, — טרייסט זי זיך און אים צוזאַמען.

— געלויבט איז גאָט, — זאָגט ער איר נאָך, — נאָר דאָס איז ערשט 120 רובל!

ער זיפצט.

— נו, וואָס זיפצסטו?

— רעכן: — ענטפערט ער, — א רובל א וואָך דירה־געלט, איז 26 רובל א זמן; שולדיג בין איך נאָך... חתונה הוצאות...

— ווי הייסט?—פרעגט זי פאַרוואונדערט.

ער שמייכלט:

— דו מיינסט טאַקע, נאַרעלע, אַז דער טאַטע האָט געקאָנט מער ווי צוזאָגן?

— נו, הכלל? — האַקט זי אים איבער.

— דאָס הייסט, — פירט ער ווייטער דעם חשבון, — א רובל 12, איז שוין 38, וואָס בלייבט אויף עסן?

זי רעכנט:

— 82, דאַכט זיך?

— אויף 26 וואָכן!

— נו וואָס איז,—מאַכט זי — א י ב ע ר 3 רובל א וואָך!

— און וואו איז, — פרעגט ער טרויעריג, — האָלץ, ליכט... שבת ויום־טוב?

— עט, גאָט פאַרלאָזט נישט, — טרייסט זי, — א י ך קען אויך עפּעס טאָן: אָט, האָב איך איינגעקויפט ציבעלעס! אייער זיינען וואָלוול, וועל איך אויך איינקויפן, במשך א פּאָר וואָכן וועט עפּעס כאַפּן אויפ׳ן שאָק!

— און רעכן נאָר איבער, — פירט זי ווייטער, — וואָס קאָסט

האַלץ און ליכט? א גאָרנישט! א פ ש ר,א רובל א וואָך... בלייבט אַלץ...

— און שבת! און יום־טוב? וואָס רעדסטו, קינד?

און דאָס וואָרט „קינד" איז אַרויס אַזוי ווייך, אַזוי גוט־האַר־ציג, אַז זי צעשמייכלט זיך.

— נו, בענטש נאָר בענטש, — מאַכט זי, — לעג אָפּ די חשבונות אויף מאָרגן... שוין צייט צו שלאָפן.

זי פאַרשעמט זיך דאָך, לאָזט אַראָפּ די ברעמען און גלייך זי פאַרענטפערט זיך:

— דו קומסט אַזוי שפּעט... — זאָגט זי מיט א האַלב־נעמאַכטן גענעץ.

ער בוינט זיך צו איר צו איבער'ן טישל:

— נאַריש קינד, — פליסטערן זיינע ליפּן, — איך קום דאָך אומישנע שפּעט, מיר זאָלן קענען צוזאַמען עסן... פאַרשטייסט? אַזוי פּאַסט דאָך נישט... ווייסט דאָך, א מלמד!

— נו, בענטש נאָר, בענטש! — ראָט זי דאָס איריגע מיט פעסטער געשלאָסענע אויגן.

ער מאַכט די זייניגע אויך צו. ער וויל ערנסט בענטשן. די אויגן רייסן זיך אים דאָך אַלע ווײַלע אויף... ער דריקט פעסטער אַראָפּ די ברעמען, עס בלייבט דאָך א שפּאַלט, דורך וועלכן ער זעט זי, עפּעס וואונדער־פאַרביג באַלויכט, אַז ער קען פון איר דעם בליק נישט אָפּרייסן.

זי איז מיד—קריגט ער רחמנות.

ער זעט ווי זי רוקט זיך העכער אַרויף אויפ'ן בעט, שפּאַרט אָן דעם קאָפּ אָן דער וואַנט. „זי וועט אַזוי איינשלאָפן", קלערט ער.

— פאַרוואָס נעמט זי נישט קיין קישן? — ערגערט אים. אויסרעדן קאָן ער נישט, מאַכט ער: מ... מ...!

זי הערט דאָך נישט, ער יאָגט צו דאָס בענטשן, ענדיגט, שטעלט זיך אויף, און בלייבט שטיין, נישט וויסנדיג וואָס צו טאָן.

ער רופט: טריינע! נאָר א ז ו י שטיל, אַז עס קען זי נישט וועקן. ער רוקט זיך צו צו איר בעט און בויגט זיך איבער איר. איר פּנים שמייכלט אַזוי זיס... עס מוז זיך איר עפּעס גוטס

חלום'ען... און ווי שיין זי שמייכלט... אן עבירה זי וועקן! דאָך וועט איר דאָס קעפּל וויי טאָן... איי, האָט זי האָר נעהאַט,—ער האָט זיי אויף די תנאים געזען—שוואַרצע, לאַנגע... היינט נאָך... דער ציפּיק איז א נעשטיקטער, א דינער מיט לעכלעך... אפילו א חנ'עוודינגער... ער שמייכלט אויך מיט!

מען מוז זי דאָך וועקן! ער בויגט זיך צו נאָך נעענטער, דער־פילט איר אָטעם, ציט אים גירינג אין זיך אריין... זי ציט אים צו ווי א מאַגנעט... א ון נישט ווילנדיג רירט ער אָן אירע ליפּן מיט די זייניגע.

— איך שלאָף נאָר נישט, — מאַכט זי ראַפּטום און עפנט א פּאָר שעלמיש־לאַכנדיגע אויגן. זי וואַרפט אים אירע הענט ארום אַקסל און ציט אים צו צו זיך.

— נישקשה, — רוימט זי אים אין אויער אריין, אַזוי זיס, אַזוי־גוט—נישקשה... נאָט, דער גוטער, וועט העלפן... דאָס האָט ע ר דאָך אונז צוזאַמען נעבראַכט... ער וועט נישט פאַרלאָזן! עס וועט זיין—אי האָלץ... אי ליכט... עס וועט זיין פּרנסה... עס וועט גוט זיין... נ אָ ר גוט זיין... ס'וואָר, יוסל'ע? ס'וואָר!

ער ענטפערט נישט, ער ציטערט אינגאַנצן.

זי שטופּט אים א ביסל אָפּ פון זיך.

— קוק אויף מיר, יוסל—פאַלט, איר איין צו פאַרלאַנגען.

יוסל וויל פאַלגן און קען נישט.

— בטלן,—מאַכט זי צו אים ווייך,—נאָך נישט צוגעוואוינט, הא?

ער וויל באַהאַלטן זיין קאָפּ אויף איר ברוסט, זי לאָזט נישט.

— וואָס שעמסטו דיך, בטלן! קושן מענסטו, און קוקן נישט?

ער וויל בעסער קושן; זי לאָזט נישט.

— קוק אויף מיר, איך בעט דיך!

יוסל עפנט די אויגן מיט כוח; זיי פאַלן דאָך באַלד צוריק צו.

— איך בעט דיך,—מאַכט זי נאָך ווייכער, נאָך זיידענער.

ע ר קוקט. אַצינד לאָזט ז י אראָפּ די ברעמען.

— זאָג נאָר—מאַכט זי,—זאָג מיר דעם אמת, איך בעט דיך... איך בין עפּעס א שיין ווייבל?

יאָ!—רוימט ער איר איין, און זי דערפילט נאָך הייסער זיין אָטעם.

— ווער האָט דיר געזאָגט?

— איך זע דאָך! א מלכה ביזטו, א מלכה!

— און זאָג נאָר, יוסל—פרעגט זי ווייטער,—דו וועסט שוין שטענדיג אזוי... שטענדיג אזוי זיין?

— ווי אזוי מיינסטו, טריינע?

— איך מיין,—ציטערט איר שטימע,—נעגן מיר אזוי גוט...

— ווי דען?

— אזוי הארציג?

— ווי דען?

— שטענדיג?

— שטענדיג!—איז ער מבטיח.

— וועסט מיט מיר עסן שטענדיג צוזאַמען?

— זיכער... בלי נדר,—ענטפערט ער.

— און... וועסט אויף מיר קיינמאָל נישט שרייען?...

— ק י י נ מ אָ ל... בלי מסקנא!

— קיינמאָל נישט אָנטאָן קיין צרות?...

— צרות? איך? דיר?... ווי הייסט? פאַרוואָס?

— איך ווייס? פריידע זאָגט—

— וואַ—די מכשפה!

ער רוקט זיך ווייטער צו. זי שטויסט אים אָפּ צוריק.

— יוסל'ע?

— וואָס?

— זאָג—ווי הייס איך?

— טריינע!

— פּע—פּאַרציט זי די קליינע ליפּעלעך—

— טריינעשי—פּאַרבעסערט זיך יוסל.

עס געפעלט איר אַלץ נישט.

— טריינעניו...

— ניין!

— נו — טריינע־לעבן, טריינע־קרוין, טריינע־הארץ... שוין גוט אזוי?

— יאָ! — ענטפערט זי גליקלעך, נאָר...

— וואָס נאָר, לעבן מיינס, נחת מיינס?

— נאָר, הער יוסל... און... שטאַמלט זי.

און וואָס?

— און אז עס וועט, חס ושלום פעלן אמאָל פרנסה... אז איך וועל וועניג פארדינען... וועסטו אפשר... אפשר שרייען...

טרערן קומען איר אין די אויגן אריין.

— חס ושלום! חס ושלום!

ער רייסט אויס דעם קאָפּ פון אירע הענט, און פאלט צו צו די נאָך אָפענע ליפּן.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

— א רעכטע שיינע, ריינע כפּרה, צו זייער קאָפּ, צו זייערע הענט און פיס — הערט זיך א קול פון הינטער די ווענטלעך — קוש־וואָך נאָר ביי זיי! קיין אויג לאָזט מען נישט צומאַכן...

דאָס איז פריידל׳ס הייזעריג־שפּיצינ־ניפּטיג קול.

מוסר

עס גייען צוויי ווייבער הינטער דער שטאָט. איינע א הויכע, שוואַרצע אידענע, מיט בייזע אויגן, שוואַרצע, הילכעדיגע טריט; די צווייטע א דאַרע, בלאַסע, קליינע אידענע מיט אַן אָראָפּגעלאָזטן קאָפּ.

— וואו פירסטו מיך, חנה? — פרעגט די צווייטע.

— וואַרט, נאָך א פּאָר טריט. זעסט, דאָרט צום בערגל.

— נאָך וואָס?—פרעגט נאָכאַמאָל די צווייטע מיט א באַנג אָפּגעריסן קול, גלייך זי וואָלט זיך עפּעס געשראָקן.

— וועסט הערן, קום...

זיי זיינען צוגעקומען צום בערגל.

— זעץ דיך, — מאַכט חנה. די צווייטע פאָלגט, זעצט זיך אויפ׳ן בערגל, חנה זעצט זיך לעבן איר. — אין דער שטילקייט פון וואַרעמען זומער־טאָג, ווייט פון שטאָטישן גערודער, מאַכט זיך א געשפּרעך:

— גרונע, ווייסט ווער דיין מאַן, עליה השלום, איז געווען?

אויף גרונע׳ס בלאַס פּנים לעגט זיך א שאָטן.

— איך ווייס,—ענטפערט זי מיט פאַרביסענע ליפּן.

— א סופר איז ער געווען, גרונע! א כשר׳ער סופר...

— איך ווייס!—מאַכט גרונע אומגעדולדיג.

— פאַר יעדן אות פלעגט ער זיך טובל׳ען אין מקוה...

— א גראָבער ליגן... אַז ער פלעגט גיין א פּאָר מאָל אין דער וואָך, איז אמת...

— א כשר׳ער איד געווען.

— אמת...

— זיין זכות זאָל אונז ביישטיין...

גרונע שוויינט.

— שווייגסט ?—וואונדערט זיך חנה.

— אַלץ איינס.

— נישט אַלץ איינס! זיין זכות זאָל אונז טאַקע ב י י־ש ט י י ן! הערסט?

— איך הער!

— וואָס זאָגסטו דערצו?

— וואָס זאָל איך זאָגן, איך ווייס נאָר, אַז ער איז נ י ש ט ביינגעשטאַנען...

פויזע. די ווייבער פאַרשטייען זיך: דער כשר'ער סופר איז געשטאָרבן און איבערגעלאָזט אַן אַלמנה מיט דריי יתומים—מיידלעך. גרונע האָט שוין מער נישט חתונה געהאַט, די קינדער קיין שטיף־טאַטן נישט געגעבן, אַליין אויף זיך און די קינדער געאַרבעט, נאָר קיין מזל און ברכה איז נישט געווען... „זיין זכות איז נ י ש ט ביינגעשטאַנען..."

— און ווייסטו פאַרוואָס, גרונע?—האַקט איר איבער חנה דאָס שטילקייט.

— עס...

— ווייל דו ביזט זינדיג...

— איך?—און די בלאַסע גרונע שפּרינגט אויף, ווי אַן אונטערגעשאָסענע—איך—זינדיג?

— הער גרונע, זינדיג איז יעדער מענטש, נאָר דו אודאי...

— אודאי?

— גרונע, נישט אומזיסט האָב איך דיך ארויסגעפירט הינטער דער שטאָט צום טייך צו, אויפ'ן פעלד... קיין פרישע לופט, ברוך השם, דאַרפן מיר נישט... זעסט, גרונע... אַ מאַמע, און בפרט אַ כשר'ן סופר'ס אַן אַלמנה דאַרף...

— וואָס דאַרף זי?

— זי דאַרף זיין פרימער ווי אַלע, בעסער ווי אַלע און מער אַכטונג געבן אויף דער טאָכטער.

די בלאסע גרונע איז נאך בלאסער געווארן. די אויגן האבן איר אויפגעפלאמט, די נאז־לעכער צעשפרייטן זיך און די בלא־פאר־ברענטע ליפן ציטערן.

— רחל!—האט זי אויסגעשריען.

— דו ווייסט, גרונע, איך בין דיר א גוטער פריינט, נאר דעם אמת מוז איך דיר זאגן, אניט וואלט איך נישט געהאט קיין פאר־ענטפער פאר גאט... איך וועל דיך נישט בארעדן, דורך מיר וועסטו נישט קומען צו ליטן אין די מיילער אריין, עס וועט בליי־בען צווישן אונז. איין גאט אין הימל וועט הערן...

— צי מיר נישט די נשמה ארויס!

— נו, הער זשע! קורץ און שארף... נעכטן פארנאכט, שפעט פארנאכט בין איך צוריק געגאנגען פון דער באן, און—אויף דעם בערגל איז געזעסן דיין מירל...

— איינע אליין?

— ניין—

— מיט וועמען?

— איך ווייס? מיט א קאפעליוש... א צילינדער אפילו... ער האט זי געקושט אין האלז־און־נאקן... זי האט געלאכט און געברו־פעט צוקערקעס...

— איך ווייס!...—רופט זיך אן גרונע מיט א קול ווי פון קבר ארוים... עס איז נישט דאס ערשטע מאל...

— דו האסט געוואוסט?! וואס? א חתן איז עס?

— ניין...

— נישט? און דו... האסט געשוויגן?

— יא.

— גרונע!

נאר איצט איז שוין גרונע רואיג.

— אצינד שווייג דו און הער, וואס איך וויל דיר דערציילן,— זאגט זי מיט א שניידנדיגן קול און, אנכאפנדיג רחל'ען ביים ארבל, נויט זי, זי זאל זיך צוריק זעצן.

— הער,—האט זי ווייטער געצווינגן,—אלץ וועל איך דיר דער־ציילן, און איין גאט אין הימל וועט אונז הערן!

רחל האָט זיך צוריקגעזעצט.

— אַז מיין מאַן איז געשטאָרבן—הויבט אָן גרונע.

— ווי אַזוי רעדסטו עפּעס, גרונע?

— ווי אַזוי זאָל איך רעדן?

— אָן „זכרונו לברכה"? און „נפטר געוואָרן" זאָגט מען!...

— אַלץ איינס, נפטר געוואָרן, צי געשטאָרבן, באַגראָבן האָט מען אים...

— צו קבר אָבות געקומען...

— זאָל זיין קבר אָבות... נאָר מיך האָט ער איבערגעלאָזט מיט נאָך יתומים—טעכטער...

— געבעך, קיין קדיש נישט געלאָזט...

— דריי טעכטער, די עלטסטע—

— גענענדל—

— אַלט געווען 14 יאָר...

— ביי לייטן איז אַזוינס אַ כלה...

— ביי אונז איז קיין ברויט נישט געווען! פון תנאים שרייבן און לעקעך עסן נישט צו רעדן...

— ווי אַזוי רעדסטו עפּעס היינט, גרונע!

— נישט איך רעד, מיין האַרץ־ווייטאָג רעדט... גענענדל, ווייסטו, איז געווען דאָס שענסטע מיידל אין שטאָט.

— היינט אויך... קיין עין־הרע!

— היינט איז זי אַ זויערע לימענע—אַ גראָער צאָפּ! נאָר דעמאָלט האָט זי געלייכט ווי די זון... און—איך בין דעמאָלט דעם פרומען סופר'ס אלמנה געווען! איך האָב זי ווי אַן אויג אין קאָפּ געהיט... איך האָב געוואוסט, אַז היינטיגע צייטן... עס דרייען זיך אַרום כלי־זמרים, שניידערלעך, אַזוי דייטשלעך און אַלטע בחורים... בית־המדרש'ניקעס אפילו פלעגן זיך דרייען ביים פענצ־טער... נאָר אויף וואָס איז אַ מאַמע? אַ כלה־מיידל, האָב איך געוואוסט, דאַרף זיין ווי אַ שפּיגל... און איך האָב מיינס באַוויזן; עס איז אויף איר קיין הויך נישט געפאַלן! געהיט האָב איך זי, געהיט! קיין אויג נישט אַראָפּגעלאָזט, קיין טריט פון שטוב אָן מיר נישט געמאַכט, און אַלץ מוסר געזאָגט... קוק נישט אַהער,

קוק נישט אהין, דאָ שטעל דיך נישט, דאָ מעק דיך נישט... קוק נישט ווי פייגעלעך פליען...

— נו, זייער וואויל...

— וואויל ווי די וועלט! — מאכט גרונע ביטער.—קום נאָר צו מיר אהיים און זע, ווי זי זעט אַצינד אויס! יאָ, זי איז אַן אמת ערלעך מיידל, נאָר פון 36 יאָר! דאר, די ביינער צו ציילן, א גערונצלטע הויט, ווי פארמעט צו תפילין, אוינן פארלאָשענע, דאָס פנים זויער, אַן א שמייכל—אייביג פארביסענע ליפּן... גאַנץ אָפּט דאָך ברענען אויף די פארלאָשענע אויגן—דאָס ברענט דעמאָלט אין זיי א שנאה, א האַס, ווי א גיהנום... און ווייסטו צו וועמען? ווייסטו וועמען זי האָט פיינט? וועמען, מאכנדיג מיט די ליפּן, זי פארשילט די ביינער?

— וועמען?

— מיך! מיך—איר אייגענע מאמע!

— וואָס רעדסטו? פארוואָס?

— זי אליין ווייסט אפשר נישט פארוואָס, נאָר איך ווייס! איך האָב מיך געשטעלט צווישן איר און דער וועלט, צווישן איר און דער זון! איך האָב איר, ווי זאָל איך דיר עס זאָגן? קיין וואָרעמקייט און קיין ליכט צום לייב ניט צוגעלאָזט... גאַנצע נעכט האָב איך דעריבער געקלערט ביז איך בין עס דערגאַנגען, אויף קלאָר דערגאַנגען! זי מוז מיך פיינט האָבן... יעדעס קעמערל פון איר לייב האָט מיך פיינט!

— וואָס רעדסטו?

— וואָס דו הערסט! די שוועסטער האָט זי אודאי פיינט, שענער זיינען זיי און אינגער!

גרונע כאַפּט שווער דעם אָטעם און רחל קען צו די נעדאַנקען נישט קומען... **זי הערט עפּעס שרעקלעכס**; עפּעס ערגערס, ווי קראַנק זיין, ווי שטאַרבן, אפילו ווי „אונטער דער חופּה שטאַרבן" —דאָס גרעסטע אומגליק, וואָס עס טרעפט זיך ביי אידן און דאָך— רבונו של עולם, עס ד א ר ף אַזוי זיין!

— די אינגערע, לאה'ן, האָב איך שוין אין דער היים נישט

געהאַלטן... איך האָב זי אָפּגעגעבן פאַר א דינסט... — הויבט ווייטער אָן גרונע צו דערציילן און די שטימע ווערט נאָך הייזעריגער, נאָך אָפּגעריסענער...

— איך האָב געגוג געשריען דעמאָלט,—דערמאָנט רחל,— מעשים געטאָן... א סופר׳ס א טאָכטער פאַר א דינסט...

— איך האָב געוואָלט כאָטש זי חתונה מאַכן, זאָל זי כאָטש א ביסל גדן האָבן... פון מיינע ציבעלעס, מיט וועלכע איך האנדל, קען מען קיין גדן ניט אויפקלייבן...

און זי האָב איך אויך געהיט...

ניט איין באַלעבאָס האָט אויף איר אַן אויג געוואָרפן, ניט איין באַלעבאַטיש קינד האָט זיך געוואָלט פון איר א שפּילעכל מאַכן... נאָר איך בין א מאַמע! איך בין א טרייע מאַמע געווען! די פיס האָב איך מיר אָפּגעהאַקט און 10 מאָל אין טאָג בין איך ביי איר אין קיך געווען, געוויינט און גע׳חלש׳ט, מוסר געזאָגט... הא! גוטע ווערטער, פרומע ווערטער געזאָגט!... גאַנצע נעכט בין איך נישט געשלאָפן און געלייענט דעם קב־הישר און אַנדערע הייליגע ספרים עברי־טייטש, און צו מאָרגנס איר איבערדערציילט... און נאָך אייגנס צונעגעבן! נאָט זאָל עס מיר מוחל זיין... פון דריי שדים האָב איך געמאַכט צען, פון א שמיץ איז געוואָרן קאַסט־רוי, מיט פייער האָב איך געשיט! און א שוואַך קינד איז עס געווען, א שוואַך כשר קינד, עס האָט זיך געלאָזט פירן!... דער טאַטע אויסן אויג—בלאַס, אָן א ביסל בלוט, און אזוינע גוטע, פייכטע אויגן,—נאָר שענער איז זי געוועזן...

— דו רעדסט, רחמנא לצלן, ווי פון א טויטער!

— און דו מיינסט זי לעבט? איך זאָג דיר, זי לעבט נישט! זי האָט אָנגעזאַמלט גדן, און איך האָב איר א מאַן געגעבן!

זי האָט געבעך געוויינט, אַז זי וויל אים נישט, אַז ער איז צו גראָב, צו פּראָסט פאַר איר.

נאָר א לערן־קינד נעמט ניט קיין דינסט־מיידל, בפרט מיט דרייסיג רובל גדן!

איך האָב געדאַנקט גאָט ווער עס איז! — א שניידער־יונג, איז א שניידער־יונג!

נו! האָט ער מיט איר א יאָר געלעבט — צוגענומען דאָס געלט, מיט׳ן געזונט, מיט׳ן רעשט ביסל כוח און איז אוועק...

נאַקעט און בלויז האָט ער מיר זי אָפּגעשטעלט, נאָר — מיט א לונגען־פעלער! זי שפּייט מיט בלוט!... א שאָטן איז עס שוין, נישט קיין מענטש... עס טוליעט מיך ווי א קליין קינד, עס לעגט זיך ווי א לעמעלע!... און גאַנצע, גאַנצע נעכט וויינט עס...

און ווייסטו אויף וועמען זי וויינט?

— אויפ׳ן מאַן, ימח שמו!

— ניין, רחל, אויף מיר וויינט זי! א י ך האָב זי אומ־גליקלעך געמאַכט! אירע טרערן פאַלן מיר אויפ׳ן האַרץ ווי קאָכע־דיגע בליי — זיי סמ׳ען מיך, די טרערן...

זי בלייבט ווייטער שטיל און כאַפּט קוים דעם אָטעם.

— הכלל?—פרעגט רחל—

— הכלל?—האָב איך מיר שוין געזאָגט: גענוג! זאָל מיין דריטע טאָכטער שוין לעבן! לעבן זאָל זי, ווי זי וויל!

זי אַרבעט אין פאַבריק! 16 שעה אין טאָג אַרבעט זי, קוים אויף טרוקן ברויט פאַרדינט זי... זי וויל צוקערקעס אויך, זאָל זי עסן! זי וויל לאַכן, שטיפן, קושן זיך—זאָל זי! הערסט חנה— זאָל זי! א י ך קען איר קיין זיסע זאַכן נישט געבן, קיין מאַן אוודאי און אוודאי נישט! א ציטרין פון איר מאַכן, וויל איך נישט, א לונגען־פעלער געבן—נישט, נישט! זאָל שוין ד י טאָכטער מיך נישט האַסן, אויף מיר נישט וויינען.

— אָבער גרונע,—שרייט רחל אוים דערשראָקן,—וואָס וועלן זאָגן לייט?

— זאָלן לייט פריער אויף אָרימע יתומים רחמנות האָבן, נישט אַרבעטן מיט זיי ווי מיט אייזלען אומזיסט! זאָלן מענטשן האָבן הערצער פון מענטשן און נישט האַלטן אָרימע לייט צום אויסדריקן ווי לימענעס...

— און גאָט? גאָט, ברוך הוא?

און ברונע הויבט זיך אויף און שרייט, גליך זי האָט געוואָלט, נאָט זאָל אין הימל הערן—
— האָט נאָט געזאָלט פריער יענע פאַרזאָרגן...

עס איז א שווערע שטילקייט! בײדע ווייבער אָטעמען שווער, ביידע שטייען זיך אנטקעגן מיט בליצן אין די אויגן.
— ברונע! — שרייט ענדלעך אוים רחל, — גאָט! גאָט וועט שטראָפן!
— נישט מיך, נישט מיינע טעכטער! גאָט איז ערלעך! ער וועט עמיץ אנדערן שטראָפן! עמיץ אנדערן!

פאַר דער טיר

(א טונקעלע נאַכט, אַן אָפּגעלעגן שטיל געסל. ז י, אויף א באַנק אונטער א פינצטער פענצטער, שטאַר פאַר זיך קוקנ־דיג. ע ר קומט צו, אומקוקנדיג זיך צי גייט נישט ווער).

ע ר:

(רירט איר זאַכט דעם אַקסל אָן).

ז י:

(ויך אומקערנדיג צו אים אָן פאַרב)

— דו?

ע ר:

(מיט א בליק צום פינצטערן פענצטער)

אליין?

ז י:

דער טאטע אין קבר—די מאמע אין תפיסה—אליין.

ע ר:

וואָס ווייטער?

ז י:

האָט ערגעץ א הון געכאַפּט... א בריה דערויף. זי האָט אָבער קיין גליק נישט. געכאַפּט.

ע ר:

כ'האָב דאָך דיר געוואָלט געבן—

ז י :
(שטרענג)
כ'וועל ביי דיר נישט נעמען — —
(האַרט)
ניי אהיים...

ע ר :
(געבעט)
טרייב מיך נישט...

ז י :
(נאָך פויזע)
כ'האָב דיין מאמע געזען.

ע ר :
(דערשראָקן)
זי ווייסט עפעס?—האָט דיר עפעס געזאָגט?

ז י :
זייער א גוטע, דיין מאמע; ס'טוט איר זייער לייד, וואָס די אַלטע זיצט... און פונקט א צ י נ ד...

ע ר :
וואָס א צ י נ ד?

ז י :
ווען מען דאַרף אזוי פיל איינקויפן צו דיין—חתונה... „אזוי ווי זי קויפט איין, וועט קיינער נישט... פעט און ביליג, און פינקטלעך...

ע ר :
(פאָרוואורף)
מרים!

ז י :
זי וויל, כ'זאָל פאַרטרעטן די מאמע... זי וואונדערט זיך, פאַר־

וואס כ'וויל נישט ע ר ל ע ך פארדינען!

ע ר:

(ווי פריער, נאך טיפער)

מרים!

ז י:

ווי הייס איך?

(נאך פויזע)

האט מיך פארבעטן צו דער ארימער סעודה... ז'וועט מיך זעצן באזונדער...

ע ר:

(וויל זי אנכאפן ביי דער האנט, זי באהאלט זי הינטער זיך)

לאז מיך, גיב מיר דיין האנט... לאז מיך דיך פאר דער מאמען איבערבעטן... זי קען דיך נישט, פארשטייט דיך נישט...

ז י:

לאז אפ!

(ער פאלגט זי)

כ'בין א גנב'טעס א טאכטער. זי האט רעכט.

ע ר:

דיין מאמע איז דיין אומגליק.

ז י:

רעד נישט! — זי האט אלץ געטאן, וואס זי האט געקענט.. דער הונגער איז שטארקער געווען... האט זי געכאפט אמאל עפעס... און די יתומה, אז זי איז אליין געבליבן, האט חן אין לייטנס אויגן באקומען.

ע ר:

דערמאן נישט!

ז י:

גיי אהיים, אויב דו ווילסט, כ'זאל פארגעסן!... דו דערמאנסט!

ער:

ניין... איך מיין עס ערלעך! איך האָב דיך ליב, אזוי ליב...

זי:

און דעם מאַטן דיינעם האָסטו פיינט? און דער גרויסער מאַטע דיינער, מיט דער ווייסער לאַנגער באָרד, און שטרענגע לאַנגע ברעמען—וועס שטאַרבן, הערסט? אונטערגעהאַקט וועט ער ווערן, ווי א בוים, אז מען וועט'ן רופן: „דער גנב'טעם מחותן"... און די מאַמע דיינע—זי האָט מיר קיין שלעכטס נישט געטאָן,—וואָלט שוין קיין איינגעמאַכטס פאַר'ן שפּיטאָל נישט געפרעגלט!... די ערד וואָלט זי געקילט! כ'זאָל מיך שטעלן מיט איר ביי דער קראַטע אין שול — — און דיין כלה —

ער:

כ'האָב קיין כלה נישט! כ'וויל נישט! עס ווענדט זיך נאָר אָן דיר. זאָג א וואָרט!

זי:

כ'וועל נישט זאָגן! פאַרוואָס זאָל זי זיך אויסוויינען די קלאָרע אויגן? פאַרוואָס זאָלן אירע בעקלעך פאַרבליט ווערן? צוליב וואָס? פאַרוואָס נעמען א פאַרצעלייענע שיינע זאַך — די בלאַסע מיט די גרויסע און פאַר'חלומ'טע אויגן און צעשלאָגן? ווייסט, וואָס זי טוט גאַנצע נעכט? איך ווייס! אויך אמאָל ריין און ערלעך געווען!... זי בענקט... זי שפינט גאַנצע נעכט...

ער:

שפינט?

זי:

שפינט... פון לבנה שטראַלן; און פון נשמה שטראַלן... צוזאַמען שפּינט זי... און ווייסטו וואָס? אַרום איר חתן א זילבערן נעפּל... אין א זילבערן נעפּל זעט זי דיך... פון זילבערן נעפּל אַרויס הערט זי דיין שטימע... דו קענסט עס נישט פאַרשטיין... צערייסט דעם נעפּל נישט, וועסט איר די נשמה צערייסן!

ער:

איך פארשטיי דיך נישט, אבער לאז נעמאך... נישט מיין וואך... כ'וויל דיך דיך, דיך!

זי:

צוליב וואס? וואס וועסטו האבן ביי מיר, וואס דו און אנדערע האבן פריער נישט געהאט... ניי!

ער:

(גייט)

זי:

דאס לעצטע ברעט—אוועקגעשוואומען.

(פארהאנג).

אין סקווער

יוסל—מלכה

(זיצן אויף א באנק אין סקווער)

יוסל:

(אז זי האט זיך פארטראכט און שווייגט)

האסט שוין סודות פאר מיר?

מלכה:

(וועקט זיך אפאטעמענדיג)

שרעקלעך...

יוסל:

וואס, מלכה?

מלכה:

א פרעמדער, בלוט־פרעמדער מאן.

יוסל:

(עטוואס סארקאסטיש)

א סוחר—א נעמאכטער מענטש!

מלכה:

(אומגעדולדיג)

אלץ איינס.

(ווי פריער)

און אזוי פלוצלונג... עפעס א שפרונג אין אן אפגרונט אריין!

יוסל:

האָסט אַזוי געוואָלט—

מלכה:

(זי צוקט מיט די אַקסלען)

געוואָלט?

יוסל:

געזאָגט יאָ...

מלכה:

זאָג ניין!—און אַלטע מויד ווערן... ווי עס איז אַזוי שווער, אַזוי שווער...

יוסל:

נישט אַזוי שווער! כ'בין נעכטן אין טעאַטער געווען.

מלכה:

ווילסט מיך פאַררעדן.

יוסל:

ניין! עס געהער צו דער זאַך! שטעל דיר פאָר: עס זיצט ערגעץ אין אַ שטוב אַ פריילין. איינזאַמלעך זיצט זי נישט, זי שטייט, ליגט, טאַנצט איבער דער שטוב, לייכט צו צו די פענצטער, קוקט אַרויס, זעצט זיך צוריק, זינגט עפּעס, ברומט עפּעס—פּלוצלונג עפנט זיך די טיר—אויסגעוויזן האָט זיך: דורך אַן אירטום, גע־עפנט האָט געזאָלט ווערן אַן אַנדערע טיר, אויף דעם זעלבן שטאָק. ער קומט אַריין, נישט אָנגעקלאַפּט, ביי יענער טיר דאַרף ער, קענ־טיג, נישט אָנקלאַפּן — — אויף דער שוועל „גוט־מאָרגן" געזאָגט, זי עפנט ס'מויל, איבעררראשט, דערנאָך צעלאַכט זי זיך, קענטיג פאַרשטאַנען — גוט־יאָר טרילערט זי. באַמערקט ער זיין אירטום, וויל זיך צוריקציען פון דער שוועל, עס איז אים אָבער אַ שאָד, וויינערט זיך אַ קורצע ווײַלע, קוקט איר אין די אויגן אַריין; די אויגן לאַכן. פאַרמאַכט זיך הינטער זיך די טיר, רוקט זיך וואָס

אמאָל נענטער און נענטער, אויף די שפּיץ פינגער נייט ער, זי זערט עטוואָס בלאַסלעך, דערשרעקט זיך א ביסל, דערנאָך—רויט־לעך, עטוואָס פאַרשעמט, פינטלט מיט די אויגן, הויבט אויף א האַנט, עפנט ס׳מויל. אָפּצוזאָגן, אַרויסצוואווייזן. א שמייכל אַרום מוילכל, און חן־גריבלעך. ניין, זיי הויבן נישט אָן אָפּצושטויסן... זי רוקט זיך א ביסל אונטערווייזלעכטס אָפּ. פרעגט, געוויס, וואָס ער וויל, נאָר מען זעט נאָר ווי ליפּן רירן זיך, קיין שטימע הערט מען נישט... און ער וויל, זעט אויס הערן, רוקט זיך נענטער צו... זי רוקט זיך ווייטער אין אונטערווייזלעכטס אָפּ, טרעפט אויף א פּאָטער־שטול, פאַלט, אַלץ אונטערווייזלעכטס, אין אים אריין... ער איז שוין ביי איר, פלאַצט אַרויס: פּאַרדאָן! עפּעס צופיל הויך, מער ווי די נאָענטקייט מיט׳ן צימער פאַרלאַנגען, זי, פּלוצלונג, צע־לאַכט זיך. ער בעט אום פאַרצייען, א טעות געהאַט, כאַפּט און קושט איר די האַנט, זי לאַכט עפּעס מאָדנע. רייסט דאָך די האַנט נישט אויס. ער זאָגט, ר׳האָט א טעות געהאַט, די טיר פאַרטוישט, נאָר נעלויבט איז גאָט... ער דאַנקט זיין ליבן נאָמען פאַר׳ן טעות... געוויס—ער האַלט נאָך אַלץ די האַנט. זי לאַכט נאָך אַלץ — — — ענדע אַקט — —

מלכה:

(געקרענקטער פּאָרוואורף)

יוסל!

יוסל:

נאָט באַהיט, קיין שלעכטס נישט געשען... טאַטע־מאַמע—אָנגעקומען, געשיקט נאָך חופּה און קלעזמער. געקומען אויך דער רב, א לידל געזונגען, און נישט אין דעם גייט עס...

מלכה:

(אויסאַמאַטיש)

נישט אין דעם גייט עס!

יוסל:

ניין—נאָר, ווי גוט דאָס פריילין האָט געשפּילט, א פרעמדער

מאַן... א ווילד פרעמדער מאַן, א בלוט־פרעמדער...

מלכה:

אויף די ברעטער!

יוסל:

דאָס לעבן איז מער? א י י ן סצענע! נאָר זי האָט פּראָבן געמאַכט... אויסגעלערנט זיך... דורכגעשפּילט... ווילסט פּרובירן, מלכה? ער קומט מאָרגן...

מלכה:

(וייער פאַרביסערס)

צו דער חופּה — א פאַרנומענער מענטש... גלייך צום שול־הויף פאַרפאָרן...

יוסל:

אָ, ביז מאָרגן — וועסטו קענען! נישט אזוי פיל פּראָבן, ווי יענע, פאַר יענער מער אינטעליגענץ... ווערסט עס פיין מאַכן...

מלכה:

(פאַרצאָגט)

וואָס?

יוסל:

די ראָליע שפּילן—אין דער קאָמעדיע!

מלכה:

(עמפערט)

קאָ—מעד־יע!

יוסל:

ס'אי מער? ווילסט ווירקלעך חתונה האָבן?

מלכה:

(אויפשפּרינגענדיג)

פאַרזיצן.

(פּויזע)

יוסל:

(אומגעדולדיג)

אלץ איינס אייננטלעך, א דראמע ווערט אויך נעשפילט, זאָגאר א טראַגעדיע! פּרוביר, מלכה!

מלכה:

עס טוט וויי, יוסל...

דאָס לעבן אליין טוט וויי, מאַך דיר נישט דערוויס. מ'וועל מיר עס דורכשפּילן. קאָמעדיאַנטן—נו! אַקטיאָרן טוישן זיך... נאָר נישט אומגעדולדיג, נישט נעביסן די ליפּן, אָן פינצטערע בליקן... מען האָט דיר קלאָרע געגעבן, מאַך זיי נישט פינצטער... נאַריש מיידל, ס'אַ קאָמעדיע, נאַ, זע, אַט פאַל איך פאַר דיר אויף די קני... ביזט דאָך—א מלכה, אזא גרויסע מלכה... אזא מלכה לאָזט זיך אזוי לייכט נישט נעמען... איך שפּיל גוט? וואָס, ניין? האָניג גיסט זיך מיר פון מויל? וואָס,—נישט? איך מאַך דיך גרויס—איך קני פאַר דיר, ווי פאַר א מלכה, ווילסט, מאַך איך דיך הייליג, קוש איך דיר די זוים פון קלייד...

מלכה:

(באַוועגט)

יוסף!

יוסל:

פיין! „יוסף" איז שענער! דאָס געהערט צו דער ראָלע, פאַלסט אין טאָן אריין... גיב די האַנט...

(ער נעמט זי. באַקוקט די פינגער)

א ביסל צעשטאָכן, פון דער נאָדל... קושן לוינט זיך...

(קושט זיי)

ער האָט אויך אזוי געטאָן... פריער אויף דער פלאַכער האַנט. דערנאָך די פינגער. יעדן באַזונדער האָט ער געקושט... אזוי... נאָר יענע האָט גראָבע הענט און דיקע פינגער געהאַט—נאָך א מאָל!

(אויפהויבנדיג דעם קאָפּ)

איך שפּיל גוט, מלכה? — דו העלפסט מיר אָבער נישט. יענע האָט געהאָלפן, אויך מיטגעשפּילט... יענעם איז גרינגער געווען, נישט אַזוי האַלט מען די האַנט, אַז עמיץ קושט... זי דאַרף ציטערן... עטוואָס ציטערן, מען וויל זי, מכלומרשט צוריקציען...

מלכה:

יוסל!

יוסל:

נאַר מאַך דאָס שפּיל נישט צו שאַנדע... נישט טראַגיש... נישט דראַמאַטיש... אַט לעג מיר בעסער דיין ווייכע האַנט אויפ'ן קאָפּ... פּלעגסט דאָך עס גערן טאָן...

מלכה:

(ביטער)

אַמאָל... קינדווייז...

יוסל:

(לעגט זיך איר האַנט אויפין קאָפּ)

אויך געשפּילט. אין חבר'קייט געשפּילט, אַמאָל אין צייכן, א אינגל און דיר צוליב האָב איך אין צייכן געשפּילט... וואו ערגעץ א ווינקעלע... אָבער נישט אַזוי ליגט א האַנט אויף א קאָפּ—אין א קאָמעדיע... צי א פּאַרס... נישט קיין טויטע האַנט דאַרף ליגן... צעוואַרף מיר א ביסל די האָר...

(טוט עס פּאַר איר)

אַזוי...

(זי שמייכלט בלאַס און קרייזלט אים אַליין די האָר)

דו קענסט, דו קענסט! און עפּעס פליסט אַרויס פון דיין האַנט אין קאָפּ אַריין... עפּעס ווערט דאָרט קלאָרער... די קניפּן און קנוילן צענעמען זיך עפּעס... מיר דאַכט דיין האַרץ קלאַפּט—אָדער מיינס?

מלכה:

עס קלאפט...

יוסל:

(אויפשטייענדיג)

אָ, איך שפּיל גוט, אויף דער סצענע וואָלט איך געלעבט, נישט געשפּילט. די בלוט פּולסירט שוין אין די אָדערן... די שלייפן קלאַפּן אַזוי... ריר אָן... פיל נאָר דאָס האַרץ... ווער האָט דיר די שאָטן פון די אויגן פאַרטריבן, מלכה, זע, ווי זיי גלאַנצן... און אַצינד—ציטערט שוין די האַנט—פּונקט ווי ביי יענער, ניין, כ׳וועל נישט פאַרגלייכן... נאָר יענע האָט געהאַט האָר אַראָפּגעלאָזטע... שפּעטער, עס איז אַ פאַרס געווען—האָט זי דעם צאָפּ פאַרלוירן, אונטער דער חופה... דאָס האָט איינענע און לעננערע...

(צעלאָזט איר די האָר)

מלכה:

יוסל, אין סקווער!

יוסל:

(צווערכטווייזנדיג)

אז מען שפּילט, שפּילט מען!—איך זעץ מיך לעבן דיר—ער האָט אויך אַזוי געטאָן... אויך עפּעס אַ שטיקל דיכטער געווען... אַ פולן טאַש מיט מאַנוסקריפּטן געהאַט... פון מאָסן פּאָסט־שטעמפּעל אויף די קאָנווערטן, פון אַלע רעדאַקציעס צוריקגעשיקט... האָט איר אַ געדיכט געלעזן — נאָר דאָס וועל איך נישט טאָן—מיינע זיינען צו אויסגעלאָסן... יענער האָט געהאַט אַזוינע אָנגעשוואָלענע, אָנגעבלאָזענע: שטערן... זונען... זומער־פייגעלעך און אַזוי אַלערליי פויגל, און בלומען, און רויזן באַזונדער,—פאַר די אויגן האָט איר געשווינדלט... נייט ער—

(טוט ווי ער באַשרייבט)

נעמט ער איר קעפּל, לעגט זיך אויפ׳ן אַקסל... קושט זי... זייער זאַכט, פריער די האָר... דערנאָך דאָס אויערלעפּל, דערנאָך די בעקלעך און דערנאָך — די ליפּן, די קרעלענע ליפּן, נישט געקאָנט

זיך אפרייסן... און אזוי, ווי מיט צוואנגען צונעדריקט, צונע־
צויגן...

מלכה:

(אויסגעריסן זיך פון זיין אָרעם, מיט בליץ אין די אויגן)

כ'וויל קיין קאָמעדיע נישט, יוסל!

יוסל:

(אויפגעשטאָנען)

מוז זיין א—טראגעדיע!

מלכה:

זאָל זיין!

יוסל:

ווילסט ?—דער הימל שפאלט זיך, מלכה — א י י ן וואָרט!

מלכה:

כ'וויל!

(פאָרהאנג).

שוועסטער

„דלות" איז א שלעפער.

ער דערוואַרעמט אין ערגעץ נישט קיין אָרט; וואו ער טאָנט, נעכטיגט ער נישט.

און אַלט איז ער ווי די וועלט!

אויסטערעטנדיג שוין אַזוי פיל יאָרן די ערד מיט די פיס אָבער אין געלעכערטע צדקה־שטיוול, אין וועלכע ער רייבט זיך אָן הינער־אויגן ווי די עפל, וואָלט ער געקענט ארויסגעבן א ריכטיגערע וועלט־געשיכטע, בעסערע ערד־באַשרייבונגען,—וואָלטן זיי אָבער נישט שיין און נישט אַזוי איידל געווען—ווי די, וואָס מיר האָבן פון מענטשן, וועלכע האָבן אראָפּגעקוקט אויף דער וועלט פון דער הויך פון הימל־הויכע שלעסער, פּאַלאַצן און קלויסטער, וואָס לויפן היינט איבער אים אויף לאָקאָמאָטיוון און אויטאָמאָבילן... א חוץ דעם קען דער דלות גאָר נישט שרייבן. ער האָט קיין צייט ניט געהאַט זיך אויסצולערנען, און ער האָט גאָר קיין הענט נישט צו שרייבן! זיינע הענט מיט די וואָרצלען פּאַסן אַזוי צו דער פּעדער, ווי זיינע פיס צו די בעלי־צדקה־שטיוול. און קיין צייט האָט ער דערצו אויך נישט. אפילו צו דערציילן נישט. א גאַנצן טאָג—אָדער ער אַרבעט, אָדער ער זוכט אַרבעט, אָדער ער זוכט א מטמון; אויף ערגעץ א בערגל מיסט, אָדער ער וואַרפט זיך, א הונגעריגער אין א פאַרמאַטערטער ערגעץ אונטער א פּליט און חלום'ט פון משיח'ס צייטן מיט זעמל אויף בוימער! ביינאַכט—אָדער ער שלאָפט, ווי א גע'הרג'עטער, אָדער ער וואַרפט זיך ווי א שלאַנג אויפ'ן געלעגער פאַר הונגער, צי פאַר בויך־ווייטאָג פון די מיסט־ממתקים, אָדער ער קוקט נאַריש אין הימל אריין און פרעגט זיך,

פּאַרוואָס עס דונערט נישט, אָדער נאָך גאָר — ער קינדלט, על חשבון פון בורא עולם, פון גבירים בעלי־צדקות אָדער גאָר אויפ'ן חשבון פון קהל...

די חשבונות זיינען אפנים נישט זיכער, ווייל מאַסן נעקינדלטע קינדער ווערן פּלוצים נעלם — ואיננו! אָבער די וואָס בלייבן, זיינען צעשפּרייט און צעזייט אויף דער וועלט, און שוועסטער, און ברידער הויבן זיך נישט אָן צו קענען, גייען איינס פאַר'ן אַנדערן פאַרביי אפילו אָן א שמייכל אויפ'ן פּנים, גלייך פרעמדע. אויסער אַז זיי טרעפן זיך אַמאָל אין צוויי אַנטקעגנדיגע בעטן אין א שפּי־טאָל—קרעכצן זיי אָדער זאָגן וידוי צוזאַמען...

צוויי דלות'עס קינדער קען איך—צוויי שוועסטער, זיי וואוינען שוין עטלעכע יאָר אין וואַרשע און באַגעגענען זיך גאַנץ אָפט און גייען זיך פאַרביי, ווי ווילד־פרעמדע!

איינע וואוינט אין א פינצטער ווינקעלע, צווישן ניין נפשות פון דריי משפחות אין א סוטערינא אויפ'ן מאָקאָטאָוו און ראַנגלט זיך מיט זיי נאַכט אויף נאַכט וועגן א ביסל לופט און די צווייטע ראַנגלט זיך נאַכט אויף נאַכט וועגן אזא ביסל לופט מיט 10 נפשות פון פיר פאַמיליעס אויפ'ן צווייטן עק וואַרשע, אויף א בוידעם־שטוב אונטער אַן אייזערנעם דאַך אויפ'ן שוואַרצן געסל. די ער־שטע איז א בלאָנדינקע, די צווייטע א ברונעטקע, נאָר דאָס מאַכט ניט אויס—שוועסטער זיינען זיי, דלות'עס טעכטער און ביידע האָבן דינע, כמעט דורכזיכטיגע נאָז־פליגל, דינע הויטלעך אויף איינגע־פאַלענע באַקן און טיף איינגעזאַנגענע אויגן, און ביידע זיינען אויך נייטאָרינס ביי ווייסע וועש. די בלאָנדינקע אַרבעט פאַר 20 קאָפּיקעס א טאָג אויף וואוינען, עסן, טרינקען און קליידן זיך פון 9 ביז 9 אין א חברה פון 16 מיידלעך אין א וועש־געשעפט אויפ'ן שוואַרצן געסל און שלאָגט זיך וועגן איין אָרט נענטער צום פענצ־טער כאָטש אָפּצואָטעמען, און די ברונעטקע האָט אויך נישט זייער קיין שטאַרקע ברוסט און חלש'ט פאַר 18 חבר'טאָרינס, וואָס אַר־בעטן מיט איר צוזאַמען אין א נישט־זייער־גרויסער שטוב אויפ'ן „מאָנקאָטאָוו", אויך פאַר 20 קאָפּיקעס א טאָג פאַר וואוינען, עסן, טרינקען און קליידן זיך. קומט סעזאָן — אַרבעט מען צו א שטיק

נאכט, און דערפון האָבן זיך בײדע שװעסטער גענומען ציטערן קלײדלעך און געקױפט זיך שטרױ־היטעלעך; אױף שיך האָט פאַרפעלט, זײנען בײדע געפאַלן אױף אן עצה — פאַרשטופּן די זאָקן אין די לעכער מיט טינט...

זײ קענען זיך נישט און דינען זיך דאָך װי װירקלעכע שװעס־טער. װאָרום טאָג אױף טאָג גײט די בלאָנדינקע פון מאַקאָטאָװ אַפּאַרבעטן א היבש שטיק מעת־לעת פאַר איר שװעסטער דער ברונעטקע אױפ׳ן שװאַרצן געסל; און די ברונעטקע גײט טאָג אױף טאָג פון שװאַרצן געסל אױפ׳ן „מאַנקאָטאָװ” אָפּצוטאָן די זעלבע אַרבעט און אין דער זעלבער צײט פאַר איר שװעסטער דער בלאָנ־דינקע.

בײדע גײען דורך דעם זאַקסישן גאָרטן, די ברונעטקע קומט אַרײַן פון דער „קרולעװסקא” און גײט אַרױס דורך דער ניעצאַלאַ, און די בלאָנדינקע קומט אַרײַן דורך דער ניעצאַלאַ און גײט אַרױס דורך דער קרולעװסקא.

אין מיטן גאָרטן טרעפן זײ זיך, גײען פאַרבײ — און גאָר נישט.

אײנמאָל יולי צײט האָבן זיך בײדע אױפגעכאַפּט פאַר גרױס היץ, זײ האָבן זיך בײדע געבאָדן אין שװײס און בײדע האָט גאָר אינגאַנצן אָטעם פאַרפעלט. בײדע זײנען כמעט אין אײן סעקונדע אַרױסגעשפּרונגען פון די בעטן: די בלאָנדינקע אין סוטערינא אױפ׳ן מאַקאָטאָװ; די ברונעטקע אונטער׳ן אײזערנעם דאַך אױפ׳ן שװאַרצן געסל. בײדע האָבן זיך געשװינד געװאַשן, אָנגעטאָן די ציצענע קלײדלעך, נאָך א מאָל איבערגעשװאַרצט זיך די זעקלעך אױף די לעכלעך און שפּאַלטן פון די קאָמאָשן און אַרױפגעזעצט זיך אױף די קעפּ — די שטרױענע היטעלעך, װאָס זײ האָבן פּעסט צוגענאַגלט, די בלאָנדינקע צו די זײדן־בלאָנדע און די ברונעטקע צו די סמאָלע־שװאַרצע קוים פאַרפלאָכטענע האָר, בײדע האָבן עס געטאָן בײ קײלעכדיגע טאָשן־שפּיגעלעך און בײדע האָבן צו זיך געשמײכלט... קײן מעשה ניט פון פּנים׳לעך, און בײדע האָבן זיך

פלוצלונג פארבענקט — צו גרינס, צו בלימלעך, צו עפּעס וואָרעם־לעבעדיגעס און אויך — צו וואַנצעלעך מיט אוינגעלעך. די בלאַנ־דינקע—צו שווארצע און די ברונעטקע צו בלאָנדע און בלאָע! און ביידע האָבן אָפּגעזיפצט, נאָך איין אויג געוואָרפן אין די שפּיגעלעך אריין, און, ווייל עס איז צו פרי, געלאָפן אין זאַססישן גאָרטן אריין... די בלאָנדינקע איז אריינגעקומען דורכ'ן טויער פון קרול־לעווסקא, די ברונעטקע פון טויער דורך דער ניעצאלא. אריינקו־מענדיג, זיינען ביידע טרויעריג געוואָרן.

— לינקס — טראַכט די בלאָנדינקע—ביי דעם וואַסער־טרינ־קען שפּילט מוזיק; לאָזט מען נישט אריין! — עס פליט אין דער נאָז א געשמאַק פון געברענטע און געקאָכטע קאַווע: „אומזיסט גיט מען נישט".

— לינקס — טראַכט די ברונעטקע איז דאָס גלאַנצנדיגע וואַ־סערל מיט די ווייסע שוואַנען, א מחיה, ווי זיי קומען צו, אז מען וואַרפט זיי שטיקלעך זעמל — האָב איך נאָך אליין קיין אָנבייסן נישט! — — רעכטס. ווייטער צוציער, פאַראַן וואַסער מיט זאַפט, זי וואָלט געגן דאָס געטרונקען, נאָר „אומזיסט גיט מען נישט"...—

„אפשר וועט מען אמאָל געבן", טרייסטן זיך ביידע מיטאמאָל; זיי זיינען דאָך שוועסטער! איילן זיך ביידע אין מיטן גאָרטן אריין, דאָס געררויש פון די גאַסן צעשטויבט זיך צווישן די טויזנטער בלע־טער פון ברייט־פאַרצווייגטע בוימער און עס איז, דאַכט זיך, אזוי שטיל, אזוי שטיל...

און ביידע ווילן זיך זעצן. און ביידע ווייסן, אז קוים וועלן זיי זיך זעצן, וועלן צוקומען „וואַנסעלעך מיט אוינגעלעך" פּלוי־דערן... גלאַט אזוי פּלוידערן, איז עס אנגענעם צו פּלוידערן אויף דער פרישער לופט נעגן די בייטן מיט אלערליי־פאַרביגע בלומען... מען ווערט פון דער פרישער לופט ווי באַרוישט; פון בלומען־ריח —פאַר'חלום'ט און פון די זיסע רייד ווערט טיילמאָל אזוי היימלעך אונטער'ן לעפעלע פון האַרץ,—כאָטש עס פּלאַצט באַלד ווי א זייפן־בלאָז אָדער מען דערזעט פּלוצלונג עפּעס שרעקלעכס און מען אנט־לויפט, האָבן אָבער ביידע מורא, זיי זאָלן זיך ניט פאַרשמועסן און פאַרשפּעטיגן.

נייען זייביידע אַראָפּ רעכטס, צום זייגער, און ווייל זיי זיינען שוועסטער, טוען זיי עס אין דער זעלבער רגע און קלייבן אויס די זעלבע באַנק געגנאיבער דעם ציפערבלאַט און זעצן זיך אויף ביי־רע עקן — —

צי וועלן זיי צו זיך רעדן.

זיי הויבן אָן צו וואַרפן בליקן אויף זיך. נאָר אין דער זעל־בער רגע קומען צו צוויי יונגע לייט, און זעצן זיך אין מיטן באַנק און דרייען זיך אויס — איינער א ברונעט צו דער בלאָנדינקע; דער צווייטער א בלאָנדין צו דער ברונעטקע...

צוויי פּאָרן פּלוידערן...

און אז דער ווייזער קומט צו דריי פערטל ניין, שפּרינגען ביידע שוועסטער אויף און אנטלויפן.

די בלאָנדינקע פון מאָקאָטאָוו אנטלויפט דורך דער ניעצאַלע צום שווארצן נעסל; די ברונעטקע פון שווארצן נעסל — דורך דער קרולעווסקא—קיין מאָקאָטאָוו...

זיי האָבן זיך נישט רעכט געזען...

אפשר אמאָל—אין שפּיטאָל א שטיינער, וועלן זיי זיך דערזען.

ער און זי

(פאָרשפּיל)

((א גערטל, אין הינטערגרונט א זומער וואוינונג, די לבנה באַפרייט זיך פון אונטער א וואָלקן, א בלאַסער זילבערנער שיין לעגט זיך איבער דער סצענע).

ער: די בלומען האָבן דיך דערשפּירט, און גריסן דיך מיט וואוילגערוך...

זי (איראָניש): אָ...

ער: און די לבנה... זי שווימט ארויס פון אונטער'ן לייכטן וואָלקן—זי שווימט דיר אנטקעגן...

זי: די לבנה איז א נאַר, האָט נאָך היינע געזאָגט...

ער: און יעדער נאַר האָט דאָך זיין שכל, און ווייסט, וואָס שיין און גוט איז. ווי אירע שטראַלן ציטערן איבער דיין צאַרט געזיכט, שמייכלען ארום דיינע פיינע ליפּן...

זי: ביזט דיכטער געוואָרן!

ער: דאָס וועט יעדערער ביי דיר ווערן. און עס איז קיין דיכטונג—איך האָב דיך ליב...

זי (מיט א האַנט־באַוועגונג צום הויז): גיי זאָג דער מאַמען מיינער; זי וועט זיך פרייען דערמיט. גאַנצע נעכט שלאָפט זי נישט; איך וואַקס איר אין גראָען צאָפּ אריין... שטייסט נאָך?

ער: איך האָב מיך אָן א מעשה'לע דערמאָנט!

זי: אויב עס געהער צו דער זאַך, דערצייל...

ער: עס איז אין גן־עדן געווען—

זי: אַן אַלטע געשיכטע—

ער: „און בלייבט אימער ניי", זאָגט היינע... און עס איז גע־וועז נאָך איידער מען האָט אָדם וחוה—די ערשטע מענטשלעכע פּאָר—פון גן־עדן פאַרטריבן און די כרובים מיט די שאַרפע שווער־דען ביים טויער געשטעלט...

זי: זיי האָבן פון עפּל נישט גענעסן און נישט געוואוסט וואָס גוט און שלעכט איז?

ער: גענעסן—

זי: און נאָך נישט פאַרטריבן?

ער (שמייכלט): עס גייט עבען דער פּראָצעס — און אָדם, נישט ווּיסנדיג פון קיין בייז, שפּאַצירט רואיג אַרום אין די אַלייען פון גן־עדן און דערזעט א שיינעם עפּל אויף א בוים—

זי: ווייטער אַן עפּל!

ער: און אויך א שיינער, א פאַרגלוסטונג פאַר די אויגן, ווי די ביבל וואָלט געזאָגט; צאַרט גערויטלט, ווי דער פרישער מאָרגן...

זי: געפעלט ער אים?

ער: געוויס. ער באַקומט א פול מויל מיט וואַסער און עפּעס א מין צוועקן אין דער געגנט פון האַרץ—

זי: געפעלט ער אים?

ער: געוויס. ער באַקומט א פול מויל מיט וואַסער און עפּעס א מין צוויקען אין דער געגנט פון האַרץ—

זי: האָט ער'ן אָפּגעריסן?

ער: אין גן־עדן רייסט מען נישט. ער האָט געבעטן! ער האָט זיך אָפּגעשטעלט ביים בוים, פיין געגריסט און געבעטן: בוים, גוטער בוים, שענק מיר דיין עפּל, איך וויל אים עסן!

זי: און דער בוים האָט אָפּגעזאָגט.

ער: ניין! ער האָט נאָר א באַדינג געשטעלט: אָדם, גוטער אָדם, האָט געענטפערט דער בוים, דו קענסט דעם עפּל האָבן, נאָר מיט מיר צוזאַמען. דו קענסט אים עסן, נאָר מיר אויך צוזאַמען,

מיך אין גאנצן... דעם עפּל, די בלעטער, די צווייגן, דעם שטאם, זאָגאר די וואָרצלען אונטער דער ערד און מיט'ן שטויב אויף די וואָרצלען!

זי: כאַ־כאַ־כאַ!

ער: אָדם האָט אויך געלאַכט. דער בוים דאָך האָט עס ערנסט געמיינט. „נישט מיט א מאָל — האָט ער אים פארטייטשט, ביזטו מחויב מיך אויפצועסן, נאָר מיט דער צייט, דורכ'ן גאנצן לעבן. מיך עסן מוזטו יעדן טאָג, יעדע שטונדע, יעדע מינוט, יענע סע־קונדע—אָן אויפהער—

זי: און ער?

ער: ער האָט שוין געוואוסט, וואָס גוט און וואָס שלעכט איז!

(פויזע).

זי: איך האָב מיך אויך דערמאָנט אָן א מעשה'לע...

ער: אויב עס געהער צו דער זאך, דערצייל...

זי: נישט אין א גן־ערן איז עס געווען, נאָר אויף אן ענלעכן פּלאץ אין אורוואלד! און נישט מיט אָדם הראשון איז עס געשען, נאָר מיט אן ענלעכן צום אָדם הראשון—מיט א ווילדן מענטש. טאַ־טואירט איז ער געווען, אויפ'ן האלז צייך פון פארשיידענע חיות אָנשטאָט פּערל, און אויפ'ן קאָפּ — א קרוין פון פארשיידענע פּע־דערן... אין דער האנט האָט ער א פיילנבויגן געטראָגן. איינמאָל הויבט ער די אויגן אויף און דערזעט, א פויגל רעדלט איבער זיין קאָפּ, א פויגל, א פּרעמדער מיט א גאָלדענער פעדער — א פאר־גלוסטונג צו די אויגן, א גאָלדענער מאָרגן־שטראל... און די פעדער איז אים געפעלן, ער האָט זי צו זיין פעדער־קרוין געברויכט.

ער: האָט ער'ס געשאָסן?

זי: צו הויך און צו ראַש איז דער פויגל געפלויגן, ער זאָל מיט דעם פייל דערגרייכן...

ער: האָט ער אים א פויגל־פאַל געשטעלט?

זי: ניין, ער האָט געבעטן: פויגל, פויגל, איך ברויך דיין

פעדער... שטעל דיך אָפּ און איך וועל דיך שיסן. דיין קערפּער וועל איך נישט באַנוצן, נאָר דיין פעדער, דיין שטראַלנדיג גלאַנ־ציגע פעדער—

ער: נו?—

זי: ער האָט נישט נעענדיגט; דער פויגל איז אַוועק—(גייט ראַש אָפּ).

ער: דאָס איז דאָס פּראָבלעם...

א ליבּע

(פּאָעמע)

רויטע בעקעלעך, קלאָרע אויגעלעך, זיסע, שטילע חלומות.— וואו זענט איר?

א שטילע טויב האָט שטיל געלעבט אין א שטילן טויבן־שלאַג.

א פרומע, שטילע טויב.

ליבּלעך האָט זי געברומט די ברכה אינדערפרי:

„וואָס דער טאַטע הייסט, וואָס די מאַמע הייסט און וואָס אַלע גוטע, פרומע לייט״...

און די קריאת־שמע ביינאַכט:

„נעם, ליבהאַרציגער גאָט, ביז מאָרגן מיין זיסע נשמה צו דיר...

„באַהאַלט זי איבערנאַכט אונטער׳ן פלינל פון דיין גנאָד און שיק זי מיר אָפּ אין דער פרי דורכ׳ן ערשטן בעסטן מלאך, וועל איך זאָגן דעם טאַטן „גוט מאָרגן״, דער מאַמען קושן די האַנט״...

א בליץ האָט אין שטילן טויבן־האַרץ אריינגעטראָפן, און עס האָט זיך צעפלאַקערט...

און א ווילד פאַרלאַנג האָט אויפגעפלאַמט אין דער שטילער טויב:

איבער׳ן בלאָען לופטיגן ים זאָל קומען אויף מעכטיגע פלינל דער אָדלער צושווימען; זי וועט אים באַגעגענען מיט פרייד!

מיט אָדלער־קראַלן זאָל ער איר שפּאַלטן דאָס יונגע האַרץ,

מיט'ן אָדלער־שנאָבל אויסטרינקען דאָס הייסע יונגע בלוט; זאָל ער שטילן זיין דורשט...

און זאָל ער אוועקשליידערן די רעשט, וואו ער וויל...

.2

דער טאַטע פרעגט פארזאָרגט:

— טאָכטער, וואָס ביזטו אזוי בלאָס?

אומרואיג קוקט ער מיר טיף אין די אויגן אריין, — „וואָס פלאַמען זיי אזוי ווילד?"

שטייט צו די מאַמע:

— צי האָסטו, טאָכטער, ביינאכט פון שלאָף ארויס געוויינט? פייכט איז צומאָרגנס דיין קישן געווען — וואָס האָסטו פאר א חלומות געהאַט?

און לויף איך פון שטוב ארויס, טרעפן מיר חבר'טעס און רינגלען מיך ארום. און טאַנצן ארום מיר, און בויערן מיך דורך מיט די בליקן:

— וואָס איז מיט דיר, גאָלדעלע, געשען? וואָס ברענט אזוי דיין אָטעם?

לייכטער איז צו באהאַלטן פארפיום פאר לייט, איידער אן אויפ־געבלים הארץ.

.6

אז איך וועל אמאָל האָבן א שטילע ליבהארציגע טאָכטער, ווי מיין מאַמע האָט, אן איינציגע, — וועל איך זי נעמען פון צייט צו צייט אויף דער שוים און שטיל גלעטנדיג אירע גאָלדענע לאָקן און טיף קוקנדיג אין אירע בלאָע אויגן אריין, וועל איך איר איינרוי־מען גוטע רייד, הארציגע שטראָף־רייד:

— ווילסטו, טאָכטער, שפאצירן גיין און האָסט מיט וועמען, — גיי!

נאָר גיין זאָלסטו בייטאָג, אין שיינעם העלן טאָג, ווען עס שיינט די זון... זאָל זי באשיינען מיט גינגאָלד דיין קעפעלע,

דארפסט זיך פאר דער זון נישט שעמען, נישט פארכטן; נעטריי און ערלעך איז די זון.

נאר היט דיך, טאכטער, פאר'ן כשוף פון שטילע זומער־נעכט... פאר דער דינער ציטערינג־ליכטיגער זילבער־נעץ, וואס צעשפרייט זיך אין דער שטילער לופט...

און א כשוף־מאכערין איז די לבנה, געפערלעך זיינען אירע מאט־זילבערנע שטראלן... זיס איז איר ליכט, ווי זיסער וויין, און עס טרינקט זיך, ווי קילן, זיס־שמעקענדיגן וויין, און עס באַרוישט...

פלוצלונג בליען פרישע רויזן אויף אין הארץ און דיין אטעם הויבט אן צו שמעקן.

פלוצלונג הויבט דיר אן א ווירוואר פון ליכטיגע שטערן צו טאנצן אין מח און שטראלן דיר פון די אוינן ארויס.

און דער קאפ ווערט שווער און זוכט זיך אן אקסל אנצולענען, און אויפ'ן וועג טרעפט זיך א ליפ מיט א ליפ — — נישט אפּצורייסן...

4.

איך מוז שטיין פאר מיר אליין אויף דער וואך, היטן מיך יעדע מינוט, יעדע רגע.

איך מוז איינציען די פיס, זיי ווילן לויפן אין דער ווייטער וועלט אריין.

איך מוז האלטן פעסט די הענט ביי די נעט פון קלייד, זיי ווילן כאפן שטערן פון הימל און וואַרפן אין דער וועלט אריין.

און מוז די ליפן ביז צום בלוט פארבייסן, זיי ווילן אויסשרייען א בשורה פאר דער וועלט.

איך מוז היטן די פארהענגלעך איבער די טיף־בלאע פענצטערלעך מיינע; שטורקאצן ברענען אין זיי — א באשטענדיגע אילומינאציע; אן אייביגער יום־טוב אין הארץ!

.5

מאַמע, אַז דו ביזט דעם טאַטנ׳ס כלה געווען, וואָס פלעגט ער דיר זאָגן אונטער פיר אויגן אויפ׳ן שפּאַציר?

שיין ביזטו, מאַמע, געווען; דאָס ווייס איך. ווי א מלכה זעסטו אויס היינט, א בת־מלכה האָט דאָך מער כשוף אין זיך!

גאָלדן גלאַנצט דיין זומער־טאָג. ווי האָט דיין פרילינג׳ס פריי־מאָרגן געבליט?!

איך זע דאָך, ווי ער קוקט אויף דיר נאָך היינט, מיינענדיג, איך זע נישט.

נאָר דעמאָלט,—דעמאָלט, וואָס פלעגט ער דיר זאָגן?

וואָס פלעגט ער דיר זאָגן אין די זיסע שטילע זומער־נעכט, ווען די לבנה כשופ׳ט און די זילבער־ליכטיגע נעץ ציטערט אין דער טי־פער בלאָער שטילקייט?

צי האָט ער דיר געזאָגט, אַז נישט לבנה און שטערן לייכטן אים אויף זיין וועג, נאָר דיינע טיף־בלאָע אויגן?

און אַז איבער דער ציטעריג־זילבערנער נעץ איז דורכגעשוואו־מען א ריח פון בשמים, צי האָט ער דיר איינגערעדט, אַז נישט רויזן און ליליע שמעקן אים, נאָר דיין ריינע נשמה?

און פאַרנאַכט, ווען עס צעגיסט זיך די זיסע שטילע קריאת־שמע פון די נעסטן אין די קרוינען פון פאַר׳חלום׳טע ביימער, צי האָט ער דיר געזאָגט, אַז זיסער, פרימער און הייליגער קלינגט דיין איינ־ציג וואָרט?

.6

מיט פלאַמענדיגע ליפּן האָב איך מיך געלעגט, און אויפגע־כאַפּט האָב איך מיך אין קאַלטן שווייס...

צווישן צעריסענע שטיקער וואָלקן, איבער נאַקעטע פעלזן און זידנדיגע ימים האָט מיך אַן אָדלער געטראָגן, צווישן שטורם און ווינט.

נאָר אַליין האָב איך קיין פליגל נישט געהאַט און האָב מיך פון זיינע אויסגעגליטשט.

איך פאַל... וואָס נידעריגער און נידעריגער טראָגט מיך דער ווינט און שלײדערט מיך, ביז איך בלייב הענגען ווי אבשלום ביי די האָר אויף א צווייג פון א בוים, וואָס איז איבער א וואסער געשטאַנען.

אויבן צווישן די צעריסענע וואָלקן פליען אָדלער.

— „ראטעוועט מיך, אייער חבר האָט מיך פארלוירן!"

זיי הערן נישט און פליען זייער וועג.

און אונטן פליסט א געשרומפּן וואסער; פון צייט צו צייט שווימט ארויס א בלאסער פיש, מיט קיילעכדיגע הונגער־אויגן און צעשפּרייט דאָס מויל!

— ווען פאַלט זי אראָפּ!

.7

איך ליג מיט אָפענע אויגן און ווארט אויף דעם ערשטן שטראַל פון פרישן פרימאָרגן; איך בענק צו אים, ער וועט מיר די שאָטן פון הארץ פארטרייבן.

אין פענצטער אריין קוק איך און איך ווארט אויף א צייכן פון א ניי־געבוירענער זון, — פאַר איר וועלן די וויסטע חלומות אנט־לויפן.

דער ערשטער קוש, וואָס דער שטילער הימל וועט געבן דער ערד, איינגעהילט אין נעפּל און שרעק, וועט אויסלייזן פון שרעק מיין נשמה.

פון זאַמען, וואָס גאָט'ס האנט וועט אראָפּלאָזן דער פאַר־שמאַכטער וועלט, וועט ארויסבליען פאַר איר דער נייער טאָג, און פאַר מיר—דאָס נייע לעבן.

די ליפּן ציטערן, באַלד וועט זיך הערן די בשורה:

— שרעק נישט, פארוואָגלטע ערד! דיין אויסלייזער, דיין חתן גייט צו דיר פון זיין חופּה ארויס, זיינע אויגן שטראַלן און טרייבן פאַר זיך די שלעכטע רוחות פון דער נאַכט. אַלע שרעקן פאַר־שווינדן!

און האָפנדיג צום טאָג, ליג איך שטיל און וויין.

8.

שטיל האָב איך געוויינט, און נאָר א מאַמע׳ס אויער האָט מיינע זיפצן דערהערט — איך פארנעם שוין אירע באָרוועסע טריט.

די פאָרהענגלעך פארבויגן זיך. אָט שטייט זי, דאָס בילד פון ליבשאַפט און רחמנות, און נעמט ארום מיט׳ן הארצינן בליק איר צום טויט־דערשראָקן קינד.

מיט שטילע, באָרוועסע טריט קומט זי צו מיין בעט, זעצט זיך לעבן מיר, לעגט מיר די האַנט אונטער מיין האַלז און ציט מיין הייסן קאָפּ צו זיך אויף דעם שויס:

— צי איז ער עס ווערט, טאָכטער? וואָס איז ער?

9.

א העלד איז ער, א שטימע פון א וועלט־באַצווינגער האָט ער; און ער זאָגט, אז דאָס האָב איך אים אָנגעזאָגט דאָס קול מיט זאַפט און קראַפט, ווי די נעבענטשטע זון ניסט די טרויבן אָן... איך מיט מיינע פארציטערטע ליפּן...

ווען קען ער שליידערן אין דער לופט; און די קראַפט, זאָגט ער, האָט ער פון מיר, פון מיר, וואָס איך בין אזוי שוואַך, אזוי שוואַך.

ער האָט שוין, דערציילט ער, פארלאָשענע אויגן געהאַט, און איך האָב זיי אים צוריק אָנגעצונדן און זיי לייכטן ווי שטערן אין הימל: און איך, מאַמע, זע נישט צומאָל מיין וועג.

און פארוויסט איז שוין געווען זיין הארץ; איך האָב דאָרט נייע בלומען געפלאַנצט, און זיין אָטעם שמעקט מיט רויזן פון די העכסטע בערג, און איך, מאַמע, וועלק פון בענקשאַפט, ווי דאָס אָרעמסטע גרעזל אין טאָל.

איך האָב אים די אויגן פון דאָס ניי געעפנט, און ער זעט די פערל, וואָס ליגן, נאָך נישט געפונען, אינ׳ם אָפּגרונט פון טיפ־סטען ים.

און ער פילט אצינד די בלומען, וואָס קיין מלאך האָט נאָך נישט געוועקט פון טיפסטן שלאָף אין פארבאָרגענעם שויס פון דער ערד.

און הערן הערט ער דאָס געזאַנג, וואָס ערשט די שפּעטסטע דורות וועלן זינגען, דעם „הללויה" פון ציַיטן, וואָס שווימען נאָך אין די נישט־געפאָרמטע נעבל אונטער'ן כסא הכבוד, אויף וועלכע נאָט דער באַשעפער האָט נאָך קיין אויג נישט געוואָרפן.

קענסט עס פאַרשטיין, מאַמע ? !

.10

ניין...

און דאָך לעגט זי אירע וויַיסע הענט אויף מיַין פאַרווירט קעפּעלע—זי בענטשט מיך.

פון די האַרציגע מוטער־אויגן פאַלן טרערן ווי טוי אויף מיַין דורשטיג־ברענענדיג פּנים און קילן עס.

און אירע טריַיע ליפּן ציטערן ; זיי ווינטשן מיר גליק.

מאַמע, מיך וואַרט נישט קיין שטיל, ליב נעסט, אויסגעבעט מיט בלעטער און פּוך און גלאַנצנדיגע שטיינדעלעך.

ער וועט נישט אַרויספּליען זינגענדיג־טאַנצנדיג און גאָט־לויבענדיג פון נעסט, זוכן פרישע ווערימלעך אין דער לופט פאַר זיַין געטריַיער „זי", וואָס זיצט איבער זיַינע הייס־געבליבענע „קליינע" און וואַרעמט זיי.

אָן „אַדלער־וויַיב" וועל איך זיַין.

ער וועט מיך אויסריַיסן פון דיַין שויס און אַוועקטראָגן וויַיט־וויַיט, צווישן שטורם און ווינט, איבער זידנדיגע ימים, ווילד־נאַקעטע פעלזן און וואָלקן, וואָס ריַיסן זיך אויף זיַיערע שפּיצן און קאַנטן אויף צוויַיטן...

און אַז ער וועט מיך פאַרלירן, מאַמע, וועל איך צוריק אין דיַין שויס אַריַין נישט פאַלן.

.11

— מאַמע !

— וואָס, טאָכטער ?

— ער איז נישט פון די, וואָס לעבן לאַנג... נאָר פון די, וואָס קומען און פאַרשווינדן ווי דער בליץ...

ער איז נישט פון די, וואָס ווערן גראָ ערשט נאָך לאַנגע־לאַנגע יאָרן; איבערנאַכט ווערט אַזוינער גראָ, ווי די טויב.

ער איז נישט פון די, וואָס טרינקען דאָס לעבן פון גאָט'ס בעכער אַרויס פּאַמעלעך און טראָפּנווייז; נישט פון די, וואָס מעסטן די צייט מיט'ן אומרו פון שטאָטישן זייגער: טיק־טאַק, טיק־טאַק — אַ טריט נאָך אַ טריט.

ער איז נישט פון די, וואָס ע ל ט ע ר ן זיך, און אַז זיי ווערן אַלט און דערזעען מיט אָפּגעשוואַכטע אויגן, אַז דער שוואַרצער שאָטן קומט זיי אַנטקעגן, פאַרקרימען זיי זיך פאַר גרויס רחמנות אויף זיך אַליין, אויף ווייב און קינד און אויף אַלע שטאָט־לייט, און גייען אַהיים, שרייבן צוואות, און לעגן זיך אונטערטעניג אין בעט אַריין, און זאָגן וידוי, און דרייען זיך איבער צו דער וואַנט.

ער איז פון די, וואָס פאַלן פּלוצלונג, ווי שטערן פון הימל אַראָפּ; פון די, וואָס ווערן אונטערגעשאָסן, ווי די ווילדע פויגל אין וואַלד.

— פון היץ רעדסטו, טאָכטער.

— פון היץ, מאַמע!

.12

נעם מיך שוין מיט, אָדלער.

רייס מיך אויס פון דעם טאַטנ'ס אָרעם, פון דער מאַמע'ס שויס.

איך גיי מיט דיר.

איך גיי מיט דיר צווישן ווינט אונשטורם, איבער מצבות, איבער קברים, צווישן פאַרוואַונדעטע, וואָס בלוטיגן אין פעלד.

און זייער קרעכצן וועט מיך ניט אָפּהאַלטן; איך וועל מיך נישט אָפּהאַלטן עמיצן אַ טראָפּן וואַסער צו דערלאַנגען.

איך וועל ניט ציטערן פאַר די דונערן, וואָס צערייסן די הערצער אין די פינצטערע נעכט; מיט אָפענע שטאַלענע אויגן, אָן אַ ציטער פון אַ האָר אין דער ברעם, וועל איך קוקן אַנטקעגן דעם בליץ!

איך בין אַן אָדלער־ווייב!

גיי נישט מיט מיר

(געדיכט אין פּראָזע)

גיי נישט מיט מיר, גאָלדן, האַרציג קינד; טרויעריג איז דעם איינזאַמען וואַנדערער'ס וועג...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

און ווער איך שוואַך אַמאָל —

און ווער איך שוואַך אַמאָל, פון האַרץ־רייסנדיגער בענקשאַפט באַפאַלן, פון שמערצן באַזיגט, און איך קני פאַר דיר, און בעט מיך, מיט נישט מענטשלעכע טרערן, ביי דיר: קום! — נויג נישט צו דיין אויער צו מיין געבעט.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

טרויעריג איז דעם איינזאַמען וואַנדערער'ס וועג; פון טרויער־ווידן געהיט, מיט זייערע שאָטן אויסגעבעט...

דער הימל האָט זיי אָפּגעשטויסן, די ערד האָט זיי צוגעצויגן...

דער שטראַל פון העלסטן, פון גאָלדענסטן טאָג, וואָס רייסט זיך דורך די אבלים דורך, ווערט פון פרייד און גלאַנץ באַרויבט, און איבער'ן וועג לעגט זיך מיד און בלייך אַ טויטער שטראַל, אַ ברענען — אַ שטראַל!...

נישט פאַר דיר, גאָלדן, האַרציג קינד, איז דעם איינזאַמען וואַנדערער'ס וועג...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

צווישן צווייגן און בלעטער פון די אבלים, וואָס זעען קיין הימל נישט, וואו עס נעסטן קיין פויגל נישט, — פאַרבענקען וועט זיך דיין נשמה צו זאַנג און קלאַנג...

אויפ'ן שאָטן־אויסגעבעטן וועג וואַקסן קיין בלומען נישט;

אומזיסט וועט זיי מיט בענקשאַפט זוכן דיין אויג...
אָ, גיי נישט מיט מיר, גאָלדן, האַרציג קינד!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

לעש, קינד, די באַרעמהערציגע פונקען פון דיינע אויגן אויס; אומהיימלעך איז דעם איינזאַמען וואַנדערער'ס וועג.

טרויער־ווײדן היטן אים פון אַלע זייטן; נישט היימלעך איז מיטער־נאַכט דאָס געווייש, וואָס שלאָגט זיך צווישן שווערע צווייגן און בלעטער...

אַלט־פאַרשטומטע קלאָגן, וואָס דער הימל נעמט נישט אויף... פלוכן און ציין־קריצעריי פון פאַרשטויסענע און פאַרשאָלטענע... מיטער־נאַכט וועקט זיך דאָס אַלץ און מישט זיך צוזאַמען מיט'ן יאָמער פון פאַרזינדיגטע נשמות, וואָס פלאַטערן אַרום, און זוכן און געפינען נישט קיין תקון...

נישט פרייליכער איז דער טאָג... דורך אַש פון פאַרברענטע, דורך שטויב פון צו קבר־ישראל נישט געקומענע, קוקט־דורך אַ רויט־צאָרנדיגע זון...

נישט פאַר דיר איז דער וועג, גאָלדן, האַרציג קינד!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

גיי נישט מיט מיט מיר, גאָלדן, האַרציג קינד; שרעקלעך איז דעם איינזאַמען וואַנדערער'ס וועג.

שאַרבן־קעפ וואַלגערן זיך איבער'ן וועג, שאַרבן־קעפ וואַלגערן זיך אַרום אין זיינע שאָטן, שאַרבן־קעפ פון לאַנג־געשטאָרבענע און נישט באַגראָבן, און מיט הוילע אויגן־לעכער קוקן זיי אַרויס אויף דער וועלט און שרייען שווייגנדיג: פאַר וואָס? פאַר וואָס?

און איבער קברים פירט דער וועג; איבער פאַרגעסענע דער־נער־באַוואָקסענע קברים...

דאָס זיינען די קברים פון די פאַר'עקשנ'טע מלאכים, וואָס האָ־בען אַמאָל דעם כסא־הכבוד געשטורמט און דערנאָך, באַזיגטע און פון הימל אָפּגעשליידערטע, אומזיסט געזוכט פאַרגעסעניש און און מרייסט אין דער שוים פון ערד־געבאָרענע טעכטער, ביז זיי זיינען אויסגעגאַנגען ווי אַ ליכט.

צוגענומען האָט זיי די ערד, נאָר פאַרצערן זיי קאָן זי נישט!

און, הער קינד! אפט אין האלבער נאכט שפאלטן זיך די קברים, די פארגעסענע, דערנער־באוואקסענע קברים...

און זיי, די געוועזענע מלאכים שטייען אויף, גייען פון די קברים ארויס, שטעלן זיך אויס און קוקן מיט א ברענענדיגן האס אין די אויגן צום הימל ארויף, און הויבן מיט גרימצארן די פויסטן געגן כסא הכבוד אויף, און כאפן זיי באלד צוריק צו די מיילער, און בייסן די פינגער פאר צער און שאנד, — פארוואס זיינען די הענט אזוי קורץ!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

ניי נישט מיט מיר גאלדן, הארציג קינד!

און בעט איך דארום שאקל דיך אפ פון מיין געבעט, ווי פון א גרינעם ווארים, וואס פאלט דיר פון בוים אראפ אויף דיין ברוסט!

דארט גייען ארום די שאטן פון נאך נישט געשעענעם, פון נאך נישט באשאפענעם; אומרואיגע שאטן, וואס רייסן זיך, קענען נאט'ס ווילן, צו ליכט און לעבן פאר דער צייט, נאך איידער ער האט זיי מיט פלייש און בלוט באקליידט.

לעבנס־הונגעריג זיינען די ווידערשפענסטיגע גייסטער, און וויי איז דעם וואס זיי טרעפן אויפ'ן וועג... זיי נעמען צו פון די באקן די פארב, זויגן אויס דאס ליכט פון די אויגן, און נאגן אויס דאס בלוט פון הארץ... לעבנס־הונגעריג זיינען זיי...

נישט פאר דיר איז דעם איינזאמען וואנדערער'ס וועג...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

און ווער איך שוואך אמאל, פון שמערץ און בענקשאפט פאר־מאטערט, און קני פאר דיר, און בעט זיך רחמים ביי דיר: קום, פארלאז מיך נישט! — הער נישט מיין געבעט!

לעש די בארעמהערציגע פונקען אין דיינע אויגן אויס; און די בענקשאפט, וואס איך האב פארזייט אין דיר, רייס דיר ווי א דארן פון הארץ ארויס! זע ווי צארנדיג עס שפרייט זיך איבער מיר דער הימלס־בויגן...

ניי, קינד! זאל דער דונער, וואס ווערט פאר מיר געשמידט, דיך אומזיסט נישט טרעפן...

נישט דאָס האָט דיין מאמע, איבער דיין וויג געבויגן, דיר געזונגען!

נישט דעם וויסטן חלום האָבן לבנה און שטערן, אין די שטילע זיסע נעכט, דורכ'ן מיידלשן פענצטער דיר אויסגעשפינט!

גיי אין דיין רו אריין, קינד!

— —

זע, צאָרנדיג פינצטער בויגט זיך איבער מיר דער הימל...

און פון צווישן די ביימער, אין פינצטערניש פאר שרעק צוזאַמענגערוקטע, פינקלט ארוים דיין היים, דיין זיס שטיל היים!

מיט ווארעמע בליקן ווינקט צו דיר, צערטלעך רופט זי דיך: קום! גיי אין דיין רו אריין, קינד!

גיי, צאָרנדיגער ווערט נאָך דער הימל..

גיי אין דיין רו אריין, קינד, לעג דיך... לעג צו דיין קעפעלע צום קישן און קריאת־שמע לייען!

און הויב דיינע שטילע זיסע אויגן צום הימל אויף און בעט!

בעט, ער זאָל דיר אָפּציען דעם שווארצן וואָלקן, וואָס האָט זיך איבער דיין יונג, אומשולדיג־בלויען הימל געלעגט... אויסגעריסן זאָל ווערן דער זאָמען פון אומרו און בענקשאפט, וואָס איך האָב מיט מיין זינדיגער האנט אין דיין הייליג־שטיל הארץ פארפלאַנצט...

און אָפּגיין זאָל דער שאָטן, וואָס דער פארבייגייענדיגער איינזאמער וואנדערער האָט אויף דיין ריין־געשטראַלטער נשמה געוואָרפן.—

בעט, קינד! דיר איז דער הימל נישט צאָרנדיג און וועט הערן דיין געבעט...

— —

גיי נישט מיט מיר, נאַרן, הארציג קינד!

דער שטראַל

(מעשה'לעך)

1) די אָפּטריניגע

און גאָט, וואָס וועט אייביג זיין, איז אייביג געווען, און האָט אייביג זיינע חלומות געהאַט. און מקוים און פאַרקערפּערט פלעגן ווערן די חלומות, נאָר אויך באַלד פאַרלוירן אין דער פינצטערניש, פון אָנגעשיטן תהו ובהו...

חלומ'ט זיך גאָט א טורעם, שטעלט ער זיך, דער טורעם, אין דער פינצטער אויפ'ן שפּיץ, און פאַלט, און פּלאַצט, און צעפּלאַצט, און עס ווערט פון אים אַש און שטויב און זיי צעשפּרייטן זיך איבער'ן אומענדלעכן תהו ובהו.

און חלומ'ט זיך גאָט א ים, פאַלט ער אין דער פינצטערניש פון תהו ובהו פון געלעגנער אַרויס, שלאָגט זיך אָן פעלזן און בערג פון אַנדערע געטלעכע חלומות, און צעפאַלט אויף וואַלן; די וואַלן אויף וואַסערלעך, אויף וואַסער־צונגען און וואַסער־שטראַלן; קומען ווינטן פון נאָך אַנדערע געטלעכע חלומות, צעברעקלען און צעיאָגן זיי ביז איינציגע טראָפּן... קומען שווערע, שוואַרץ־דורשטיגע נעבל און טריקענען זיי אויס...

און די נ י ד ע ר הויבט זיך אין דער פינצטער איבער דער ה ו י ך און שלינגט זיי איין... און וועלטן לויפן געגן וועלטן, און שלאָגן זיך אָן, און פּלאַצן, און צעפאַלן זיך אין די אָפּגרונטן פון תהו ובהו. און פאַרשווינדן, גלייך זיי וואָלטן קיינמאָל נישט געווען, און איבער די חורבות פון איינגעפאַלענע וועלטן, גיסן זיך איבער די פינצטערע תהו־ובהו־וואַלן, און זיי לאַכן צו זיך, און שפּעטן פון באַשעפער און זיינע חלומות, און קראָען—מערדער־

געדאנקען פליען אויף די שווארצסטע פליגלען איבער שטיקער מזלות פון איינגעפאלענע חלומות, און שטעכן אוים וואו עס עפּעס זיך אין דער פינצטערנישט ערגעץ אן אויג און וויל שיינען... און בייזע ווינטן יאָגן, קאָלערן זיך אין דער פינצטערניש, און פארשיטן מיט תהו־ובהו־אש, וואו עס וועקט זיך און עס וויל אויפפלאמען א פונק פון ווילן פון לעבן.

ביז גאָט האָט אויף זיינע חלומות רחמנות באקומען און א טראכט געטאָן: זאָל זיין ליכט!..

און עס איז געוואָרן ליכט; פון זיך אויסגעשטראלט האָט ער עס, פון שענסטן חלום פון דער טיפסטער נשמה אויסגע־שטראלט... געטלעך ליכט.

און אין דער ליכטיגקייט האָט זיך יעדער באשאפענער חלום אויף זיין אָרט געשטעלט.

און אין דער פיינסטער אָרדנונג איז אריבער א טאָג נאָך א טאָג, און גאָט האָט דערזען, אז עס איז גוט. לעבן גוטן אָבער האָט ער אויך דאָס שלעכטע דערזען; שאָטן גייען נאָך דעם ליכט... איז אים, דעם גערעכטן גאָט, באנג געוואָרן אויף זיין, פון זיך זעלבסט אויסגעשטראלט ליכט, עס זאָל לייכטן דעם בייזן, ווי דעם גוטן. און ער האָט באשלאָסן דאָס ליכט נאָר פאר גוטע, נאָר פאר צדיקים צו באהאלטן, זאָל עס זיין דער לוין פאר זייערע מעשים טובים...

און דעמאָלט האָט ער די ליכטער אין הימל באשאפן: די זון זאָל רעגירן בייטאָג, לבנה און שטערן—ביינאכט, און די שטראלן, וואָס ער האָט געהאט אויסגעשטראלט פון זיך, האָט ער צוריק גע־רופן — — —

און די שטראלן פליען צוריק אין זייערע קוואלן. נאָר איינער האָט זיך אָפּגעריסן פון אלע; איז אָפּטריניג געוואָרן!

— די שלעכטע, — האָט דער אָפּטריניגער געטראכט, — זיינען די אומגליקלעכסטע, און אויב זיי ווערן אצינד פון אלע מיינע ברוי־דער פארלאָזט, וועל איך מיך, זיי צוליב, אָפּזאָגן פון הימל און בלייבן ביי זיי...

און דער אָפּטריניגער שטראל האָט זיך ערגעץ אויף א שפּיץ

בארג אין דארן־שטרויס באהאלטן. באלד האבן אויפ'ן שטרויס רויזן אויפגעפלאמט, און דערווייל — האט זיך דער הימל צוריק פארשלאסן.

איינס האט דער שטראל נישט געוואוסט, אז, נאענט צו דער ערד איז די לופט אזוי געדיכט, אז ער וועט זי נישט דורכ־דרינגען, אז ער וועט צו דער נידער קיינמאל נישט קומען... אז ער וועט בלייבן נאך נענוג הויך, און וועט קיינמאל די נידער נישט זען...

ווען ער האט זיך דערפון דערוואוסט, איז שוין צו שפעט גע־ווען; דער הימל געווען שוין פארמאכט, און אז ער האט, שטיל און פול חרטה, אנגעקלאפט מיט א ציטערדיגן פינגל, האט אים א רחמנות'דיגער מלאך נעענטפערט:

— גיי! נאט וועט דיך דערזען און פארטיליגן, אפטריניגע איז ער ניט מוחל...

און אראפ איז צוריק דער שטראל.

און קיינער ווייסט נישט פון דעם פארלוירענעם שטראל, פאר וועלכן די הויך איז פארשלאסן און די נידער צו טיף — און דאך חלום'ט מען פון אים, בענקט מען צו אים... הערצער פליען, — נשמות לעכצן—נישט ווייסנדיג...

---

2) דער איינזאמער שיפער

רעם בארג צו־פוסנס—פליסט פארביי א וואסער. און איבער'ן וואסער גייען שיפן, און פירן איבער פון לאנד צו לאנד—דעם פארגליווערטן מענטשן־שוויים און מענטשן־בלוט, אין געשטאלט פון אלערליי, אויפ'ן ארט איבעריגע סחורות. אויך מענטשן שיפן זיך אפט איבער פון טריקעניש צו טריקעניש, פון לאנד צו לאנד... ווערט עמיץ מיד פון לעבן אין איין לאנד, שיפט ער זיך איבער צום צווייטן. און, ווערנד א געוויסע צייט, דאכט זיך אים, אז ער האט אנגעהויבן א נייע לעבן, א פריש לעבן... אן אנדערער האט, געפרן ארער נישט ווילינ, אין וואס עס איז זיין נשמה באפלעקט,

שיפט ער זיך איבער צו נייע שכנים, וואָס ווייסן נישט פון פלעס, און וועלן מיט די פינגער נישט טייטלען!

שיפן נייען איבער'ן וואסער, גרויסע און קליינע, נאָר אלע פולע: פול סחורות. און אויך פול מענטשן, וואָס קוקן מיט בענק־שאַפט צום באָרט, וואָס זיי פאַרלאָזן, און מיט שרעקיגער האָפנונג צום באָרט, וואוהין זיי ווערן געשיפט. נאָר איין שיפל גייט איינ־זאַם, זיין קאַפּיטאַן איז אייך זיין איינציגער פּאַסאַזשיר.

וואוהין רודערסטו, איינזאַמער שיפער? וואו פירט דיין וועג?

דער איינזאַמער שיפער ענטפערט נים; מיט דער צייט האָט מען אויפגעהערט צו פרעגן, צו גריסן... נישט היימלעך האָט אויסגעזען דאָס לערע שיפל, נאָך וועניגער דאָס פינצטערע געזיכט פון איינזאַמען שיפער און זיינע קאַלט־שטראַלנדיגע אויגן, וואָס האָבן אָן בליצנדיגע מעסער דערמאָנט...

און א גאַנצן טאָג רודערט דער איינזאַמער שיפער. און ערשט ביינאַכט, ווען דאָס שיפל, וואָס האָט קיין איינציגן לאַמטערן נים, ווערט איינגעהילט אין נעפל, שיפט ער זיך צום באָרג, אַנקערט אין שאָטן פון פעלזן אָדער געוויקסן, און רוט פאַרשלונגען מיט'ן שיפל אין נעפל, ביז דער מאָרגנשטערן זאָגט אָן די בשורה פון א נייעם טאָג. אָבער רוען רוט דאָס ש י פ ל, נישט ער...

דער איינזאַמער שיפער ווייסט נישט פון קיין שלאָף; זיינע ברעמען פאַלן נישט צו; זיינע אויגן פאַרמאַכן זיך נישט...

ער האָט געאַנקערט. און אָט נעמט ער פון טאַש א גרויסן שליסל אַרויס און עפנט די איין־איינציגע קאַיוטע אויפ'ן שיפל. דערנאָך—א קלענערן און שליסט אויף די איין־איינציגע זאַך אין קאַיוטע—א שראַנק.

און א פאַרצעלייענער טאָק — א פרויען־בילד באַווייזט זיך, מיט אויגן בלאָע ווי דער הימל. נאָר דער הימל, וואָס איז פאַר'כשופ'ט געוואָרן אין זיי, איז אייביג ריין... ער קען זיך קיינמאָל נישט פאַרגעפּלען; ער האָט קיינמאָל נישט געבליצט — א פאַרצעלייע־נער טאָק. און פאַר אים האָט זיך דער איינזאַמער שיפער אויף די קניען געלאָזט, די גאָלדענע שיכלעך פון קליין־פיסיגן טאָק גע־

קושט. און דערנאָך דעם קאָפּ אויפגעהויבן, און מיט א שטיל און היים־פארגניגט געבעט אין די אויגן אריין פון טאָג געקוקט...

לעב, לעב אויף! האָבן זיך די אויגן געבעטן. איך בין אזוי עלנט, אזוי אליין...

און אז דער ערשטער מאָרגן־שטראל האָט זיך א גליטש געטאָן איבער׳ן שטילן וואסער־שפיל — לעשט זיך אים דאָס געבעט אין די אויגן אויס, הויבט ער זיך, זיפצנדיג, פון די קניען אויף; פאר־מאכט — מיט׳ן קליינעם שליסעלע דעם שראנק, מיט׳ן גרויסן— די קאיוטע; און, מיט צוריק קאלט־שטראלנדיגע אויגן אין פינצ־טערן פנים, נעמט ער זיך צום רודער צוריק.

און אזוי גייען פארביי טעג, מאָנאטן, יאָרן...

און איינמאָל—עס איז א טריבער טאָג געווען—און דער איינ־זאמער שיפער איז גראָד ביים בארג צופוסנס געשוואומען, האָט ער אויפ׳ן רוקן פון בארג א שטיל־שניידנדיגן גלאנץ דערזען—ווי דער שמייכל, פון וועלכן ער האָט גע׳חלומ׳ט, און האָט פול בענק־שאפט געוואָלט ארויסרופן אויפ׳ן אלבאסטער־פנים פון טאָג. און צו זיך נעצווינגן האָט׳ם פלוצלונג דער בארג; נעענטער איז ער צו־געשוואומען...

„בארג אויף! בארג אויף!" האָט אין אים דאָס פארבענקטע הארץ, ווי געשריען; און נעדוכט האָט אים, אז ער הערט די שטימע פון א גוסס, וואָס רופט נאָך א זיכערער הילף... און דאָס ערשטע מאָל, נאָך טעג, מאָנאטן, יאָרן האָט דער איינזאמער שיפער א י ן א טריבן ט אָ ג געאנקערט, און איז אויפ׳ן בארג־רוקן ארויפ־געשפרונגען, און האָט אָנגעהויבן גיין...

און ער גייט. צווישן פעלזן און שטיינער שטייגט ער... שטיר־נער און שטיקער ערד קייקלען זיך אים, רוישנדיג, פון אונטער די פיס, שטיינער שארפערע שניידן און פארוואונדן אים די זוילן; ער דאָך שטייגט. און וואָס העכער, איז דער בארג גרינער, לעבע־דינער, פון וואָס העכער קוקן וואָס מער בלומען אראָפּ און גאָר הויך טאנצט ארום א שיין, ווי א גנעטלעך בארעמהערציגער שמייכל, און רופט... רופט, און דאָס הארץ בענקט אזוי צום שמייכל... צום געטלעך בארעמהערציגן שמייכל...

שטארק איז דער איינזאמער שיפער געוועז! און שטייענדיג, האט די קראפט אין אים געוואקסן, און דאס הארציגע געוויין אין אים האט זיך, וואס אמאל מער, אין פריידן־אויסגעשרייען פאר־ביטן...

און ער וואלט דעם שפיץ בארג דערגרייכט, צום קוואל פון לעבן—צום שטראל געקומען, ווען נישט א קליינער געדאנק, וואס האט אים פלוצלונג אויפגעבליצט אין געהירן:

— ווי ווייט בין איך שוין אפגעגאנגען פון איר? ווי הויך בין איך שוין איבער י ע נ ע ר בענקשאפט געשטיגן?

און ער האט זיך אומגעדרייט אויף א ווײלע, און זעט!—

ביים ראנד פון שיפל שטייט זי—דער טאק—די הענט אויס־געשפרייט, א לייטזעליג־פארקלערט־בעטנדיגער שמייכל שימערירט איבער׳ן אלעבאסטער־ווייסן געזיכט, און אין די אויגן—אין די אויגן אזוי פיל בענקשאפט, אזוי פיל ווײ...

ווי אזוי איז דאס וואונדער געשען?

און צוריק אראפ גייט דער איינזאמער שיפער...

„דו ביזט פון מיר אוועק, — האט זי אים געזאגט, און די שטימע האט ווי פון א פיינסטער הארפע געקלונגען—און אין מיר איז בענקשאפט געבוירן געווארן, א וואונדערלעכער שמערץ האט זיך אויפגעוועקט אין מיר... און דאס איז מיין נשמה געווארן! און אט, זע! איך לעב! לעב!" און היים־גאלדענע שטראלן שפריצן איר פון אונטער די זיידענע ברעמען אפער.

באגליקט, האט ער זי אין זיינע ארעם געשלאסן; מיט ברע־נענדיגע ליפן איר שטערן מיט די באוועגלעכע שלייפן געקושט און מיט א גליק־פאר׳שכור׳ט הארץ צו איר הארץ־קלאפן זיך איינ־געהערט — — — אין די בלאע אדערלעך, וואס שפרינגען אונטער אירע שלייפן, זיך איינגעקוקט, ער קען פון זיי קיין אויג נישט אפרייסן.

— זי לעבט, זי לעבט! יוויכצט דאס הארץ — — — —

אבער אין זיינע ארעם האבן זיך אירע ליפן צוריק צוזאמענ־געצויגן און געשלאסן... אויסגעלייטערט, ווי אן אייביג שטיל־בלאער הימל האבן זיך די אויגן... שטיל שטייען די שלייפן...

שטיל — דאָס האַרץ. אין זיינע אָרעם איז זי צוריק א טאָקל גע־וואָרן... און ער האָט זי צוריק אין שראַנק פון דער איין־איינצי־גער קאַיוטע פארשלאָסן! און איז געלאָפן באַרג־אויף, אום נאָכ־אמאָל זיך אומצוקוקן.

און פון דעמאָלט אָן האָט קיין שיפער דעם איינזאמען נישט געזען. קיינער האָט נאָך אים נישט געבענקט; „א נישט־היימלע־כער געווען — פינצטערע בליקן געהאַט, איבער'ן וואַסער מיט עפּעס א שרעקיגן סוד געשוואומען”... „אומגליק ברענגט ער!” האָבן אַנדערע, וואָס האָבן שיף־ברוך געליטן, געמיינט — — —

צופוסנס דעם באַרג, אין שאָטן פון ציפּרעסן איז דאָס שיפל פאַראַנקערט... גרין מיט מושעלן אויסגעזעצט, פאַרוואַקסן... קיין פיש אין וואַסער מיידט עס נישט; קיין מעווע אין דער לופט שרעקט עס ניט איבער... פויגל נעסטן אין אַלע זיינע שפּאַלטן, און דער איינזאַמער שיפער וואַנדלט טאָג אויף טאָג; שטייגט און נידערט, נידערט און שטייגט — — — קומט ער העכער און דרייט זיך אום — לעבט אויף דער טאָג, קומט ער אַראָפּ און שליסט זי אין זיינע אָרעם — ווערט דאָס וואונדער פאַרלאָשן... און עס רופט דער שפּיץ־באַרג!...

דער—וועט דעם שטראַל ניט דערגרייכן.

---

3) דער אַלטער כשוף־מאַכער

אמאָל איז א כשוף־מאַכער געווען...

נאָר שרעקט אייך נים, א גוטער געווען; נאָר צום גוטן האָט ער זיין קראַפט גענוצט... דער ווילן איז געווען אין אים שטאַרק, דער שטאַרקער ווילן ש א פ ט, און ער האָט נאָר מעשים טובים באַשאַפן... הונגעריגע געזעטיגט, דורשטיגע געטרענקט, טרערן פון אלמנה־ און יתומים־אויגן געטריקנט... און די קראַפט האָט ער פון באַרג גענומען...

אַרויף האָט ער נישט געקאָנט, דאָס גוטע האַרץ קען אַליין נישט געניסן פון גוטן! דאָס רחמנות אויף דעם, וואָס קוועלט און מאַ־

טערט זיך אונטן אין ט אָ ל טרייבט אים... ער שטיינט, ווינט מיט די אויגן דעם געטלעכן שמייכל, וואָס שיינט אויפ'ן בארג־רוקן אין דער הויך, אין הארץ אין דער נשמה אריין; די נשמה וואקסט, דאָס הארץ וואקסט, דער ווילן וואקסט, אָבער דאָס רחמנות וואקסט מער פאר אַלע, און ער לויפט אראָפּ: „עס זאָל זיין אין הייזל ברויט"! — און עס איז געוואָרן ברויט! — „פון שטיין זאָל פאר'ן פער'חלש'טן וואסער שפּריצן", און א רעגנבויגן־פארבינער וואסער־שטראַל שיסט שוין ארויף און צעשפּריצט זיך גלייך די שענסטע פּערל... ער האָט פון ווילן אפילו שטעק־שיך פאר שוואכע און ביין־קליידער פאר נאַקעטע געמאכט... און מענ־טשען האָבן געזאָגט ס'איז כשוף, און אים האָט מען גערופן כשוף־מאכער... פארברענט האָט מען אים נישט; ער האָט גרויסע טובות געטאָן!

ארויף איז ער נישט — דאָס רחמנות אויף דעם, וואָס מאטערט און קוועלט זיך אונטן, טרייבט ארויף און טרייבט צוריק — און דעם קוואַל פון לעבן האָט ער נישט געקאָנט דערגרייכן און איז מיט דער צייט דעריבער אַלט און יעדן טאָג שוואכער געוואָרן...

און וואָס אמאָל האָט ער ווייניגער בארג געמאכט, טאָג אויף טאָג צו א קלענערע הויך געשטיגן... דער שאַפנדער ווילן אין אים איז פון טאָג צו טאָג קלענער געוואָרן... ער האָט שוין קוים געקאָנט מאכן ליימענע פייפערלעך פאר ווייגענדיגע קינדער...

און מענטשן האָבן אָן זייער כשוף־מאכער פארגעסן. מאנכע האָבן אים אויפגעהערט צו גריסן: „עס האָט געמוזט זיין א שווינדל!" אינגערע — האָבן געלייקנט, — מאַלע וואָס אַלטע דערציילן...

און בענקען האָט אָנגעהויבן דער כשוף־מאכער צו דער הויך, צו דער העכערער הויך, צום פרישן קוואַל פון זיין קראַפט; נאָר שוואכער און שוואכער ווערט זיין לייב, מידער די פיס... די רחמנות־פליגל, וואָס האָבן אים געטראָגן, זיינען מיט יעדן טאָג קירצער געוואָרן...

— נייע פליגל דארף מען! — זאָגט אים דאָס פארבענקטע הארץ.

— נאָר די אומשולד קען זיי געבן !—ווייסט ער.

און דער אַלטער כשוף־מאַכער לאָזט זיך אראָפּ זוכן די אומ־שולד...

נישט לייכט איז זי צו געפינען.... איר ווייסט ווי עס שטייט היינט מיט דער אומשולד... אירע פּאַפּירן ווערן אויף קיין בערזע נים נאָטירט...

„געווען, באַנקראָט געוואָרן"...

בלאָנדזשעט ער אַזוי...

איינמאָל קומט ער ערגעץ אויף א קליין ווילד־פאַרוואַקסן בער־געל אַרייַן, טרעפט ער א קליין דאָרפס־מיידעלע, וואָס פּאַשעט שוואַרצע ציגן.

— פאַרוואָס דורכאויס שוואַרצע ? — פרעגט ער זי זייער מיט־ליידיג. — פאַרוואָס געוואוינסטו אַזוי יונג נאָך דיינע אויגן צום שוואַרצן ?...

און שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ, ענטפערט אים דאָס מיידל :

— מענטש, טריבע אויגן האָסטו ! מיינע ציגן זיינען ווייס.

— אַלע ?

— ביז צום לעצטן ! און ווייס ווי ערשט געפאַלענער שניי ! —באַשטעטיגט דאָס קינד.—

„דאָס איז די אומשולד אַליין"—טראַכט ער און נעמט זי מיט מיט זיך צום רוקן פון בארג...

און זיי שטייגן...

— קינד, — זאָגט ער איר, — וואָס העכער איז אַלץ לייט־זעליגער דער שיין פון געטלעכן שמייכל... ווייסער זיינען די לי־ליען, רויטער זיינען די רויזן, בלאָער און קלאָרער ריזלען די וואַ־סער־סטענגעלעך. העכער וואַקסן די ביימער, שענער און פריילעכער זינגען די פויגל צווישן די צווייגן...

און זי הערט מיט א גליקלעך־גלויבנס שמייכל. נישט וויסנדיג דערפון, האָט זי פליגל, וואָס טראָגן זי, און ער האַלט זיך מיט א פאַרציטערטער האַנט אָן איר שירץ און טראָגט זיך מיט...

— איך דאַנק דיר, — זאָגט אים דאָס האַרציגע קינד, — פאַר

דעם וואָס דו פירסט מיך ארויף... ארויף צום געטלעכן ליימזעלינן שמייכל צום קלאָרן, ריינעם גליק...

און ער האָט שוין נישט די קראַפט געהאַט, זיך מודה צו זיין, אַז ער האָט נאָר דאָס וויסן פון דער הויך, און זי די פליגל צו איר —און דעריבער איז ער מיד געוואָרן... און וואָס א טאָג עלטער און מידער. און אַז ער וויל רוען און זי ווערט פון אירע פליגל ווייטער געטראָגן, שלעפּט ער זי איין...

פלאַמענדיגע מאָן וואַקסט אויפ'ן רוקן פון בארג, ער רייסט דעם מאָן, צעדריקט אים אין דער פלאַכער האַנט, פירט זי איבער אירע אויגן.

— ווי דו גלעטסט מיך! — זאָגט זי דאַנקבאַר פאַר דער לאַס־קע און שלאָפט איין... און ערשט ווען ער רוט זיך אויס וועקט ער זי דערפרישט צום ווייטער גיין...

ער וועט נ י ש ט דערגיין...

זי—ערשט ווען ער וועט פאַלן, ווען זי וועט זיין טויטן קערפּער פאַרלאָזן... זי וועט'ן באַוויינען, פאַרגעסן און שטייגן...

---

4) די טויטע האַנט

און נישט מיטאַמאָל מוז מען ארויפקומען...

מען קען שטאַרבן און נייַ געבוירן ווערן און ווייטער שטייגן... איר גלויבט נעווויס אין תחית המתים? „ער", וואָס איז מיט „איר" געשטיגן, האָט נעגלויבט! און „ער" און „זי" שטייגן — די ליבע טראָגט זיי צו פרייד, צו ליכט, צום געטלעכן שמייכל אויף די גאָלדינסטע פליגל... אויפ'ן בארג־רוקן דורך א צעזינגטן וואַלד שטייגן זיי, ז י נ ג ע נ ד י ג מיט די פויגל, ו ו א ק ס נ ד י ג מיט די בוימער, בליענדיג מיט די בליטן...

איינמאָל האָט ער זי פריילעך געלאָזט, און, צוריק קומענדיג, מיט א טרער אין אויג געטראָפן...

— וואָס איז?—פרעגט ער, אויסקושנדיג איר די טרער.

— איך האָב מיך מיט א שרעקלעכן סוד געטראָפן...

זי שפּאַרט אָן דעם גאָלדענעם קאָפּ אויף זיין שויס, הויבט צו

אים די טיף־דערשראָקענע אויגן אויף, און דערציילנדיג, ציטערן איר די ליפּן.

— איך האָב א בלאָט אין וואַלד געטראָפן, אויף דער ערד, צווישן גראָז איז עס געלעגן, און א גאָלדענע זוים האָט עס געהאַט...

— ווי גאָלדן־שיין דו ביזט, בלאַט! — האָב איך מיך צו אים אראָפּגעבויגן.

— און שטיל זיפצנדיג, אז מיין אויער האָט קוים קוים געהערט, האָט מיר געענטפערט דאָס בלאַט:

— גאָלדיג איז דער בלעטער־טויט... אזוי שטארבן מיר...

— וואָס איז ט ו י ט? וואָס איז ש ט א ר ב ן?

— איך ווייס נישט — ס'א סוד... אונזער גאָלדענער, שרעקלעך גאָלדענער סוד, וואָס שלינגט אונז איין...

און אן אָטעם פון א לייכט ווינטל האָט'ס פּלוצלונג אוועקגעטראָגן... וואוהין?

ער שווייגט.

— איך גיי ווייטער — א וואונדערלעכע שטונדע געוועזן — היפּט א פויגעלע פון מיינע פיס, צווישן גראָז היפּט עס.

— פויגעלע, פויגעלע, פארוואָס פליסטו נישט?

— כ'האָב מיר א פליגל פארוואונדעט! — ענטפערט עס נאָך פיל טרויעריגער פאר'ן בלאַט...

— וואָס שמאכסטו? טוט עס דיר אזוי וויי?

— ניין, נאָר דער ווינטער קומט, די מייניגע וועלן אוועקפליען, איך איינער וועל דאָ בלייבן און פארניין!

— א סוד... עפּעס א ווייסער סוד... דאָס ווייסט קיין פויגל נישט... אָבער עס שלינגט אונז איין דער ווייסער סוד... און ער היפּט פון מיר אָפּ...

ענג איז מיר געוואָרן אין דער ברוסט, און דיך בין איך געגאַנגען זוכן... און בין פון וואַלד ארויסגעקומען... א שטיק פעלד דערזען... עס וויגן זיך די זאַנגען. גאָלדענע זאַנגען אזוי שטיל, אזוי טרויעריג שטיל...

— וואָס טרויערט איר, גאָלדענע זאַנגען?

— פארטיג זיינען מיר, פארטיג און זאגן וידוי, גרייטנדיג זיך צום טוים!

— וואס איז ט ו י ט?

— א סוד... א שרעקלעכער סוד — אויף א בלאנק שניידן־מע־סער א בליצנדיגער סוד... און דעריבער שרעקן מיר זיך און טרויערן...

— ליבער! — כאפט זי אים אן ביי דער האנט — רעטע אונזער ליבע און דאס שענסטע און בעסטע פון וואלד.

— ווי אזוי, קינד?

— א פעסטונג זאלסטו געגן ווינטער בויען... אן אומגעהויער פעסטונג. אן אומגעהויער צימער פון דורכזיכטיג גלאז... און ווייט און ברייט זאל אונזער פעסטונג, אונזער ליבע־שוץ אונזער היי־לינקייט זיין; מען זאל קיינמאל מער, ווי איין וואנט נישט זען... אין דער מיט קיין איינציגע... עס זאל קיין געפענגעניש נישט זיין... און אהין וועלן מיר דעם „סוד" נישט אריינלאזן, ער זאל אונזער ליבע און געליבטע נישט איינשלינגען!

נישט איינזאם וועלן מיר זיין... אלץ וואס גוט איז און שיין וועל'מיר רעטן, צו זיך אין היילינטום נעמען... די שענסטע בוי־מער, די שענסטע בלומען, די זינגענדיגע פויגל... אלע, אלע!

— קינד — ארום היילינטום וועט ניין דער טויט, און זיין אטעם וועט אלץ פאר'סמ'ען אויף טויט... עס וועט קיין ריכטיג לע־בען נישט זיין, נאר עפעס ערגערס פאר'ן טויט! — א געפאנגענער וועט זיין דער פויגל, און גוס'ענדיגע לידער זינגען... שטארבן וועט דער בוים... איביג קראנק וועט זיין די בלום... און א בלאסער, קרענקלעכער שאטן, וועט זיך ארומדרייען אונזער ליבע צווישן טויטע; און פאלש וועט קלינגען אונזער ווארט, פאלש יעדער קוש... ווער עס וויל לעבן, מוז שטארבן!

פארניין און אויף־ערשטיין!

— אלע שטייען אויף?

— די וואס גלויבן!

— דו גלויבסט?

— איך גלויב! און ד ו?

— איך גלויב אין ד ע ם, וואָס דו גלויבסט...
מיט שטראַלנדיגע אויגן זאָגט ער איר:

— שטאַרבן איז נאָר איין העלפט פון סוד: אויף־ערשטיין די צווייטע... און וויפיל מאָל שטאַרבן און אויף־ערשטיין מען האָט אונז ביז'ן שפּיץ באַרג — ביז צום ריינעם געטלעכן ליכט באַשערט, דאָס קען מען ניט וויסן... עס ציט זיך א גאָלדענער שנור; וויפיל מאָל א פאַרבאָרגענע האַנט וועט זי איבעררייסן און צוריק פאַרקניפּן — דאָס איז א ו י ך א סוד — דער ג ר ע ס־ ט ע ר סוד...

אירע אויגן טרינקען פּאַרטרויט אין זיינע—און זי הערט זיך איין.

— א קבר וועלן מיר זיך גראָבן, דאָס היילינגטום, דעם איבער־ גאַנג פון איין זייט סוד צו דער צווייטער... דאָרט וועלן מיר רוען. באַדעקן, שיצן און וואַרעמען וועט אונז דער שניי, דער ווייסער, קלאָרער שניי, וואָס איז ווייס און קלאָר ווי אַלע געטלעכע סודות זיינען... און שלאָפן וועלן מיר, רואיג שלאָפן... רואיג שלאָפן די, וואָס גלויבן... דער גלויבן אין אונז, — דער גלויבן אין אויף־ ערשטיין, — דער זאָמען פון ניי־געבוירן ווערן, פון אויפלעבן אויפסניי, וועט אין אונז נישט שלאָפן... שטיל וועט ער געדייען... שטיל וואַקסן, און וועט אַרויסשפּראָצן אַלס א ניי געפלי־ גענלט לעבן...

לאַנג האָט ער גערעדט, לאַנג! — זי גלויבט, נאָר אונטער'ן גלויבן אין זיינע רייד נאָגט א וואָרעם. „זיין גלויבן איז זיין איי־ גענער, מיינער איז נאָר אן אָפּגלאַנץ פון אים — וועט ער נישט אויף־ערשטיין אָן מיר?"

זי פאַרבאָרגט עס דאָך פון אים, און מיט צוטרויען הערט זי ווייטער זיינע רייד:

— און אז ער, דער ערשטער שטראַל פון דער זון, וועט דורכ־ דרינגען די ערד, וועט זיך וועקן אונזער אויג, וועט זיך אויפהויבן אונזער ברעם... און אז דער ערשטער טריל פון א צוריקגעקומע־ נעם, אויף די פליגל פון היים־ווייַ געטראָגענעם־פויגל וועט דורכ־ קלינגען אין דער לופט, וועט ער וועקן אונזער אויער... און אז

פון געטלעכן גנאָד וועט אויסשפּראָצן די ערשטע פרילינגס־בלום, וועט אויפבליען אונזער ליבע, און וועקן אונזער הארץ, און מיר וועלן אויף־ערשטיין...

— איך גלויב! — זאָגן אירע קוש־דורשטיגע ליפּן, — און א געדאנק פליט איר דורך דעם גאָלד־פארהאָרטן קאָפּ:

— איך וועל מיין האנט אויף זיין הארץ לעגן, ער וועט אָן מיין וויסן נישט אויף־ערשטיין!

און אזוי איז געשען!

נישט איין ווינטער איז אריבער, נישט איין פרילינג איז גע־קומען... עס דרינגט דורך דער ערשטער שטראַל, ער הויבט די ברעמען אויף; עס טרילערט דער ערשטער פויגל אין דער לופט, עס עפענען זיך זיינע אויערן... די ערשטע בלום שפּראָצט ארויס, די ליבע וועקט ביי אים דאָס הארץ, נאָר פריי אויפאָטעמען קען דאָס הארץ נישט — א טויטע האנט ליגט אויף דעם הארץ, אויפ־לעבן קען עס נישט...

מיט אָפענע אויערן און אויגן ליגט ער איבער׳ן זומער... ווינ־טער פארדעקט זיי צוריק דער שניי... שלאָפט ער טיפער איין...

---

5) פויגל

מאנכע, ס׳מערסט צופעליג, דערגרייכן דאָך דעם שפּיץ פון בארג...

איינער — נאָכיאָגנדיג א האָז, א צווייטער נאָכלויפנדיג נאָך א זומער־פויגעלע... א שכור, זאָגט מען, איז אמאָל אויף אלע פיר ארויף... נאָר די קומען נישט צוריק אראָפּ..

די צופעליג־ארויפגעקומענע ווערן אין זינגענדיגע פויגל פאר־ביטן, בויען זיך נעסטן אין די צווייגן פון די העכסטע ביימער און —זינגען—פאר זיך, נאָר פאר זיך!

אין חלום הערט זיך אמאָל זייער געזאנג, — ווי פון די ווייט־סטע וועלטן קומט עס...

עס זיינען קיין וואונדער געשען

א פּאָעמע אין פּראָזע

אָ ! וויסטע, טויב־שטומע נעכט, נעכט אָן חלומות, אָן שלאָף, אָן טרייסט...

פון זיין שטראַלנדיגער צירונג באַרויבט, ליגט מיר אויסגעשפּרייט דער בלאַס־גרויער הימל ; אין איינענעם, אויסגענעפּלטן שוויים האָט זיך איינגעהילט די ערד, און אין דער לופט שוועבט די אומפּרוכטבאַרע מידקייט פון נאָט און לייט, פון וועלט און באַשעפער !

דורך פאַרדרייטע צווייגן פון פאַרקריפּלטע ביימער קוקט צו מיר אריין די אומפּרוכטבאַרע, טויב־שטומע נאַכט ; מיט די וואסערדיג־גרויע אויגן זויגט זי מיר אויס דעם לעצטן טראָפּן ווילן...

פייכט און קאַלט הויכט זי אויף מיר, און א פייכטע קעלט צעגייט זיך אין אַלע מיינע גלידער ; איך פריר...

איך פריר ביז'ן מאַרך אין די ביינער, ביז'ן לעצטן טראָפּן בלוט אין האַרץ...

נעם, אַלטע פאַרפרוירענע נשמה, א פייער־טאָפּ, נעם און גיי פון הויז צו הויז, פון טיר צו טיר, און בעט א פונק פייער... א פונק פייער זיך צו דערוואַרעמען.

מיר בין איך, שטערבלעך מיד. נישטאָ מיט וואָס און נאָך וואָס צו לעבן... און שטאַרבן קאָן איך נישט : מיט וואָס וועל איך קומען אהין ?

מיד בין איך, שטערבלעך מיד, און דאָך בין איך אמאָל שטאַרק געוועזן—גאָט'ס גענאָד האָט אויף מיר געשטראַלט...

נאָר פאַרזינדיגט האָב איך מיך און די קראַפט פאַרלוירן, און פאַרשלאָסן האָט זיך פאַר מיר דער הימל און וועט מיר שוין נישט אויסשטראַלן קיין נייע קראַפט...

א גאָלד־געלאָקטער, פון גאָט־געזאַלבטער קעניג בין איך אַראָפּ־געקומען פון די הויכע בערג. — א בליצנדיגע קרוין אויפ'ן קאָפּ געהאַט, און אויסגעשטראַלטן מאַנטל אויפ'ן לייב געטראָגן, מיט א גינגאָלדענער קעניגלעכער האַרפע אין דער האַנט — — —

איך בין אַראָפּגעקומען און אַלץ אין דער נידער פאַרשוואונדן...

די גאָלדענע לאָקן זיינען אַראָפּגעפאַלן אין דלילה'ס פאַלשן שויס...

לילית האָט מיך מיט איר כשוף אין איר נעץ געפאַנגען; איך האָב איר ליוב געזונגען און צוגעשפילט אויף דער גינגאָלדענער האַרפע, און עס האָט געפּלאַצט א סטרונע נאָך א סטרונע...

אין פאַר'כשופ'טע נעכט, אויף פאַרבליטע זומפּן, האָב איך מיט אירע טעכטער רעדלעך געטאַנצט, און אינ'ם טאַנץ די קרוין פון קאָפּ אַראָפּ פאַרלוירן; און איינגעשלונגען האָט זי דער זומפּ.

אויף קרומע, פאַרלוירענע וועגן בין איך געגאַנגען, און די דערנער אויף די קרומע, פאַרלוירענע וועגן האָבן מיר דעם קעניג־לעך־אויסגעשטראַלן מאַנטל פון לייב אַראָפּגעריסן; צוויטן־וויז, פעדעם־וויז...

אָ! נעכט אָן חלומות, אָן שלאָף, אָן טרייסט...

גאָט האָט מיר א ליכטיגע נשמה געגעבן, און איך האָב פון איר גראָשנדיגע ליכטלעך געצויגן און אין לוסט־פאַרביגע גערטן־לעמפּלעך אריינגעשטעלט, און פאַרברענט די ליכטיגע נשמה!

דאָס גאָלדענע האַרץ, וואָס איך האָב פון זיין ליבן־נאָמענ'ס האַנט באַקומען, האָב איך צעלאָזט, אויף קליינגעלט צעמינצט, קראַנקע שמייכל אויף געשמינקטע פּנים'ער איינגעקויפט — און פאַרשוואונדן דאָס גאָלדענע האַרץ...

אָן אויסגעלאָשענער פלאַקער בין איך און דער הימל האָט זיך

מיר פאַרשלאָסן און וועט מיר שוין נישט אויסשטראַלן קיין נייע ליכט, קיין נייע קראַפט...

צום געבעט פון אומרייִנע ליפּן, וואָס האָבן לילית'עם לויב געזונגען און אירע טעכטער געקושט, וועט גאָט נישט צונויגן זיין אויער...

מיד, שטערבלעך מיד ליג איך.

נישטאָ מיט וואָס און צו וואָס צו לעבן...

און שטאַרבן קאָן איך נישט; נישטאָ מיט וואָס אהין צו קומען.

מען וועט מיך פרעגן: וואו זיינען דיינע גאָלדענע לאָקן און די קרוין אויף זיי? דיין אויסגעשטראַלטער מאַנטל וואו איז? פאַרוואָס האָבן געפלאַצט די סטרונעס אויף דיין קעניגלעכער האַר־פע, מיט וועלכע מען האָט דיך אַראָפּגעשיקט?

אָ, די נעכט אָן שלאָף, אָן חלומות, אָן טרייסט!

ווי א בר־מנן, וואָס זוכט זיינע פאַרלוירענע נעגל אויף, זוך איך די שטראַלן פון מיין פאַרלוירענער קראַפט...

מיט צעשויבערטע האָר אויפ'ן קאָפּ, מיט פרעמדע אויסגעבעטעלטע קליידער אויפ'ן לייב, מיט אן אויסגעדאַרטן וואַלד־שטעקן אין דער ציטערדיגער האַנט, וואַנדער איך און זוך מיין געוועזן שטראַלנדיג גליק, און געפין נישט...

מיד, שטערבלעך מיד וואַנדער איך! פון נעדאַנקען ווי פון רו צ־פויגל געיאָגט...

איבער באַרג און טאָל וואַנדער איך; איבער פעלד און וואַלד אויף לאָנקעס און ביי ברעגן פון טיכן — טאָג אויף טאָג, טאָג אויף טאָג, און זוך אומזיסט...

צום נידעריגן גראָז בויג איך מיך אַראָפּ, — זאָל איך כאָטש איינס דערקענען, וואָס האָט אויסגעשפּראָצט פון מיין האַרציג בלוט — און דערקען נישט... און דאָך האָב איך אויף די לאָנקעס אויסגעטריפט מיין האַרץ!

אויף וואַסער־שפּיגלען קוק איך און קוק מיר די אויגן אויס...

טויזנטער גלאַנצן קאָלירן, וויקלען זיך, פלעכטן און טאַנצן, שפּילענדיג אויפ'ן בלאַנקן וואַסער־שפּיגל, — — קיין איינציגער גלאַנץ פון מיין נשמה שמייכלט מיר נישט אנטקעגן; און דאָך האָב איך אויף דעם וואַסער־שפּיגל מיין נשמה אויסגעהויכט...

נישט מיינע פאַרבן טראָגן די בלומען אין פעלד...

און הויב איך די אויגן צו די ביימער אויף, פליסט מיר קיין איינציגער טאָן פון מיין געבענטשער האַרפע פון זייערע צווייגן נישט אַרויס...

און די דערנער, וואָס איך פרעג אויף צויטן און פעדעם פון מיין קעניגלעך־אויסגעשטראַלן מאַנטל, לאַכן מיך אויס שטעכנדיג: צויטן און פעדעם פון אַן אויסגעשטראַלטן קעניגלעכן מאַנטל זוכט ער, דער בעטלער!

נישט פריינטלעך איז מיר דאָ די ערד!

וואו איך קום, דערקען איך: דאָ איז אויף אַ ווילע מיין היים געווען... דאָ האָב איך געבלוטיגט און געשטראַלט. נאָר די ערד האָט מיך קיינמאָל נישט גערן געהאַט און האָט מיר גאָר נישט באַהאַלטן!

קיין איינציגן טראָפּן בלוט פון הארץ, קיין איינציגן שטראַל פון מיין נשמה, קיין קלאַנג פון דער קעניגלעכער האַרפע, קיין פאָ־דעם פון מיין קעניגלעך־אויסגעשטראַלטן מאַנטל... און די קרוין האָט זי מיר איינגעשלונגען...

די שמעקנדיגע בלומען, וואָס איך האָב אויף איר פרוכטבאַרן שויס געשפּרייט, האָט זי, די שטיף־מוטער, נישט גענערט; נישט אויסגעשפּראָצט זיינען מיינע בלומען...

אייפערזיכטיג איז די נידער...

אויף איר זילבער־גלאַנציגן מאָך־געלעגער האָב איך גערוט און פרעמדע חלומות געהאַט; צו די ווייטע, אין נעפּל איינגעהילטע בערג געבענקט... אונטער איר הימל האָב איך געוואַנדערט, און דאָך האָבן מיר פרעמדע שטערן געפירט...

נישט היימלעך איז מיר דאָ די ערד...

און אירע קינדער און שטיף־קינדער זיינען מיר פרעמד...

ווען איך באַגעגן אויף מיין וואַנדער־וועג, קוק איך מיט באַנגשאַפט און פאַרציטערטער האָפענונג אין די אויגן אַריין — קאַלט און פרעמד זיינען זיי מיר...

קיין איינציגער שטראַל פון אַ ברידערלעך־האַרציגער נשמה, וואָס זאָל אין מיר צוריק אָנצינדן דאָס פאַרלאָשענע ליכט...

קאַלטע, פרעמדע אויגן!

נישט מיין פרייד, נישט מיין לייד, גאָרנישט פון דעם, פאַר וואָס איך האָב געליטן; גאָרנישט פון דעם, צו וואָס איך האָב געהאָפט...

מיד, שטערבלעך מיד וואַנדער איך, און זוך מיין פאַרלוירן נוסח, און געפין נישט...

און קיינער שטעלט זיך נישט אָפּ, דעם אָרימען וואַנדערער צו גריסן; קיינער שטרעקט מיר פריינטלעך נישט אויס די האַנט!

קיינער פרעגט נישט: וואו פירט, וואַנדערער, דיין וועג?

פרעמד ביזטו דאָ, טרויער און בענקשאַפט פאַרנעפּלען דיינע אויגן. צי לעבסטו און ליידסט גלות, אָפּצוקומען פאַר זינד, אָדער טויט ביזטו און וואַנדערסט און זוכסט תקון פאַר דער זינדיגער נשמה?...

קיינער וועט מיר נישט ווינטשן:

לעבעדיג צי טויט, זאָל דיך גאָט טרייסטן, וואַנדערער! מיט פרישע מאַנדלען זאָל אויפבליען דיין וואַנדער־שטאָק!

און צוריק צו דער היים, אויף די הויכע בערג, אָן קרוין און מאַנטל, אין בעטלער־קליידער מיט דער פאַרשטומטער האַרפע — קאָן איך נישט...

אויף דער שמאָלער גרענעץ צווישן וואַלד און פעלד ליגט זי און דרימלט...

ווער איז זי?

פאַרוואָס האָבן זיך אָפּגעשטעלט מיינע פיס? פאַרוואָס איז שטיל געבליבן מיין האַרץ?

אויף דער שמאָלער גרענעץ צווישן וואַלד און פעלד ליגט זי און דרימלט...

אויף איר ווייס־שטראַלנדיגן מאַנטל ציטערט מיט באַנגער ליב־שאָפט א נעץ פון ליכט און שאָטן, אויסגעשפינט פון פאַר'סוד'ע־טען וואַלד און געבענטשטן פעלד...

ווער איז זי?

שוואַרץ איז זי און בלאַס, און וואונדער־שיין — וועמעס וויין־גאָרטן היט זי, די שולמית?

קעניגלעך־שטאָלץ און שטרענג איז געוועלבט די פעך־שוואַרצע ברעם, און ליסטיגע ליכט־פלעקן גליטשן זיך שפילנדיג איבער איר עבען־קרוין...

א ווילדער מאָן פון פעלד וואַרפט א הייסן גלאַנץ איבער איר בלאַסן, הויכן שטערן; ארום די האַלב־אָפענע ליפן שוועבט א רעטעניש—א שמייכל—טרויעריג און זיס!

מיט צוטרויען און ליבע דריקט זיך דער שלאַנקער לייב צום ווייכן, גרויען ערד־געלעגער, דאָך אומרואיג, דאַכט זיך, הויבט זיך און פאַלט איר ברוסט...

וואָס חלומ'ט זיך איר?

אויף דער אַלטער האַרפע ציטערט א ניי־אויפגעשפּינטע סטרונע...

ציטעריג בליט מיר א נייע האָפענונג אין האַרץ — און עס וועקט זיך דער לאַנג־געשטאָרבענער ווילן אין מיר: „זאָל זי די אויגן עפענען!" און מיין ווילן איז געשען!

עס הויבן זיך די שווערע ברעמען אויף, און עס עפענען זיך גרויסע, גרויסע אויגן, מיט א שטאָלץ־פאַרוואונדערטן, האַלב־צאָרנ־דיגן בליק...

וואָס איך קוק אויף דיר?

ווער עס האָט מיר דערלויבט?

אָ, שטאָלצע! דאָס האָט מיך נאָך קיין שטערן נישט געפרעגט.

און די זון, ווען איך פלעג איר גלייך אין די אויגן ארײנקוקן— אויך נישט!

צי איך ווייס, ווער דו ביזט?

איך ווייס!

דו ביזט די יאָרן־יאָרן־לאַנג נעהאָפּטע... אין די שטילסטע, טרויעריגסטע נעכט קוים אויסגע׳חלומ׳טע...

דאָס אין טרערן צעגאָסענע, אין בלוט צעגאַנגענע, פאַר׳יתומ׳־טע הארץ האָט דיך אויסגעבענקט...

און אויף מיין וואַנדער־וועג, אין דער פינצטערער נאַכט, ווען דער לעצטער וועג־ווייזער אין הימל האָט זיך פארלאָשן, ווען דער לעצטער צייכן פון גאָט׳ס געדענקען איז פארשוואונדן, האָט דיך אין אנגסטן און טויט־שרעק מיין נשמה קוים אויסגעבעטן, קוים אויסגעבעטלט ביי גאָט!

טרייב מיך נישט אוועק!

לאָז דעם מידן וואַנדערער דיר צופוסנס זיצן און ווי צו׳ן א היילינער ריינקייט צולענן הארציג און פרום די לעכצנדיג־צעפלאַצ־טע ליפּן צום זוים פון דיין קלייד.

איך וועל עס נישט באפלעקן...

זינדיג בין איך... נאָר פאַר זינד־געפארבטע פארלאַנגען איז דיין קעניגלעך־שטאָלץ און שטרענג געוועלבטע ברעם קיין רעגנ־בויגן נישט...

אויף דיין בלאַס פנים דער שמייכל איז דער אָפּגלאַנץ פון רײנ־סטען בלויען הימל אויף דעם אייביג־בליצנדיגן שניי אויפ׳ן חרמון־בארג אין היילינסטן לאַנד...

כרובים מיט בלאַנקע שווערדן אין די הענט היטן דאָס טויער פון גן־עדן פאַר זינדיג־פארטריבענעם מענטש; דער גלאַנץ פון זייער שווערד בליצט אין דיינע אויגן...

לאָז דעם מידן וואַנדערער דיר צופוסנס זיצן און זינגען שטיל דיין לויב...

קוק נישט, וואָס איך בין אזוי שוואַך און מיד; אויף מײַנע צעריסענע קליידער קוק נישט; זאָל דיך מײַן אָרימער וואַנדער־שטאָק נישט שרעקן...

גאָט האָט מיר זײַן טרייסט געשיקט... עס קוועלט אין מיר פרישע קראַפט: רויזן בליען־אויף אין הארץ; די סטרונעס פון דער אַלטער האַרפע ציטערן, וועקן זיך צום נייעם הללויה... עס ציטערט אויך מײַן וואַנדער־שטעקן אין מײַן האַנט — ער וועט אָנהויבן בליען, מיט פרישע מאַנדלען בליען...

איך בין שטאַרק, איך בין רײַך!

פון די טײַכן אין גן־עדן וועל איך אָפּשווימען די פּערל צו דײַן האַלז... פון אומבאַטראָטענע טיפסטע וועלדער וועל איך דיר ברענגען זאַנג און קלאַנג... פעלדער און וויזן וועל איך באַרויבן און די שענסטע בלומען שטרייען פאַר דײַנע פיס — — דעם כסא־הכבוד וועל איך פון די טייערסטע שטיינער באַרויבן און דײַן בוזן־בענקעלע צירן — —

איך וועל דיר וועלטן באַשאַפן — — —

ווער איך בין?

ווער איך בין, פרעגסטו — —

ווילסט מײַן נאָמען וויסן?

טויזנטער טראָגן אים; דאַרפסטו איינעם פון טויזנטער?

וואָס איך בין?

דאָס ווענדט זיך: מיט אָדער אָן דיר?

אָן דיר בין איך א צאַנקנדיג לעמפּל ביי א גוסס צוקאָפּנס, און פאַררויכער מײַן לעצטן טראָפּן צו באַשײַנען די העויות פון דער גסיסה;

מיט דיר בין איך א פלאַקער אין ליכטיגן גאָט׳ס האַנט. א פײַערדיגער זײַל, וואָס פירט איבער סטעפּן צום הייליגן לאַנד...

אָן דיר בין איך א חורבה פון א פאַרלאָשענעם מזבח, פון גאָט און לײַט פאַרגעסן... די ווינטן האָבן שוין לאַנג זײַן אש צעשפּרייט... פאַרהונגערטע קראָען שטעלן זיך אָפּ אמאָל און זוכן

שירים פון אַלטע קרבנות, און נעפּינען נישט און פליען אַוועק, און שילטן...

מיט דיר בין איך אַ כהן־גדול אין קדשי־קדשים — מיט אַ גאָלדענער ווייִרויך־פאַן אין דער האַנט, אַ בליצנדער קרוין איבער'ן שטערן, די טייערסטע שטיינער אויף דער ברוסט, וועלט־האַרמאָניש קלינגען די גאָלדענע גלעקעלעך ביים זוים פון מיין קלייד און, אין גאָט'ס וואָלקן פאַרהילט, בעט איך פאַר דער פאַראומגליקלעכטער וועלט...

אָן דיר בין איך אַ געפאַלענער, אַן אָפּטריניגער...

פאַרביי איז נעגאַנגען אַ העלדן־אַרמיי, וועלטן חרוב צו מאַכן, נייע צו בויען; איך בין געווען איינער פון זיי, איינער פון די גרעסטע — און בין אויפ'ן וועג געבליבן... און איבערגעלאָזט האָבן זיי דעם שוואַכן... טייל — מיט אַ באַרעמהערציגער טרער אין אויג, אַנדערע האָבן פאַר מיר נאָר שפּייעכץ געהאַט אין מויל, נאָך אַנדערע האָבן מיך מיט די פיס אָפּגעשטופּט און זיך דעם וועג באַפרייט; — —

און וויל — האָב איך גאָט'ס שופר אין האַנט; בלאָז איך, קומען נייע, נאָך נישט באַשאַפענע גבורים פאַר נאָך נישט־אויסגעטראַכטע וועלטן, שטאַרקע, פלאַמענדיגע, שטראַלנדיג באַוואָפנטע, און זיי קניען פאַר מיר און בוינן פאָן און געוועהר פאַר מיר איך זאָל זיי בענטשן...

זע! עס וועקט זיך די אַלטע האַרפע, דער וואַנדער־שטאָק ציטערט אין מיין האַנט אויפבליען וויל ער... אַ ניי לעבן וועקט זיך אין מיר; דריי נישט אַוועק דיין נעבענטשטע קאָפּ פון מיר, איבער־ענטפער מיך נישט צוריק דעם טויט און זיינע שרעקן...

— וואַנדערער, איך פאַרשטיי דיך נישט!

פרעמד קלינגט מיר אין אויער דיין שטימע; איך פאַרשטיי דיין שפּראַך נישט!

פון די הויכע, ווייטע, אין נעפּל־איינגעהילטע בערג, קומסטו, וואַנדערער; פון די בערג, וואו עס ליאַרמט דער אייביגער קריג

צווישן שטורעמס און אָדלערס, קומסטו; ביזט אפשר איינער פון זיי, פון די ברייט און שטארק געפליגלטע; איך בין די שטילע שוואַלב פון טאָל — און פארשטיי דיך נישט...

דיינע ווערטער הער איך, און פארשטיי זיי נישט...

עס צאַפּלט אין זיי א הייס־פארבלוטיגט הארץ — א פארבענק־טע נשמה צעגיסט זיך אין זיי — ווי רויטע בלוטיגע פלאַמען שווע־בען זיי פאר מיר אין דער לופט, זיי שרעקן מיך, נאָר איך פארשטיי נישט דיינע לייד...

מיר זיינען זיך אזוי פרעמד,...

דו ביזט דער אָדלער פון די הויכע בערג; איך — די שטילע שוואַלב פון נידעריגן טאָל — וואָס האָסטו צו מיר?

און זי הויבט זיך אויף און נייט...

אוועקגעגאנגען איז דאָס ריינע, שטראַלנדיגע קינד פון טאָל — —

מיר צופוסנס האָט זי געלאָזט דאָס בליצנדיגע דיאַדעם, מיט וועלכן איך האָב איר געבענטשטן קאָפּ געקרוינט, און דעם אוים־געשטערנטן מאַנטל, מיט וועלכן איך האָב איר שלאַנקן לייב באַ־דעקט...

אוועקגעפלויגן איז די ליכטיגע שוואַלב פון טאָל...

זיי באַגריסט!

זיי באַגריסט, דו צריסקנעקומענע שטאָלצע, הייליגע אין זילבער־נעם, שטיל־פארכשופ'טן אָוונט־גלאַנץ...

זיי געבענטשט!...

און געבענטשט זאָל זיין דיין אומפּארהאָפּט דערשיינען אין דער זילבער־פליסנדיגער געטלעכער גנאָד!

אין דער שטיל־פאר'חלום'טער, פאר'כשופ'טער אקאַציען־אַלייע...

שטיל ציטערן די שנייעלעך־בליטן אויף די געבענטשטע אקאַ־

ציען־קעפ; און אויפסניי הויבט אָן צו בליען מיין הארץ, וואָס האָט שוין געזאָלט פארגיין...

און נאָכאמאָל איז אויפגעגאנגען א ליכט אין מיר; אין מיין פאר׳יתומ׳ט, פארשאָטנטער נשמה... און אנטפּלעקט איז מיר געוואָרן דער סוד פון היילינ שטילן אָוונט...

מיט מיר צוזאמען האָט מיט באנגער ליבשאפט די בלויע טיפע הויך אויף דיר געוואַרט...

מיט מיר צוזאמען האָט די פרום־זילבער־פליסנדיגע לבנה און די קינדיש־ריינע, גאָלד־שפּינענדיגע שטערנדלעך צו דיר געבענקט...

און דיר וועבן זיי עס פון די צארטסטע גאָלד־ און זילבער־פעדים דעם חלום פון גאָט־געבענטשטן אָוונט...

זע, אין זילבער־פלוס פארזונקען, אָטעמט צו דיר איר שמעקנדיגע נשמה אויס דער פאר׳כשופ׳טער אקאציע...

דער זיסער אָטעם פון ליכט־באגאָסענעם טאָל הויבט זיך צו דיר אויף די שטילע אָוונט־פליגל אויף, און קושט פארליבט פון דיין מאנטל דעם זוים...

און הויבט זיך העכער, און רייסט די שנייעלעך־בליטן פון די פאר׳חלומ׳טע אקאציען־קעפּ און שטרייט פאר דיינע טריט...

און ווייסטו, וואָס דער זיסער פויגל זינגט?

ער זינגט פון זיסן בליטן־טויט אונטער דיינע פיס...

פארציטערט טשעפּעט זיך דאָס פון דער בלויער הויך אויסגעפּלאָסענע ליכט צו דיין געבענטשטן קאָפּ... באגליקט ציטערן די גלאנצן אויף דיין עבען־קרוין, נאָר די, וואָס טרעפן זיך מיט דיין אויג. פּראַלן צוריק פארשעמט און דערשראָקן פאר׳ן שעפער־ליכט, פאר׳ן ליכט פון די וואונדערלעכע ערשטע זיבן טעג, וואָס שטראַלט ארוים פון זיי...

דו ביזט געקומען, און זע — מיט פרישע מאנדלען האָט אויפגעבליט מיין וואנדער־שטאָק און וואונדער־בלומען שפּראָצן מיר אין הארץ...

פון ניי־געבוירענע וואונדער־שטראַלן האָבן זיי אויסגעשפּינט

סטרונעס אויף דער גינגגאָלדענער האַרפע, פון זיי וועט זיך אָפּרייסן דאָס הייליגע ליד פון אויף־ערשטיין!

דו ביזט שוין נישט די שוואַלב פון טאָל...

אין דער שטילער נאַכט זענען וואונדער געשען...

צוריק בליצט דאָס דיאַדעם אויף דיין געבענטשטן קאָפּ, און דער אויסגעשטערנטער מאַנטל שטראַלט אויף דיין שלאַנקן לייב — —

קום, ליבע, ריינע, שטאָלצע, הייליג־שטראַלנדיגע! אין דער וואונדער־נאַכט וועלן מיר וואַנדערן און ביים שעפּער־ליכט פון דיינע גרויסע, גרויסע אויגן אויפזוכן סצעפּטער און קרוין —

אין דער שטיל־געבענטשטער, מיט גאָט'ס גענאָר באַפּלאַסענער נאַכט מוזן וואונדער געשען...

— מאַן פון די הויכע בערג, עס וועלן קיין וואונדער געשען...

בענקשאַפט האָסטו פאַרזייט אין שטילן שוואַלבן־האַרץ; דאָס באַנגע האַרץ האָט מיך צו דיר געטריבן; איצט שרעק איך מיך פאַר דיר, לאָז מיך גיין!

— אַך, שרעק זיך נישט, קינד!

וויל נאָר, און דיין ווילן וועט געשען! געהויכט וועסטו ווערן! פון דער נידער, מיט אירע טרויעריגע שאָטן, צו די הויכע, זיך אין ליכט באָדנדיגע בערג...

— מיך שרעקט די הויך; מיר האָבן, גייענדיג, א שטיק נאַכט פאַרברענגט, און מיך זיינע מיינע פיס...

— זאָרג נישט, קינד, פאַר די מידע פיס... און שרעק דיך נישט פאַר דער הויך!

אין דער שטילער, פון גאָט־געבענטשטער נאַכט זיינען שוין מאַנכע וואונדער געשען... זע, ביי דיינע רייד, אין שטראַל פון דיינע גרויסע, גרויסע אויגן, זיינען מיר ווייטע, ברייטע און שטאַר־קע פליגל אויסגעשפּראָצט; אויף זיי וועל איך דיך טראָגן צו די ווייטע, הויכע און ווייסע בערג...

— א בענקשאַפט, ליבער, האָסטו אין מיין שטילן האַרץ פאַר־זייט, און זי האָט געוואַקסן... און האָט מיך געטריבן צו דיר. אין מאַנכע שטילע נעכט האָב איך וואונדערלעכע חלומות געהאַט...

עס האָט זיך מיר דיין היים געחלומ׳ט, די ווייטע, הויכע בערג, און איך האָב געבענקט צום אָפּגלאַנץ אויף זייער אייבינן שניי און צום עדעל־ווייס, וואָס בוינט זיך איבער׳ן שווינדלדיגן אָפּ־גרונט...

און איצט שרעק איך מיך!

— שרעק דיך נישט קינד! דו ביזט מיט מיר! אין מיר וואַקסט די ניי־געבוירענע, פון ליכט פון דיינע אויגן אויסגעשפּינטע קראַפט...

קום מיט מיר צו די ווייסע בערג!

נאָר נישט קיין עדעל־ווייס וועלן מיר זוכן; און נישט קיין שניי בליצט אויף זייערע שטילע רוקנס...

דאָס בליצן ווייסע תכריכים...

עס האָבן דאָרט מענטשן געלעבט, א שלעכט לעבן געפירט און דאָס גלויבן אין לעבן פאַרלוירן, זיי האָבן געגלויבט נאָר אין טויט, אין ווייסן טויט, וואָס ריי‌ניגט אַלע זינד...

און זיי האָבן זיך לעבעדיגערהייט תכריכים געגייט, לעבעדי־גערהייט זיך אין תכריכים באַקליידט, אויף די שטילע בערג־רוקנס זיך געלעגט און די אויגן פאַרשלאָסן צום שטאַרבן...

און גאָט האָט אויף זיי פאַר רחמנות א שטילן שלאָף געשיקט...

און זיי שלאָפן... ביז דער שופר אין משיח׳ס האַנט וועט זיי וועקן, —האָט גאָט געזאָגט—זאָלן זיי שלאָפן!

קום, קינד, מיר וועלן די טויטע וועקן...

זע, גאָט׳ס שופר האָב איך אין דער האַנט; בלאָז איך, דער־וואַכן די טויטע!

קום! ריינער שטערן־געזאַנג איז דיין שטימע; מיט וואונדער־שטראַלן איז אויפגעצויגן די גאָלדענע האַרפע — —

קום! מיר וועלן זיי זינגען און שפּילן דאָס הייליגע ליד; דאָס ליד פון אויף־ערשטיין!

אין דער שטילער, מיט גאָט׳ס גענאָד באַפּלאָסענער נאַכט מוזן וואונדער געשען!

— ליבער, ליבער מאַן, עס וועלן קיין וואונדער געשען!

נישט דאָס, וואָס דו מיינסט, בין איך — מיך שרעקט די שווינ־דעלדינגע הויך; מיך שרעקן דיינע וואונדער...

די בענקשאַפט, וואָס דו האָסט פאַרזייט אין מיין האַרץ, האָט אויסגעשפּראָצט און זי האָט מיך געטריבן צו דיר; פון דער זיסער, שטילער היים געיאָגט צום מאַן פון די הויכע בערג; דאָך נ י י ן מיט דיר קען איך נישט!

שוואַך איז מיין ברוסט, ליבער, מיט וואָס וועל איך אָטעמען אויף די הויכע בערג?

פון בוימער גאָל זיינען זיי, די הויכע בערג, וואו וועט רוען, אויף וואָס וועט נעסטן די שוואכע שוואַלב — די שוואַך־געפלינג־טע שוואַלב פון טאָל?

און רעד מיר פון אויף־ערשטיין נישט — ווייסע תכריכים־פלעקן בלענדן מיר די אויגן; זיי שווימען פאַר מיר ארום אין דער לופט און שרעקן מיך!

שוואַך איז דאָס קינד פון טאָל; אויף בערגנער גיין קען זי נישט, די שוואַכע...

און טראָג מיך נישט אַרויף, נעם מיך נישט אויף דיינע פליגל; עס שווינדלט אין דער הויך; איך וועל מיך אַראָפּגליטשן פון זיי; איך וועל פאַלן, ערגעץ אין אן אָפּגרונט אריין פאַלן; און דו, אין שלאַכט מיט ווינט און שטורם, וועסט עס נישט מערקן; וועסט גאָר נישט ווייסן, ווען און וואו דו האָסט מיך פאַרלוירן!

הער, מאַן פון די הויכע בערג, די רייד פון קינד פון טאָל!

ליב ביזטו מיר, מאַן פון די הויכע בערג, נאָר גיין מיט דיר קען איך נישט...

מיט טויזנטער פעדים בין איך צוגעבונדן צום טאָל, צו מיין שטילער היים; רייס זיי נישט איבער; עס וועט מיר וויי טאָן דאָס האַרץ!

די קליינע שטערנדלעך, די זילבער־שטראַלנדיגע, פינקלדיגע שטערנדלעך, וואָס שווימען איבער מיין היים, מיין שטילער היים, זיי האָבן מיין נשמה אויסגעשפּינט; רוף מיך נישט אַוועק פון

זיי, אויסגעלאָשן וועט זי ווערן אונטער פרעמדע הימלען, אויסגיין וועט זי ווי א ליכט...

און מיין שטימע, וואָס וועקט די בלומען אין דיין הארץ, איז נאָר דער אָפּקלאַנג פון די קליינע, שטיל־רוישנדיגע וואסערלעך אין טאָל... און דער גאָלדענער שטראָל, וואָס בליצט אמאָל פון מיין אויג ארויס, איז דער אָפּגלאַנץ פון גאָלדיגן זאמד פון דער נידער...

נישט דיין פרייד איז מיינע; נישט דיין ליד איז מיין.

אין פונקען פון גליווערם צעשפריצט זיך מיין פרייד; און מיין שטילע טרויער קומט פון די שיטערע, פארהונגערטע זאנגען, וואָס קלאָגן זיך אין שטילן גערויש אויפ'ן אָרימען, זאמדיגן פעלד!

מיט טויזנטער שטראַלנדיגע פעדים בין איך צוגעבונדן צום טאָל; איך האָב די נידער ל י ב...

איך האָב ליב דאָס גאָלדיג־פינקלדיגע זאמד און די קליינע פארקריפּלטע ביימעלעך, וואָס היטן דאָס גאָלד!

איך האָב ליב די נידער אין גרינעם מאנטל אין נעלע שוואָם־פלעקן געהילט; און די שטילע ברידערלעך, די שטיל־שמעקנדיגע, הימל־בלויע ברידערלעך, וואָס שמייכלען מיר ארויס פון שטיל־רוי־שענדיגן גראָז...

און בענק איך אמאָל, לעג איך מיך אויף דער גרענעץ צווישן פעלד און וואלד, אויף דער ווייכער שויס פון טאָל, באהאלט דאָס פנים אין לילאַ, רייך אויפגעבליטן היידע־קרויט, זאפּ איין דעם שטילן, פייכטן אָטעם פון דער אויפגעבליטער ערד, און זיס־רואיג ווערט מיין שוואלבן הארץ; און קומט אמאָל א פרעמדער חלום — א רעטעניש, א בענקעניש — לאָך איך מיך נישט אויס — גיי איך אין וואלד צו דער היימישער כשוף־מאכערין, און זי גיט מיר באַ־שייד: קוקו, קוקו, קוקו...

ליב ביזטו מיר, פרעמדער מאן פון די בערג, א בענקשאפט טרייבט מיך צו דיר, נאָר ביי דיר בלייבן, מיט דיר גיין — קען איך נישט!

אונזערע וועגן לויפן נישט צוזאמען... דו ביזט דער אָדלער פון די בערג, איך נאָר די שוואַלב פון טאָל...

מיט טויזנטער פעדים בין איך צוגעבונדן צו מיין שטילער היים; נישט איבערצורייסן...

לאָז מיך רוען דאָ... איך בין מיד פון לאַנגן גאַנג, פון קרוין און סצעפּטער זוכן — זעץ דיך לעבן מיר...

האָסט א גאָלדענע האַרפע, זינג א צויבער־ליד דער שוואַכער שוואַלב פון טאָל, דעם שוואַכן גלות־קינד...

נאָר זינג מיר נישט פון הויכע בערג, זינג מיר נישט פון אויף־ערשטיין—נאָר פון מיין זיסער, שטילער היים...

זינג מיר א ליד, א גאָלדן ליד, פון גאָלד־שטראַלנדיגן זאַמד, פון קליינע, שטיל־רוישנדיגע בוימלעך געהיט...

זינג מיר פון די שטיל־שמעקנדיגע ברידערלעך, וואָס קוקן ארויס אזוי ליב צו מיר, מיט די הימל־בלויע אויגעלעך, פון זייער באַהעלטעניש ארויס אין שטילן גרינעם גראָז...

זינג מיר פון דער גרויער, ליבער שוואַלב אין טאָל, וואָס שוועבט אויף שוואַכע, נאָר ליבלעך־רוישנדיגע פליגעלעך, און נעסט אין אַלע חורבות־לעכער, וואס זי באַהאַלט זיך פאַר שטורם און ווינט!

זינג מיר פון מזל'דיגן שטאָרך, וואָס שפּרייזט אויף דער נאַ־סער לאָנקע, הינטער'ן שטילן דאָרף, אויף די לאַנגע פיס און וואוינט אויפ'ן נידעריגן דאך פון קליינעם פּוערים־הויז...

פון פאַרלאָזטע, ווילד־פאַרוואַקסענע פּאַרקן זינג; פון חורבות, פון אַלטע פּאַלאַצן, וואו פאַר'כשופ'טע זייגערס וועקן זיך און קלינ־גען האַלבער נאַכט...

אָדער פון פאַר'כשופ'טע בת מלכה'ס זינג, וואָס ווערן אויס־געלייזט און אויפגעוועקט מיט א ליב־האַרציגן קוש.

און שלאָף איך, ליבער, איין, זיי מיר גוט...

נעם מיר דיין געשאַנק — דעם שטראַלנדיגן דיאַדעם פון קאָפּ

נישט אראָפּ; אייביג טרויערן וועל איך נאָכ'ן דיאדעם...

און צי מיר דעם אויסגעשטראַלטן מאַנטל נישט אראָפּ; פאַר־צייַ דעם שוואַכן גלות קינד—דער שוואַלב פון טאָל...

געשלאָסן זייַנען די געבענטשטע אויגן — פאַרשוואונדן איז דער כשוף פון דער שטילער נאַכט... צוריק פאַרלאָשן איז מייַן נשמה; פאַרציטערט הילט זי זיך צוריק אין אירע שאָטן איין, און די ניי־אויפגעשפּראָצטע בלומען אין האַרץ וועלקן אָפּ און שטאַרבן...

צערונען איז דער זילבער־פליסנדיגער כשוף פון דער נאַכט־געבענטשטער נאַכט; די קראַפט, זי אויף הויכע בערג צו טראָגן, האָט מיר גאָט פאַרזאָגט!

ער האָט זיך אויף מיר נישט דערבאַרעמט; נישט פאַרגעבן מייַנע זינד...

שטוב, אָן סטרונעס, ליגט די האַרפּע; דאַר און אָפּגעשיילט דער וואַנדער־שטאָק...

שלאָף זיס, ליכט־שטראַלנדיג קינד פון טאָל; זיסע, שטילע חלומות אויף דייַן קעפּעלע, און פאַרצייַ!

פאַרצייַ דעם וואַנדערער, וואָס האָט דיך אויפ'ן וועג געטראָפן און בענקשאַפט אין דייַן שטילן האַרץ פאַרזייט...

עס בלייכט זיך די נאַכט, עס לעשט זיך א שטערן נאָך א שטערן — —

שטיל ציטערט די נאַכט — —

גאָט האָט איר אומפּרוכטבאַרע שויס געבענטשט; זי האָט א גאָלדענעם שטראַל געבוירן; עס רויטלט זיך דער מזרח־זוים...

אויף די פרישע פרימאָרגן פלינל שווימט א הימליש־זיסער האַרפן־קלאַנג; א בשורה פאַר דער וועלט: געבוירן ווערט דער טאָג...

אויפפלאַמען, אויפפלאַקערן וועט דער נייער טאָג, און וועט

אויסלייזן די וועלט, די פארמאטערטע וועלט—נאָר—נישט מיך!

אויף מיר וועט זיך נאָט נישט דערבארעמען, נישט פארגעבן מיינע זינד, און נישט אויסלייזן פון טויט און זיינע שרעקן!

נעם, וואנדערער, דעם וואנדער־שטאָק און גיי...

מיט א נייער וואונד אין הארץ, מיט א נייעם וויי...

עס זיינען קיין וואונדער געשען...

———————

דער זיווג

אָדער

שרה בת טובים.

און די מעשה, וואָס איך וועל איצט דערציילן, איז אַן אויס־טערליש־וואונדערלעכע מעשה, און — אַן אמת גמור. זי איז אין קיין ספר נישט געדרוקט, אין קיין קהל'שן פּנקס נישט פאַרשריבן; איך האָב זי בקבלה איש מפּי איש און שטאַמט פון אַ גרויס אָרט...

און געשען איז די מעשה פאַרצייטנס, ווען עס זיינען נאָך אַזוי פיל שטעט און דערפער נישט געווען; אַ וועלט מיט „וואַלד־אויס, וואַלד־איין", און געטראָפן האָט זיך עס אין מעהרען דער מדינה, אַ אידישע קהלה איז זעלטן, משפחות־ווייז אין דער דערפער פאַר־זייט, אין וועלדער צעשפּרייט, אָן תורה, אָן תפלה בצבור, אויסער ימים נוראים, ווען מען ציט מיט קינד און קייט אין די ווייטע שטעט אריין.

זיצט זיך דעמאָלט אַ איד אַ שווייגער ביי'ן אַ גראַף אין אַ דאָרף; פּרנסה רינט איבער'ן מויל.. 500 קי מעלקט ער דעם גראַפ'ס; זיינע אייגענע אויך אַ ביסל. האָט ער אַ פולן קעלער מיט פּוטער און קעז, אַ בוידעם מיט תבואות, פלאַקס און פעלעכ־לעך, און דער טייסטער אין בוזעם וואַקסט אין דער דיק, און דאָס קניפּל ביי דער שווייגערין באַזונדער, און אַ זון וואַקסט אַ געזונ־טער, אַ וואוילער, ווי אַ יונגער בוים אין וואַלד.

און פונדעסטוועגן, איינמאָל אין אַ ווינטער־נאַכט, זיצט דער שווייגער ביי'ן אַ וועקסן־ליכט ביים טיש איבער די חשבונות, מיט דער שפּיץ ווייסלעכער באָרד צווישן די ציין, דער שטערן געראָנצלט,

ווי פון שווערער זאָרג, און קוקט מיט פאַרנעפּלטע אויגן אין פענצ־טער אריין...

— דו זינדיגסט, מיין מאַן! — וועקט אים פון די געדאַנקען דער שוויינגעריג'ס קול. פון דער צווייטער שטוב איז זי אריינגע־קומען, צום שלאָפנדיגן זון געקוקט, און איר פּנים שטראַלט.

„הערסט, איבערגעבויגן האָב איך זיך איבער אים... די בעקע־לעך רויטלען זיך, ווי א פרישער פרימאָרגן און דער אָטעם איז רואיג און שטיל, און שמעקט נאָך פרישע עפּל...״

— דאָס איז טאַקע מיין זאָרג, — ענטפערט דער שוויינגער, — מען וואוינט אין א דאָרף, ווייט פון א אידישער קהלה, און יאָרן ציען. יאָרן פליען, וואו נעמט מען א שידוך פאר אונזער זון, ווי אזוי וועט מען אים פאר'קנס'ן?

— גאָט וועט העלפן, — טרייסט די שוויינגערין, — ער האָט ביז אהער אונז נישט פאַרלאָזט...

— אָט דאָס איז עס טאַקע, — מאַכט דער שוויינגער, — גאָט'ס הילף דאַרף מען, און אין וועלכן זכות? קיין יודע ספר בין איך נישט, לערנען לערן איך נישט, צווישן אידן וואוינט מען נישט, נאָר איין מצוה קאָנען מיר מקים זיין—הכנסת־אורחים הייסט די מצוה—און זע!—ער ווייזט איר מיט'ן בליק צום פענצטער־צו—איז אָנגעפאַלן א שניי פון הימל, א גרויסער שניי, האָט ער די שטעגן פאַריאָגט, די וועגן פאַרשאָטן, און טעג און אפשר וואָכן, וועט קיין אורח איבער דער שוועל נישט קומען...

הויבט ער זיך אויף, און גייט ארויס, זען, וואָס אין דרויסן טוט זיך. זי נעמט זיך די בעטן צורעכט צו מאַכן, זוימט ער זיך אָבער צו לאַנג, ווערט איר אומעטיג, לאָזט זי אָפּ דאָס בעטגעוואַנט, גייט צום פענצטער צו און פּויקט מיט די דיקלעכע פינגער אין דער שויב צום מאַן ארויס.

איז אָבער די שויב געפרוירן, קלינגט זי העל נישט אָפּ; כאַפּט זי די שאַל אויף זיך, און גייט נאָך דעם מאַן פאר דער טיר. זעט זי, אז דער מאַן, וואָס הערט נישט אירע טריט און קערט זיך נישט אום, שטייט פאַרקוקט אויפ'ן וועג פון וואַלד ארויס. קוקט זי אים, פאַרוואונדערט, נאָך. זעען זיי ביידע צוזאַמען, ווי איבער'ן פאַר־

שיטן וועג פון וואלד נייט א נעשטאַלט א ווייבערישע, אין א הויב א הויכע, אין א טערקישער שאַל. און די שאַל איז איבער די אקסל נאָר פאַר שיינקייט וועגן פאַרוואָרפן, גלייך א לינדע זומער־נאַכט; נישט איינגעוויקלט איז זי אין דער שאַל, פריי פליען רעכטס און לינקס די עקן פון איר, גלייך זיי וואָלטן אירע פלינל געווען... און נישט זי נייט אין שניי, זי שווימט איבער'ן שניי, קיין פוס פאַלט נישט איין, לאָזט קיין צייכן איבער.

קוקן זיי אזויביידע פאַרגאַפט, ביז די נעשטאַלט קומט צו צו זיי און פרעגט, צי קען זי נישט רוען א שעה ביי זיי אין שטוב...

קומט דאָס פּאָר־פאָלק א ביסל צו זיך, קוקן זיך איבער, פירן מיט גרוים פרייד דעם ווייבערישן וואונדערלעכן נאַסט אין שטוב אריין, גאָט האָט זיי א גאַסט באַשערט! און ווילן וועקן דעם משרת, הייסן מאַכן וואַרעמס א גלעזל; און די שוויינערין לויפט־צו צו דער שאַנק און עפנט זי ברייט און וויל אַרויסנעמען פון שענסטן און בעסטן עסן און טרינקען, און איינגעמאַכטס, און זיסן בראָנפן א ביסל. דער אויסטערלישער גאַסט זאָגט אָבער: ניין! זי וועט גאָרנישט פאַרזוכן, גאָרנישט טועם זיין, אַז זי דאַרף נישט, נאָר אָפּרוען וויל זי זיך א ביסל, זי גייט אין א נויטיג שליחות... נים זיך די שוויינערין אונטער, צינדט אָן נאָך א וועקסן ליכט, פירט דעם גאַסט אין א באַזונדער חדר אריין; ווייזט אָן אויף א גרויס בעט, אויף בעטגעוואַנט ווי שניי, קישנס פּוכענע, א לייכט וואַרעם איבערבעט... און ווילט איר נישט עסן, נישט טרינקען, שלאָפט אייך געזונטערהייט.

שלאָפן אָבער, זאָגט די געשטאַלט, וועט זי נישט, נאָר אָפּרוען א ביסל, ווייל זי האָט נאָך א ווייט שליחות. און אַז די שוויינערין וויל זי איבערלאָזן אין שטוב, האַלט זי זי איין און פרעגט, וויפיל עס קומט פאַר'ן חדר, וואָרום אַוועקגיין וועט זי שטיל, און וויל קיינעם נישט וועקן, וויל זי איבערלאָזן נעלט.

שפרינגט די שוויינערין אָפּ טיף נעקרענקט: קיין געלט נעמט זי נישט, אויף קיין פאַל נישט... דאָס איז דאָך די איינציגע מצוה, וואָס זיי קאָנען מקיים זיין אין דאָרף; אין דעם זכות נאָר העלפט

זיי דאַך גאָט, און וועט—ניט זי מיט גרויס בטחון צו — ווייטער העלפן!

צעשמייכלט זיך די געשטאַלט און פרעגט:

— פעלט אייך עפּעס דען? האָט איר נאָך א בקשה צו גאָט?

— חס ושלום!... מ׳זע׳מיר, ברוך השם, איך און מיין מאַן געזונט, און אונזער זון, זאָל לעבן, אודאי... און פרנסה, ברוך השם, איבער׳ן מויל... נאָר וועגן א זווג גייט...

און זי דערציילט וועגן איר זון, וואָס ווערט 17 יאָר אלט... און מען וואוינט אין א דאָרף, צו׳ן א קהלה איז ווייט...

— און וואָס טוט איר דערצו?

— מען האָפט צו גאָט, מען בעט זיין ליבן נאָמען... דער מאַן אויף זיין לשון, זי אויף איר לשון... אלע געבעטן בעט זי אויס, אלע תחנות קאָן זי אויסוועניג כמעט, שרה בת טובים׳ס אלע זיסע, הארציגע תחנות... נאָר איינע, דער עיקר, האָט זי שוין מיט טרערן דורכגענעצט, די זווג־תחנה...

— גאָט וועט העלפן, שמייכלט די געשטאַלט... איך בין זי־כער, שמייכלט זי... א סימן האָט איר, קיין געלט פאַר׳ן חדר ווילט איר נישט, גיב איך אייך א מתנה פאַר אייער זונ׳ס כלה וועגן...

אזוי זאָגט זי עס, און נעמט דערביי פון אונטער דער טערקי־שער שאַל די מתנה אפּער: א פּאָר גאָלדענע פּאַנטאָפּעלעך מיט פּערעלעך באַנייט... בליצט עס אין דער שוויגערינ׳ס אויגן, שטופּט איר די געשטאַלט די פּאַנטאָפּעלעך אין דער האַנט אריין און זאָגט:

— „א מתנה פון שרה בת טובים״, און פאַרשווינדט...

און אז דער שוויגער האָט זיך נישט געקאָנט אויפ׳ן ווייב דער־וואַרטן, האָט ער אָנגעקלאַפּט אין טיר און נישט באַקומענדיג קיין ענטפער, דערשראָקן די טיר געעפנט, זעט ער, דאָס ווייב שטייט אליין אין מיטן שטוב מיט אָן אָפן מויל, אויסגעגלאָצטע אויגן און גאָלדענע פּאַנטאָפּעלעך אין דער האַנט.

.2

אין דערזעלבער צייט, אין דערזעלבער מדינה מעהרען, נאָר

מיילן, מיילן ווייט פון שוויינגער, און נישט וויסנדיג פון שוויינגער, האָט אין א טיפן וואַלד א איד געוואוינט, א קוילן־ברענער. האָט א שטיבל אין וואַלד און אן אויוון געדונגען, אויך ביי׳ן א גראף. נאָר דער איד איז אן אָרימער געווען און א שווערע פרנסה געהאַט: זאַמלען דאָס אָפּגעפאַלענע פון בוימער, זומער — אָפּגעדאַרטע צווייגן, ווינטער—קאָרע געפּלאַצטע פון פראָסט און נאָך יעדן געוויטער—דאָס אָפּגעהאַקטע פון דונער און אָפּגעריסענע פון ווינט, און טראָגן צום אויוון און אויף קוילן פאַרברענגען — קומט ער פאַרנאַכט אהיים א מידער, א שוואַרצער... האָט אים אָבער זיין ליבער נאָמען א זיס טעכטערל באַשערט (דער איד איז אן אַלמן געווען), קומט זי אים אנטקעגן מיט פרייד, און העלפט אים וואַשן און אויבערטאָן און גיט אים צו עסן און צו טרינקען און מאַכט אים פיין דאָס געלעגער צורעכט...

און קאָן ער נישט איינשלאָפן, — און, זייט ער איז אן אַלמן געוואָרן, טרעפט זיך עס אים גאַנץ אָפט — צינדט זי א קינדל אָן, אָדער, ווען קלאָרע נעכט, שטעלט זי זיך געגן דער לבנה צום פענצטערל, און לייענט הויך אירע „הייליגע" ספרים אויף „עברי־טייטש", די מוטער האָט זי אויסגעלערנט, די ספרים בירושה געלאָזט: צאינה וראינה, סבֿ־הישר, תחנות פון שרה בת טובים... לייענט זי אים הויך... ער, א פּראָסטער איד, הערט זיך איין, ביז די אויגן קלעפּן זיך אים צו, דאַכט זיך אים, אַז י ע נ ע לייענט, די מוטער לייענט, און ער שלאָפט רואיג איין, איינגעוויגט פון זיסן קול און די ווערטער די הייליגע...

קומט איר אַמאָל א זייער האַרץ־ווייכיגע תחנה אין דער האַנט אריין, א תחנה, וואָס א מאַמע זאָגט, ווען זי בעט זיין ליבן נאָמען ווענן א זווג פאַר א קינד...

„און זע, ליבער, האַרצינגער גאָט, פאַר מיין ליבער, האַרציגער טאָכטער זוענן א זווג, א זווג א כשר׳ן"... הויבט דאָס מיידל אָן צו פאַרשטיין, ווענן וואָס עס גייט, האַקט זי אָפּ און וויל אן אנדער תחנה נעמען, בעט זיך דער פאָטער:

— ניין, טאָכטער לעבן, ניין... ווייטער לייען... גיב מיר די הייליגע ווערטער אין מויל אריין, לאָ׳מיך בעטן ביי גאָט פאַר דיר...

א הארץ האָב איך, טאָכטערשי, א פולס, נאַר, א איד א פּראָסטער, קיין ווערטער האָב איך נישט...

מוז זי פּאָלגן און לייענט ווייטער און־ווייטער, ווי שמעקנדיגער בוימאייל גיסט זיך די תחנה, לאַנג איינגעשלאָפן איז שוין דער פאָטער — זי מערקט עס נישט, ער שנאָרכט — זי הערט נישט און לייענט... און פּלוצלונג וועקט זיך אויף א נישט פארשטאַנען בענקעניש אין דעם מיידל׳ס הארץ, די יתומה׳שע נשמה האָט זיך צו עפּעס פארבענקט... עס קלאַפּט דאָס הערצל־קליין, פייכט און נע־פעלדיג ווערן די אויגעלעך פארדעקט, די ריין־קינדעריש בלאָע, און דאָס קול׳כל ציטערט און ציטערט און ווערט פון באַהאַלטענע טרע־רען פייכט...

און אין מיטן — עפנט זיך די טיר און אין איר באַווייזט זיך א וואונדערלעכע געשטאַלט... אין א הויב א הויכער און א טער־קישער שאַל, די אויגן לייכטן אַזוי לייטזעליג זיס, אַז דאָס איינ־געשרומפּענע פּנים׳ל שטראַלט.

— טאַטע !—וויל זי דעם פאָטער וועקן. לעגט אָבער די אַל־טע א פינגער איבער די לעפצן, ווערט דאָס מיידל שטיל, בלייבט זי, ווי אין א פאר׳כשופ׳טן חלום שטיין. און די אַלטע גייט־צו צום טיש און זעצט זיך, און שטרעקט אויס די האַנט און ציט דאָס מיידל זיך צום הארצן צו...

— שרעק דיך נישט מיידעלע, — זאָגט זי — שרה בת טובים בין איך... מיינע תחנות האָסטו געלייענט... און עס איז א שטי־לע נאַכט, האָב איך אין מיין שטילער רו דיין זיס קול געהערט, בין איך געקומען צו דיר און האָב דיר א מתנה געבראַכט...

און נעמט פון אונטער דער טערקישער שאַל די מתּנה אַפער :

— זע, ליב קינד... אָט, סאַמעט געשווירענער א שטיק... אויף א בייטעלע צונעשניטן... און פעל, אַלערליי קאָלירן זיידענע פול, צום אויסנייען, דאָס בייטעלע... און פעדים נאָך דערצו זיל־בערנע, און גאָלדענע אויך א ביסל, און פליטערלעך דערצו, אויך זילבער און גאָלד... און אַזוי זעסטו נייט מען, טעכטערל, און אַזוי ווערט געשטיקט... האַלט די נאָדל פעסט, לויף מיט די פינגערלעך נעשיקט... זעסט א מגן־דוד׳ל נייט, און אָט בליען בלימעלעך

ארוים... פרישע, ווי אין וואלד אין זומער־צייט... א תפילין־בייטעלע ניי, א מתנה מאך, פאר דיין באשערטן א מתנה, ווי דיין ליבע מאמע האט דיין ליבן טאטן געשענקט...

און די אלטע לערנט, און דאס מיידעלע שטיקט און העפט...

און אז דער פרימארגן בליט, כאפט זיך דער פאטער אויף, די טאכטער זיצט אליין אין שטוב מיט א תפילין־בייטעלע אין די הענט, סאמעט, זילבער און גאלד...

.3

און אז דעם שווינגער'ס זון איז אלט געווארן 17 יאר, האט מען אים ארויפגעזעצט אויף א וועגעלע און געשיקט אין דער וועלט אריין זיך א כלה זוכן צו שרה־בת־טובים־פאנטאפעלעך...

פארט ער וואלד־ארים, וואלד איין, איבער דערפער און שטעט, כלה־מיידלעך ווי זאמד און ערד — קיין איינער פאסן די פאנטאפעלעך ניט...

פארט ער א יאר, פארט צוויי, נישטא און נישטא, פארלירט ער די אמונה דערין, קערט ער אהיים; ער וועט טאטע־מאמע זאגן: ס'איז א חלום געווען, אזוינע פיסעלעך קליינע זיינען נישט פאראן...

פארט ער אהיים און פארט, און פארט פון וועג אראפ, און פארבלאנדזשעט אין א וואלד, דעמבעס מיט דעמבעס, ריזן ביי ריזן שטייען, נישט אויס און נישט איין. בלייבט ער שטיין, פרייטאג איז, די זון נייט אונטער און לאזט זיך, א פייערדיגע קויל, אלץ טיפער און טיפער אראפ, דער אוונט פאלט צו — שטעלט ער זיך „שיר־השירים" זאגן, און גייט שיר־השירים זאגנדיג, אין וואלד ארום, האלט זיך נאר פון וועגעלע נישט ווייט, און פון פערד, וואס פאשעט זיך... און שטיל רוישט, ביים אוונט־ווינטל, דער וואלד, גליך ער וואלט אים „שיר־השירים" נאכגעזאגט... און שטיל ווערט און טונקעלער, און פלוצלונג פלאמט צווישן די בוימער א פענצטערל אויף, לויפט ער צו מיט פרייד און קלאפט אן:

— וואוינט דאָ א איד?

— א איד!

א איד קומט פון שטיבעלע ארויס, באַווייזט זיך אויף דער שוועל!

— שלום עליכם, א איד!

— עליכם שלום, — ענטפערט דער יונגער מאַן, — קאָן מען האלטן שבת ביי אייך?

— האלטן יאָ, — ענטפערט מיט א טרויעריגן שמייכל דער איד — נאָר עסן האָב איך נישט וואָס...

— עסן האָב איך, — ענטפערט דער יונגערמאַן — און טרינקען אויך — קומט מיט מיר צום וועגעלע צו, פון אלעם גוטן אָנגעגרייט.

אין א שעה ארום נאָך קבלת שבת זיצן זיי שוין ביידע נאָך קדוש ביים טיש... און זינגען זמירות, און עסן... זעט דער יונגערמאַן, ווי פון יעדן מאכל נעמט דער אלטער און איז קוים וואָס טועם א ביסל, און טראַגט באַלד די רעשט פאַר דער טיר ארויס, מיינט ער, פאַר א קעלבל צי אן עוף... איז ער דאָך נישט אזוי אָרים דער איד, פאַרוואָס האָט ער קיין שבת נישט געמאַכט... א יונגערמאַן, פרעגט ער אים.

זאָגט דער אלטער: ניין, אן אָרימער קוילן־ברענער בין איך... קיין קאַלב, קיין עופות פאַרמאָג איך נישט... נאָר א זים טעכטערל האָב איך, באָרוועס גייט זי, נעבעך, שעמט זי זיך באָרוועסערהייט אין שטוב ארייננצוקומען... זיצט זי און עסט פאַר דער טיר...

נעמט דער יונגערמאַן מיט האַרץ־קלאַפעניש די גאָלדענע פאַנטאָפעלעך פון בוזעם ארויס און גיט זיי דעם אלטן איבער: נייט, מעסט זיי אייער טאָכטער אָן... צי זיי פאַסן, זעט...

קומט דער אלטער צוריק: זיי פאַסן...

.4

און ביים רייכן שווינגער איז א חתונה געוועזן... ער האָט מיט'ן

קוילן־ברענער א שידוך געטאָן, און די חופה האָט מען אין שטאָט געשטעלט, און אַז מען איז פון דער חופה געגאַנגען, האָט זיך פּלוצלונג א געשטאַלט באַוויזן, אין א הויב א הויכע, אין א טער־קישער שאַל, א פּנים אַן אַלטס, נאָר אויגן לייטזעליגע און יונגע, און האָט געגן חתן־כלה מיט א קוילימש געטאַנצט...

און נישט אַלע האָבן געוואוסט, ווער דאָס איז...

פדיון שבויים

שיינקייט, מיינט איר, האָט איר אויסגעטראַכט, די פריערדיגע דורות האָבן פון שיינקייט גאָר נישט געוואוסט? און איינגרעדע־ניש! מען האָט פון אייביג אָן געוואוסט, אז די וועלט איז אויך א וועלט, אָבער נישט יעדערער איז זוכה צוביידע וועלטן, און א גרויסער נסיון איז עס; מען גייט אויף א גליטש...

אָט איז אמאָל געווען איינער צמח, נאָך גאָר א יונגערמאן. האָט ער באַקומען א גרויסע ירושה — האָט ער טאַקע געפירט א הויז, אויף אַלע אידן געזאָגט! א פּאַלאַץ אויפגעשטעלט, געמאָלטע דירות, פּריציש מעבל, מיט סאַמעט און זייד געבעט. דילן, ווי שפּיגלען רויטע, עס האָט געבלענדט! און קריסטאַלענע הענג־לייכטער, און קונציג־געבוינענע העסעס אויף די ווענט, און מזוזות אויף די טירן אין זילבערנע, עכט־זילבערנע שיידלעך מיט גאָלד באַפּוצט... און א סוכה האָט ער זיך געשטעלט א געשניצטע, מען האָט געזאָגט: פון פּימסנהאָלץ. אַרום אויף די ווענט — יריעות געהאָפטענע, און אויסגעהאַנגענע מיט אתרוגים, לולבים, גראַנאַ־טען... און אַלע יאָר, לכבוד יום־טוב, פרישע. א הויז — א גן־עדן. און א ווייב האָט ער געהאַט אן אמת'ע יפה־פיה, א יפת־תואר, פאַרטרעטן צו מאָלן... האָט מען אָבער אָן יענער וועלט אויך נישט פאַרגעסן: האָט די יפת־תואר געהאַט איר גרויסע שטוב באַזונדער, האָט זי די שפּיגל־שטוב געהייסן, גרויסע גע־שליפענע שפּיגלען אַרום אויף אַלע ווענט, און אין שטוב זיינען געשטאַנען רעדלעך צום שפּינען, און ראָמען צום שטיקן און העפ־טען; פאַרזאַמלט זי ביי זיך אין שטוב, א פּאָר שעה אין טאָג, אויסער שבתים און ימים־טובים, די יתומות פון שטעטל און לערנט זיי שפּינען פון וואָל און פלאַקס, העפטן און שטיקן מיט

זילבער און גאָלד. זי האָט דערצו א געבענטשטע האַנט געהאַט, א בריה נפלאה געווען, און דערביי א חכמה נפלאה און אן אמת'ע צנועה, פלעגט זי זיי ביים לערנען אויך מדריך זיין, גוטע רייד רעדן און קלוגע רייד, ווי אזוי א אידישע טאָכטער דאַרף זיך אויפפירן, וכדומה. דאָס איז איר מצוה געווען. און דער מאַן צמח האָט זיין מצוה געהאַט: אין קרוין פוילן איז געווען א צייט פון תהו ובהו, איי! מלך האָט מען אַרויסגעטריבן, דעם צווייטן — נאָך נישט אויסגעקליבן, און בין מלכא למלכא איז „איש הישר בעיניו" —איז יעדער שלאַבאַן געווען א גרענעץ, יעדער „מאַיאָנטעק"—א באַזונדער מלוכה און יעדער פריץ א קייזער, וואָס האָט זיך זיין חיל און זיינע תפיסות געהאַט. פעלן דאָך, מן הסתם, קיין שלעכ־טע פריצים, ווילדעוועז זיי — און אויסגעלאָזט האָט זיך ווי דער סדר עולם איז, צו זרע אברהם יצחק ויעקב... האָבן געליטן די ישובניקעס, די פאַכטער מיט אַרענדאַרן. פאַר א שלעכט וואָרט— שמיץ, פאַר נישט צאָלן א ראַטע צו דער צייט—תפיסה, אָנגעטאָן דיבעס און אַריינגעוואָרפן אין א נאַסער הייל מיט ווייב און קינד... האָט זיך דער צמח פאַרנומען מיט פדיון שבוים און פלעגט אַרומ־פאָרן אין די דערפער מיט א בייטל מיט רענדלעך און אויסלייזן.

איינמאָל, ווינטער צייט איז עס געווען, א גרויסער שניי אָנגע־פאַלן, פאַלט אַריין צום גביר צמח א מלמד פון א דאָרף, וואו ער האָט ביים אַרענדאַר געקנעלט, אָטעמט קוים פאַר שרעק, די אויגן קריכן אים פון אונטער'ן שטערן אַרויס, און מיט שוים איבער די ליפּן דערציילט ער, אז היינט פאַרטאָג איז מען פון פריץ באַפאַלן דעם אַרענטאַר, אָנגעטאָן דיבעס אים מיט'ן ווייב און דעם גאַנצן בני בית, פאַרנומען און אַריינגעוואָרפן אין תפיסה אַריין, און ער אַליין, דער מלמד, איז קוים אַנטלאָפן מיט'ן לעבן; מען האָט אים אויך געוואָלט פאַרנעמען, נאָר ער האָט א פענצטער אויסגע־האַקט, אַרויסגעשפּרונגען און איבער'ן פעלד אַנטלאָפן, און אָט בלוטיגט נאָך דער פוס... שיקט מען צום מלמד נאָכ'ן רופא, און צמח הייסט איינשפּאַנען דעם שליטן, וואַרפט זיך אַריין אין ביבער־פעלץ, פאַרגעסט נישט מיטצונעמען א בייטל מיט רענדלעך, זאָגט א תפלה קצרה פאַר'ן וועג און פאָרט... וואָס רעכנט ער, צמח?

דער אַרענדאַר האָט קיין ראַטע נישט באַצאָלט! פאַלט ער אַריין צום פּריץ — אַריין לאָזט מען אים, ער איז דאָך צמח, האָט עסקים מיט'ן פּריץ — לאַנג ברייען וויל ער נישט, דער אַרענדאַר מיט'ן בני בית קאָנען דערווייל געפּרווירן ווערן אין תּפיסה, דער פּראָסט קנאַקט, פאַרשמירטע שויבן! פרעגט ער נאָר יאַסני פּאַניע, וויפיל קומט פון אַרענדאַר?

שמייכלט דער פּריץ פון אונטער די וואָנצן און שלעכטע פייער־לעך שלענגלען זיך אים אין די אויגאַנעס: עס קומט אים ביים אַרענדאַר גאָר נישט.. פאַר א חוב וואָלט ער אים אין תּפיסה אַריינגעוואָרפן? אַנטפאַלט ביי צמח'ן דאָס האַרץ. פרעגט ער: יאַסני פּאַניע, ער האָט דיך באַליידיגט, א שלעכט וואָרט געזאָגט?

— וואָלט ער שוין לאַנג געהאַנגען!

— גאָרנישט,—זאָגט דער פּריץ. — נאָר איך ווייס,—זאָגט ער, —אַז איר האָט א גרויסע תּורה מיט תּרי"ג מצות און אַלע קאָנט איר נישט מקיים זיין, נעמט זיך יעדער איד צו איין מצוה, צו זיין מצוה פאַר וועלכער ער איז זיך מקריב, און מען האָט מיר דערציילט, אַז דו האָסט אויף דיר גענומען פּדיון שבוים און דו האָסט א ווייב א יפה־פיה, אַן אמת'ע יפת־תואר, שענער ווי אַלע פּריצות, וויל איך דו זאָלסט מקיים זיין פּדיון שבוים... פאַר איין שעה יחוד מיט דיין ווייב!—מאַנס זיין וועל איך זי נישט.

כאַפּט צמח און אַנטלויפט, און פאַרגעסט אָן שליטן און לויפט צופוס. לויפט ער פאַרביי פאַר'ן פּריץ'ס תּפיסה, גייען גוים מיט קאָסעס אַרום דער תּפיסה אויף דער וואַך, און פון תּפיסה הערט זיך א גרויסע יללה, און איין פּויער לעגט איבער די קאָסע פון דער רעכטער אין דער לינקער האַנט און ווישט זיך מיט'ן רעכטן אַרבל די אויגן אויס. „פּאַניע צמח,—זאָגט ער,—א ביטערער רחמנות, איין קינד איז שוין דערפּרווירן געוואָרן"...

כאַפּט עס צמח'ן אָן ביים האַרץ, לויפט ער צוריק צום פּריץ: אַז נישט מאַנס זיין, איז ער ביי גאָט אין די הענט—און דער שלי־טען איז נאָך איינגעשפּאַנט. כאַפּט אויף זיך דער פּריץ א בערן־פּעלץ, לויפט אַרויס, צמח שטרויכלט נאָך, דער פּריץ זיצט שוין אויבן־אָן, כאַפּט אָן צמח'ן, וואָס וויינערט זיך אין דער העלפט,

הויבט אים אויף ווי א קינד און זעצט אים לעבן זיך, און גיט א זעץ דעם שמייסער אין די פּלייצעס אריין: פאר! און די אָפּגע־קילטע פערד רייסן אוים מיטאמאָל און מען פארשווינדט אין א שטויב פון שניי, גלייך שדים וואָלטן געפלויגן...

געקומען, לאָזט צמח דעם פּריץ אריין אין א באזונדער חדר אריין, און גייט איבער'ן קאָרידאָר צום ווייב'ס חדר, שטייט די טיר אָפן, שטייט דאָס ווייב זיינס צווישן יתומות און רעדט מיט זיי הארציגע דיבורים און לערנט זיי. רופט ער זי ארוים און דערציילט מיט גרוים נעוויין און הארץ־ווייטאָג, וואָס עס איז געשען, און ווייזט איר אָן אויפ'ן חדר, וואו דער פּריץ ווארט אויף איר. און איידער ער הערט איר תשובה, ווערט אים, נישט פאר אייך געדאכט, נישט גוט, פאלט ער אנידער אויף א שטול און בלייבט חלשות... און אז ער כאפּט זיך אויף, פארשטייט ער נישט, וואָס דאָ איז גע־שען, וואָכ ער זיצט אין פאָדער־הויז אויף א שטול און איז אזוי מאָט און באנאָסן מיט שוויים. עפנט ער אויגן און אויערן, דער־הערט ער דעם פּריץ'ס קול פון א שטוב. דערמאָנט ער זיך אלץ מיטאמאָל, שפּרינגט אויף, לויפט צו צו דער טיר, די טיר איז פאר־מאכט; בוינט ער זיך איין, קוקט דורכ'ן לאָך פון שליסל, זעט ער, ווי זי זיצט אויף דער סאָפע, ער לעבן איר אויף א פאָטער־שטול, אויפ'ן טיש — כבוד, און ער האלט אירע הענט אין זיינע הענט, און אָט נעמט ער אירע הענט צו זיין מויל, — כאפּט צמח'ן אָן א שרעק, הויבט ער אָן לויפן איבער'ן פאָדער־הויז, לויפט ער פארביי דער שטוב, וואו די מיידלעך זיצן, די טיר איז אָפן, זעט ער גאָר, אז זיין ווייב זיצט צווישן די מיידלעך און לערנט זיי, און איר פּנים שטראלט מיט חכמה און צניעות — וואָס איז? א פארבלענדע־ניש? לויפט ער צוריק צום לאָך פון שליסל אין יענעם חדר, זיצט זי שוין איבערגעבויגן צום פּריץ, איר קאָפּ אויף זיין אקסל, און ער נעמט זי ארום און בויגט צו די יצר־הרע־פאר'שכור'טע אויגן צו'ן איר בלאס פּנים, די וואָנצן צו די ליפּן, כאפּט צמח'ן ווייטער אָן א גרויל. לויפט ער צו יענער שטוב, זיין ווייב איז פאָרט צווישן די מיידלעך, ער זעט זי באשיינפערלעך, און ער הערט איר קול און טרינקט מיט דאָרשט אירע קלוגע רייד:

— א אידישע טאָכטער, — לערנט זי די יתומות, — מוז זיין ריין, ווי א קריסטאָל, ווי א ריינקייט.

דערהערט ער אָבער א גערודער פון יענעם חדר, כאַפּט עס אים אָן און יואַרפּט אים אַהין, זי זיצט שוין איינגאַנצן אויף זיין שויס, נעמט אַרום מיט ווייסע נאַקעטע הענט זיין רויטן האַלז, און מויל נענענט זיך צו מויל, ליפּן — צו ליפּן, אַז עס קלינגט... פּאַקט עס אים, ווי א שגעון, לויפט ער צוריק, דערהערט ער שוין אויפ'ן וועג איר זיס־קלינגענדיג קול פון דער שפּיגל־שטוב אַרויס:

— א אידישע טאָכטער דאַרף זיין שטיל, ווי א טויב, און ריין, ווי א שפּיגל אָן א הויך... פאַרדרייט זיך שוין דעם אָרימען צמח אין קאָפּ, פאַלט ער, א שוויים־באַגאָסענער, אויף דעם שטול און פאַרגעסט זיך איינגאַנצן...

און אַז די שעה פון יחוד איז אַריבער, כאַפּט ער זיך פון זיך אַליין אויף. דער פּריץ גייט אַרויס פון פּאָדער־הויז, ער זעט נאָך זיין רויטן קאַרק אין טיר. ווי ער פאַרשווינדט, דערמאָנט ער זיך אַלץ, ווייל אויפשפּרינגען, קומט אָבער זיין ווייב, זיס און צניעות'־דיג־שטראַלנדיג, פון שפּיגל־שטוב אַרויס, גייט צו אים שטיל צו, לעגט די האַנט אויף זיין שטערן און זאָגט אים:

— אין זכות פון פּדיון שבוים!

ענטפערט ער איר:

— אין זכות וואָס דו לערנסט די יתומות...

ער האָט פאַרשטאַנען אַז דאָס איז געוועןְ א סיעתא דשמיא— אויפ'ן יצר'הרע'דיגן פּריץ א פאַרבלענדעניש.—

לבנה־פּערל און אַלטוואַרג

אַמאָל איז געווען אַ „בת־מלכּה"...

איך וויל אייך אָבער נישט נאַרן; עס איז קיין עכטע בת־מלכּה נישט געווען...

דער פאָטער, אויב ער איז זיכער, איז אַ פּאַר׳מרה־שחורה׳טער שוסטער געווען, די מוטער — אַ מאַרק־אידענע, וואָס האָט ליב געהאַט דעם ביטערן טראָפּן... נאָר אויגן האָט זי געהאַט פון אַ בת־מלכּה, מען האָט זיך טועה געווען...

און פאַרליבט אין די אויגן האָבן זיך צוויי אָרימע יונגע לייט, זיי האָבן זי פאַר אַ ווירקלעכע בת־מלכּה געהאַלטן, און ביידע, כאָטש יעדערער באַזונדער, האָבן געזאָגט: „זי, אָדער—אַ שטריק אויפ׳ן האַלז", די אייגענע ווערטער, כאָטש איינער האָט פון צווייטן נישט געוואוסט, זיי האָבן זי גאָר אפשר נישט געקענט.

און ביידע, כאָטש יעדערער באַזונדער, האָבן זיך באַשלאָסן די בת־מלכּה צו באַקומען.

נאָר ווי אַזוי?

מען נייט דאָך נישט צו קיין בת־מלכּה — בפרט, ווי זיי האָבן געמיינט, צו אַן אמת׳ער, מיט ליידיגע הענט, האָבן זיי ביידע אָנגעהויבן צו זוכן מיטלען, מיט וואָס נושא־חן צו זיין אין אירע אויגן.

און ביידע האָבן געזוכט, נאָר יעדערער אויף זיין אופן:

איינער האָט אָנגעהויבן אַרומגיין גאַנצע טעג מיט די אויגן אַראָפּ, דער צווייטער גאַנצע נעכט—מיט די אויגן אַרויף.

דער „מיט די אויגן אַרויף" איז געווען אַ ראָמאַנטישע נאַטור: ער האָט זיין גליק נישט געוואָלט אויפהויבן פון מיסט אין גאַס. ער האָט זיין גליק אין הימל געזוכט; דערהויפּט — אין אויסגעשטערנטע, לייטזעליג־פאַרחלום׳טע נעכט...

און גאַנצע נעכט האָט ער אונטער דער שטאָט, און וואַלד, אין פעלד, צי ביים טייכל פאַרבערענגט אָדער אָפּגעשטאַנען ביים קליינעם פענצטערל אין דאַך־שטיבל ביי זיך, און אַלץ מיט די אויגן אין דער הויך, אַלץ צום הימל אַרויף, צו דער בלאָער הויך, צו לבנה און שטערן. מיט האַרציג־פּייכטע אויגן האָט ער זיך פאַר זיי אויף זיין מזל געקלאָגט, מיט ציטערדיגע ליפּן פון זיין ליבע דערציילט און אַלץ אין איינעם געבעטן זיך: שענקט מיר, הימלשע לייט, פון אייערע גוטע זאַכן עפּעס רייכס און גוטס פאַר אַ מתנה פאַר דער שיינער בת־מלכה; זאָל איך נושא חן זיין אין אירע אויגן, זאָל זיך איר האַרץ ווענדן צו מיר, זאָל זי מיר איר ליבע שענקען, ווארום אַניט, וואָס איז מיין לעבן ווערט?

דער ערשטער אָבער, דער „מיט די אויגן אַראָפּ", האָט אַנדערש געטאָן! ער ווייסט, אַז עס וואַלגערן זיך אַרום אויף דער ערד אַלערליי אָוועקגעוואָרפענע און פאַרלוירענע זאַכן. מען וואַרפט אַרויס פון אַ הויז אַ שטיקל אַלטוואַרג; עס גליטשט זיך אויס פון אַ האַנט אַ צו־גלאַטער גראָשן; אַ פערד פאַרלירט אַמאָל אַ פּאָדקאָווע; עס וואַלגערן זיך אויסגעקרימטע נעגל, עס טרעפן זיך אַמאָל אויך כשר׳ע מציאות — און אַז מען האָט געדולד און אַ גוט אויג, און מען קלויבט לאַנג, קאָן מען צו עפּעס קומען: פון גאָר נישט מיט גאָרנישט ווערט עפּעס, פון עפּעס און עפּעס — אַ פּאָר גראָשן; און די גרעסטע פאַרמעגנס באַשטייען אויך גאָר פון גראָשן, — און ביי׳ן אַ פאַרמעגן ווערן בת־מלכה׳ס הערצער ווייך ווי אַ וואַקס...

הויבט ער אָן זוכן אין גאַס...

דאָס זיינען געווען די צוויי אופנים פון די צוויי ליבהאָבער...

און פון וועלכן זאָל איך אייך דערציילן פריער? אין גאַס, אין געשעפט, ווען איר זוכט שידוכים פאַר אייערע טעכטער, זענט איר, געוויס, פּראַקטישע מענטשן, איז דער „מיט די אויגן אַראָפּ" וואָלט אייך מער אינטערעסירט; צווישן טאָג און נאַכט אָבער,

ווען איר נעמט אייך צום לייענען, ווערט איר סאַמע רוחניות, סאַמע נשמה, און; אייער מיטגעפיל איז אודאי אויף דער זייט פון דעם „מיט די אויגן אַרויף", לאָז איך איבער, אויף אַ ווײַלע, דעם „מיט די אויגן אַראָפּ" און וועל אייך פריער דערציילן, ווי אַזוי עס איז געגאַנגען דעם פון „די אויגן אַרויף"...

ער קוקט אין הימל אַריין, און ער האָט אַזוי לאַנג געקוקט און געקוקט, און געקלאָגט זיך אַזוי האַרציג אויף זײַן מזל, און אַזוי רירנדיג דערציילט פון זײַן אָרים לעבן און רייכער ליבע; ער האָט אַזוי פיל שיינע און האַרציגע ווערטער געהאַט פאַר זײַן איינזאַמקייט, בענקשאַפט און דעם פלאַם, וואָס ברענט אים אין האַרצן,— ביז די גוטע שטערנדלעך מיט די קינדעריש־ריינע הערצעלעך האָבן אויף אים אַ רחמנות באַקומען, און נעמיט זיך פאַר אים ביי דער קאַלטער לבנה! — נישט איין שטערנדל, האָט געזאָגט, אַז עס גייט אויס פאַר צער! — אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט ביז די לבנה האָט אויך אויף אים רחמנות באַקומען, און איינמאָל אין אַ שיינעם העלן ענדע נאַכט, עס האָט נאָר וואָס געלאָזט אָנהויבן גראָען דער טאָג, האָט זי אויף אים אַ לייטזעליג אויג געוואָרפן און אין דאַך־שטיבל אַריין, דורכ'ן קליינעם פענצטער, אויף אַ לאַנגער זילבערנער שטראַל —נישט מער און נישט ווענינער, נאָר אַ שנירל לבנה־פּערל דער־לאַנגט!

דער אָרים־בחור ווערט שיר נישט משוגע פאַר פרייד, און כאַפּט תיכף ומיד, און לויפט צו דער בת־מלכה און קלאַפּט אָן אין טיר.

— ווער איז דאָרט? — הערט זיך דער בת־מלכה'ס זיס קול, נאָר אַ ביסל פאַרשלאָפן און דערשראָקן — ווער וועקט עס מיך פון שלאָף? ווער האָט מיר מיינע שיינע טויבן, די געפליגלטע חלומות פאַריאָגט?—

— איך! איך! — ענטפערט ער מיט אַ פאַרציטערט קול, — בת מלכה! איך האָב דיר אַ הימלישע מתנה געבראַכט, אַזוינע, וואָס קיין שררה שענקט זײַן ווייב, און אפילו זײַן געליבטער נישט, וואָס יענע האָבן אין זייערע אוצרות נישט, וואָס די וועלט, די גאַנצע וועלט פאַרמאָגט נישט, און איך האָב פון הימל באַקומען און איך פאַרלאַנג דיין ליבע דערפאַר...

„פון הימל?" וואונדערט זיך די בת־מלכה און שפרינגט אראפ פון בעט און שליסט אויף די טיר און עפנט א שמאלע שפארע, און שטעקט ארויס די ווייסע מארמארנע האנט נאך דער מתנה.

און אז דער יונגערמאן דערמאנט נאך אמאל זיין באדינג, הייסט זי אים קומען פארנאכט אז די זון וועט אונטערניין נאך א תשובה...

איז ער, דער ליבהאבער מיט די אויגן ארויף, דערפרייט געווארן און איז זינגענדיג און אונטערטאנצנדיג פון שטאט ארויס, צום פעלד, צום טייך, צום וואלד. אין די אויגן—די ווייסע מארמארנע האנט, אין אויער — דאס זיסע קול... ער לויפט. די זאנגען אין פעלד, דאכט זיך אים, ווינטשן אים גליק, דאס טייכל רוישט: מזל־טוב! מזל־טוב! די בוימער שאקלען צו מיט די קעפ: יא, יא, עס קומט דיר, דו לבנה־פריינט! און די פויגל, די באזינגען אים שוין די כלה...

נישט געגעסן און נישט געטרונקען, איז ער אזוי, זינגענדיג און טאנצנדיג, ארומגעלאפן הינטער דער שטאט. נאר אט לאזט זיך די פלאמענדיגע זון אראפ, ווייכע קילע שאטן לעגן זיך איבער טייך און פעלד, די בוימער־שטאמען גילדטן זיך, א שטיל ווינטל צעלאזט די פליגל און עפעס אן אויסטערלישער פויגל קלאפט מיט'ן שנאבל אין בוים אריין, און רופט: ציים! ציים! און ער לויפט אין שטאט אריין נאך א תשובה...

ער קלאפט נאכאמאל אין בת־מלכה'ס טיר, נאר שוין זיכערער.

— ווער איז דארט? — פרעגט די בת־מלכה שארף און אומגעדולדיג.

— איך, דער וואס האט דיר פון דער לבנה'ס פערל געבראכט —נאך א תשובה בין איך געקומען...

און עס הערן זיך לייכטע טריט, און אויף א שמאלער שפארע עפנט זיך נאכאמאל די טיר, און ווי אין דער פרי שטעקט זיך אן אלעבאסטער־האנט, נאר שוין נישט קיין נאקעטע, ארויס...

— „איך האב דיינע פערל צו אלע גאלדשמידן געטראגן— קיינער וויל זיי אין האנט אריין נישט נעמען: נישט קויפן, נישט טוישן... עפעס פרעמדע שטיינדלעך, זאגן זיי, נאר דא אן א ווערט, איך בין אין א שניט־קראם געלאפן, געוואלט כאטש א ציצן קליידל

דערפאר—מען האָט מיך אויסגעלאכט. מיד און הונגעריג בין איך צו א שפייז־געוועלבל געקומען, און האָב פאַר'ן גאַנצן שנירל לבנה־פּערל א קליין שטיקל קעז געבעטן, האָט מען מיך, ווי א ווילד־משוגענע, ארויסגעטריבן".—

און די מאַרמאָרנע האַנט וואַרפט אים די פערל צו די פיס און ציט זיך צוריק און פאַרוואַרפט די טיר, און הייזעריג דרייט זיך איבער דער שליסל אין שלאָס...

נאָך אַנדערש איז צוגעגאַנגען מיט'ן צווייטן, מיט דעם פון „די אוינן אַרבּ".

ער האָט געקליבן און געקליבן : טעג, חדשים, יאָרן...

א קורצע צייט ארום, אז ער האָט שוין א פולע קאַמער שטיק־לעך און אַלטוואַרג געהאַט, האָט עס א גייער פאַר קליין־געלט אָפּ־געקויפט, דער „קלויבער" האָט דאָס געלט אין א שפּאָר־קאַסע גע־לעגט און ווייטער געקליבן און ווייטער פאַרקויפט... אַמאָל האָט זיך אים אויך א כשר'ע מציאה געטראָפן... אז מען זוכט, געפינט מען ; גאָט העלפט... פון גאָרנישט מיט גאָרנישט ווערט עפּעס, פון עפּעס און עפּעס — א דרייער און ווי געזאָגט, דאָס גרעסטע פאַרמעגן באַשטייט פון דרייער. איז ער טאַקע צו א פאַרמעגן גע־קומען, צו כבוד אויך. אָנפאַנגס האָט מען זיך פון אים אָפּגע־רוקט : א מענטש זוכט אין דער בלאָטע !... דערנאָך גוטיג צע־שמייכלט... שפּעטער — ערנסט באַטראַכט, און נאָך דערנאָך, אז ער איז שוין רייך געוואָרן, באַוואונדערט און פאַר א מוסטער גע־שטעלט !...

און אז ער איז שוין רייך געוואָרן, האָט ער זיך א פּאַלאַץ גע־קויפט ביי'ן א שררה'ס א געליבטער, אַלט נאָך גרויסאַרטיג מעבל אָפּגעהאַנדלט און דאָס פּאַלאַצל אויסגעצירט ; אין דער שענסטער שטוב האָט ער א גאָלדן בעט, מיט אַטלאַס און סאַמעטן בעטגע־וואַנט געשטעלט און האָט פון פּאַלאַץ דעם גאָלדענעם שליסל גע־נומען און איז צו דער בת־מלכה געגאַנגען און געפרעגט זי, צי

ווײַל זי מיט אים צוזאַמען וואוינען אין פּאַלאַץ און שלאָפן אין גאָל־דענעם בעט? און זי האָט געענטפערט: יאָ.

און אין חופּה־טאָג איז ביי דער אָרימער סעודה, דער „מיט די אויגן אַרויף" צווישן די אָרימע לייט געזעסן און געגעסן און מיט שלעכטע בראָנפן זיך אָנגע'שכור'ט... און ביינאַכט, אַז מען האָט דאָס פּאָר פּאָלק לעגן געפירט, איז ער אַנטלאָפן אין וואַלד אַריין און—האָט זיך אויפ'ן ערשטן בעסטן בוים,—אויפגעהאַנגען...

צוריק אין דער אַלטער היים

.1

קענסטו דאָס אָרט, וואו חלומות בליען, ווי רויזן,
וואו די שטערן טריפן סודות אַריין אין דער נאַכט;
וואו העלע געזיכטער מיט שטראַלנדיגע אויגן
שפּינען ליבלעכע נעצן אַרום דער נשמה,
אַרום האַרץ?

וואו דער טאָג־געררויש ווערט איינגעזאַפּט מיט פרייד,
און ליב און באַקאַנט איז יעדע מויער, יעדער שטיין,
און יעדער שאָטן, וואָס בויגט זיך אַרוים
צווישן טאָג און נאַכט פון יעדעם שפּאַלט
דערציילט זיס־שווידערהאַפטע זאַכן
אַזוי ליב?

דאָס איז די היים,
די אַלטע היים.

.2

אומשולדיג־שטיל־היימישע נאַכט,
כ׳וויל מיך וואַשן ריין
אין דיינע שטיל־ציטערדיגע כוואַליעס?
אין דיין שטיל־ציטעריגער זילבער־נעץ,
היל מיך איין.
כ׳וויל צוריק זיין דיין אַמאָליג קינד
דיין אַמאָליג ריין־גלויביג קינד —
דערצייל עפּעס, דערצייל...

.3

דאָ בין איך, מאַמע,
צוריק דיין קינד,
דיין דיין, אומשולדיג, גלויביג קינד—
כ'וויל פאַרגעסן די גאַנצע צייט
פון אָפּגעריסנקייט פון דיר—

אונטער דיין טיר
האָב איך זי געלאָזן...
אין דיין שוים, מאַמע, וויל איך אַלץ פאַרגעסן:
די בלומען, וואָס האָבן פאַרבליט,
די דערנער, וואָס האָבן געשטאָכן...
די שלאַכטן, וואו איך האָב געזיגט
און די וואונדן, וואָס בלוטיגן, בלוטיגן...

ניין,
עס טוט נאָר נישט, גאָר נישט וויי...
אויף מיין קאָפּ ליגט דיין האַנט, און ער טוט נישט וויי...
ניין, ער איז נישט גראָ...
קרייזל מיר די לאָקן, מאַמע...
שוואַרצע לאָקן האָב איך, זעסט?
און די רויטע בעקלעך בליען,
און ווי קליין איך בין,
און ווי ריין מיין שטימע קלינגט—
א זילבער־גלעקל, וואָס?

.4

געשלאָסן אויפ'ן אַלטן, מעכטיגן שלאָס,
איז דער געשמידטער אייזן־טויער פון שול.
אויף געבלענדטע, האַלב־קיילעכדיג גרויסע שפּאַקולן
קוקט זי מיט א שווערן אומעט
אין דער נאַכט אריין.
פאַרשטומט די קינדער־פרייד,

די רווישנדיגע שוואַלבן־שאַר,
וואָס שלאָגט זיך גאַנצע טעג
אין די אַלטע, גרין־פאַרגאָלדטע שויבן־שטיקער,
און פּלאָנטעט זיך אין רעגנבויגן־פאַרביגן שפּינוועבס,
רוען אין די נעסטן,
איינגעהילט אין שאָטן...
די שול איז מיט מתים פאַרנומען,
מיט מתים פון מיין צייט און נעשלעכט...

.5

אין דער שטילער נאַכט
גיי איך איינער אַליין
אויפ'ן אַלטן מאַרק אַרום.

ניין, נישט אַליין!
עס גייט מיין גאַנץ געשלעכט...
שאָטן רירן מיך אָן,
ווישנדיג זיך אָן מיינע קליידער
פון פאָרנט און פון הינטן,
און פון יעדער זייט.

עס גייט מיט מיר מיין גאַנץ געשלעכט...
און אַלץ, וואָס עס האָט איבערגעלעבט
פלאַטערט און שוועבט
אַרום אין דער לופט, ווי שאָטן
פון לאַנג איינגעפאַלענע מויערן,
וואָס האָבן זיך פאַרבלאָנקעט און פאַרוויקלט
און ציטערן אויסער דער צייט...

— — — — — — — — — — — — — —

אַן עולם גייט...
א גרויסער, פרייליכער עולם:
בענדער, העל־פאַרביג־לוסטיגע קליידער — —
גלאַנצנדיגע קליידער טראָגן זיי, די מענער,

אטלאס, זייד, שפּאָגל נייע קליידער — —
בענדער, העל־פארביג־גלוסטיגע בענדער
איבער ווייבער־קעפּ!
פון אונטער ברעמען, שפּראָצן, שפּריצן
בליקן שטראַלנדיג־פרישע...

רויטע פאָנען טראָגן פרייד־געוויטלטע קינדער—
היינט איז — שמחת תורה!

ביי מיר, אין פארבאָרגענעם
הייליגן ווינקל, אין הארץ,
אין קינדערישן קדשי־קדשים,
בליט דאָס הייליגע גליק
מיט הייליגן וויי־רויך לייכט פארנעפּלט...

כ'זע!
צעפּלאָסן גאָלד, א שטראָם צעפּלאָסן גאָלד
זיינען אירע לאָקן — —
פאר אירע בליקן בלייכן זיך די פלאמען
פון פאַקעל און הבדלות —
ווי א פלאַמענדיגער מאָן אין פעלד
איבער אַלע זאנגען שיסט
מיין ליב ארויס,
איבער אַלע קעפּ!

— — — — — — — — — — — — — — —

.7

ע, ניין, כלי־זמר, שפּילן,
עטוואָס וואַקלט זיך דער עולם—
פורים־שפּילער, שטעלצן־גייער,
אַלערליי שלח־מנות טרעגער
ווימלען רעכטס און לינקס.

הער, איננעלע,
שטעל דיך, אָרים איננעלע
פון אחשורוש שפּיל!
נאָ דיר, נאָ, א צענערל,
טרעט מיר נאָר דיין מאַסקע אָפּ
מיט דער רויטער נאָז...

— דאָס בין איך, מלכה'לע,
שרעק זיך נישט...
נענען דיך נאָר,
זע, ווי גוט איך שפּיל...

— — — — — — — — — — — — — —

.8

עס מישן זיך די שאָטן דורך...
אַך, ווי שטיל דער עולם טרעט,
ווי נייסטערהאפט עס קלינגט:
צדקה תציל ממות...

וויין נישט, קינד...
זע, איך וועל דיר טאַטע זיין,
מאַמע זיין...

.9

שטיל האָט דורכגעשוועבט די נאַכט,
און שוועבנדיג,
א פענצטער נאָך א פענצטער פארלאָשן...

א פאר'חלום'ט זילבער־גרוי
שוועבט, קוים־קוים הערעוודיג,
איבער'ן סקוועד...
אין די צווייגן
האָבן די מידע פויגעלעך
די קעפּלעך אונטער די פליגל

באהאלטן...
טס...
יעדעס אָרים גרעזל האָט זיין שלאָפנעטראַנק באַקומען --
זיין טראָפּן טוי...

אין פארחלום׳ט זילבער־גרוי
טריפט די לבנה שטיל
איר ליכט אריין...

אויף פייכטע, שטילע אָוונט־פּלינל
שווימען די זכרונות אָן:
קינדער־טעג,
נעפּלדיגע קינדער־שאָטן.

.10

ביזט אליין?
אין דער פינצטער אליין?
איך האָב עס געוואוסט,
און דעריבער געקומען.

צינד נישט אָן קיין ליכט...
ניין, ניין!
זע מיך נישט, און גלויב,
אז איך בין דער זעלבער—
וואָס אמאָל...

נישט גערונצלט איז דער שטערן,
גראָ—איז קיין איינציגער האָר...
און דאָס הארץ איז ווי א מאָל—

זיי דו אויך אזוי...
דו ביזט אזוי? וואָס, ניין?
דאָ,
וואו מיר זיינען אמאָל געזעסן,

און צום לעצטן מאָל...
גיב מיר דיין האַנט,
דיין ווייסע שמאָלע האַנט...

דו רויטלסט זיך?
איך זע נישט, קינד,
פילן פיל איך עס...
און—וואָס קלאַפּט אזוי?
שלאָגט אַ זייגער וואו?
פּיקט אַ פויגעלע אָן שטייג?
אָדער דיין הארץ שלאָגט?
אָדער — מ י י נ ס?

.11

אין שאָטן פון אַלטן הויז,
שטייט אַן אַלטע באַנק...
איך זיץ, זי — לעבן מיר.
איר ווייס קלייד בליצט מיר פאר די אויגן.
דער הייסער מאָן אין די שווארצע האָר...
און, ווי פון ווייטע, ווייטע וועלטן,
איר שטימע קלינגט:
—„איך וועל שוין לאַנג נישט לעבן...”
און אויף מיין האַנט טריפט
א טרער נאָך א טרער...

— — — — — — — — — — — — — — —

.12

זייט געזונט!
טרוימען רופט מען נישט צוריק...
און פארהילכט א טאָן,
קען ער נישט איבערקלינגען...
צוויי מאָל פליט דער זעלבער שאָטן נישט אדורך!...

———————

טרויער

1.

זיסע נאַכטיגאַל, נאָך וואָס ?
נאָך וואָס זינגסטו ?
וועמען קלינגסטו
פון קליינעם האַרץ אַרויס, וואָס גליט,
דיין ליבעס־ליד, דיין לעבנס־ליד ?—
נאָך וואָס ?
פאַר וועמען גיסטו דיינע טרעלן ?
פאַר'ן נידריג־שטומען גראָז,
פאַר די נוסס'דיגע בלעטער,
טויבע מענטשן, שטאָלצע געטער ?
וועמען שענקסטו דיינע פּערל,
דיינע טרעלן ?

2.

און דו, וואַסער, נאָך וואָס קוועלן ?
וועמען ניצט דיין ווילדער טאַנץ
אין אָוונט־גלאַנץ,
איבער שטיין און ביין ?

נאָך וואָס נעקן ?
נאָך וואָס וועקן ?
נאָך וואָס רוישן, איבערשרעקן
וואַלד און טאָל
און דאָס מידע גראָז ?

און דו, שטיל־באהאלטענע פלאנץ,
פלאנץ אָן נאָמען,
פלאנץ אָן קראפט,
נאקעט און גאָל...

וועמען טויג דיין גאנץ באמיען,
נאָך וואָס ציען
פון דער ערד ארוים דעם זאפט
און פארשפרייטן זאָמען?

.3

אין דער בלאָער שטילער הויך,
פון ליבעס־קוואל און לעבנס־קוואל
ציטערט בלייך
א הימליש אויג —
און עס ציטערט, און עס שוועבט,
און עס פליסט, און שפינט, און וועבט
פון הארץ ארויס א גאָלדענער שטראל — —
מען האָט דערפון א סך?
פון דעם אלעם וועט נישט זיין —
אויף א הייזל — ניט א שטיין!
און קיין שינדל אויף א דאך!
פאר דעם, וואָס וואנדערט אין דער פרעמד,
אָפּגעמאטערט, נאקעט און גאָל!
און קיין פאָדים אויף א העמד.
אויף תכריכים נישט צו מאָל!
און קיין קערנדל אויף ברויט,
קיין ארבעס־שויט!

.4

ציטער, זיסע פלאנצן־שוים!
פלאָם און פלאטער, ווילדע רויז!

נאָר אייל דיך, אייל!
עס שטעקט זיך שוין א האנט ארויס
דיך אָפּצופּליקן!

זילבער־גלעקל, טייכל־מיין!
וואָס טאַנצסטו אין אָוונט־גלאַנץ אליין...
זינג נאָר, קלינג נאָר, און דערצייל
אַלע סודות, וואָס דו האָסט —
נאָר געשווינד!
עס נייט דער ווינט,
ער אָטעמט קעלט, ער הויכט מיט פראָסט
ער וועט דיך דערשטיקן!

פּאַרזיי וויפיל גאָלד דו האָסט,
שטערנדל־ריין, שטערנדל־פיין,
אין גאָלדענעם הארץ!
נאָר היט דיך, היט,
א וואָלקן ציט,
גרימיג־שווארץ
און שלינגט דיך איין—
און א סוף פון אַלע גליקן!

.5

נאכט, א הוילער בוים אין פעלד,
איינזאם, שטום און בלינד!
און א קלאָג־ליד אויף דער וועלט
בלאָזט אויף אים דער ווינט!
און אויפ'ן בוים א שווארצע קראָ,
זיצט און לאַכט,
און דאָס אַלץ זאפּט אין זיך איין
די גראָע נאכט!


3 1761 04221 5467